

Miron Radu Paraschivescu, la Paris, 1970
(Fotografie de Ioan GRIGORESCU)

Coperta și prezentarea artistică: VICTOR MAȘEK

Numai acest stat iaste desăvirșit, unde fără frică toți vor viețui și fără nici o grijă a vieții să vor bucura.

Măcar de ar cunoaște domnii cît iaste de bine și de dulce a viețui cu pacé.

Domnii cei mai vec [h]i în stapînire de-ar hi însemn [înd] cîtă nenorocire va fi suferit de cîte ori va hi fost necinstit de la cei vieleni, de cîte ori va hi fost miniat de boiari, și cîți dușmani nedobitori va hi cunoscut, a nepriia-tenilor cu cîte trei fii în casa lui, de cîte supărări va hi tulburat, de cîte ori va fi răbdat greșelele al [e] lor săi, de cîte ori va hi fost vielenit de cei streini, de n-a hi fost odihnă, zioa ar hi ohtat, noaptea ar hi suspinat, cînd ar hi scris toate al [e] vieției lui ar hi mirare minții, de aceia viețuire cu răbdare.

Pîriul plin de pește și muntele plin de heară puțin folos iaste dacă nu-i vinătoriu să ucigă hiară, sau pescariu să undiască. Așa iaste și a dare în mină cuiva lucrurile mare de nu va ști ocîrmui lucrurile acéle spre laudă și vrédnicie.

Cu inima isteafă toate operile cîte s-află în viața omenească le pot suferi. Fără aceasta a privi pe omul bun întru lipsă și pre cel rău întru fericire, aceasta inimă nici a răbda, nici a suferi, nici cum nu poate.

Ion NECULCE

(Dintr-un manuscris descoperit în Biblioteca Vaticanului)

859.0.09

7130

MANUSCRIPTUM

4/1986 (65) ANUL XVII

REVISTĂ TRIMESTRIALĂ EDITATĂ DE MUZEUL LITERATURII ROMÂNE

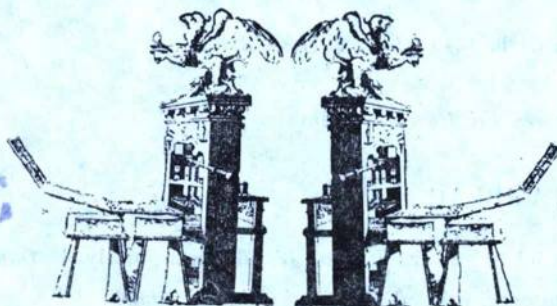
DIRECTOR FONDATOR:
D. PANAITESCU-PERPESSICIUS

274472

24

16
Biblioteca Nat. Univ. Buc.
SALA DE LECTURA

Documentele, însoțite de fotocopii, se primesc pe adresa redacției,
str. Fundației nr. 4, sectorul I, București, telefon 50 20 96, cod 71116

8
Cititorii din străinătate se pot abona prin ROMPRESFILATELIA, Presă P.O. 12—201, telex 10376
prsfir București, Calea Griviței, nr. 64—66, Sectorul Export—Import

All rights reserved
Toate drepturile rezervate

Tiparul — Întreprinderea Poligrafică „13 Decembrie 1918”

274.472

SUMAR

- 5 « **Ca un fagure de miere...** » — editorial („**MANUSCRIPTUM**“)
6 Mireasma limbii române (Tabletă de Ioan **ALEXANDRU**)

« ...eternii noștri păzitori ai solului veșnic... »

M. EMINESCU

Pagini germane

- 7—13 *Despre psihologia popoarelor*, VIII — file de curs din timpul studiilor la Viena și Berlin (Prefață, transliterare și note de **D. VATAMANIUC**; traducere de **G. PINTEA**)
14—17 « ...nimic nu întrece un vechi pergament. » — două scrisori (Prezentare și traducere de **G. PINTEA**)

Revelația documentului

Al. PAPIU-ILARIAN

- 18—20 Un imn de la 1848 (*Ioan CHINDRIȘ*)
19—21 *De la horea lui Horea* — poem

Grigore ȚAMBLAC

- 22—38 Legenda lui în cultura română (Studiu introductiv de **Dan ZAMFIRESCU**)
39—41 Un manuscris inedit al *Vieții* lui Grigorie Țamblac
42—49 *Viața precuviosului părintelui nostru Grigorie Țamblac, igumenul sfintei monastiri Neamțului din Moldavia și mitropolitul Kievului, Galîșkiei și a toată Rossia, adunată întru acest chip, de ANDRONIC* — pagini hagiografice (transliterate și prefațate de **Paul MIHAIL**)

Ion NECULCE

- 50—56 Un document din Biblioteca Vaticanului
52—60 *O samă de cuvinte ce stnt alese dintr-acest Ceasornic al domnilor, care s-au scris aice osebi* — reflecții filosofice (Preambul, transcriere și adnotări de **Ion DUMITRIU-SNAGOV**)

SUMAR

Arhivă contemporană

Miron Radu PARASCHIVESCU

- 61 Legenda M.R.P. (Tabletă de Leonid DIMOV)
62—65 « *N-o să-mi luați, sper, în nume de rău lunga tăcere.* » — scrisori (prezentate de Violeta POPOVICI și Florin VERVEREȘTEANU)

Jurnal

Constantin HURMUZACHI

- 66—76 De la Țarigrad la insula Chios — însemnări de călătorie din anul 1764 (Text prefațat de Marcel-Dumitru CIUCĂ)

« Pe-un picior de plai ... »

Grigore SILAȘI

- 77—89 « ...unul din fundamentele, pe cari se constituie o națiune » — fragmente din lucrările folcloristului transilvănean (transcrise și comentate de Ileana ENE și Virgiliu ENE)
Străvechi tradițiuni și legende mitico-epice și cîntece populare românești; Prelecțiuni din mitologia daco-romană; Datine ocazionale la nașterea copilului; Datine la cazuri de moarte — studii de folclor

Dosar

Al. ODOBESCU

- 90—93 și mișcarea teatrală românească
94—115 « ...eu fac tot ce pot pentru... a reda artei templul său dramatic. » — scrisori diplomatice din Arhiva Ministerului de Externe (Prezentare, traducere și note de George G. POTRA, Șerban STATI și Constantin I. TURCU)

Restituiri

Toma COSTIN

- 116—119 Reprezentant al Școlii Ardelene (I. CHINDRIȘ)
120—123 « ...apărarea onoarei... neamului » — corespondență

Picu PĂTRUȚ

- 124—139 Ilustrator al lui E. SUE și S. GESSNER (Mihai RĂDULESCU)

Echivalențe

Șt. O. IOSIF

- 140—144 Traducător al lui SHAKESPEARE (Preambul și note de Vasile CORODI)
145—149 *Richard al III-lea* — Actul I, Scena 1

Epistolar

Mihail SADOVEANU

- 150—155 «...locuri dragi mie din Neamț și Suceava» — scrisori către Mihai MOȘANDREI
(transcrise și adnotate de Adrian SĂVOIU)

File de album

Antim IVIREANUL

- 156—157 O carte din biblioteca lui (Comentariu plastic de Dragoș MORĂRESCU)

Scriitori români în arhive străine

M. GASTER — N. IORGA

- 158—160 În dialog cu bizantinologul Karl KRUMBACHER (*Marin BUCUR*)
160—163 «Ne-ar face o deosebită plăcere să vedem că munca noastră culturală... este apreciată.» — epistole din anii 1893—1911

Scriitori străini în arhive românești

Armand GODOY

- 164—168 și prietenii săi români — corespondență (comentată de Nicolae SCURTU)

Repere

- 169—171 Eugen Negrici — *Introducere în poezia română contemporană*
172—173 Iubire fără patetism sau biografia tânărului Rebreanu (Recenzii de Paul CORNEA)

Curier

- 174—178 Un episod din exilul lui Ion HELIADE-RĂDULESCU (*Mircea ANGHELESCU*)
178—180 ...și o scrisoare primită de la Barbu ISCOVESCU (*Nina NEAGU*)
180—184 Cîteva precizări privind biografia lui N. DAVIDESCU (*Căușlin DAVIDESCU*)

184—187

Fișier bibliografic ● Iconografie

- 188—191 *Sumar* (în limbile engleză, franceză, germană, rusă)
192 Premiul „Perpessicius” al revistei „*Manuscriptum*” pe anul 1985

«Un rol primordial în supraviețuirea și dezvoltarea neîntreruptă a poporului nostru pe multiple planuri au avut conservarea și îmbogățirea limbii, precum și creația artistică populară, care a cizelat continuu graiul strămoșesc, a cultivat virtuțile poporului, tradițiile înaintate și obiceiurile sale, i-a lărgit permanent orizontul de cultură.»

Nicolae CEAUȘESCU

«CA UN FAGURE DE MIERE...»

Vorbim mereu despre strămoși. Este firesc. Este logic. Este legitim. Căci, fără părinți un popor, ca și un copil, tot orfan rămîne. De unde nevoia de a-și cunoaște obîrșiile.

Limba acestor părinți, transmisă din generație în generație, — flacăra vie a sufletului unui neam —, depune cea mai elocventă mărturie istorică.

Intr-o lecție de acum peste 80 de ani (*Despre drepturile limbii naționale în statul modern*, — lecție ținută la Universitatea din București, în ziua de 12 martie 1906), marele istoric, atît de pasionat după «lucrurile vechi», Nicolae Iorga spunea:

«Strămoșii noștri au fost, domnilor, și s-au dus. Dacă n-ar fi fost ei, nu ne-am găsi [nici noi] unde sîntem. Cu dînșii nu mai putem corespunde în nici un chip, pe dînșii nu-i mai putem vedea, nu-i mai putem auzi. Ni închipuim numai despre dînșii, după slovele cari au rămas din timpuri și după icoanele din biserici, dar ni putem închipui ce au fost ei, înainte de toate, prin această limbă românească în care și-au coborît sufletul și care trăiește pînă astăzi pentru că generație după generație au îmbogățit-o, spre a o trimite mai bogată, mai curată și mai glorioasă, celor ce au venit după dinsele».

În grațiile unui asemenea spirit s-a născut și prezentul număr al revistei noastre. Căci, dacă — după cum s-a spus adesea — fără Dosoftei n-ar fi apărut Arghezi, fără cronicari, fără Neculce, n-ar fi existat Sadoveanu, fără literatura și imaginarul popular n-ar fi fost să fie nici Eminescu, este firesc, este logic, este legitim, tot discutînd despre viața și opera lor, să ne întoarcem la izvoare. La acele ținuturi duse în timp care au dat apa vie a culturii românești.

Vechile cronicari au nu numai un parfum, o savoare și un gust aparte, dar, mai ales, o actualitate — de gînd, de vis, de frumusețe —, de neînălțurat din viața noastră spirituală.

Am găsit, prin urmare, că este firesc, este logic, este legitim să le dăm dreptul la prezență în cugetul nostru actual. «Limba vechilor cazanii...» este o comoară inestimabilă.

„Manuscriptum“

Mineromia limbii române

Când deschidem o carte veche românească

ne aflăm de fiecare dată în fața unei lumi ce variază
minuscule pe măsura trecerii timpului, a tradițiilor
noastre sepietare.

Întindem purta într-o lădiță de argint și o al
oară avem pe măsura profunzimii istoriei, iar
la noiștii. Neamul lui în casa lui de la sădărele române.
Ca vorbăre în adăria de la noi. Căndăli de pînă la
săpăle de aur din adăria cuprinsă în folie precum cu
pe măsă de la noi a pînă la săpăle de aur, la măsă
Amăniată al săpăle de aur, a pînă la săpăle de aur, la măsă
diploma și înămplăre pentru care săpăle de aur, la măsă
ridică înămplăre de la săpăle de aur, la măsă.

Cu limba veche se înțelegă ca și cu măsă de aur
la măsă înămplăre ca și cu pînă de aur, la măsă
ca și cu săpăle de aur, la măsă înămplăre de aur, la măsă
opușă de aur, la măsă înămplăre de aur, la măsă.

Numai în contact cu pînă de aur, la măsă înămplăre de aur, la măsă
înămplăre de aur, la măsă înămplăre de aur, la măsă.

Numai săpăle de aur, la măsă înămplăre de aur, la măsă
de la măsă înămplăre de aur, la măsă.

A înămplăre de aur, la măsă înămplăre de aur, la măsă
de la măsă înămplăre de aur, la măsă.

Chia și săpăle de aur, la măsă înămplăre de aur, la măsă
înămplăre de aur, la măsă înămplăre de aur, la măsă.
Michăli, al săpăle de aur, la măsă înămplăre de aur, la măsă
înămplăre de aur, la măsă înămplăre de aur, la măsă.
se săpăle de aur, la măsă înămplăre de aur, la măsă
înămplăre de aur, la măsă înămplăre de aur, la măsă.
înămplăre de aur, la măsă înămplăre de aur, la măsă.

Ion Alexandru

14 oct. 1986

«...ETERNII NOȘTRI PĂZITORI AI SOLULUI VEȘNIC...»

PAGINI GERMANE

EMINESCU ÎȘI FACE ÎN EPOCA STUDIILOR universitare un număr impresionant de însemnări, care se păstrează în manuscrisele sale, parte în germană, ca disertația de față, parte în românește. Poetul își face aceste însemnări fără altă finalitate în afară de cea a lărgirii orizontului său intelectual. Mai târziu, mare parte din însemnări vor fi investite cu finalitate, îndeosebi în epoca gazetăriei bucureștene, prin utilizarea lor în demonstrarea unor teze din proza politică. Metoda sa de lucru constă fie în integrarea însemnărilor, prin transfer din manuscrise, în discursul critic, fie prin preluarea tezei generale și aplicarea ei la realitățile din țara noastră.

Din fragmentul de față se desprinde că M. Lazarus și H. Steinthal acordau în disertația lor o atenție deosebită proverbului în care vedeau exprimate cele mai alese însușiri ale unui popor (inteligentă, înțelepciune, observație, fantezie, umor). Nu este desigur o întâmplare că Eminescu trece, îndată după studiile universitare, la întocmirea bogatei sale colecții de zicători și proverbe. Poetul merge foarte departe în această direcție, și în manuscrisele 2275 și 2307 își extrage, din lucrarea lui Iordache Golescu, *Pilde, povăzuiți și cuvinte adevărate și povești*, un mare număr de paremi (M. Eminescu. *Opere VI Literatura populară*. Ediție critică îngrijită de Perpessicius, București, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1963, pp. 624—627).

Cei doi învățați germani demonstrează că poetul și artistul sînt dependenți de spiritul popular nu numai prin limbă, ci și prin formele

artistice. Acestea, « obiective și absolute » prin caracterul lor universal, cum sînt și genurile literare, sînt investite de popoare cu caracteristicile lor particulare. Eminescu invocă această teză în mai multe rînduri în proza sa politică.

« Precum haina se îndreptează după climă — scrie Eminescu în articolul [*Nu ne pare bine...*], publicat în „*Timpu*”, în 2 septembrie 1878 — și e în țările calde un obiect de lux, supus unor schimbări foarte fantastice, pe cînd la nord devine un apărător foarte neschimbat contra frigului, adaptîndu-se agenților naturii, tot astfel legile și instituțiile nu sînt decît expresia acelui instinct de conservățiune al popoarelor, instinct în toate popoarele același și totuși manifestat în sute de forme deosebite. » Eminescu preia din studiul învățaților germani o teză limitată la fenomenul literar și îi dă cea mai largă aplicabilitate.

Franz Kugler și Carl Julius Ferdinand — Schnaase, pomeniți pentru cercetarea « psihologicului în stilurile artistice », sînt autorii, primul, al tratatului *Handbuch der Kunstgeschichte*, al doilea, al tratatului *Geschichte der bildenden Künste*, în șase volume, tipărit în mai multe ediții înainte de 1880.

Mai notăm, în sfîrșit, teza cu privire la răs-pîndirea scrisului, prezentată aici ca cel mai important capitol în dezvoltarea conștiinței unui popor și prin care intră în istorie. Este o teză care ar putea oferi prilej de reflecție pentru comentatorii primelor texte românești din cultura națională.

D. VATAMANIUC

EINLEITENDE GEDANKEN ÜBER VÖLKERPSYCHOLOGIE...

[VIII]

88

Die deutsche Sage ist viel durchsichtiger als die griechische. Der Mythos von Siegfried würde dem Völkerpsychologen, nachdem er von ¹ den Germanisten so vortrefflich bearbeitet ist, ein schönes Thema darbieten.

Als Volksdramen haben wir die Spiele anzusehen, die bei den Heiden von streng religiöser Bedeutung waren und sich zum Theil noch heute als Vergnügungen an Festtagen u[nd] als Kinderspiele erhalten haben. Hier ist die Action, Unterredung u[nd] Chor.

Noch eines eigenthümlichen Zweiges der Volksdichtung ist zu gedenken: das Sprichwort, woran sich die Fabel knüpft. Man findet beide, wie es scheint, bei allen Völkern der Erde. Klugheit u[nd] Weisheit eines Volkes, tiefe u[nd] scharfe Beobachtung u[nd] tüchtiger Charakter, Witz, Phantasie u[nd] sogar echter Humor zeigt sich im Sprichwort. Dasselbe verdiente wohl, zunächst Gegenstand einer geschichtlich vergleichenden, dann einer psychologischen Forschung zu werden. — Die Fabel aber erscheint im germanischen Mittelalter als ein vollkommenes Thiërepos ², das von Iacob Grimm gelehrt u[nd] geistvoll bearbeitet ist. Hier liegt eine Aufgabe vor, die an Interesse keiner Sagen—Forschung nachsteht, und deren Lösung von unmittelbarem Einfluss auf die oben Berührte epische Frage sein würde.

Die Bildung der Schrift ist noch ein Erzeugniss des Volksgeistes, ein rein völkerpsychologisches Object. Aber die Verbreitung derselben macht in der Entwicklung des Bewusstseins eines Volkes den wichtigsten Abschnitt. Mit ihr tritt dasselbe in die Geschichte, erhält es ein staatliches, geschichtliches Bewusstsein, und hiermit beginnt das wirkliche Selbstbewusstsein des Volkes ³. Diese Epoche im Völkerleben gleicht derjenigen des Einzelnen, wo er zum ersten Male sich mit Ich bezeichnete. Mit ihr beginnt die Civilisation. Letzt gewinnt das Ich des Einzelnen eine höhere Bedeutung; denn jetzt beginnt die Zeit, wo sich der Einzelne dem Volke gegenüberstellt, sich aus der Gesamtheit heraushebt, eine individuelle Eigenthümlichkeit gewinnt. Auch im Naturzustande des Volkes herrscht eine ungleiche Begabung der Einzelnen; es zeichnet sich das eine u[nd] das andere Individuum vor Allen aus, aber nur in einer ⁴ allgemein herrschenden Eigenschaft durch einen ungewöhnlich hohen Grad, nicht durch ⁵ eine Eigenschaft, welche die Andern nicht hätten. Die Personen unterscheiden sich nach dem Grade der geistigen Kraft, nicht durch eine individuelle Richtung ⁶. || Sie alle enthalten in sich nichts als den Volksgeist, das Allgemeine, ohne individuelle Form, nur dass der Eine und der Andere ihn vorzüglich vollständig, besonders tief, kräftig darstellt. Alle leben noch concentrisch, nur daß der Kreis des Einen umfassender ist als der des Andern. Erst durch die Cultur u[nd] Civilisation bildet sich der Einzelne seinen Kreis um ein besonderes Centrum, das freilich immer noch innerhalb der Peripherie des Nationalkreises ⁷ liegen muss (Universalisten).

Dieses Verhältniss des Einzelnen zum Volksgeiste vor und nach dem Entstehen der individualisirenden Cultur ist einer vorzüglichen Beachtung zu empfehlen. Es bildet den Kernpunkt gar mancher völkerpsychologischen Frage. Es unterscheiden sich hier nicht nur die einzelnen Völker je nach der Macht, mit welcher das Allgemeine den Einzelnen beherrscht, oder nach der Freiheit, mit der sich letzterer eigenthümlich bewegt und auf das Allgemeine selbständig wirkt; sondern auch die besonderen Thätigkeitsweisen des Volksgeistes gestatten hier dem Einzelnen mehr oder weniger freien Spielraum. In den politischen Einrichtungen z.B., in der Leitung des Staates, ist die Wirksamkeit des Einzelnen entschiedener sichtbar als in der Sprache oder in der Sitte. Auch beginnt meist

¹ von, scris deasupra.

² In original: Thier=Epos, sublinierea lui Eminescu.

³⁻⁶ Sublinierile lui Eminescu.

⁷ In original: National Kreises.

88v

DESPRE PSIHOLOGIA POPOARELOR [VIII]

Legende germane sînt mult mai transparente decît cele greceşti. Mitul despre Siegfried ar oferi o frumoasă temă specialiștilor în psihologia populară, după ce fusese atît de bine prelucrat de germanişti.

Ca drame populare trebuie să considerăm jocurile, cortegiile sărbătoreşti, care la păgîni aveau o însemnătate strict religioasă şi s-au păstrat în parte încă şi astăzi ca prilej de veselie în zilele de sărbătoare şi ca jocuri copilăreşti. Aci acţiunea constă în dialoguri şi cor.

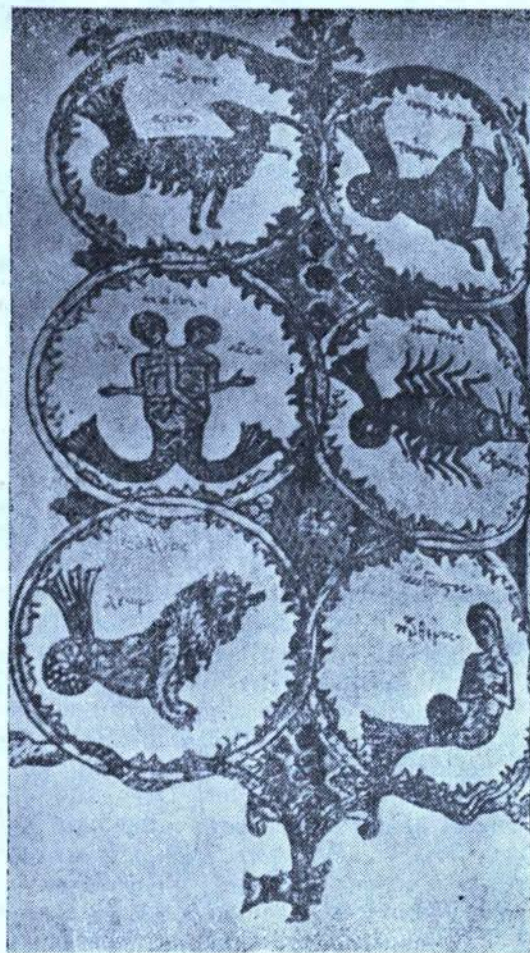
Mai trebuie să ne gîndim la o ramură caracteristică a poeziei populare: proverbul, de care se leagă şi fabula. După cum se pare, ambele se găsesc la toate popoarele de pe pămînt. Inteligenţa şi înţelepciunea unui popor, observaţia profundă şi ascuţită şi caracterul ferm, vorbe de spirit, fantezie şi chiar umor veritabil, toate acestea apar în proverbe. Acestea merită, desigur, să devină mai întîi obiectul unei cercetări istorice comparative, apoi al unei cercetări psihologice. — Fabula apare, însă, în Evul Mediu germanic ca o epopee desăvîrşită a animalelor, care a fost predată şi tratată cu mult spirit de către Iacob Grimm. Aci există o sarcină care sub raportul interesului nu este cu nimic secundară faţă de cercetarea legendelor, şi a cărei soluţionare ar putea avea o influenţă directă asupra chestiunii epice menţionate mai sus.

Formarea scrisului e, de asemenea, un produs al spiritului popular, un obiect pur al psihologiei popoarelor. Dar răspîndirea scrisului constituie cel mai important capitol al dezvoltării conştiinţei unui popor. *Cu el, poporul intră în istorie, obţine o conştiinţă de stat, istorică, şi prin aceasta începe conştiinţa de sine reală a poporului.* Această epocă din viaţa popoarelor se aseamănă cu aceea a individului, cînd începe să se denumească pentru întîia dată cu *eu*. Cu ea începe civilizaţia. Acum *cul* individului capătă o însemnătate superioară; căci acum începe timpul în care individul se opune poporului, se detaşează de comunitate, cîştigă o particularitate individuală. Şi în starea naturală a poporului predomină o capacitate inegală a indivizilor; se relevă dintre toţi unul sau altul dintre indivizi, dar numai printr-o calitate general dominantă, într-un grad superior, neobişnuit, iar nu printr-o calitate pe care ceilalţi n-ar avea-o. Persoanele se diferenţiază după *gradul* forţei spirituale, iar nu printr-o *orientare* individuală. Ei toţi nu conţin în sinea lor nimic altceva, decît spiritul popular, generalitatea, fără formă individuală, numai că unul şi altul îl reprezintă mai desăvîrşit, deosebit de profund şi viguros. Toţi trăiesc încă concentric, numai că cercul unuia este mai cuprinzător decît al celuilalt. Abia prin cultură şi civilizaţie îşi transformă individul cercul său într-un centru deosebit, care desigur trebuie să continue a rămîne încă în interiorul periferiei cercului naţional (universalistii).

Acest raport al individului cu spiritul popular, înainte şi după naşterea culturii individualizate, trebuie recomandat unei atenţionări cu totul deosebite. El formează punctul central al multor probleme de psihologia popoarelor. Se deosebesc aci nu numai diferitele popoare, în funcţie de puterea cu care comunitatea domină individul, sau în funcţie de libertatea cu care individul se mişcă în mod caracteristic şi acţionează independent asupra comunităţii; dar şi modurile deosebite de activitate ale spiritului popular permit aci individului un spaţiu de manifestare mai mult sau mai puţin liber. În organizaţiile politice, de exemplu, în conducerea vizibilă a statului, activitatea individului este mai hotărîtoare decît în limbă sau în moravuri. De asemenea, începe, de cele mai multe ori, cea de a doua perioadă conştientă de sine

die zweite, selbstbewusste Periode der Völker mit einem grossen Staatsmanne, welcher eine Grundform des Staates schafft und sie schriftlich feststellt, also mit der Wirksamkeit der Schrift und einer Persönlichkeit.

Die Sprache nun dürfte auch für diese Frage die lehrreichsten Aufschlüsse gewähren, gerade weil in ihr die Macht des Volksgeistes am entschiedensten, die des Einzelgeistes am unwirksamsten ist. Und dennoch, was hat Luther für die deutsche Sprache geleistet! wie viel Lessing, Göthe, Voss! Dies ist in dieser Allgemeinheit u[nd] Unbestimmtheit schon so oft ausgesprochen, dass es uns wohl an der Zeit zu sein scheint, die Sache nun endlich einmal sorgfältig bis ins Einzelne u[nd] doch nach allgemeinen Gesichtspunkten zu erörtern. Schade, dass das Wörterbuch der Gebrüder Grimm noch nicht fertig ist. — Man wird verwandte Erscheinungen in den anderen Literaturen zur Vergleichung herbei- || ziehen müssen: Dante, Boccaccio für das Italienische; Descartes, Pascal für das Französische u.s.w. — Hier wäre auch das Verdienst der griechischen Dichter um ihre Kunstsprache zu erforschen. Das Dorisch der tragischen Chöre ist nirgends so gesprochen worden wie es der Dichter zeigt; es mag sich zum dorischen Volksdialekt verhalten, wie die durch die Kunst des Gärtners veredelte Blume zu der natürlich wachsenden.

Miniaturi de mon.
Antim (Evangeliarul,
1642—1643)

Nicht nur durch die Sprache, selbst durch die Kunstform ist der Schriftsteller an den Volksgeist gebunden. Denn so objectiv und absolut die allgemeinen literarischen Formen ⁸, der Poesie zumal, aber auch der Prosa, sind: so erscheinen sie dennoch bei den Völkern je nach ihrer Eigenthümlichkeit, individualisirt. Die dramatische Form vorzüglich, aber auch die lyrische, und selbst die epische, ist bei jedem Volke anders entwickelt. Verweilen wir hier nur ein wenig bei der ersten. Ausser den Athenen haben bloss die vier modernen Völker eine wirkliche für die Weltliteratur bedeutsame dramatische Form entwickelt, zwei romanische u[nd] zwei germanische: jedes in eigenthümlicher Weise. Es war nicht etwa bloss ein Missverständniss des Aristoteles, was dem französischen Drama seine Beschränktheit gab; sondern diese lag im Schönheitssinne ⁹ des französischen Volksgeistes. Die ins Corsett gesteckte Tragödie war schon vorausbestimmt durch den in der Mitte geschmürten Alexandriner, dessen sie sich bediente. — Dieser geschmackloseste aller Verse, dieser Caricatur des schönen iambischen Trimeters, eignet sich indessen gerade wegen seiner scharfen Einschnitte recht gut für Sinnsprüche u[nd] Antithesen; und so ist er in Deutschland von Rückert vortrefflich angewandt. Auch zu Schlagphrasen passt er ¹⁰. Kein Volk aber liebt Sinnsprüche u[nd] Schlagwörter so sehr wie das französische. Darum ist auch die moralisirende Fabel von ihm geliebt u[nd] begünstigt, wie von keinem anderen Volke. Wenn nicht Aesop, sagt man, schon früher gelebt hätte: La Fontaine würde sie erfunden haben. Wie sich aber eine Fabel La Fontaines vom altfranzösischen Roman du Renart ¹¹ unterscheidet, so überhaupt der neue Franzose von dem des Mittelalters. ||

⁸ Urmează: sein mögen, sterbe.

⁹ In original: Schönheits = Sinne.

¹⁰ Auch zu Schlagphrasen passt er, scrise deasupra.

¹¹ Subliniat în original.

ma artistică. Căci oricât sînt de obiective și absolute formele literare în general, ale poeziei în special, dar și ale prozei, ele apar, totuși, la popoare, potrivit caracteristicii lor particulare, individualizate. În mod cu totul deosebit, forma dramatică, dar și cea lirică, și chiar cea epică, s-au dezvoltat la fiecare popor altfel. Să zăbovim aci, doar puțin, la prima, la cea dramatică. Afară de atenieni, numai patru popoare moderne au dezvoltat o formă dramatică cu adevărat importantă pentru literatura mondială, două popoare romanice și două germanice: fiecare în modul său caracteristic. N-a fost doar o înțelegere greșită a lui Aristotel, ceea ce a impus limitarea în drama franceză, ci ea este inerentă simțului pentru frumos al spiritului popular francez. Tragedia strînsă în corset fusese destinată anticipat deja prin alexandrinii strînși la mijloc, de care drama franceză s-a servit. — Acest vers, cel mai lipsit de gust dintre toate versurile, această caricatură a frumosului trimetru iambic, se potrivește însă tocmai din cauza incizărilor sale ascuțite foarte bine pentru cuvintele de spirit și antiteze: și așa a fost în mod excelent întrebuintat în Germania de către Rückert. El se potrivește și în fraze de efect. Nici unui popor nu-i plac însă vorbele de spirit și cuvintele de efect atît de mult ca poporului francez. De aceea îndrăgește el și fabula moralizatoare, favorizînd-o, ca nici un alt popor. Se spune că dacă Esop n-ar fi trăit deja mai înainte, fabula ar fi fost inventată de către La Fontaine. Dar așa cum se deosebește o fabulă de La Fontaine de „Romanul Vulpii“ din Evul Mediu, la fel se deosebește, în general, francezul modern de cel medieval.

a popoarelor, cu un mare bărbat de stat, care creează o formă fundamentală a statului și o fixează în scris, deci cu eficacitatea scrisului și a unei personalități.

Limba ar putea acum să ofere și pentru această chestiune lămuririle cele mai instructive, tocmai fiindcă prin ea se manifestă în modul cel mai hotărît forța spiritului popular, cea a spiritului individual fiind cea mai ineficăce. Și, totuși, ce a realizat Luther pentru limba germană! Cit de mult au contribuit Lessing, Goethe, Voss! Aceasta s-a exprimat deja, în acești termeni generali și nedeterminați, atît de des, încît a sosit, desigur, vremea — mi se pare — să se discute în sfîrșit chestiunea, cu grijă, în toate amănuntele și totuși din toate punctele de vedere generale. Păcat că Dicționarul Fraților Grimm nu este încă gata. — Va trebui să se utilizeze pentru comparație fenomene înrudite din celelalte literaturi: Dante, Boccaccio, pentru literatura italiană; Descartes, Pascal, pentru cea franceză etc. — Aci ar trebui cercetat și meritul poezilor greci în crearea limbii lor artistice. Dialectul doric al corurilor tragice n-a fost nicăieri discutat așa cum îl prezintă poetul; el ar putea să se comporte față de dialectul popular doric, așa cum se comportă floarea înobilată de arta grădinarului față de floarea ce crește în natură.

Scriitorul este legat de spiritul popular nu numai prin limbă, dar chiar și prin for-

Die kathartische Ansicht des Aristoteles von der Tragödie ist kürzlich neu erklärt worden und zwar unzweifelhaft richtig. Nur darin irrt der ausgezeichnete Forscher, der diese Erklärung gefunden hat, Bernays, wenn er uns diese Ansicht als die absolut das Wesen der Tragödie ausprechende empfiehlt, da sie doch höchstens nur das der attischen Tragödie trifft, die germanische aber, Shakespeares u[nd] Schillers, durchaus verfehlt. Dieser Dichter Tragödien sind eben wesentlich von griechischen verschieden. Der Ruhm des Sophocles wird dwig unangetastet bleiben; aber auf unsere heutige Bühne bringt ihn nur die Romantik.

Was aber von der Literatur, das gilt überhaupt von allen Künsten. Am mächtigsten aber zeigt sich der Volksgeist in der Baukunst, wo freilich auch die Elemente mitbestimmend wirken: Klima u[nd] Baumaterial. — Das Psychologische in den Kunststilen und ihr Zusammenhang mit den übrigen Culturerscheinungen konnte so geistvollen Forschern wie Schnaase u[nd] Kugler nicht entgehen.

So zeigt sich überall, auch noch in den freiesten Schöpfungen der Kunst, das Wirken des Volksgeistes. Er fehlt selbst in der Wissenschaft nicht, nicht in der tiefsten Speculation der individuellsten Persönlichkeit. Denn was wir denken, ist abhängig von dem, was wir leben. Plato u[nd] Aristoteles sind immer noch Griechen, zumal in ihrer Ethik, Religion u[nd] Aesthetik, wie wir soeben an einem Beispiele sahen; wenn es die Stoiker u[nd] Epikuräer weniger sind, so rührt es daher, weil das echte Griechenthum mit Alexanders Geschlecht ausstirbt. — Eben so hängt der Ruhm der deutschen || Literatur und Wissenschaft, wie ihre Mängel, eng zusammen mit dem deutschen Volksgeiste überhaupt. Göthe, diese Persönlichkeit von seltner Kraft u[nd] Grösse, hat dennoch dem deutschen Volksgeiste immer noch weniger gegeben, als er von demselben empfangen u[nd] gelitten hat. Und weil nun der gegenwärtige deutsche Volksgeist so verschieden ist von dem des vorigen Jahrhunderts nicht nur, sondern auch des ersten Theils des gegenwärtigen Jahrhunderts, so ist es wahrlich nicht Göthes Geist, der die „echten Söhne“ unserer Zeit beherrscht.

Der Einzelne geht nicht immer in derselben Richtung mit dem Volksgeiste; häufig widersetzt er sich ihm. Aber noch im Gegensatze zu ihm wird durch ihn bestimmt, noch abgesehen von der gleichen Grundlage, welche die Glieder eines Gegensatzes allemal voraussetzen.

Anonim: Inițială din Liturghierul mitropolitului Ștefan (sec. XVII).

Nota bene. Imaginile reproduce în acest număr al revistei noastre sînt preluate din vol. Miniatura românească de Gh. POPESCU-VĂLCEA (Editura „Meridiane“, București, 1985).

Părerea catartică a lui Aristotel în legătură cu tragedia a fost explicată de curînd din nou și anume fără îndoială în mod corect. Excelentul cercetător Bernays, care a găsit această explicație, greșește numai prin aceea că, în lămurirea sa, ne recomandă această părere ca exprimînd în mod absolut esența tragediei, deși ea privește totuși cel mult doar tragedia antică, în timp ce cea germanică a lui Shakespeare și Schiller îi scapă în mod absolut. Aceste tragedii ale poezilor sînt în mod esențial diferite de cele grecești. Gloria lui Sofocles va rămîne etern neumbrită; dar pe scena noastră actuală nu-l mai aduce decît romantismul.

Dar ceea ce este valabil pentru literatură este valabil, în general, și pentru toate artele. Spiritul popular se manifestă însă cel mai puternic în arhitectură, în care, fără îndoială, coacționează determinant și elemente ca clima și materialul de construcție. — Psihologicul în stilurile artistice și corelația lor cu celelalte fenomene culturale nu puteau scăpa firește unor cercetători atît de spirituali ca Schnaase și Kugler.

Așa se constată peste tot, chiar și în cele mai libere creații ale artei, înriurirea spiritului popular. El nu lipsește nici chiar din știință, nici din cele mai profunde speculații ale personalității celei mai individuale. Căci ceea ce gîndim noi depinde de ceea ce trăim. Platon și Aristotel continuă să fie greci, mai ales în etica lor, în religie și estetică, așa cum tocmai văzurăm într-un exemplu; dacă stoicii și epicurienii sînt mai puțini, aceasta provine din faptul că grecismul veritabil se stinge cu generația lui Alexandru. — La fel, gloria literaturii și științei germane, ca și lipsurile lor, este în strînsă dependență cu spiritul popular german în general. Goethe, această personalitate de rară forță și mărime, a dat spiritului german, totuși, mult mai puțin decît a primit el și a suferit de la acesta. Și, deoarece acum spiritul popular german actual este nu numai foarte diferit de cel al secolului precedent, dar și de cel din prima parte a actualului secol, nu mai e cu adevărat spiritul lui Goethe acela care îi domină pe « fiii veritabili » ai vremii noastre.

Individul nu merge totdeauna în aceeași direcție cu spiritul popular; adesea i se opune. Dar chiar și în opoziție cu el, este determinat de el, chiar făcînd abstracție de aceeași bază pe care o presupun de fiecare dată elementele unei controversă.

(Traducere de G. PINTEA)

«... nimic nu întrece un vechi pergament.»

Mss. 2258, f 178 r.]

1

Geschätzter Herr,

Nein, es geht nichts über eine alte Exellenz und ein[e] alte Leder[-]und Tabakwarengandlung. Sie wissen ja gar nicht Verehrteste[r] was das heißt in seinem Nichtsverstehenden Gefühle einem unklaren Pergament gegenüber zu sitzen. O wenn sie wüßten noch wie ich Arm ein Jahrhundert und die Schriften fordre, heilige Barbare! wie würden Sie mich beneidensweth finden. O dieses alte neder[,] was geht nichts über altes Leder. Ich fange an Faust zu verstehen:

*Das Unbeschreibliche
Hier ist es gethan
Das ewing — lederne
Zieht uns hinan*

Eigentlich redet der fassungsvolle poetische Göthe von einem ewing weiblichen, das uns hinanzöge, aber was weiß so ein fassungsvoller poetischer Göthe von den was uns hinanziehen thut Ausgemacht! Der Mann ist nur mit Corrasten gen[ie] Bbar.

Seit wann Sie versetzt sind, bin ich entsetzt und Ihre Reise macht mich laufen. Ich hab so eine Lauferei in diesem ein en und einen halben Monate gehabt wie noch nie. Der Secretarius wieder ist ein allerliebster, gescheinpulter aber herz ensreiner Junge — ein neugebackener Bruzeller Spitzendoctor, in welchem der Doctor gefährlicher aussieht als der Verstand. Wie die Leute zu einander passen. Der Secretarius ist nichts und die Exellenz weiß nichts — und moi das trotzige Weltkind in den Mitten. Chiffirte Depeschen werden täglich, confidentielle Briefe an Serenissimus alle zwei Tage abgeschickt. Pindet Exellenz daß die Droschkenfahrtaxe zu hoch ist, Chiffri[e]rte Depesche — wird Exellenz von einem Juden[,] der alte keider verkauft[,] auf der Strasse begrüßt — Brief an Serenissimus, über gewonnene Popularität in semitischem Vier tel. Glücklicher Sterblicher ich, der diese Briefe nur zur Post trage, unglücklicher Serenissimus, fürchterlicher, der alles lesen muß.

ÎN CAIETUL 2258 (FILA 178 R.V.) AL MANUSCRISLOR LUI EMINESCU SE AFLĂ CONCEPTUL UNEI SCRISORI NEPUBLICATE PÎNĂ ACUM, DAR LA CARE SE REFERĂ I. E. TOROUȚIU (în: *Studii și Documente literare*, vol. IV, nota a 42-a. la documentul III), care crede că era destinată fostului său șef de la Agenția diplomatică română din Berlin, Theodor Rosetti, mutat și înlocuit cu Nicolae Crețulescu. Manuscrisul este din 1874.

Din textul reprodus aci, transliterat și tradus, rezultă în primul rînd că Eminescu, care a funcționat temporar la Agenția Diplomatică din capitala Germaniei, cultiva cele mai cordiale relații cu Theodor Rosetti, pe care ținea să le păstreze și după plecarea acestuia de la Berlin; aceste relații cordiale își au, poate, începuturile în eventualele întâlniri ale lor de la „Junimea“.

Eminescu sconta poate pe un anumit efect, zugrăvind-i lui Rosetti, «ingrozit», situația creată la agenție «după plecarea acestuia de la Berlin». Poetul se folosește, într-o limbă germană deosebit de flexibilă, de ironie și sarcasm, pornind un atac direct la adresa noului său șef, «o bătrînă Excelență», care «nu poate fi de nimic depășită», iar Agenția o aseamănă cu «un vechi Negoț de pielărie și tutun». Manevrînd cu multă subtilitate utilizarea expresiei de «Leder» atît pentru pergament, cît și, insinuant, pentru piele, poetul persiflează aerele aristocratice ale lui Crețulescu, pe care îl scrutează ca pe un «vechi pergament» ce se poate înțelege și ca o «vetustă piele». Poetul merge pînă la parodie, parafrazînd versurile finale (Corus mysticus) din partea a doua a lui Faust în care înlocuiește «Eternul-feminin» cu «Eter-

Stimate Domn,

Nu, nimic nu e mai presus de o bătrână Excelență și un vechi Negoț de pielărie și tutun. Dumneavoastră, prea venerabile, nu vă puteți da seama ce înseamnă să sezi, cu un sentiment de totală neștiință, în fața unui pergament nelămurit. O, Sfântă Barbara, dacă ai ști cu ce încordare scrutez un secol și spaimile, cum m-ai găsi demn de invidiat. Acest pergament vechi, nimic nu întrece un vechi pergament. Încep să-l înțeleg pe Faust:

Indescriptibilul
Se făptui aci,
Eternul-de-piele
Ne-atrage spre el.

De fapt poetul atotcuprinzător Goethe vorbește despre un etern feminin care ne-ar atrage, dar ce știe un Goethe, atât de poetic și atotcuprinzător, despre ceea ce ne-ar atrage pe noi. E lucru lămurit. Omul nu e comestibil decât cu corastă.

De când v-ați mutat sint îngrozit, iar plecarea dvs., mă face să fug și eu. În această lună și jumătate am avut ca niciodată dorința de a fugi. Secretarul e, la rîndul său, un pompos doctor, proaspăt confecționat la Bruxelles, în care doctorul apare mai primejdios decât înțelegerea. Cît de minunat se potrivesc cei doi. Secretarul e un nimic, iar Excelența nu știe nimic — la mijloc, între ei, *moi*, semetul om de lume. Depeșe cifrate se trimit zilnic. Scrisori confidentiale către Serenissimus tot la două zile. Găsește Excelența că osia birjei e prea înaltă, trimite numaidecît o depeșă ci-frată; — pe stradă, Excelența e salutată de un evreu ce vinde haine vechi — scri-soarea către Serenissimus despre popularitatea cîștigată în cartierul evreiesc. Muritorul fericit sint eu, care duc aceste scrisori la poștă; nefericit e Serenissimus care, îngrozitor, trebuie să citească totul.

nul-de-piele » sau, dacă vreți, « pergamentos » Am tradus, cît mai aproape de sensul textului parodiat, aceste celebre versuri ale lui Goethe, pe care principalii traducători în românește, Lucian Blaga și Ștefan Augustin Doinaș, le redau atît de diferit:

<i>Nespusul, deplinul</i>	<i>Aci genuinul ne-</i>
<i>Izbindă-i aci</i>	<i>Rostitul s-a spus;</i>
<i>Etern-femininul</i>	<i>Etern-femininul ne</i>
<i>Ne-naltă-n tării.</i>	<i>Trage în sus.</i>

(BLAGA)

(DOINAȘ)

Dar persiflajul continuă: echipa Agenției e compusă din « bătrînul pergament », care « nu știe nimic » și e dublat de un secretar, « pompos doctor, proaspăt confecționat la Bruxelles », care e pur și simplu un « nimic »; iar « la mijloc », adică între ei, « moi », adică Eminescu însuși, « temerarul om de lume »; el cifrează

depeșe și duce scrisori la poștă către « Serenissimus », adică către Domnitor, de care poetului îi e milă că e obligat să citească numitele scrisori. Șeful îi redusese indemnizația la 30 taleri, adică cca 100 franci pe lună, « consolidu-l cu perspectiva unei burse » — în care însă Eminescu « nu credea » — și cu expresii birocratice grandilocvente pe care poetul le intercalează românește în textul german: « cu onoare luînd în considerațiune și privind originea pre-nobilă... ». Referire la această reducere a salariului există și într-o scrisoare către tatăl său, reproducă în același volum al lui Torouțiu (documentul XXIV).

Situația poetului era precară, dar tonul e degajat și optimist. Încheie arătînd că nu are aproape deloc timp, încît, ca să scrie această scrisoare, se folosește de răgazul ce-i oferă

Im Ubrigen hat mich Exellenz auf 30 Th[a]ll[e]r reduzi[e]rt mit Vertröstung auf Stipendium; statt dieser Exellenzein mal — was ich übrigens bezweifle — beglückt Sie cu onoare, luind in considerațiune und (și) privind originea prè nobilă... Wah[r]haftig das ist eine dată eine in der Welt vergessene, unbeachtet gebliebene, alte Actennummer, ein Datum, ein[e] unleserlich[e] Unterschrift, ein¹ Conceptschimmel; eine seltene Antiquität, mittelalterliche².

1-2 Cuvinte ilizibile.

[f 178 v.] Zeit habe ich jetzt beinahe gar keine. Da aber der Abgott meiner Seele auf zwei Tage nach Dresden verreist ist, habe ich welche gefunden um Ihnen schreiben.

Habe von Mandrea gehört, daß Sie sich recht befänden und habe mich sehr egefut. Indem ich hoffe durch ein paar Zeilen geehrt zu werden, verbleibe ich unterthänigst.

EMINESCU³

³ sub Eminescu, şters: Charlottenburg b[ei] Berlin. Vorgestern.

[Mss 2258 f. 165 v.]

2

M[ein] H[err]. Sie fragen warum ich meinen Namen nicht nennen wollte — weil ich nicht meinen Namen in Verbindung mit demjenigen gesetzt äsehen wollte, den ich am meisten hasse — oder besser gehaßt habe. Nicht als ob diese Persönlichkeit etwa aus politischen Gründen, aus Gründen die die Zeit gelaßen hätte — so ist mir [am] Ende gleichgültig was für politische Ideen in der Zeit her[r]sche[n], nun sa ich mich nicht mit Politik beschäf-tige, wie Ihnen Leute die mich kennen bezeugen können m[ein] H[err], so wie ein metaphysischer Haß sozusagen. Der Mann war mir zu groß. Wäre ich ein Mensch der noch im letzten Augenblick die Schuld auf einen andern schieben wollte, der die süße Last des Lebens, wie sie nun an den Leuten am meisten erscheint, weiter tragen wollte, so würde ich Ihnen vielleicht sagen, daß mich die Ultramontanen gedrungen haben, um den Mann zu verwinden, oder irgend einen fein gesponnenen Roman auseinander [zu]setzen — aber, mein Herr, ich bin im Grunde genommen ehrlich und mag niemandem Dinge sagen die nicht wahr sind, selbst meinen Richtern nicht, die doch vielleicht gerade da zu sind um Lügen anzu h[ö]ren um zwischen zwei Lügen mit einer dritten des Zeugen von der Wiege aufrechtzuerhalten. Er war mir zu groß — darin ist alles enthalten. Nicht als ob er ein gewaltiger Genius gewesen wäre. Es gab größere Genies wie er wir, und es wird solche geben, denn die Zust[ände] sind g[r]ößer. Aber ich seh die deutsche Nation auf dem Wege auf dem alle Natioinnen gewesen sind.

plecarea pentru două zile la Dresda a «idolului sufletului său». — E dintre puținele manuscrise semnate de poet.

*

În același caiet de manuscrise se găsește (fila 165 v.) un fragment din conceptul unei alte scrisori adresate de Eminescu unei persoane, neidentificabilă, care permite să desprindem citeva trăsături ale mentalității poetului: El refuză să-și menționeze numele, ferindu-se de orice legături cu oamenii pe care-i urăște. Dar ura sa nu e indusă de motive personale sau politice; nu face politică și nu-l interesează ideile politice ale altora și ale vremii. E un fel de «ură metafizică». Pe omul vizat îl socotește «prea mare pentru el»; nu vrea să se eschiveze cu vreo minciună sau să «toarcă un roman», el e «cinstit în fond» și nu vrea să spună nimănui «lucruri neadevărate». Res-

pectivul «e prea mare pentru mine», dar există genii și mai mari decât el, «împrejurările sînt mai mari». Încheie cu o frază al cărei sens este de mai multe ori întilnit la Eminescu.

«Eu văd însă națiunea germană pe drumul pe care au fost toate națiunile», adică, dacă considerăm anii '70 ai secolului trecut, în plină ascensiune, dar după epoci îndelungate de decădere, apoi de stagnare, cum a fost soarta tuturor celorlalte națiuni, subînțelegînd, desigur, și propria sa națiune română. Eminescu scruta cu ochi critici și cultura germană la lumina căreia s-a format, dar care nu l-a orbit, nici robit, păstrînd distanță și independență de judecată. Dacă personajul vizat în text e Bismarck, trebuie notat că rezerva lui Eminescu față de făuritorul unității germane, cu excluderea Austriei, transpiră și din alte texte.

G. PINTEA

De altfel, Excelența mi-a redus leafa la 30 taleri, cu consolarea în perspectivă a unei burse; în locul acesteia — de care, de altfel, eu mă îndoiesc — Excelența m-a fericit: *cu onoare, luînd în considerațiune (și) privind originea prè nobilă...* Aceasta este cu adevărat data, un număr de act vechi, uitat de lume, rămas nebăgat în seamă, o dată, o semnătură ilizibilă, un concept birocratic; o piesă de anticariat rară, medievală...

Timp aproape nu mai am acum deloc. Deoarece, însă, idolul sufletului meu e plecat pentru două zile la Dresda, am găsit răgazul să vă scriu dvs.

Am auzit de la Madrea că sînteți bine și m-am bucurat foarte mult. Sperînd să fiu onorat cu cîteva rînduri, rămîn prea supus.

EMINESCU

2

274.472

D[omnu] m[eu], dumneavoastră mă întrebați de ce nu voiam să-mi menționez numele — pentru că eu nu voiam să-mi pun numele în legătură cu acela pe care îl urăsc mai mult — sau, și mai precis, l-am urit. Nu doar că această personalitate ar fi lăsat *[ilizibil]* din motive politice, din motive pe care timpul le [șterge] — în definitiv mie îmi este indiferent ce fel de idei predomină în epocă; căci eu nu mă preocup de politică, cum pot s-o dovedească oamenii ce mă cunosc. E, ca să spunem așa, un fel de ură metafizică. Pentru mine omul era prea mare. Dacă aș fi un om care ar vrea să împingă încă în ultima clipă vina asupra altcuiva, care ar vrea să poarte în continuare povara dulce a vieții, cum le apare majorității oamenilor, v-aș spune poate că ultramontanii m-au presat să-l iert pe acest bărbat sau să povestesc vreun roman fin țesut — dar, domnul meu, în fond eu sînt un om cinstit și nu-mi place să spun nimănui lucruri ce nu sînt adevărate, nici chiar judecătorilor mei, care există totuși doar pentru a asculta minciuni, ca, între două minciuni cu o a treia, a martorului, s-o mențină pe cea de la început. Pentru mine era prea mare — cu aceasta am spus totul. Nu ca și cum ar fi fost un geniu uriaș. Existau genii mai mari decît era el, și vor mai fi, căci condițiile sînt bune. Eu văd însă națiunea germană pe drumul pe care au fost toate națiunile.

(Transliterare și traducere de G. PINTEA)

Miniatură din Tetra-
evangheliarul (1568—
1577)

REVELAȚIA DOCUMENTULUI

A1. PAPIU - ILARIAN

Un imn de la 1848

ACEA LUMINOASĂ RĂSCRUCĂ DE PRIMENIRE a minților și îmbărbătare a inimilor care a fost anul 1848 mai oferă încă destule surprize răsărite din tainița arhivelor. Bătrinele hărtoage acompaniază, îndeobște, cu ritmul trenant al metronomului, fapte cotidiene obișnuite, senine, contorsionate sau tragice, din care se recompune *istoria*. Cercetătorul trebuie să aibă voința de granit spre a înfrunța cu abnegație acest îndelung și monoton travaliu, în care, ani la rind, uneori nu-i trec prin fața ochilor decît aceleași și mereu aceleași secvențe, pe care le cunoaște parcă din totdeauna. Aurul latent este atotbiruitor — cu cît este mai nespectaculos demersul, căci iterarea, și reiterarea, repetarea, cît mai abundentă, a unei mărturii, e temeiul *confirmării cantitative* a evenimentelor, pe care istoriografia vremii noastre și-a însușit-o ca regulă axiomatică în reconstituirea trecutului.

Și, totuși, citeodată...

Omul arhivelor este mai degrabă stînjinit decît încîntat, atunci cînd, în familiara monotonie, survine, ca un trăznet din senin, documentul senzațional. Este floarea rară, necăutată, neașteptată, răsplată pentru cel care s-a devotat anonimei arheologii scriptice și a căruia remunerație este aceea, poate greu de înțeles, dar atît de dragă inimii lui: de a se ști folositor memoriei trecutului, corolarul revolut al speranței în viitor.

O vastă anchetă penală se desfășura în septembrie 1848 în cîteva sate din Cîmpia Mureșului de Sus. Zeci de martori din Budiul de Cîmpie, Iceland, Chimitelnic, Band, Căpușul de

Cîmpie sînt chemați în fața comisiei conduse de doi asesori ai comitatului Turda, Madaras Endre și Gámán Karolyi. Oamenii, români și unguri, deopotrivă, relatează ce știu și ce nu știu despre «așîțările» (bujtogatás) comise de preotul Ioan Pop din Budiul de Cîmpie și de fiul său Alexandru Papiu-Ilarian, după Marea Adunare de la Blaj din 3/15 mai 1848. Dosarul celor doi revoluționari hăituiți de nemeșime începuse să se încropească încă din primele zile ale lunii iunie. În miinile zbirilor cade o scrisoare a lui Papiu-Ilarian către Gheorghe Crișan, protopopul Pogăceleii, în care tînărul membru al Comitetului Național Român îndeamnă la ascuțirea coaselor, la făurirea lăncilor și imblăciilor de fier, căci «revoluțiunea este aproape». Dosarul mai cuprinde o seamă de plîngeri ale ȋropsiților țărani din Cîmpia Transilvaniei către Comitetul Național, în care aceștia arată samavolniciile comise de «domnii de pămînt» împotriva lor, și aceasta după abolirea iobăgiei de către ipocrita Dietă de la Cluj din 28—30 mai, în fine, relatări despre teroarea albă dezlăntuită de nobilime împotriva românilor. Iată una destinată „Gazetei de Transilvania“, semnată P.A. și al cărei autor este, de asemenea, Papiu-Ilarian — P[op] A[lexandru] după numele vechi: «De la Sibiu. Crînceniile ce au făcut frații soldați săcui și gardiștii maghiari din Aiud cu românii din Obreja și Mihalț sînt grozave și nespuse, căci frații soldați săcui și unguri au omorît cincizeci (50) de români, o sută (100) au rănit de moarte, numărul celor care i-au făcut a sări în apă, bărbați, prunci, femei este neștiut. Femeile, verginele le-au violat și așa

(1) După hotărârea lui Ștefan

Susule Române! Striga templu,
Parădesteti amărăciunea,
Și o recapează mărirea,
Susule Române! Striga templu.

Audi ora mării
Cum îți bate, și redună:
Libertate, și oare bună;
Audi graiul minții. —

Luată lumea așă sară
Adi da' mână cu birănea
Și o țărână și oimă
Și oimă blăstămată. —

Susule Române! Striga templu:
Arma 'n mână, poartă în lămbă
Și oare re'o țărână și oimă,
Susule la armă că e templu. —

Susule Române! Striga templu
Și oare jugul și oare
Și oare în sân că
Susule de locu asculă templu.

Cine nare bătărie
Că oare m. n. n. n.

violat le-au străpuns cu baionetele prin naștere. Asta este frățietatea ungarilor, așa vor face ei cu noi. Sintem prin ei provocați».

Dosarul capătă proporții în septembrie, prin zecile de mărturii ale celor chemați în fața comisiei. Prima revelație a anchetei: țărani români erau conștienți de conținutul mesajului revoluționar pe care Ioan Pop și fiul său Alexandru Papiu-Ilarian îl aduc de la Blaj, dimpreună cu steagul tricolor pe care jură toți locuitorii din Budiul de Cîmpie. A doua revelație: foștii iobagi unguri, pe care ancheta îi numește «noi cetățeni», sînt și ei alături de țărani români, jură cu toții pe steagul tricolor adus de Ioan Pop de la Blaj, că vor ține «una cu românii» și că vor respinge unirea cu Ungaria, impusă de aristocrație. Iată, în traducere românească, declarația unuia dintre ei, martorul al 58-lea, tînărul cărușă de 26 de ani Kiss Lajos: «Țara aceasta [Transilvania — n.n.] nu e a ungarilor, ea e pămînt ce ține de România și e numai a românilor». Toate acestea sînt pentru istoric lucruri cunoscute, banale, am zice, căci documentele abundă de prezența lor. Dar, la un moment dat, dosarul gubernial 11094/1848 îți pune în față textul unei poezii de zece strofe, în care descoperi cu ușurință un imn care a circulat între românii transilvăneni înaintea publicării Răsunetului lui Andrei

Mureșanu, în numărul 25 al „Foi pentru minte, inimă și literatură” din 25 iunie 1848. Textul este o «captură la dosar», se leagă de numele lui Alexandru Papiu-Ilarian și îl are ca autor, după toate aparențele, pe acesta.

Descoperirea unei poezii cu caracter de imn, care sintetizează la modul general marile comandamente ale Revoluției române, care este destinat maselor și este cîntat de acestea, întrece în semnificație orice altă mărturie documentară, oricît de revelatoare ar fi aceasta. Circu-

lația imnului este certificată de însăși prezența lui în dosarul acuzării lui Papiu-Ilarian, ca piesă incriminatoare. Îl oferim

După horea lui Horea

[Sus, române!]

*Sus, române, strigă timpul,
Părăsește-ți amorțirea
Și-ți recapătă mărirea!
Sus, române, strigă timpul!*

5 *Auzi ora mîntuirii
Cum îți bate și răsună:
Libertate, soarte bună?
Auzi glasul omenirii?*

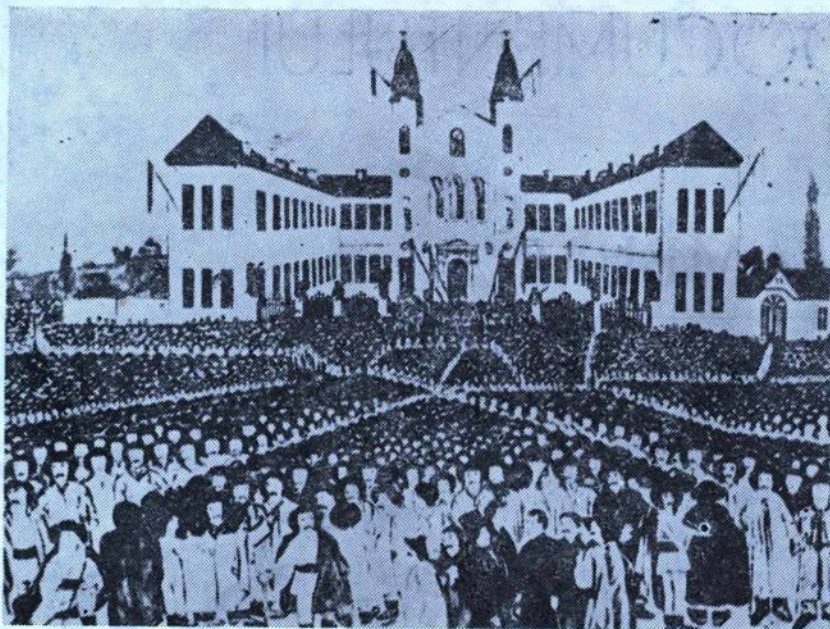
publicității cu această ocazie, subliniind în prealabil cîteva puncte de semnificație pe care onoratul cititor este invitat să le ia în considerare. Mai întîi: el se intitulează, de fapt, *După horea lui Horea*, ceea ce înseamnă că este pus sub semnul mării Răzvrătiri de la 1784. Prin acest fapt el depășește liniamentele ideologice ale burgheziei românești, ca și punctele programului de la Blaj, preconizînd insurecția armată. Apoi: imnul pe care îl intitulăm *[Sus, române!]* reflectă faza radicală a Revoluției, conștientizată la nivelul poporului de jos. Leitmotivul imnului este lupta armată. În comparație cu *Răsunetul* lui Andrei Mureșanu (*Deșteaptă-te, române*), el este ceea ce fusese *Carmagnola* în comparație cu *Marseilleza* în Revoluția franceză. În fine: propensiunea imediată spre arme, spre război revoluționar, este străbătută de ideologia generală a Revoluției europene (*Auzi glasul omenirii?*), căpătînd astfel o pregnantă justificare în condițiile cînd «strigă timpul» în sensul dorit de români.

Ideea de unitate națională de la 1848 este întărită aici de hotărîrea de a apăra cu prețul singelui această unitate: «Moarte celor ce nu-mi lasă/ În mărire toată gîntea!» (s.n.)

Imnul se cînta pe melodia celebrului cîntec al lui Horea, după specificarea unei adnotații marginale, Horea: «Haideți, feciori, după mine tra la la la/ să vă-nvăț a trăi bine tra la la la./ *Ad quamvi Strophani*». (Reproducem mai sus partitura muzicală a acestei melodii, după lucrarea lui Virgil Medan, *Cîntece epice*, Cluj-Napoca, 1979, p. 260, nr. 93.)

Dosarul în care am găsit textul imnului se află la Arhivele Statului din Budapesta, Fond Gub. Trans. m. nr. 11094/1848, Praes. Textul este o copie alterată după originalul românesc neidentificat. Transcrierea a fost extrem de anevoioasă; ea a însemnat de fapt o reconstituire, în urma căreia ne mai păstrăm anumite rezerve asupra versurilor 19 și 30. Expresia «pofta-n limbă» din versul 14 este un îndemn ca românii să-și exprime deschis revendicările, în limba lor. El «pohta» lui Mihai Viteazul — cînd intra în Alba Iulia.

Ioan CHINDRIȘ

Toată lumea apăsată
 10 Azi dă mîna cu virtutea
 Și-și sfarămă servitutea,
 Servitutea blăstămată.

Sus, române, strigă timpul,
 Arma-n mînă, pofta-n limbă,
 15 Soarta rea-n fericire schimbă!
 Sus la armă, că e timpul!

Sus, române, strigă timpul,
 Sfarmă-ți jugul ce te-apasă!
 De la oase or să-ți cază!
 20 Sus de loc, ascultă timpul!

Cine n-are bărbăție
 Cerceteze mai nainte
 Strămoșeștile morminte.
 Căci acele-l reînvie.

25 Ah, ce foc simț eu în mine,
 O viață nouă-mi vine
 Și-mi arde sînge în vine
 Și-mi văd gloria prea bine!

Ce-i mai dulce c-a murire
 30 Pentru neam și libertate,
 Pentru limbă și dreptate,
 Pentru sfînta lor mărire?

Arma! Arma!-mi strigă mintea.
 Moarte celor ce m-apasă!
 35 Moarte celor ce nu-mi lasă
 În mărire toată gîntea!

Blăstămat acela sînge
 Ce român se zice-a fire,
 Dar nu are-așa simțire!
 40 Blăstămat e și să sînge!

REVELAȚIA DOCUMENTULUI

Grigore ȚAMBLAC

Legenda lui în cultură română

I. Pînă la apariția memoriului lui Melchisedec

GRIGORIE ȚAMBLAC ÎNCHEIE, ÎN PRIMUL pătrar al secolului al XV-lea, galeria marilor cărturari și scriitori bulgari ai evului mediu. El este, împreună cu patriarhul Eftimie al Tărnovei, creatorul literaturii bulgare propriu-zise, eliberată de servitutea modelelor și izvoarelor bizantine și capabilă să dea seamă de realitatea bulgară, de sensibilitatea și cugetarea poporului bulgar.

Scriitor în deplină accepțiune a cuvîntului, ca și învățătorul și modelul său, Țamblac a fost poate cel mai caracteristic reprezentant în cultura bulgară al curentului literar caracteristic epocii, numit de D. S. Lihaciov al «împleririi cuvîntelor» și al «psihologismului abstract», curent general-răsăritean, inspirat de isihasmul bizantin.¹ Orator bisericesc prin excelență, pe linia oratoriei clasice bizantine, Țamblac este, fără îndoială, perechea celui alt mare autor de texte oratorice, din zorii culturii bulgare, Climent Ohridski. Ponderea deținută de piesele sale de oratorie clasică — panegirice, cuvîntări la marile sărbători, la praznicele sfinților — nu umbrește însă capodopera sa, care rămîne biografia-panegiric consacrată celui mai mare scriitor și om politic bisericesc din evul mediu bulgar —

patriarhul Eftimie. Aici găsim tabloul epocii de aur a culturii bulgare din secolul al XIV-lea, dar și al tragediei Tărnovei și a întregului popor bulgar căzut sub cîmpire străină. Este demn de reținut că tocmai forța evocatoare a scrisului său a conferit un interes deosebit acestui text în ochii vechilor noștri cărturari, care au reușit să-și procure în secolul al XVI-lea o copie din spațiul cultural ucraino-rus (singurul în care a circulat capodopera lui Țamblac) și au realizat, la rîndu-le, o copie ce a rămas unica în redacția originală, medio-bulgară. Astfel încît cele două

Mihnea Volevod
(Tetraev., 1568—
1577)

¹ D. S. Lihaciov, *Nekotorye zadaci izučeniia vtorogo južnoslavjanskogo vlijaniia v Rosii, în Issledovanija po slavjanskomu literaturovedenij i fol'kloristike. Doklady sovet'skix učenyx na IV Meždunarodnom s'ezdom slavistov*, Moscova, 1960, pp. 95—150.

ediții științifice, realizate, prima — de Kalužniacki, a doua — de Penio Rusev și Anghel Davidov, au ca text de bază această copie a cărturarilor români.²

Grigorie Țamblac n-a fost numai un cărturar și scriitor de anvergură europeană pentru vremea sa, ci și o puternică personalitate, cu o biografie aventuroasă și zbuciumată care l-a purtat pe multe meleaguri și l-a amestecat în evenimente istorice, dintre care fără îndoială cel mai însemnat rămâne vestitul Sinod de la Konstanz (acum în R.F.G.) convocat de împăratul Sigismund de Luxemburg, adevărat «congres european» și primul în felul său.³ Ajuns în 1416 mitropolit al Kievului în împrejurări dramatice pentru biserica ortodoxă rusă și ucraineană, ca exponent al politicii principilor lituanieni, dușmănit de Moscova și ajuns a fi nomina odiosa, dar prețuit ca una din marile personalități ale vremii sale, Țamblac va deveni unul din cei mai citiți autori slavici în aceeași Rusie care pînă la urmă îi va păstra opera într-o Carte a lui Grigorie Țamblac — colecție oarecum canonică de 18 cuvîntări —⁴ intrată în secolul al XVI-lea în componența Ceti-mineelor mitropolitului Macarie al Moscovei.

Se poate spune că, pentru veacul său, Grigorie Țamblac a fost cea mai spectaculoasă personalitate eclesastică, politică și culturală dată de poporul bulgar, un bulgar-european, primul ce se impune ca atare după legendarul popă Bogumil, creatorul bogomilismului. Un asemenea personaj este predestinat la legendă și cum drumurile vieții sale au rămas adesea obscure, s-a deschis larg calea ficțiunii ce încearcă să umple golurile

și să străbată ceața. Pînă astăzi biografia sa rămîne încă în mare parte o enigmă și majoritatea studiilor ce i s-au închinat de către învățați din Rusia, România, Bulgaria, Anglia, Germania, în ultima vreme din tot mai multe țări,⁵ sînt grevate de multiple și grave deficiențe. Încît putem spune cu certitudine că după mai bine de un secol și jumătate, de la Dicționarul istoric apărut la Petersburg (ediția II, 1827) pînă la cartea slavistei engleze Muriel Heppel⁶ și la volumul colectiv cu lucrările simpozionului de la Târnovo,⁶ nu avem încă studiul monografic cu adevărat științific, bazat pe o critică riguroasă a izvoarelor și a bibliografiilor adunate.

Se pare că vom beneficia, în curînd, sub titlul Țamblakiana, de o masivă culegere a tuturor mărturiilor existente, alcătuită de învățatul sovietic Iurii Konstantinovici Begunov. Abia atunci se va putea vorbi de posibilitatea unei veritabile monografii Țamblac, menită a înlocui cărțile și studiile de pînă acum, unde ficțiunea și conjectura copleșesc îngusta marjă de adevăr indiscutabil.

În perspectiva unei asemenea lucrări menite a face bilanțul material și critic al «țamblakologiei», revista „Manuscriptum” vine cu fericita inițiativă a publicării unui text ce-și are importanța sa și ocupă un loc, se pare unic, printre mărturiile gloriei postume a lui Grigorie Țamblac. Este vorba de primul — și poate unicul — text cunoscut pînă acum în care cărturarul bulgar a devenit obiect de «hagiografie» deoarece autorul, Andronic Duhovnicul (Andronic Badenschi) l-a redactat după modelul oferit de culegerile hagiografice clasice, amestecînd însă elemente de erudiție modernă cu maniera arhaică, a mai vechilor hagiografi, ceea ce conferă farmec și originalitate scrierii sale.

Publicarea acestui text, descoperit și pregătit pentru tipar de binecunoscutul nostru istoric și slavist Paul Mihail, oferă prilejul prezentei introduceri menite a înlesni cititorului înțelegerea lui mai exactă, încadrarea lui, mai ales, în lunga evoluție a ceea ce am numit «legenda lui Țamblac în cultura română».

Am spus legendă și nu prezentă, deoarece, măcar pînă în clipa de față, ideea curentă că timp de cîțiva ani Grigorie Țamblac ar fi fost

² Faptul a fost semnalat prima oară de Emil Turdeanu în *La littérature bulgare du XIVe siècle et sa diffusion dans les pays roumains*, Paris, 1947, p. 152; *По-важно слово за Евтимий от Григорий Камблук*, ediție de Penio Rusev, Ivan Gălăbov, Anghel Davidov, Gheorghe Dancev, Sofia, 1971. Manuscrisul este numit *Moskovskijaz prepis* — copia moscovită (p. 111) după locul unde se păstrează acum manuscrisul moldovenesc achiziționat de Muzeul Rumjancev, în 1892, de la anticarii Șaraga din Iași. Fost nr. 3171 în colecția Muzeului, acum se află în Biblioteca „Lenin” din Moscova, „Музейное Собрание”, aceeași cotă.

³ Pentru prezența lui Țamblac la acest conciliu, mai nou Hilde Fay, *Bălgarsko kulturno nasledstvo v Germanija — Grigorij Camblak na vselenskija sabor v Konstanc 1418 godina*, în „Literaturna misal”, 10, 1981, pp. 30—36.

⁴ Studiul esențial asupra acestei colecții, cu reproducerea sumarului: Nevjana Donceva-Panajotova, *Sborniki, „Kniga Grigorija Camblaka” — voznikovenie, soderzanie, rasprostranenie* în „Études balkaniques”, no. 3, 1981, pp. 16—29.

⁵ Vezi în special volumul *Grigorij Camblak. Život i tvorčestvo, Treti mezunaroden simpozium. Veliko-Tarnovo, 12—15 noemvri 1980*, Sofia, 1984.

⁶ Muriel Heppel, *The Ecclesiastical Career of Gregory Camblak*, London, 1980.

prezent fizic în Moldova, la curtea lui Alexandru cel Bun, unde ar fi deținut demnități importante, ar fi fost predicator al curții și mitropoliei, ar fi redactat un număr de cuvântări și ar fi scris întâia operă în proză a literaturii române — Mucenicia lui Ioan cel Nou — nu este, ea însăși, decât ultima fază ce a luat-o, în epoca modernă, sub pana episcopului Melchisedec, legenda mai veche cu secole, care atinge apogeul etapei sale arhaice, preștiințifice, în scrisul lui Andronic și în textul ce se publică acum.

Originile și etapele acestei legende, pînă la memoriul academie al lui Melchisedec, ne propunem să le înfățișăm, în continuare, ca o prefață absolut necesară înțelegerii « hagiografiei » lui Andronic.

I. Secolele al XV-lea — al XVIII-lea. Legenda prezenței lui Țamblac în Moldova și a activității sale cărturărești pe pămînt românesc nu este o apariție izolată. Ea face pereche cu o altă legendă, cu o evoluție tot îndelungată, apărută însă mai târziu, dar cristalizată literar cam în același timp: legenda călătoriei prin Moldova a viitorului împărat bizantin Ioan VIII Paleologul, călătorie ce ar fi stat la originea acordării de către Bizanț a autocefaliei Mitropoliei Moldovei pe vremea lui Alexandru cel Bun.⁷ Dacă această din urmă legendă — ajunsă în ultima ei etapă să dea unul din cele mai frumoase texte literare ale iluminismului și preromantismului românesc — s-a născut și a crescut viguros din solul permanentei aspirații a moldovenilor către independență ecleziastică, aspirație contrariată de pretențiile Patriarhiei ecumenice și de ingerințele domnilor fanarioți, legenda lui Grigorie Țamblac este, la început, în exclusivitate, rodul dorinței monahilor din « marea lăvră a ortodoxiei românești » de la Neamțu de a-și împodobi lăcașul cu o prezență tot atît de ilustră ca a unui împărat bizantin: a celui mai mare cărturar și om de biserică al secolului al XV-lea răsăritean!

Canalizarea gloriei și prestigiului lui Țamblac spre mai marea glorie a ctitoriei lui Petru Mușat

de pe apa Neamțului se face în cea mai bună tradiție a procedeelor similare de pretutindeni, într-o vreme cînd scrupulul adevărului nu exista, ci cauza prima.

Evul mediu este plin de încercări de a justifica anumite posesiuni sau privilegii prin fabricarea de falsuri, începînd cu celebra Donatio Constantini către episcopul Romei. Iar fantezia monahilor, stimulată de credulitatea nutrită din obligatoria credință, a rămas totdeauna extrem de vie. În secolul al XIX-lea, în plină « epocă modernă », științifică și critică, pe vremea cînd scriau Bălcescu și Kogălniceanu, cărturarul Narcis Crețulescu era obligat să consacre mai multe pagini combaterii unei alte legende tenace născute la Neamțu: cum că vestitul stareț Paisie Velicicovski, mort în 1794, n-ar fi fost altcineva decât... Petru cel Mare, retras de pe tron în călugărie, în Moldova, sub numele de Paisie! Nimeni nu lua în seamă — spre indignarea lui Narcis — că la moartea lui Petru cel Mare viitorul Paisie (născut la 21 dec. 1722) abia avea doi ani!⁸ Legenda lui Petru cel Mare devenit... Paisie de la Neamțu nu era ea însăși decât repetarea legendei binecunoscute ce a înconjurat figura țarului Alexandru I, legendă ce și-a găsit ecouri pînă în romanele unui cunoscut scriitor rus din secolul nostru.

Acesta este, deci, mediul în care încolțește legenda lui Țamblac, și prima formă pe care o ia este încercarea de a-l « naturaliza » ca... egumen al mănăstirii Neamțu și autor al Mucenicii lui Ioan cel Nou, semnată « Grigorie monahul și prezviterul la Marea Biserică a Moldovlahiei ».

Tot « Grigorie monahul și prezviterul » semna și Țamblac în titlul a patru cuvântări copiate de marele cărturar nemțean al secolului al XV-lea, Gavriil Uric. Dar nu « la Marea Biserică a Moldovlahiei », ci ca « egumen al lăcașului Pantocratorului ». ⁹ Încercarea de a-l asimila pe Țamblac obștii de la Neamțu se lovea, prin urmare, de o dificultate: hramul mănăstirii era nu « Pantocratorul », ci « Înălțarea », așa cum o atestă toate actele ctitoricești și de danie. ¹⁰ Pentru a o

⁷ Pentru întreaga problematică a legendei și pentru textul ei, editat în toate variantele cunoscute, a se vedea Al. Elian, *Moldova și Bizanțul în secolul al XV-lea*, în volumul colectiv *Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare. Culegere de studii îngrijită de M. Berza*, București, 1964, pp. 97—179; Ciprian Zaharia, *Iosif I Mușat și relațiile româno-bizantine în ultimul secol de existență al imperiului*, București, 1986 (în curs de apariție).

⁸ Vezi *Istoria Mănăstirii Neamțu*, de Narcis Crețulescu, Ms. nr. 5693, B.A.R.

⁹ Toate patru au fost editate de Iațimirski în cartea sa *Iz istorii slavjanskoj propovedi v Moldavii. Neizvestnyja proizvedenija Grigorija Țamblaha, podražanija emu i perevody monaha Gavriila*, 1906, pp. 15—21 (Sf. Gheorghe), 35—45 (Florii), 49—55 (Post și lacrimi); 59—63 (Milostenie și săraci).

¹⁰ Vezi *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova*, volumul I, București, 1975.

Matel Basarab și
Doamna sa, Elena
(Ev. 1650)

surmonta, s-a creat, cu timpul, legenda că mănăstirea ar avea și un al doilea hram, al «Pantocratorului», ceea ce nimic nu o îndreptățește. Dar voința, apetitul de legendă au fost mai mari, și încă din secolul al XVI-lea găsim indicii asupra dublării — iar în unele texte chiar înlocuirii hramului —, spre a-l încăpea ca stareț pe autorul celor patru cuvântări din sbornicele lui Uric.¹¹

Cu paternitatea sa asupra Muceniciei lucrurile au mers mult mai ușor: încă din secolul al XV-lea, un copist de la Neamțu a scris în dreptul titlului pe marginea foii, rămasă goală, cuvântul «Țamblac»¹², iar copiii ruși, care nu auziseră de vreun Grigorie moldovean, dar știau foarte bine

pe Grigorie Țamblac, au intervenit direct în titlu, adăugind la calitatea de «prezviter la marea biserică a Moldovlahiei» și pe aceea de «egumen al lăcașului Pantocrator», astfel încît, trecînd hotarele Moldovei, Grigorie «de la Suceava» a devenit fără urmă de dubiu Grigorie Țamblac!¹³ A rămas astfel pînă cînd, în

¹¹ Există un singur manuscris, din cele 10 cunoscute de Nevyana Dončeva-Panajotova, în care la cele 18 titluri conținute de *Cartea lui Grigorie Țamblac* se adaugă, la sfîrșit, de către un copist din secolul al XVI-lea, încă trei texte: 1. așa-numita «a doua redacție» a cuvîntării despre Sfîntul Gheorghe, care nu poartă în titlu numele nici unui autor, și pe care o considerăm a nu aparține lui Țamblac (argumentele mele au fost acceptate și de regretatul Penio Rusev în cursul ultimei noastre întîlniri la Sofia, în noiembrie 1980, cînd, reci, tînd textul respectiv, mi-a confirmat părerea că nu este al lui Țamblac), 2. *Mucenicia lui Ioan cel Nou*, cu numele autorului «Grigorie monahul și prezviterul egumenul lăcașului Pantocratorului și prezviter al mării Biserici a Moldovlahiei» (*presviterom velikoj carkvi Moldovlaxijskoj*), ceea ce mai introduce o modificare față de original: prezviter al Mării Biserici în loc de «la Marea Biserică» (*vă Velikoj carkvi*) așa cum apare în copile moldovenesti (ms. lui Uric și cel descoperit de Begunov); în sfîrșit, 3. cuvîntarea funebă a lui Țamblac pentru Ciprian Țamblac. Numai aceasta (copiată aici în singurul exemplar cunoscut) aparține realmente lui Țamblac.

Cum manuscrisul în cauză a aparținut Bibliotecii Sinodale din Moscova (descrierea lui amănunțită în Gorski și Nevostuev, *Opisanie slavjanskix rukopisej moskovskoj sinodal'noj Biblioteki, ot del vtoroj 3. raznyja bogoslovskija sočinenija*, Moscova, 1862, pp. 134—138) unde avea cota 235 (fost 384), el a devenit izvorul de bază pentru toate studiile despre Țamblac elaborate în Rusia, și în special pentru Stepan Șevîrev. Acesta, la rîndu-l, a influențat hotărîtor cercetările moderne din România, începînd cu Andronic Duhovnicul și mai ales cu Melchisedec. În titlul acestei copii rusești am văzut că Țamblac apare «egumen la Pantocrator» și totodată «prezviterul Mării Biserici». Deci unicul cu această funcție, ceea ce i-a determinat pe cercetătorii ruși să-i interpreteze titlul ca pe o demnitate specială și unică, deținută de el la Mitropolia Moldovei. Dar în forma originală și autentică el nu apare nici «egumen la Pantocrator» și nici ca «prezviterul Mării Biserici», ci simplu «prezviter la Marea» etc.; deci unul din mulții ce vor fi fost la catedrala mitropolitană a capitalei Moldovei.

Că se sporește legenda și se întăresc, prin neverificare, afirmațiile avansate la un moment dat și preluate mecanic de la un cercetător la altul, ne-o dovedește și următorul pasaj din tratatul academic *Istoria literaturii române I*, ediția a II-a revăzută, București, 1970, p. 255: «În Moldova se intitula „presviter al mării biserici a Moldovlahiei”, iar în unele manuscrise ale scrierilor sale „dascăl” (*ucitel*) al aceleiași biserici. Dintre cele 23 de predici care au rămas de la Țamblac, numai cîteva poartă indicația că au fost redactate de el în calitate de predicator al bisericii, Moldovei. Pe acestea le putem socoti scrise la cererea domnului și a lerar-

¹¹ Vezi Emil Turdeanu, *Grégoire Camblak: faux arguments d'une biographie*, retipărit în volumul *Études de littérature roumaine et d'écrits slaves et grecs des principautés roumaines*, Leiden, E. J. Brill, 1985, p. 61 sq.

¹² Iurii K. Begunov, „*Mucenie Ioanna Novogo*” Grigorija Camblaka v sbornike pervoj treti XV v. iz sobranija N. P. Lixatzeva, extras din „*Sovetskoe slavjanovedenie*”, nr. 4, 1977, pp. 48—56, fotocopia de la p. 54.

1956, învățatul bulgar Vasil Kiselkov a adus argumente puternice împotriva paternității lui Țamblac asupra Muceniei lui Ioan cel Nou,¹⁴ fiind urmat de sovieticul E. P. Naumov¹⁵, de

Petre Ș. Năsturel¹⁶ și mai recent de semnatarul articolului de față și de Alexandru V. Diță¹⁷, ultimul tranșind chestiunea pe baza unei mărturii asupra datei reale a mutării moaștelor lui

hilor bisericii moldovene. (paragraful respectiv a fost scris de P. P. Panaiteșcu).

După cum s-a observat, se prelua titlul *Muceniei*... după copitul rus al manuscrisului din Biblioteca sinodală din Moscova în loc să se respecte intitulăția din manuscrisul cel mai vechi de la Biblioteca Academiei R. S. România. În nici un manuscris din câte se cunosc, nici Țamblac și nici Grigore de la Suceava nu se auto-intitulează «dascăl» (ucitel) al Moldovei. Această titlatură apare exclusiv în legenda tirzie a lui Țamblac, pe care o vom înfățișa mai departe, și nu în titlul vreunei Scrieri, ci într-o însemnare falsificată. În sfârșit, ceea ce e mai grav decât toate: afirmația că «numai cîteva poartă indicația... etc.». Absolut nici un titlu al cuvîntărilor și panegiricelor lui Țamblac, din cele manuscrise se cunosc, nu poartă mențiunea că «au fost redactate de el în calitate de predicator al Bisericii Moldovei». Dacă s-a întîmplat ca în titlul *Muceniei*... copisti ruși să introducă și falsa informație că a fost «egumen al lăcașului Pantocrator», în schimb, nu există decît un caz în care calitatea de «prezvit al Marea Bisericii a Moldovlahiei» s-a apărut în titlul vreunui panegiric sau vreunei cuvîntări a lui Țamblac. Vezi Dan Horia Mazilu *Proza oratorică în literatura română veche*, I, București 1986, p. 188, nota 4. Textul articolului de față era încheiat la apariția cărții și confirmă perfect cele scrise la p. 186 nota 1. Natural că, aceasta fiind realitatea, ceea ce se spune mai departe «Pe acestea le putem... etc.» face parte din legenda modernă, «științifică» a lui Țamblac «în cultura română» de care ne vom ocupa pe larg altă dată.

¹⁴ V. Kiselkov are un întins studiu intitulat *Grigorij Camblak în volumul Prouki i oțerti po starobălgarska literatura*, Sofia, 1956, pp. 231—260. Argumentele împotriva paternității asupra *Muceniei* sînt la pp. 257—258. M-am referit pe larg la acest studiu (introducîndu-l, cred, primul, în circuitul culturii românești) în articolul *Întîiul scriitor român din „Luceafărul”*, nr. 49, mai 1983, p. 3, înct nu pot subscrie la cele spuse de Paul Mihail în nota 1 din paginile introductive la textul ce se publică de domnia sa. De reținut și faptul că în lucrarea lui I. Ivanov *Bălgarski starini iz Makedonia*, apărută în prima ediție în 1908, a doua în 1931 și doar în ediție fototipică (îngrijită de Boniu Anghelov și prof. D. Anghelov) în 1970, numai paginile 433—436 privesc pe Țamblac (cartea are 703 pagini) și ele sînt consacrate integral editării adaosului scris de Țamblac la *Viața sf. Paraschiva* de Eftimie al Târnovei, după sbornicul de la Rila al lui Vladislav Gramaticul. Celelalte două titluri semnalate de Paul Mihail (Begunov și Kocov) sînt, într-adevăr, completări binevenite la bibliografia utilizată pînă acum de cercetătorii români.

¹⁵ E. P. Naumov, *Kem napisano vtoroe žitie Ștefana Dețanskogo?* în *Slavjanskij arhiv. Sbornik statej i materialov*, Moscova, 1963, pp. 65—72. Încercînd să răspundă pentru prima oară, pe temeiul unei analize științifice, la întrebarea — luată ca titlu — *De cine a fost scrisă a doua viață a lui Ștefan Decianski?* — slavistul sovietic face o paralelă între atribuirea lui Țamblac

a paternității scrierii semnate «Grigore monahul și prezviterul fost egumen al acestui lăcaș» (Deciani) și atribuirea *Muceniei*, tot pe acest unic criteriu, al titlului și omonimiei, aceluiași autor. El scrie: «Să observăm în legătură cu aceasta încă o circumstanță nu de mică importanță. Mai înainte i se atribuia lui Țamblac și viața lui Ioan cel Nou (de la Cetatea Albă), al cărei autor, așa cum a demonstrat convingător Kiselkov, a fost un scriitor bisericesc român omonim (I-am putea numi pe acesta Grigore Moldoveanul — Moldavskim — sau Suceveanu). Între altele, această viață, cum spune titlul ei, a fost scrisă de Grigore, «monah și egumen al lăcașului Pantocrator [s.n.] și prezviter al bisericii Moldovei». Ca «egumen al Pantocratorului» au fost scrise nu de Țamblac, ci de Grigore Moldoveanu, și ele tocmai de aceea nu sprijină teza despre petrecerea lui Țamblac la Deciani» (p. 65).

Același autor revine în nota publicată sub titlul *K ocenke tvorčestva Grigoriia Camblaka (Pentru aprecierea creației lui Grigorie Țamblac)* în «Sovetskoe slavjanoovedenie», nr. 6/1967, p. 85. Nota a fost prilejuită de apariția cărții lui Penlo Rusev și Anghel Davidov *Grigorie Țamblac în România și în vechea literatură română*, Sofia, 1966, și de recenzia lui I. K. Begunov publicată în aceeași revistă, nr. 2/1967, pp. 84—85, cu titlul *Novyj trud bolgarskih učenih*. «Astfel, mai înainte de toate — scrie Naumov — se pune problema atribuirii *Vieții lui Ioan cel Nou*, care, după părerea remarcabilului cercetător al istoriei literaturii bulgare, V. S. Kiselkov, în nici un caz nu a fost scrisă de Țamblac.» E. P. Naumov nu a adus argumente proprii pentru paternitatea românească a *Muceniei*, dar a deschis primul problema altei paternități incerte asupra *Vieții lui Ștefan Decianski*. Este semnificativ faptul că unicul argument ce se mai aduce contra criticii lui Kiselkov pentru atribuirea *Muceniei* lui Țamblac este asemănarea ei cu... *Viața lui Ștefan Decianski* și faptul că slujba lui Ioan cel Nou din secolul al XVI-lea este o prelucrare a slujbei lui Ștefan Decianski, atribuită și ea lui Țamblac! Contrazisă în bloc de opera autentică a lui Țamblac, paternitatea lui asupra *Muceniei* se mai sprijină doar pe o altă operă ce are ea însăși nevoie de argumentare în favoarea paternității țamblakiene!

De observat și la cercetătorul sovietic cursa întinsă de titlul falsificat în secolul al XVI-lea: găsind în titlul *Muceniei*... adaosul «egumen al Pantocratorului» inexistent în original, E. P. Naumov trage concluzia, eronată, că și celelalte texte semnate ca egumen al «Pantocratorului» ar fi scrise tot de... Grigore «Suceveanu». Iată cum, pe temeiul aceleiași erori, acum, monahul autor de la Suceava începe să-și dobîndească propria lui legendă, devenind, din expropriat, expropriator.

¹⁶ Une prétendues oeuvres de Grégoire Tsamblac: «Le martyre de Saint Jean le Nouveau», în *Actes du premier Congrès international des études balkaniques et sud-est européennes*, VII, Sofia, 1971, pp. 345—351.

¹⁷ Dan Zamfirescu: *Întîiul scriitor român*, în «Luceafărul», nr. 49, 1983, p. 6; *Precizări necesare*, *ibidem*.

Ioan cel Nou, și anume 1415, când Țamblac era la Kiev.

Argumentul cel mai puternic rămâne însă tot cel invocat de Kiselkov: analiza internă a textului, care-l scoate din rîndul cuvîntărilor ocazionale ale lui Țamblac și mai ales din limitele cronologice ale vieții sale. Avem de-a face cu un text scris după 1432, într-o vreme cînd însuși Alexandru cel Bun nu mai era în viață. Firește, mentalitatea monahilor de la Neamțu, care aveau să aducă și pe Petru cel Mare în obștea lor, nu se putea împiedica de asemenea mărunțișuri erudite, dar este curios că ei continuă a avea atîția confracți de mentalitate printre cercetătorii zilelor noastre, cu alte titluri și alte pretenții.

Așadar, primul și cel mai vechi element al legendei lui Țamblac (în orice caz cel mai vechi atestat cu certitudine), anume paternitatea sa asupra primei scrieri în proză a literaturii române, Mucenicia lui Ioan cel Nou, paternitate ce i s-a atribuit pe baza omonimiei cu autorul «de la Marea Biserică a Moldovlahiei» a căzut în desuetudine, cu excepția celor ce nu ies din fixațiile lor evasimonahale.

Cînd apare și care a fost soarta celui de al doilea element, egumenatul la Neamțu? A. I. Iașimirski a pus în circulație, încă din 1899, textele a trei scrisori din secolul al XVI-lea din care ar rezulta că Țamblac deținuse această demnitate după retragerea sa din scaunul mitropolitan de la Kiev. E unul din argumentele clare pentru a socoti toate cele trei texte apocrife! E. Turdeanu¹⁸ a supus deja unei critici concludente textele inventate de Iașimirski, dar rămîne încă loc și pentru o ultimă verificare. Ea stă în puțină numai cuiva care poate găsi, la Leningrad, manuscrisul invocat de Iașimirski, manuscris ce se afla în colecția sa. Cînd se va face și această verificare, vom avea ultimul cuvînt. Dar chiar și pînă atunci, scrisorile invocate de Iașimirski nu pot proba că, în secolul al XVI-lea, legenda despre egumenatul lui Țamblac la Neamțu este documentar atestată.

Deocamdată, cea mai veche atestare sigură este însemnarea de pe Trebnicul arhieresc din

nr. 35, din 3.IX.1983; *Din nou despre întîiul scriitor român*, nr. 43 din 29.X.1983, p. 6, Alexandru V. Diță, *În legătură cu paternitatea primei scrieri în proză a literaturii române*, în „Luceafărul”, nr. 44, 5.XI.1983, p. 5; *O problemă de metodologie*, ibidem, nr. 40, 10.III.1984, p. 7.

¹⁸ În studiul citat la nota 11.

secolul al XVII-lea, care, la rîndul ei, ridică unele probleme. Înainte de această însemnare, la care ne vom opri pe larg, s-a Țesut al treilea fir al legendei lui Țamblac, de data aceasta nu în mediul monahal nemțean, ci în cel umanist, laic: participarea sa ca reprezentant al bisericii Moldovei la Sinodul de la Florența (1438/39).

Grigore Ureche, contopind două evenimente — Sinodul de la Konstanz, cum ziceam mai sus, convocat de Sigismund de Luxemburg pe vremea lui Alexandru cel Bun și Sinodul de la Ferrara-Florența, considerat «al optulea și ultimul sinod ecumenic» — îl face pe Țamblac contemporan cu ultimul, petrecut la două decenii după moartea sa! «În zilele acestui Alexandru Vodă — scrie Ureche — fu săboru mare în Florentina și adunare mare de părinți ca să poată împreuna besereca răsăritului și a apusului pentru multă neîngăduință și price pentru capetele legiei [...] De la țara noastră încă au fostu trimis pe Gligorie Țamblac» (Ms. de la „Casa Dosoffei” din Iași, fila 13, r-v).

Care poate fi originea acestei legende? Foarte probabil faptul că la Sinodul de la Konstanz, cum s-a arătat recent, delegația Moldovei nu a participat de sine stătător, cum a fost cazul celei trimise de Mircea cel Mare.¹⁹ În această delegație, personalitatea cea mai proeminentă, care l-a lăsat amintirea cea mai puternică în cronica vremii a fost Grigorie Țamblac, ajuns de doi ani mitropolit al Kievului. Amintirea lui va fi dăinuit în rîndurile clasei conducătoare moldovene și cu timpul s-a creat tradiția legendară că el a fost trimis din Moldova, nu din regatul vecin. O nouă metamorfoză legendară a adevărului istoric a legat numele său nu de evenimentul la care realmente a participat, ci de Conciliul florentin, Ținut după moartea sa și a lui Alexandru cel Bun. Această tradiție-legendă este fixată în scris, prima oară, de Ureche, la mijlocul secolului al XVII-lea. Ea va cunoaște noi avataruri, combinată cu opera lui Miron Costin.²⁰

¹⁹ Constantin Rezachievi, „Despozia” lui Mircea cel Bătrîn — o problemă de titulatură: între realitate și ficțiune, în „Revista arhivelor”, 1, 1986, p. 23, nota 67.

²⁰ În cele două scrieri în limba polonă, numele lui Țamblac nu este introdus în scenariul fantezist despre solia la Constantinopole (Vezi Miron Costin, *Opere*, ediție critică îngrijită de P. P. Panaitescu, vol. I, București, 1965, p. 233, *Despre religie* și pp. 264—265). În schimb, în secolul al XVIII-lea, în *Cronica paralelă a Țării Românești și Moldovei*, alcătuită de un compilator necunoscut în a doua jumătate a secolului, condu-

Pentru prima oară, tradiția monahală nemțeană și tradiția laică fixată de cronicar se întâlnesc contopite în însemnarea de pe Trebnic arhieresc ce s-a păstrat pînă în 1861 la Neamțu, după ce fusese adus în 1706 din Rusia de sud de către Pahomie, viitorul episcop al Romanului. Textul însemnării este următorul: «Сне вѣщеніе црккн писѧ(л) ѧзь рѣкѡ мѡею смиреннѡй Грггѡрін Цѧ(м)ѡлака митрополитѣ кнѣвскіѡ Галицкѡй ѡ всѧ Рѡссіѡ бывшаго Прѣжде оучителя зѧмлі мѡлѡвѡлаѡхискаѧ и игѡменѣ стѣн кѡлікін мн(с)трѣ Пѧнтѡкрѡторѡвѣ еже именѣтсѧ Нѧмѡнѣ ѡ бывшаго на вѡсѡмѡмѣ собѡрѣ на Флѡренцѡм. »

El a fost tradus de două ori în secolul al XIX-lea, cum se va vedea mai departe, și a fost parafrizat în 1747 în limba română astfel: « Această sfântă carte iaste a sfintei mănăstiri Neamțului scrisă de părintele Grigorie Țamblac mitropolitul Kievului, care au fost și egumen la această sfântă mănăstire a Neamțului și dascăl Moldovei. Iară cine ar scoate-o sau ar fura-o din sfinta mănăstire fără știrea egumenului, să aibă pirîș pre Maica Precistă la înfricoșatul giudeț. Leat 7255 [1747] fev[ruarie] 5 dni».

În a doua jumătate a secolului al XVII-lea s-a scris manuscrisul — după aprecierile lui Iațimirski²¹ — iar însemnarea trădează pana unui român²², ceea ce exclude posibilitatea ca

ea să fi existat înainte de aducerea manuscrisului în Moldova de către Pahomie.²³ Deci, la începutul secolului al XVIII-lea apare al patrulea fir al legendei: Grigorie Țamblac ar fi copiat cu mîna sa un Trebnic arhieresc, pe vremea cînd era mitropolit al Kievului, făcînd pe acest Trebnic o însemnare cu caracter declarativ-autobiografic, în care recunoaște, la persoana întîi, că « a fost mai înainte învățător al Țării Moldovei și egumen al sfintei mari mănăstiri Pantocrator, care se numește Neamțul ». Și de asemenea că a fost « la al optulea sobor, la Florența ». Acest manuscris l-ar fi dăruit mănăstirii Neamțului!

Că inscripția este ticluită de cineva care cunoștea atît legenda nemțeană, cît și pe cea cronică-rească, într-o slavonă ale cărei greșeli trădează pe un vorbitor de limbă română, în timp ce manuscrisul se copiasse în Rusia²⁴, este astăzi bine stabilit.²⁵ Nu s-a subliniat însă faptul că nu numai inscripția în sine reprezintă o acțiune deliberată de certificare a tradiției legendare, ci și înfățișarea ca autograf țamblakian a întregului manuscris.

Nu mai sîntem în fața unei legende naive, ci în fața unei tentative de mistificare conștientă pusă în slujba dorinței comunității nemțene de a-și anexa personalitatea și gloria lui Grigorie Țamblac. Cei care ticluiau însemnarea știau foarte bine că săvîrșesc un fals, știau că manuscrisul nu a fost scris de Țamblac, din moment ce inscripția ce i-o aplicau era alcătuită de ei.

La începutul secolului al XVIII-lea avem, deci, o nouă etapă în legenda țamblakiană: susținerea ei prin mijloace tipic medievale, de felul numeroaselor falsuri calificate. Pînă atunci,

ci « propovăduitor » (pp. 68—69, nota 2). Articolul din „BV” este semnat doar cu inițiala S. Pentru numele întreg al autorului, v. Turdeanu, *art. cit.*

²² E. Turdeanu trimite pentru această informație la Iațimirski, dar acesta nu susține că Pahomie e cel ce a adus manuscrisul, ci că *pe manuscris, la începutul secolului, s-a făcut o însemnare care se referă la el*. Este posibil ca manuscrisul să fi parvenit în Moldova și pe alte căi, dar se afla acolo în vremea lui Pahomie, cum ne arată însemnarea. Despre Pahomie, cel mai complet studiu este *Episcopul Pahomie al Romanului* de Irineu Crăciunas, în „*Mitropolia Moldovei și Sucevei*”, nr. 9—12/1959, pp. 627—635.

²³ Iațimirski, *Slav. ruk. Njam. mon.* p. 85.

²⁴ Sokolov, care cunoaște inscripția, respinge însă categoric calitatea de egumen la Neamțu a lui Țamblac, ceea ce înseamnă că respinge implicit și mărturia ei: « La mînăstirea Neamțu, Țamblac n-a fost niciodată. În ultima instanță, șederea lui acolo nu se poate demonstra » (*op. cit.*, p. 70, nota 3).

cătorul delegației itinerante imparate de Miron Costin devine... Grigorie Țamblac: « Trimis-au și Alexandru Vodă cu voia țării sol cu Grigorie Țamblac eromonah la Țarigrad pentru învățarea legii și ca să aște și la Săbor despre soarta țării. N-au aflat solii lui Alexandru Vodă nice pre Patriarh, nice pre împărat la Țarigrad. Ce iarăș a să întoarce înapoi fără nemica ispravă nu li-au părut a fi cu cale, ce s-au dus la Ohrida, unde găsind pe Arhiepiscopul de Ohrida ș-au dat solia, căci era trimiși pentru învățătura legii. Și de acolo au luat preoți și cărți slrbești de toată învățătura legii » (Ms. 2591, B.A.R., fila 29 r-v). Așezarea lui Țamblac în fruntea delegației imparate de Miron Costin în secolul al XVII-lea fără persoana și numele lui este încă ura din formele legendei lui Țamblac în cultura română, neobservată pînă acum.

²¹ Vezi descrierea manuscrisului și considerațiile istorico-filologice în *Slavjanskij rukopisi Njameckago monastyryja v Rumynii*, Moscova, 1898, pp. 85—87.

²² E. Turdeanu, *art. cit.*, p. 64: « Les erreurs de langue nous permettent de reconnaître dans l'auteur de cette note un Moldave ». Iațimirski menționează și « observațiile critice » la adresa acestei însemnări, pe care le-ar fi făcut P. P. Sokolov în articolul său *Kievskij mitropolit Grigorij Camblak*, în „*Bogoslovski Vestnik*”, iulie și august 1895, pp. 52—72 și 157—199, dar acesta nu se referă la autenticitatea inscripției, ci la faptul că « ucitel » nu înseamnă profesor, cum crede Melchisedec.

toate falsurile se limitaseră la documente ce priveau direct interese de proprietate. Pentru prima oară se ticluște un fals pus în serviciul unei legende în a cărei întărire și difuzare era interesată obștea monahală de la Neamțu. Vom asista, în a doua jumătate a secolului, la elaborarea literară a legendei despre autocefalia bisericii Moldovei care va duce la textul atribuit mitropolitului Gheorghe al Moldovei, dar fabricat în cancelaria Mitropoliei Moldovei de logofătul

Grigoraș, cu colaborarea foarte probabilă a viitorului mitropolit Iacob Stamati.

Cine este autorul falsului compus din două elemente: manuscrisul din secolul al XVII-lea, dat drept autograf al lui Țamblac și însemnarea «autobiografică» de pe el? Toate piste duc spre Pahomie al Romanului, cel ce face următoarele două însemnări pe două din «sbornicele» lui Gavriil Uric păstrate în biblioteca Mănăstirii Neamțului:

I. (*Ms. 164 B.A.R.*) «În această carte este și viața sfintului Pavel Țeveiski și altor sfinți mulți, foarte de folos. Și sînt 2 cazanii prę de folos, una a lui sfteli Gheorghe vel mucenic și alta la dăminea floriilor, scrise și făcute de *sveatii Grigorie Țamblacu care au fost egumen acie în minăstirea Neamțului și au fost și la săborul al optulea și mai pre urmă au fost mitropolit la Kiev*. Care i-am sărutat și sfintele moști în peșteră» [adică în Pecerska Kievului].

II. (*Ms. 165 B.A.R.*) «Aice e și măcenia lui sviatii Ioan Novi *scrisă de sveatii Gligorie Țamblac ce-au fost dascăl dintii dinceput în Moldova și egumen la Neamțu și mai apoi și mitropolit Kievului*. Căruia i-am sărutat sfintele moști acolo, Pahomie episcop.»

Lipind una de alta cele două însemnări, reconstituim, cuvînt cu cuvînt, însemnarea atribuită lui Țamblac, minus hramul mănăstirii — care nu avea ce căuta la Pahomie — și în plus, paternitatea asupra Muceniei... (care nu avea rost în însemnarea lui Țamblac). Identitatea nu poate fi întimplătoare! Este vorba de același autor în toate cele trei cazurile. Însuși faptul că-l numește pe Țamblac «sveatii» — sfînt — și declară că i-a sărutat moaștele la Kiev (în realitate nu se știe unde este îngropat) dovedește la Pahomie un cult pentru Țamblac, inexistent pînă atunci. E o canonizare, a cărei inițiativă aparține exclusiv episcopului Romanului, dar pe care o va relua Andronic, atunci cînd va scrie biografia lui Țamblac în felul unei hagiografii.

În primul pătrar al secolului al XVIII-lea, legenda lui Țamblac primește deci un impuls hotărîtor datorită lui Pahomie. Acesta va scrie — la fel ca scribul din secolul al XV-lea — pretutindeni în dreptul titlurilor celor patru serii ale «egumenului Pantocratorului», cuvîntul «Țamblac» și, de asemeni, în dreptul Muceniei lui Ioan cel Nou. Este primul care afirmă explicit paternitatea sa asupra acestei serii.

Astfel cristalizată și așezată pe pilonii falsului manuscris autograf, falsei declarații autobiografice și celor două însemnări pahomiene, legenda lui Țamblac va aștepta mai bine de un secol pînă unui istoric, menită a-i da o primă formă narativă încheată. Acesta va fi, la mij-

locul secolului al XIX-lea, Augustin arhimandritul de la Neamțu.

II. Legenda lui Țamblac în ISTORIA MĂNĂSTIRILOR NEAMȚULUI ȘI SECULUI alcătuită de arhimandritul Augustin în 1852—1856.

În biblioteca Mănăstirii Neamțu, la cota 154, se află manuscrisul românesc de 193 file, format 32,8×20,5 cm (oglinda paginii 29×16,9 cm cu 28 rînduri pe pagină) alcătuit de arhimandritul Augustin în colaborare cu starețul Gherasim. Despre autori și timpul alcătuirii aflăm din însemnarea autografă, a primului autor, în josul primelor 5 pagini: «Această carte am lucrat-o și am compus-o eu în unire cu starețul Gherasim arhimandritul, în mănăstirea Neamțului, mai mult timp, adică din anul 1852, pînă în anul 1856. Augustin Arhimandrit».

După o însemnare de la fila 192 v° se poate determina momentul încheierii manuscrisului: după martie 1857. O seamă de indicații pentru prescurtări, operate de starețul Gherasim, atestă intenția tipăririi lui în extenso, proiect la care s-a renunțat și a apărut doar o formă extrem de redusă — 18 pagini format mare — sub titlul Istoria sfintelor mănăstiri Neamțu și Secul adunată în scurt în anul 1857, martie în 20. Tipăritura nu dă anul apariției, dar se poate presupune că a apărut chiar în 1857. Comparația de text nu lasă îndoială că tipăritura este rezumatul manuscrisului lui Augustin și Ghe-

rasim, pe care uneori îl urmează cuvînt cu cuvînt, dar de cele mai multe ori îl rezumă. Atribuirea acestui text lui Andronic Duhovnicul, cum s-a făcut, este prin urmare nejustificată.²⁶

În această primă istorie a mănăstirilor Neamțului și Secul, care precede pe aceea mult mai dezvoltată a lui Andronic și este de fapt înțlia încercare de istorie bisericească la români

(intrucit firul istoriei celor două mănăstiri se împletește cu destule fire ale istoriei generale a bisericii române și cu unele de istorie politică), găsim și cea dintîi expunere dezvoltată și înche-gată a legendei țamblakiene, așa cum se înfățișea ea în ochii celor mai autorizați exponenți ai obștii nemțene.

Iată textul:

«Deci după părintele Siluan s-au pus igumen monastirii părintele Grigorie Ieromonah Țamblac la 6947 ce este de la Hristos 1439. Carele au fost de neam bolgariu și s-au hirotonit preot în mitropolia Kievului la 1416, noiembrie 15.

Și au fost cel mai înțliu învățatoriu teolog în Moldaviia, și mare și ales ritor.

Și au fost și la soborul cel de la Florentiia, trimis din partea țării sol de fericitul Alexandru cel Bun, domnul Moldaviei.

Și au scris și multe cărți bolgărești acest igumen și cuvinte pe la praznice și pentru sfintul marele post au alcătuit, care să află prin cărțile bolgărești cele din biblia-teca sfintei monastiri Neamțului.

Între care se află și o sfîntă liturghie, scrisă foarte frumos. Iară la sfîrșitul ei să scrie așa: „Această liturghie am scris eu, smeritul Grigorie Țamblac, mitropolitul Kievului, Galiției și a toată Rossia. Carele am fost mai înainte învățatoriu pămîntului Moldaviei și igumen monastirii cei mari Pantocrator ce să numește Neamțul. Și am fost și la al optulea sobor la Florenția“.

Tot același igumen au alcătuit și pătîmirea sfîntului marelui mucenic Ioan, carele au pătîmit la Cetatea Albă. Ale cărui sfinte moaște să află în orașul Soceava //, pentru carele am mai arătat la locul cuviincios și încă vom mai arăta.

Serie prea sfintul Pahomie, episcopul Romanului, întru o carte din vivliotheca monastirii ce să numește sobornic, cum că el au sărutat și sfintele moaște ale părintelui Grigorie Țamblac în Kiev. Iară acea carte este scrisă de un părinte Gavriil ieroshimonah la 6949 (1441) carele au mai scris și alte cărți folositoare obștiei. Din care lucru să cunoaște că au fost foarte rivnitoriu la această faptă bună. Și au fost și igumen acestei sfinte monastiri după cum să arată în pomelnicul cel mare al monastirii. Însă nu am putut afla lămurit în carii ani au fost igumen.

Iară mormîntul lui este alături cu a[l] părintelui Siluan în pridvorul din mijloc, unde sint doao pietri alături, în partea dreaptă, înaintea icoanei sfintei înălțări.

Și după părintele Grigorie Țamblac s-au pus igumen monastirii părintele Simeon ieromonahul. 6960 ce este de la HS 1452. Aprilie 7.»

Editînd aici pentru prima oară acest text, care se află în filele 12r^o—13r^o, l-am despărțit în elementele componente ale legendei, pentru a putea fi mai clară succesiunea lor, și am subliniat elementele noi. Ele sint:

1. Încercarea de datare a «igumenatului» lui Țamblac la Neamțu, și anume din 1439 pînă în 1452, deci după ce fusese mitropolit la Kiev și după ce fusese participant la «al optulea sinod». Autorii nu au observat că în felul acesta contraziceau chiar pretinsa însemnare autografă

a lui Țamblac, unde succesiunea este inversă: întîi igumen în Moldova, apoi participant la conciliu și la sfîrșit mitropolit!

2. Datarea «hirotoniei» lui Țamblac: 15 noiembrie 1416 și plasarea ei la Kiev. Data de 15 noiembrie 1416 este indicată de Șevirev pentru alegerea ca mitropolit al Kievului, nu pentru hirotonie, iar cartea învățatului rus, folosită atît de mult de Andronic și apoi de Melchisedec, și care va sta la originea legendei «moderne» a lui Țamblac, în combinație cu ediția actelor patriarhale de Miklosich și Müller, apare abia în 1858.²⁷ De unde a luat Augustin

²⁶ Vezi Turdeanu, *art. cit.*, p. 65, nota 5 (continuă pe p. 66). Vezi și p. 69, nota 4 (continuă pe p. 70). Nedumeririle la care ajunge autorul provin din confuzia între cele două „Istorii“.

²⁷ Stepan Șevirev, *Lecții po istorii russkoi slovesnosti*, partea a 2-a, Moscova, 1858.

data și știrea despre hirotonia la Kiev, rămîne de cercetat.

3. Apare prima oară accentul pe calitatea de «mare și ales ritor» a lui Țamblac, argumentată cu textele cuvîntărilor sale păstrate în manuscrisele din biblioteca de la Neamțu. Vom vedea cum acest nou fir de legendă va căpăta la Andronic și, prin el, la Melchisedec, o extindere extraordinară, pînă la istoricii literari de azi.

4. Se traduce pentru prima oară însemnarea «autobiografică» de pe pretinsul manuscris autograf, dar autorii comit o greșală, dînd manuscrisul drept Liturghier și traducînd, în consecință, greșit textul slavon: *Съвершение цквн* este tradus cu «Această liturghie». Or, este vorba nu de un liturghier, ci de un «Trebnic arhierese», așa cum va traduce corect Andronic, autorul celei de a doua traduceri: «Această sfințire a bisericii o am scris eu...» etc.

Diferența de traducere și greșala primilor traducători ne ajută să înlăturăm o confuzie care s-a făcut permanent între «Istoria» lui Augustin și Gherasim din 1852—1856 și «Istoria» lui Andronic Duhovnicul, care s-a servit de prima.²⁸

În articolul său, atît de interesant, Geneza studiului, întocmit de Episcopul Melchisedec, despre Grigorie Țamblac („Mitropolia Moldovei și Sucevei“, nr. 7—9, 1969, pp. 505—510), Paul Mihail susține că originea memoriului din 1884 ar fi aceasta: «Corespondența pe care am prezentat-o relevă că Episcopul Melchisedec ar fi alcătuit studiul său despre Grigorie Țamblac pornind de la lectura manuscrisului Istoria Mănăstirii Neamț de Andronic Duhovnicul, folosind în mare măsură și informațiile bibliografice primite de la acesta». (p. 509). Or, tocmai această corespondență ne arată că atunci cînd îl scria lui Andronic, Melchisedec avea sub ochi manuscrisul lui Augustin, deoarece — spune textual Paul Mihail — «Din Istoria Mănăstirii Neamț aflase și despre Liturghia slavă scrisă și semnată de Grigorie Țamblac încă pe cînd era Mitropolitul al Kievului» etc. (p. 505). Tocmai pentru a da de urma acestui manuscris, pe care nu l-a mai găsit la Neamțu, scrie Melchisedec și primește un răspuns neadevărat, deoarece manuscrisul în cauză nu dispăruse — cum susținea Andronic, furnizînd copioase explicații —, ci fusese luat în 1860 chiar de Andronic, din

moment ce a fost descoperit de Iațimirski în mănăstirea sa, Noul Neamț!²⁹

Că Melchisedec s-a lăsat influențat enorm de istoria lui Augustin ne-o dovedește acceptarea cronologiei acestuia pentru «stăreția» lui Țamblac, după 1439 și pînă în 1452, în vreme ce Andronic, după cum vom vedea, are altă cronologie în Istoria sa.

5. Apare în scenă, apoi, alături de Grigorie Țamblac, cărturarul român Gavriil ieroshimonahul «Uric» (Gavriil Uric, așa cum este cunoscut

²⁸ Confuzia se extinde și asupra textului tipărit la Neamțu în 1857, atribuit tot lui Andronic.

²⁹ A. I. Iațimirski, *Slavjanskia rukopisi...* secțiunea a 2-a: «Manuscrise păstrate în mănăstirea Noul Neamț din Basarabia», pp. 85—87: «În anul 1860 acest manuscris a fost transportat împreună cu altele în satul Chițcani în Basarabia, unde în anii următori a fost întemeiată mănăstirea Noul Neamț» (p. 87). Se arată apoi că «În jurul anului 1880, preasfințitul Melchisedec, începînd să se preocupe de Grigorie Țamblac, a scris lui Andronic, rugîndu-l să-i dea știre despre acest manuscris, care li era cunoscut». Răspunzîndu-i, Andronic «tace asupra faptului că manuscrisul în acel moment se afla deja în biblioteca mănăstirii Noul Neamț».

acum, după numele fixat astfel de Sorin Ulea),³⁰ despre care avem pentru prima oară un paragraf de istorie culturală și o schiță biografică ce conține inexactitatea despre « igumenatul » său la Neamțu, dar și informația despre locul unde se află mormîntul său. Iațimirski avea să facă din cele două personaje unul singur, și să treacă în seama lui Țamblac toată opera de copist a lui Gavril spre a dovedi astfel că savanții secolului nostru pot fi cu mult mai asidui în lipsa de spirit critic decît monahii nemțeni. Și că există o « biografie științifică » ce încalcă

noiri mai categoric decît hagiografia tradițională! Dar aceasta este a doua etapă a legendei lui Țamblac, care depășește cadrele articolului de față.

III. Legenda lui Țamblac în redactarea lui Andronic Badenschi.

Iată acum ce ne spune Andronic duhovnicul în ultima formă a Istoriei sale, terminată de copiat—cum o mărturisește el însuși într-o însemnare finală — în 1882. Transcriem după ms. 3529 al Bibliotecii Academiei R. S. România:

« Istorisitoarele însemnări de prin mai multe cărți vechi, scrise cu mina, ne adevărează cum că după mutarea către domnul a prea cuviosului părintelui nostru Silvan, au primit cirna igumeniei acestei sfinte monastiri Neamțului prea cuvioșia sa părintele nostru ieromonahul Grigorie Țamblac, carele au fost de neam bolgariu, născut în orașul Ternov, nepot de frate trupesc sfintului Kiprian mitropolitul Rosiei și ucenic al prea cuviosului Romil, ucenicul sfintului Grigorie Sinaitul, cu carele au fost și în sfîntul munte Athon puțină vreme viețuitoriu [în notă: Vezi în viața acestui prea sfînt ierarh cea scrisă mai pre larg, cartea a 5-a, fila 375].

Și au fost el cel mai întiu învățătoriu, teolog, în Moldavia, și mare și prea ales ritor.

Și au fost și la Sărbia și în Bolgaria igumen, pre la oareșicare monastiri de pre acolo.

Și au fost încă și la soborul cel adunat în Florenția trimis din partea Țării Moldovei, sol, de către domnul Moldaviei.

Care toate acele locuri să întîmplă în iscăliturile lui, de prin cărțile cele scrise de mina lui, în limba bolgărească și slavonească, și prin cuvintele cele de laudă și învățătoare, pre care el le-au vorovit în deosebite locuri și vremi, și la osebite prăznuiri.

El au fost rivnitoriu, învățătoriu pentru credință și mare apărătoriu al pravoslaviei împotriva latinilor.

Alcătuirile lui: În scrierile cele vechi, de mină, ale lui, sînt aflate multe cuvinte pre la prazdnice cele mari, dumnezești, și pre la zilele prăznuirii ale unor sfînți. Adecă la 20 dekemvrie în ziua pomenirii sfîntului Filogonie, arhiepiscopul Antiohiei (1).³¹ Și în simbăta moșilor, în zioa pomenirii morților (2). Și pentru viața monahi-cească (3). Și cuvînt de laudă la toți prea cuvioșii părinții noștri, în simbăta săptămînii lăsatului de brînză (4). *Și cuvînt la duminica dintii a sfîntului și marelui post pentru cinstirea sfîntelor icoane și pentru post și pentru lacrimi și cum că prin acestea ne apropiem către Dumnezeu*³². *Și în duminică a doua a sfîntului și marelui post, pentru milostenie.*³³ Și la ziua prăznuirii sfînților 40 de mucenici (5). Și în duminica stîlpărilor (6).³⁴ Și în sfînta și marea zi, joi. (7) Și în sfînta și marea vineri. (8). Și la sfîntul și marele praznic al înălțării Domnului nostru Iisus Hristos. (9) Și la zioa prazdnicului nașterii sfîntului marelui prooroc Ioan Înaintemergătoriul. (10) Și cuvînt de laudă la sf. ap. Petru și Pavel. (11) Și la zioa pomenirii sfîntului proroc și văzătorului de Dumnezeu Ilie. (12). Și la prazdnicul schimbării la față a Domnului nostru Iisus Hristos (13). Și la prazdnicul adormirii prea curatei maicii lui Dumne-

sele moldovenești și au fost publicate de Iațimirski (vezi nota 9).

³² Există două predici, cu texte diferite, pentru această sărbătoare. Unul se află inclus în *Cartea lui Grigorie Țamblac* și pe celălalt îl găsim numai în copii moldovene. Aceasta din urmă a fost editată de Iațimirski în lucrarea citată.

³⁰ Sorin Ulea, Gavril Uric, primul artist român cunoscut, în „Studii și cercetări de istoria artei”, seria Artă plastică, tomul 11, 1964, nr. 2.

³¹ Dăm în paranteză numărul de ordine din sumarul Cărții lui Grigorie Țamblac aflat în articolul Nevjanei Donceva-Panajotova.

³²⁻³⁴ Cele două cuvîntări există numai în manuscri-

zeu (14). Și la ziua prazdnicului tăerii capului sf. Ioan Botezătorul. (15). Și la ziua prazdnicului nașterii prea sfintei noastre născătoare de Dumnezeu (16). Și la ziua prazdnicului înălțării prea cinstitei crucii Domnului (17). Și la ziua pomenirii sfântului marelui mucenic și izvoritorului de mir Dimitrie. (18) *Și la ziua pomenirii sfântului marelui mucenic și purtătorul de biruință Gheorghe.*³⁵ Și mai înainte de praznicul nașterii Domnului nostru Iisus Hristos.³⁶

Și cuvînt de laudă grăit asupra mormîntului Sfîntului Ciprian, mitropolitul Moscoviei.³⁷ Și altul, ce l-au găsit la pomenirea celui întru sfinți părintelui nostru Eftimie, patriarhul Bolgariei, ce își avea scaunul în Ternov, și istorisire pentru luarea Ternovului de către Baiazid împăratul turcesc în anul 1394 și uciderea a o sută și zece cetățeni din cei mai însemnați ai Ternovului.³⁸

Și viața și pătîmirea sfîntului și slăvitului marelui mucenic Ioan cel Nou, carele să zice al Sucevii, ce au pătîmit la Cetatea Albă.³⁹

Și viața Sf. Paraschevii cei din neamul slavnesc, tot părintele Grigorie Țamblac o au scris.⁴⁰ Și povestea pentru împăratul Serbiei Ștefan.⁴¹ *Și bogostujebnîi stih* carele să cîntă la sărutarea icoanei a adomirei prea sfintei născătoare de Dumnezeu.⁴² Și un cuvînt în săptămîna luminată.⁴³ Și altele.

Așijderea, tot el au mai scris în limba slavenească foarte frumos și o carte cuprinzătoare de rînduiala sfintei biserici, rînduiala facerii sfîntului și marelui mir, rînduiala hirotoniei arhierilor și a preoților și a ierodiaconilor și a hirotonisirilor, și desființarea hirotoniei de la nevrednicul preot și blestemurile ce s-au obicinuit a se săvîrși de sfînta sobornicească pravoslavnică noastră biserică asupra tuturor ereticilor, în fiecare an, în duminica pravoslaviei și altele.⁴⁴ *Și pre această carte, după ce din egumen monastirii Neamțului s-au pus mitropolit Kievului apoi o au dăruit acestiași sfînte monastiri Neamțului, spre a sa vecinică pomenire* [În notă: «Iată întocmai în copie, însemnarea ce este în dosul filii 340 acestei cărți, scrisă de mina prea sfințitului Grigorie Țamblac: „Această sfințire a bisericii o am scris eu cu mina mea, smeritul Grigorie Țamblac, mitropolitul Kievului, Galiției și a toată Rossia. Carele am fost

” Acest text nu a circulat decît în cultura română și este editat de Iațimirski. În *Cartea lui Grigorie Țamblac* nu figurează nici un text despre Sfîntul Gheorghe. Cel adăugat în manuscrisul din Biblioteca sinodală din Moscova nu-i aparține lui Țamblac și a fost inclus între scrierile sale de către cercetători numai fiindcă a fost găsit în acest manuscris.

” Acest text nu există. El a rezultat din înțelegerea greșită a unei indicații a lui Șevirev, care repeta de fapt un titlu anterior. Vezi *op. cit.*, p. 374.

” Acest text nu a fost inclus în *Cartea lui Grigorie Țamblac* și s-a păstrat în copie unică în manuscrisul, adesea amintit, al „Bibliotecii Sinodale”.

” Întrucît Șevirev nu dă nici unul din aceste amănunte, înseamnă că Andronic a citit personal textul lui Eftimie, care se afla cu siguranță în Moldova în acel moment. E posibil ca cele două manuscrise achiziționate de Muzeul Rumianțev la Iași, de la anticarii Șaraga, să fi provenit din biblioteca Mănăstirii Neamțului și textul lui Țamblac să se fi găsit acolo pînă la plecarea lui Andronic. În orice caz, nu vedem un loc mai potrivit unde să se fi achiziționat acest text în secolul al XVI-lea decît mănăstirea în care domnea cultul lui Țamblac.

” Titlul este dat fără nici o specificare asupra autorului, cu ignorarea calității sale de «prezviter la Marea Biserică a Moldovlahiei». După ce fusese editat de Melchisedec în memoriul său academic, textul Muceniei a fost din nou editat de Iațimirski în cartea sa din

1906, unde este primul din cele 5 «texte necunoscute ale lui Grigorie Țamblac», la paginile 3—11.

” Aici Andronic greșete deoarece numai *adaosul*, despre mutarea moaștelor de la Târnovo, la Vidin, și din Vidin în Serbia (editat de Iordan Ivanov în *Bългарski starini iz Makedonija*) aparține lui Țamblac, ceea ce Șevirev spune limpede. Textul propriu-zis aparține patriarhului Eftimie.

” Este vorba de scrierea intitulată *Zitie i žitelstvo svetago vâ caren Stefana srâbskago vâ Detah*, sâpisano Grigoriem Mnihom i prezviterom, igoumenom byvsim toezde obitelî (Viața și petrecerea sfîntului întru țarl Ștefan al Serbiei de la Deciani, scrisă de Grigorie Monahul și prezviterul, care a fost egumen al aceluia lăcaș) editată recent, din nou, de Anghel Davidov, Gheorghe Dancev, Nevjana Donceva-Panajotova, Penka Kovaceva și Todorka Ghenceva, *Zitie na Stefana Detanski ot Grigorij Cambak*, Sofia, 1983. Este textul a cărui autenticitate a contestat-o Naumov.

” Pentru el, Șevirev, *op. cit.*, pp. 349—350.

” Nu știm la ce text se referă. El nu este amintit în nici un manuscris.

” Continutul acestei «Cărți» — nu alta decît manuscrisul pretins a fi fost copiat de Țamblac și dăruit mănăstirii Neamțu pe cînd era mitropolit la Kiev — îl dă Iațimirski în *Slavjanskija rukopisi Njameckago Monastyria*, unde la p. 87 apare și acest text care se află la f. 147 din manuscris.

” În notă se reproduce însemnarea pe două coloane, stînga — în original, și dreapta — în traducere.

mai înainte învățătoriu pămîntului Moldovlahiei și igumen sfintei mări monastiri Pantocrator ce se numește Niamțul. Și am fost la al optulea sobor în Florinția“ ».]

Și încă pentru dinsul și pentru vrednicia lui și prea sfințitul Macarie cel prea mult vestit mitropolitul Moscoviei, între altele au scris zicînd [*urmează un lung extras, în limba rusă, din Istoria bisericii ruse, tomul 5, pp. 210 și 213*].⁴⁶ Și altele.

Asemenea mai scrie încă și prea sfîntul Pahomie, episcopul Romanului, întru o carte ce se numește *Sbornic*, care să află în vivlioteca acestei sfinte monastiri Neamțului, chiar pe scîndura legăturii ei, înlăuntru, cum el au sărutat și sfintele moaște ale acestui prea sfînt părinte al nostru, Grigorie Țamblac în Pecerska Kievului, în anii 7222 [*În notă*: „Acum nu să văd în Pecerska Kievului. Să înțelege cum că poate s-au instreinat de acolo, împreună cu altele multe, care mai înainte era, iară acum nu să află, din vremea aceia, de cînd stăpînia leșii Kievul“.] Iară acea carte este scrisă în limba bolgărească de mina preacuviosului părintelui nostru ieroshimonahului Gavriil în anul 6949, carele au mai scris încă și altele multe cărți, folositoare de suflet, care să află și pînă în zioa de astăzi. Dintru carele sfînt și prea ostenicios lucru să cunoaște cum că au fost foarte rivnitoriu la această fericită și mare faptă bună. *Și au fost și igumen acestei sfinte monastiri după prea cuviosul părintele nostru Grigorie Țamblac*, după cum să arată mărturie în sfînt-pomelnicul cel mare al minăstirii. »

Alexandru cel
Bun și Doamna sa,
(Ms. Sucevița)

Editarea, pentru prima oară, și alăturarea celor două texte, al lui Augustin și Gherasim și al lui Andronic, ne permit o seamă de constatări asupra saltului ce-l înregistrează legenda și totodată cunoștințele reale despre Țamblac sub pana celui din urmă. Luăm act și de deosebirile intervenite prin simpla dezinvoltură față de adevărul istoric, așa cum s-a văzut în ultimele rînduri de mai sus, cînd, copiind, de fapt, textul lui Augustin și Gherasim pentru Gavriil, Andronic îl face fără jenă pe Gavriil urmașul în stăreție al lui Țamblac. El trimite pentru asta la același izver — pomelnicul — din care predecesorii săi, cum era firesc, dată fiind natura izvorului, nu reușiseră să afle nimic! Dar limita dintre adevăr și ficțiune nu e clară în « metoda » istorică atît a celor dintîi, cît și a lui Andronic însuși.

Care sînt deosebirile dintre cele două texte?

1. Schimbarea datei cînd începe « egumenia » lui Țamblac la Neamțu, și anume nu după ce fusese mitropolit la Kiev, cum o dădeau cei doi, ci înainte, ceea ce concordă desigur cu însemnarea de pe manuscrisul pretins autograf, dar ne arată totodată și cu cîtă ușurință sînt

“ O parte din acest extras se acoperă cu textul din studiul publicat de Macarie pe cînd era episcop al Tambovului, studiu ce figurează printre primele consacrate lui Țamblac în Rusia: *O Grigorié Camblake, Mitropolit Kievskim, kak pisatelé*, în „*Izvestija Imperatorskoj Akademii Nauk po oldeleniiu russkago jazyka i slovesnosti*“, tomul VI (1857), de unde s-a reprodus în „*Istor. et. o jazyke i slovesnosti*“, Petersburg, 1857. În „*Izvestija*“, textul, identic cu o parte din citatul lui Andronic, se află la p. 101.

manipulate elementele de cronologie țamblakiană în scrisul autorilor respectivi.

2. Apariția informației «erudite» din surse străine, la care Augustin și Gherasim nu avuseseră acces. Este vorba de Viața sfântului Romil, scrisă de ucenicul său Grigorie, de unde se ia pseudoinformația despre calitatea de ucenic al celebrului sfânt isihast bulgar, pe care ar fi deținut-o Grigorie al nostru.⁴⁷ Dar mai ales de Istoria bisericii ruse de Macarie al Moscovei și de Lecții de istoria literaturii ruse de Ștefan Șevirev, apărută în 1858, care-și face astfel intrarea triumfală în destinul legendei românești a lui Țamblac.

Dar tocmai în legătură cu utilizarea lui Șevirev se vede modul cum interesele locale, nemțene, determinau «grila de lectură» și selectarea și manipularea informației. Fîlindcă Andronic nu suflă un cuvînt despre «informația» — care va deveni unul din principalii stilpi de susținere ai legendei țamblakiene în varianta ei modernă, «științifică» — potrivit căreia Țamblac ar fi fost nu numai egumen la Neamțu, ci și «presviter al mării biserici a Moldovlahiei la Suceava» («...То в молдовлахни пресвитером содорной молдвлახинской церкви в Сочаве pp. 343—344).

După cum vedem, acest fir de oțel al legendei țamblakiene, căruia Melchisedec îi va împleti cel de al doilea fir, pornind de la actele patriarhale publicate de Miklosich și Müller, combinate cu un pasaj din cartea lui Șevirev, vine nu din tradiția românească, ci din știința rusă. Il găsim atît la Șevirev, cît și în mult răspîndita (prin traducerea franceză a lui Ernest Denis) Istoria literaturilor slave de Pipin și Spasović.⁴⁸ Dar

⁴⁷ Această viață a fost publicată de P. Sirku: *Monacha Grigorija Žitie prepodobnago Romila. Po rukopisi XVI v. Imp. Publ. biblioteki sobraniia Gil' ferdinga. S priloženiem služby prepod. Romilu po rukopisi XVII v. Belgradskoj Narodnoj biblioteki*, Petersburg, 1900. În cartea sa *Vremja i žizn' Patriarha Evfimiia Ternovskago*, Petersburg, 1898 (tomul I, fascicula I, din monografia *K istorii ispravleniia knig v Bolgarii v XIV veke*), pp. 148—150, se ocupă pe larg de acest sfînt, a cărui viață a fost scrisă de un Grigore ce nu are nimic de a face cu Țamblac. Se pare că era un grec — după părerea lui Sirku — ceea ce a întărit Ivan Duicev, descoperind în 1938 la Muntele Athos chiar originalul grecesc al „vieții sf. Romil”, scrisă de acel ucenic Grigore. Vezi *Un manuscrit grec de la Vie de St. Romyle*, retipărit în Ivan Duicev, *Medioevo Bizantino-slavo*, vol. II, Roma, 1968, pp. 231—236.

⁴⁸ E. Turdeanu își începe studiul citat cu reproducerea fragmentului despre Țamblac din această versiune franceză, spre a face bilanțul a ceea ce se știa despre

pe monahul nemțean nu-l interesa decît legarea celebrei figuri de destinul mănăstirii sale, așa încît trece, ca și cum n-ar fi văzut-o, peste cariera de «prezviter la Suceava» a lui Țamblac! Abia Melchisedec, ducîndu-se la același izvor, o va așeza în centrul noii sale legende — «științifică», de astă dată.

Cum s-a născut acest nou element al legendei țamblakiene — prezviteratul la Suceava —, ne explică Șevirev însuși care, după ce enumeră diferitele locuri pe unde a peregrinat cărturarul bulgar, scrie (și Andronic va relua cuvînt cu cuvînt): «Toate aceste titluri (sau demnități — zvaniia) ale lui Grigorie (e vorba de aceea de prezviter la Suceava, de egumen în Serbia a Deciani, care avea hramul Pantocrator, și de egumen la mănăstirea Plinalra, cu loc necunoscut n.n.) care preced șederea sa în Rusia ne sînt consemnate (oboznačeny) chiar de el însuși în titlurile operelor sale» (p. 344).

Urmind acest fir indicator — titlurile scrierilor —, natural că învățații ruși au ajuns cel dintîi la concluzia că Țamblac a fost «prezviter la Suceava», din moment ce așa se prezintă «el însuși» în titlul... Muceniei lui Ioan cel Nou. Opera fusese atribuită — cum am văzut — încă din secolul al XVI-lea lui Țamblac de copiii ruși care au modificat și titlul, pentru o mai clară identitate a autorului, adăugînd la «prezviter la Suceava» calitatea de «egumen al Pantocratorului». Cu deosebirea că pentru copiii și învățații ruși, Pantocratorul — pînă la Iașimirski — nu era Neamțu, ci Deciani din Serbia! Cam așa se țese la legenda... științifică a lui Țamblac, nu prea deosebit de cum țeseau Pahomie, Augustin și Andronic.

Din cartea lui Șevirev împrumută Andronic datele biografice noi: rudenia cu Kiprian, locul nașterii, știrea egumenatului său prin Bulgaria și Serbia, calitatea de apărător al ortodoxiei, pe care le împletește cu fictiva ucenicie la Romil și cu ce-i oferea tradiția nemțeană consemnată de Pahomie și Augustin. De la Macarie împrumută lungul pasaj despre calitățile sale de orator.

Principala contribuție a lui Andronic este însă alcătuirea unei „bibliografii” complete a

scriitorul bulgar la data apariției ei (1881): «Né à Tarnovo, Camblak passa plusieurs années dans un couvent du Mont Athos, fut nommé ensuite igoumène du célèbre couvent serbe de Decani, prêtre de l'église moldovalaque de Soțava (s.n.) et fut enfin appelé en Russie par son oncle, le métropolitain de Moscou, Cyprien; il fut nommé au siège métropolitain de Kiev qui venait d'être détaché du diocèse de Moscou».

operei lui Țamblac, ale cărei calități le-am constatat deja. De reținut în special completarea listei lui Șevirev cu cele patru texte ce s-au păstrat numai în cultura română. Al patrulea — cuvîntarea la Florii — dispăre însă din numărătoare, din cauza existenței unei cuvîntări cu aceeași temă și în eulegerea rusă. Cu această listă, Andronic devine realmente primul «țamblakolog» român!

De reținut și ampla descriere a capodoperei lui Țamblac, cu evidențierea elementului istoric ce interesase totdeauna pe români: tragedia Tărnovei sub ocupația otomană. Este prima succintă descriere a unui text țamblakian întreprinsă de un român și, oricît de paradoxal ar părea, și ultima! Nici Melchisedec — pe care îl vor folosi fără a mai trece nimeni dincolo de ce știa el — nu a adăugat ceva la această analiză, la care se vor adăuga, apoi — cum se vede din textul editat de Paul Mihail, — amplele extrase din cartea lui Șevirev, pe care Andronic le-a tradus în românește. În aceste pasaje, Șevirev analiza, text cu text, oratoria lui Țamblac, dar ignora cu desăvîrșire tocmai Panegiricul lui Eftimie! Înseamnă că Andronic l-a citit personal.⁴⁹

3. Deosebit de importantă este descrierea amănunțită pe care o face Andronic pretinsului manuscris autograf al lui Țamblac și traducerea corectă a inscripției, pe care o reproduce și în original. Nu mai încapă îndoială că nu acest text l-a citit Melchisedec. Altfel n-ar mai fi întrebat de Liturghier.

4. Se corectează afirmația lui Pahomie despre prezența moaștelor lui Țamblac la Kiev, dar nu înlocuindu-se cu informația corectă, ci cu o ipoteză eronată: ar fi dispărut între timp, pe vremea stăpînirii Kievului de către polonezi.

Toate acestea, la un loc, amestec de erudiție reală și credulitate totală în datele legendare, fac din Andronic, cum spuneam, primul «țamblakolog» român, și influența sa asupra lui Melchisedec este incontestabilă.

*

Să vedem acum ce aduce nou, față de relatarea istorică editată alături, varianta «hagiografică» a legendei țamblakiene care se publică mai departe.

Lectura textului din acest număr al revistei „Manuscriptum” impune cîteva observații preliminare. Deși cititorul va putea,

acum, să separe, singur, firul ficțiunii legendare de coeficientul de adevăr cuprins în hagiografia lui Andronic, unele completări sînt necesare.

Astfel, elementul nou care apare în «hagiografie» față de textul din Istorie și, anume, că Țamblac, tînr fiind, s-ar fi refugiat la nord de Dunăre și ar fi sălășluit la Mănăstirea Neamțul, unde ar fi fost hirotonit, nu are nici o bază, în nici un izvor. Dar cum maniera hagiografică ținea mai mult de roman decît de istorie, Andronic își nutrește imaginația din manuscrisul lui Augustin și Gherasim, unde se vorbea, în cuvinte înflăcărâte și pline de mîndrie, despre rolul jucat de pămîntul românesc atunci cînd la sud de Dunăre s-a pornit prigoana otomană. Andronic nu face decît să ilustreze ideea cu «cazul» lui Țamblac, desigur închipuit, cum închipuită și nefirească (chiar pentru o legendă) este brusca lui transformare, în aceste condiții, în «cel mai întîi mare dascăl și bogoslov și prea ales ritor în pămîntul Moldovlahiei». Oricum, Andronic are scuza genului hagiografic pentru asemenea dezlănțuiri ale imaginației. Ceea ce nu va mai fi cazul urmașilor săi, autori tot de hagiografii, dar... științifice.

Un alt element nou: Țamblac ne apare pentru prima oară ca predicator la Suceava: «Or și în care cuvinte ale sale, din cele mai multe să cunoaște cum că le-au grăit prin capitalia Moldaviei, Soceava și prin alte locuri ale Moldovlahiei. Dintru care să poate înțelege foarte bine cum că le făcea pe cînd era igumen și sfinteii monastiri Neamțului în Moldavia».

Cum se poate «cunoaște» aceasta din textul cuvîntelor lui Țamblac, Andronic nu ne spune, dar acest nou element al legendei, pus în circulație de el, va fi preluat de Melchisedec și — prin memoriul acestuia — va deveni un loc comun în toate istoriile noastre moderne. Ce-i drept, combinat cu celălalt element, preluat de la învățații ruși: Țamblac nu a ținut predicile la Suceava în calitate de egumen la Neamțu, cum susținea Andronic, ci în calitate de «prezviter al mării biserici a Moldovlahiei», adică al Mitropoliei.

Cu excepția lui Melchisedec, nimeni nu a adus însă cel mai mic argument în favoarea carierei de «predicator la Suceava» a lui Țamblac, mîrginindu-se toți a-l repeta pe Melchisedec. Iar unicul argument invocat de Melchisedec a fost găsit la Șevirev, care reproduce un pasaj din cuvîntarea lui Țamblac pentru Sf. Filogonie. În acest pasaj Țamblac elogiază atenția și setea

⁴⁹ Vezi nota 38.

de învățătură cu care «turma» îi asculta cuvintele și asigură pe ascultători că va raporta aceasta «patriarhului care m-a trimis» (vezi Șevirev, p. 350). Melchisedec făcuse între timp marea descoperire în Actele patriarhale, și anume că Grigorie, «din chilia mea» (deci un intim al patriarhului) trimis în 1401 în Moldova de patriarhul Matei I ca să cerceteze împreună cu Manuil Arhon cazul mitropolitului Iosif Mușat, nu era altul decît... Grigorie Țamblac! Identitatea între cei doi Grigorie fusese stabilită de Melchisedec exclusiv pe bază de omonimie, adică la fel cum procedase și Andronic cu Grigorie, ucenicul sfințului Romil, transformat la rindu-i în Grigorie Țamblac! Era firesc să-l vedem pe Melchisedec invocînd pasajul din predică în care se vorbea de «patriarhul care m-a trimis» ca un argument peremptoriu în favoarea semnului de identitate pus între cei doi Grigorie. Predica dovedea, pentru el, că în adevăr, Grigorie din actul patriarhal este Țamblac. La rindu-i, pasajul respectiv din act dovedea că predica a fost rostită în fața auditorului de la Suceava de trimisul patriarhului Matei! În logică, asemenea argumentare se numește *petitio principii*. Dar chiar și pentru o asemenea argumentare se procedase iar după tipicul lui Pahomie al Romanului. Fiindcă cititorului necunoscător de limbă rusă distinsul cărturar nu i-a spus niciodată esențialul: Șevirev a demonstrat clar unde s-a ținut respectiva predică, și anume la Kiev, nu la Suceava. Gr. Țamblac supralicita — pentru a obține acceptarea sa ca mitropolit — pasiunile și interesele locale, cunoscute, dar total inexistente la Suceava. De altfel, tocmai această mult citată predică, unicul argument pentru așa zisa «activitate bisericească a lui Țamblac în Moldova»⁵⁰, lipsește cu desăvîrșire din manuscrisele slavone copiate în Moldova!

Să mai reținem încă un amănunt semnificativ: chiar și în calitate de predicator la Suceava, Țamblac rămîne pentru Andronic egumen la Neamțu. Este un predicator «itinerant»? Se tace iar, cu desăvîrșire, asupra calității de «prezvitier la Marea Biserică a Moldovlahiei» și se apasă asupra faptului că și atunci cînd a reprezentat Moldova la Florența, tot egumen la Neamțu era. Pînă la capăt, deci, nemțenii rămîn fideli intenției inițiale, din care răsărise

și crescuse legenda de-a lungul a patru secole.

Dar, în ciuda unei atît de lungi și tenace strădanii de acreditare a egumenatului nemțean al lui Grigorie Țamblac, strădanie care se soldase cu înstrăinarea primei noastre opere literare în proză și depozitarea lui Grigorie, «monahul și prezviterul la Marea Biserică a Moldovlahiei» în favoarea omonimului ilustru, cu dublarea — ilegală — a hramului mănăstirii, și cu dublul falsificat al «manuserisului autograf» și al însemnării — chipurile, autobiografice — a mitropolitului Kievului, astăzi nici cei mai fanatici susținători ai prezenței lui Țamblac în România și în literatura română veche nu mai acordă cel mai mic credit legendei nemțene.⁵¹ Ea este definitiv eliminată dintre elementele biografiei țămblakiene.

Nu și-a pus nimeni întrebarea, totuși, care a putut fi punctul de plecare pentru această legendă. După părerea noastră, a existat la Neamțu, în primul pătrar al secolului al XV-lea, un mare stareț bulgar, reprezentant al strălucitei școli firnovene, care s-a bucurat de mare cinste și căruia i s-a concedat, în mod excepțional, ca și lui Nicodim de la Tismana, conducerea a două mănăstiri. Este starețul Domentian al Neamțului și Bistriței, a cărui personalitate a fost pusă în lumină de curînd.⁵² Modul cu totul neobișnuit în care el a fost instalat, concomitent, peste cele două mănăstiri principale ale Moldovei, atestă o cinste deosebită. S-a emis și pentru el un act special, al cancelariei metropolitane (pentru Nicodim se emisese un act domnesc) și a fost trimis un înalt demnitar să-l pună în stăpînire bunurilor celor două mănăstiri. Sînt procedee neobișnuite și inexplicabile, dacă era vorba de un localnic.

Rolul «popii kir Domentian», a fost foarte important în racordarea culturii Moldovei la

⁵¹ Penio Rusev, Anghel Davidov, *Grigorij Camblak v Rumânija i v starata rumânska literatura*, Sofia, 1966, p. 36: «Kazanoto dotuk za života i dejnostta na Camblak v Moldavija se sâglasuvat dobre s tvârdenietoce toj ne e bil nikoga igumen na moldavskija manastir Njamc» (Cele spuse pînă acum despre viața și activitatea lui Țamblac în Moldova concordă bine cu afirmația (asertiunea) că el niciodată nu a fost egumen al mănăstirii moldovenești Neamțul). Într-o scrisoare ce ne-o adresa recent și Iurii K. Begunov considera acest egumenat o simplă legendă.

⁵² Ciprian Zaharia, *Un truditör la temelija culturii românești; starețul Dometian al Bistriței și Neamțului*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei“, nr. 4—6/1984, pp. 415—419.

⁵⁰ Pavlina Bojceva, *Slovo za bôzestvenite tajnina Grigorij Camblak i carkovno-kulturnijat život v Moldova na XV*, în volumul citat la nota 5, pp. 372—378.

tradiția bizantină și tirnoveană și amintirea lui va fi rămas vie. Numai că exista tot atunci un bulgar mult mai celebru, și monahii nemțeni l-au preferat, concedindu-i în legendă și imaginație acel egumenat pe care Domentian l-a deținut în realitate! Asupra-i au fost trecute meritele celui real și s-au adăugat cu timpul altele, pe măsură ce imaginația lucra.

Se poate urmări, dealtfel, chiar în textul lui Andronic, cum deralază pana purtată nu de grija istoricului, ci de libertatea fanteziei hagiografice: Andronic pierde controlul datelor și-l face pe Tamblac mitropolit al Kievului... după 1439, raționind astfel: soborul de la Florența a fost în 1439. Din moment ce Tamblac spune singur că a devenit mitropolit după ce fusese egumen la Neamțu și participase la sobor, înseamnă că a ajuns în scaun la Kiev după 1439. Astfel s-a răsturnat cronologia stabilită de Augustin, rămânând constantă numai condiția de... «biografie postumă» în care se petrec toate aceste lucruri minunate.

Și acum o observație mărunță: Șevirev nu spune «eu am învățat alcătuirile lui Grigorie Tamblac», ci «eu am studiat» (izučal). Traducerea lui Andronic, fără a fi greșită, stricto sensu, folosește alt sens al cuvântului izučal decât cel adecvat (vezi Șevirev, p. 383, nota 11).

De reținut și că ceea ce spune Andronic despre Mucenicia lui Ioan cel Nou («iar în limba moldovenească s-au mai adaos, de către alți scriitori, încă și întâmplările care s-au urmat cu moaștele acestui sfânt») contrazice realitatea, deoarece tocmai cu istorisirea aducerii moaștelor la Suceava se termină textul original, slavon, al scrierii lui Grigore de la Suceava.

Rămân de editat, cîndva, în întregime, pasajele traduse de Andronic (din Șevirev) și scurtate acum pentru economie de spațiu. Serviciul pe care l-a făcut Andronic necunoscătorilor de rusă atunci a rămas fără rod, deoarece, în afară de Melchisedec, nimeni n-a mai citit manuscrisul. Acum însă tocmai această parte a scrierii sale își păstrează utilitatea.

Dificultățile mărturisite de Andronic în ultima parte a hagiografiei, cînd trebuia să discearnă adevărul din izvoare contradictorii, ni-l arată, desigur, depășit de sarcină. Dar trebuie să constatăm că nici pînă astăzi cercetătorii biografiei lui Tamblac n-au ajuns cu mult mai departe! Confuzia dintre realitate și legendă continuă să domnească, iar mentalitatea ce a condus pana lui Pahomie, Augustin și Andronic o regăsim

de la Melchisedec, la Penio Rusev și Al. Piru.

În concluzie, textul ce se publică acum nu este nici un izvor de folosit pentru o viitoare biografie a lui Tamblac, nici o călăuză. Dar este o scriere unică în felul ei și care ne dă măsura a ceea ce devenise legenda lui Tamblac în cultura română la 1882, înaintea apariției memoriului lui Melchisedec.

Andronic nu aduce nici un argument în sprijinul fanteziilor sale biografice. Dar nimeni nu a reușit mai mult, fiindcă o legendă rămîne legendă, oricîtă știință i s-ar așeza în sprijin. Prezența lui Tamblac pe pămîntul românesc și în cultura românească veche, altfel decât prin cele patru scrieri ale sale copiate de Gavriil Uric, și prin cea mai bună copie a capodoperei sale, realizată tot de cărturarii români, n-a fost încă demonstrată de nimeni.

Dan ZAMFIRESCU

Radu SĂRBU:
Doamna Elena,
soția lui Matei
Basarab (Liturgh.,
1653—1654)

UN MANUSCRIS INEDIT AL VIEȚII LUI GRIGORIE ȚAMBLAC

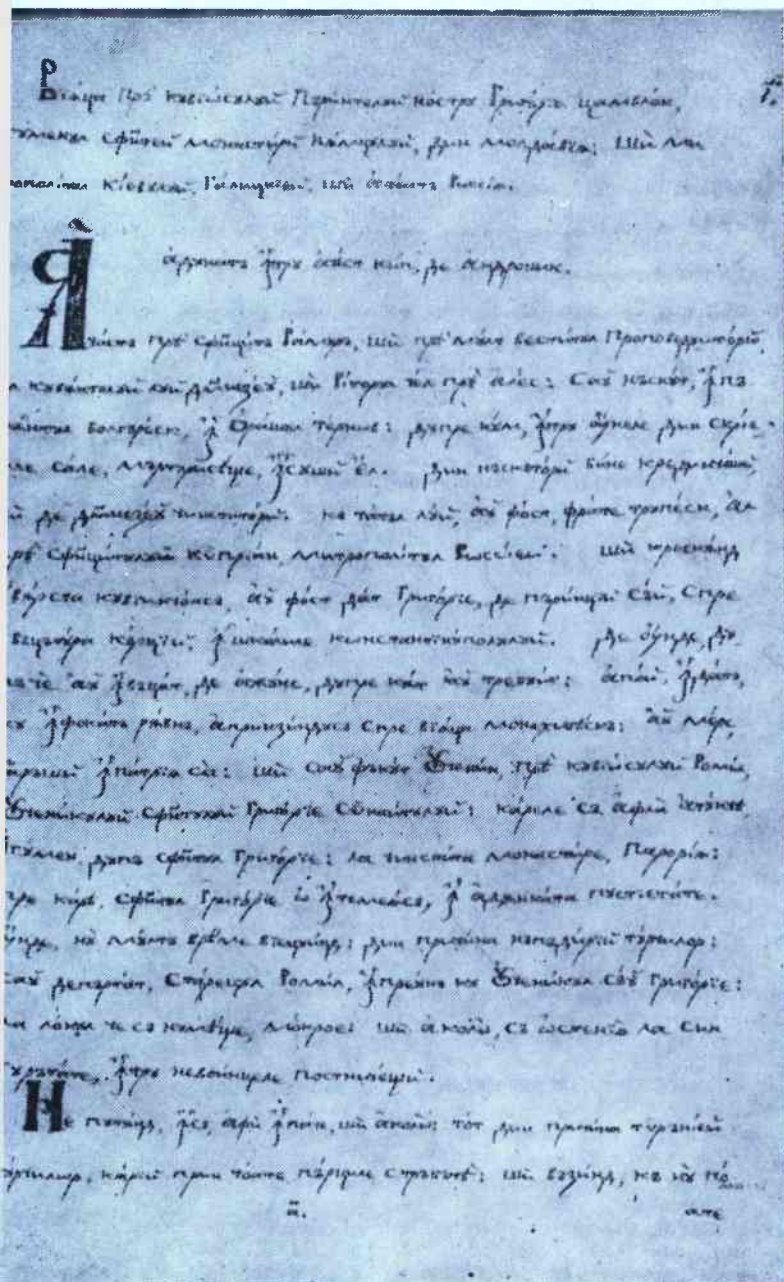
ISTORICII LITERATURII ROMÂNE MANIFESTĂ un interes constant pentru cunoașterea vieții și operei lui Grigorie Țamblac. Numărul mare al studiilor apărute în ultimul timp¹ și, mai ales, lucrarea de sub tipar a profesorului sovietic Iurii Begunov de la Leningrad, care dă la iveală o culegere de 85 de variante ale biografiei lui Țamblac², scrise în diferite limbi în secolele XVII—XIX, ne determină să tipărim, la rindul nostru, această compunere datorată lui Andronic de la Mănăstirea Noul Neamț, alcătuită în 1880, necunoscută încă.

Andronic (duhovnic), din naștere Andrei Popovici, arată într-o scrisoare din 13 septembrie 1890 către episcopul Melchisedec Ștefănescu că s-a născut în satul Brăești, ținutul Cîrligăturii, «unde era tatăl meu preotul Nicolae și unde este îngropat cu maica me Maria», în anul 1820. În 1831 era începător purtător de scufie la m-reă Neamț, în 1841, tipicar la m-reă Secu³. În această perioadă a

¹ La studiile enumerate de completul *Dictionar al literaturii române de la origini pînă la 1900*, București, 1979, p. 865, adăugăm pe cele ale lui V. Sl. Kiselkov *Prouki i oferti po starobălgarskata literatura*, Sofia, 1956; I. Ivanov, *Bălgarskite starini iz Makedonia*, Sofia, 1970, I; Heppell, M., *The ecclesiastical career of Gregory Camblak*, London, 1979, IV, 134; Pavlina Boiceva, *Slovo za Bozestvenite taina Grigorii Tamblac dăroveno kulturnijal život v Moldova ot našaloto na XV v.* In *Treti mezhdunaroden simpozium, Veliko Tărnovo*, 12—15 nov. 1980, pp. 372—378; In. K. Begunov, *K. voprosu o cerkovno političeskih planach Grigorija Tamblaka*, „Sovetskoe slavjanovedenie”, 1981, nr. 3; N. T. Kočev, *Kămvoprosa za propovednišeskata dejnost na Grigorij Tamblac v Moldavia in Vlasiko*, „Duchovna Kultura”. Sofia, LXI, 1981, nr. 9. Toate aceste completări ale noastre nu au fost avute în vedere nici de către specialiștii care au analizat viața și activitatea lui Grigorie Tamblac într-o suită de articole din revista „Luceafărul”: Dan Zamfirescu, *Înfiul scriitorilor români*, (în nr. 18 din 14 mai 1983); Al. Piru, *Glosă de istorie literară* (nr. 34 din 27 august 1983); Dan Zamfirescu, *Precizări necesare* (nr. 35 din 3 sept. 1983); Al. Piru, *Alte precizări necesare* (nr. 38 din 24 sept. 1983); Dan Zamfirescu, *Din nou despre înfiul scriitorilor români* (în nr. 43 din 29 oct. 1983). Au mai apărut studii nesemnificate în literatura română. Hilda Frey, *Bălgarsko kulturno nasledstvo v Germania — Grigorij Tamblak na Vselenskija sabor v Konstanz — 1418 godina*, în *Dohladi-Bălgarskata literatura i svetovnijal literaturnen profes*, 2. *Bălgarskata literatura v evropejskija i svetoven kontekst*, Sofia, *Părvi mezhdunaroden Kongress po bălgaristika*, vol. II, 1983, pp. 39—53; Hans-Dieter Depmann, *Mitropolit Grigorij Tamblak i negovoto otnošenje kăm Rimskata šărkva na Konstanzskija sabor*, în *Tărnovska knizovna skola*, 3. *Grigorij Tamblak. Život i tvorcestvo*, Sofia, 1984, pp. 379—383.

² Scrisoare din 15 aprilie 1986 către Paul Mihail.

³ Informații inedite din corespondența duhovni-

învățat limbile slavă și rusă de la duhovnicul Chiriac⁴. În 1861 s-a așezat la m-reă Noul Neamț, pe vechiul pământ al Lavrei Neamț, unde din 1886 a fost stareț al mănăstirii Noul Neamț pînă în 1893, cînd a decedat, fiind îngropat în cripta bisericii.

Andronic a copiat bogate manuscrise și a alcătuit numeroase istorii, printre care *Hronologie sfintei mănăstiri Neamțului*, *Istoria mănăstirilor Neamțului și Secul* și cronografe, *Istoria bisericești și politicești de la anul 1—1858* etc. Cu drept cuvînt poate fi considerat ultimul cronicar moldovean din secolul al XIX-lea.

Biblioteca Academiei posedă manuscrisele sale sub nr. 318, 958, 1238, 1239, 1240, 1241. Manuscrisele nr. 1269 și 1270 sînt în cite două tomuri, adică patru volume, care la rîndul lor au fost recopiate, aflîndu-se în biblioteca Narcis Crețulescu. Ultimul manuscris, nr. 1525, este din 1887, avînd pe reversul tartajului și o fotografie originală a lui Andronic (cf. Gabriel Ștrempel, *Catalogul manuscriselor românești*, vol. I, București, 1978, p. 359). Alte manuscrise ale sale se păstrează în Biblioteca Patriarhiei Române, bibliotecile mănăstirilor Neamț și Noul Neamț, biblioteca mitropolitului Antonie Plămădeală al Ardealului, Crișanei și Maramureșului.

Manuscrisul biografiei lui Grigorie Țamblac a fost transmis de Andronic episcopului Melchisedec, membru al Academiei Române, care culegea informații pentru propria sa biografie a lui Țamblac, pe care intenționa să o scrie. Andronic îi adresează la 23 octombrie 1883 o scrisoare în care relatează: «Primind cu supunere firească și veselie sufletească [...] scrisoarea din 29 a trecutei luni septembrie și văzînd cuprinderea prin care ne înștiințați despre sfînta ocupare cu scrierea *Vieții prea sfîințitului Grigorie Țamblac*, foarte mult mă bucur cu duhul de o așa sfîntă mare osteneală [...] Însă spre a vă îndeplini măcar cît de puțin, duple a mea putere, sfînta dorință, am găsit de cuviință ca să vă trîmit, în copie,

cului Andronic cu episcopul Melchisedec Ștefănescu cf. scr. din 13 sept. 1890 și 4 noiembrie 1884 etc. Întreaga corespondență Andronic—episc. Melchisedec, la B.C.U.-Iași.

⁴ Chiriac, român din sudul Dunării, venit cu părinții în Moldova, a devenit monah la m-reă Secu, unde a tradus din slavonă în limba română, în primele decenii ale secolului al XIX-lea, diferite lucrări printre care *Prăstia* și *Cronograful* lui Dimitrie al Rostovului, care a și fost tipărit la Neamț, în 1831.

Viața lui Grigorie Țamblac, așa după cum o am scris eu în anul 1880».

Correspondența a continuat și în lunile următoare, în care Andronic i-a furnizat lui Melchisedec Ștefănescu informații din diferite cărți, printre care *Iz istorii Iugoslavjanskago monaștva XIV-stoletija* și *Istoria ruskoj slovestnosti*, de asemenea a corectat informații din *Neon Martiroloughion*, cel tipărit la Atena în 1856, și altele.

În scrisoarea din 8 decembrie 1884 Andronic confirmă episcopului Melchisedec: «Am primit broșura intitulată *Viața și scrierile lui Grigorie Țamblac* cu nepovestită bucurie»⁵. Într-un studiu tipărit în 1969⁶ am arătat că numeroase informații ale episcopului Melchisedec Ștefănescu au fost preluate din biografia lui Andronic, ce i-a fost pusă generos la dispoziție de acesta.

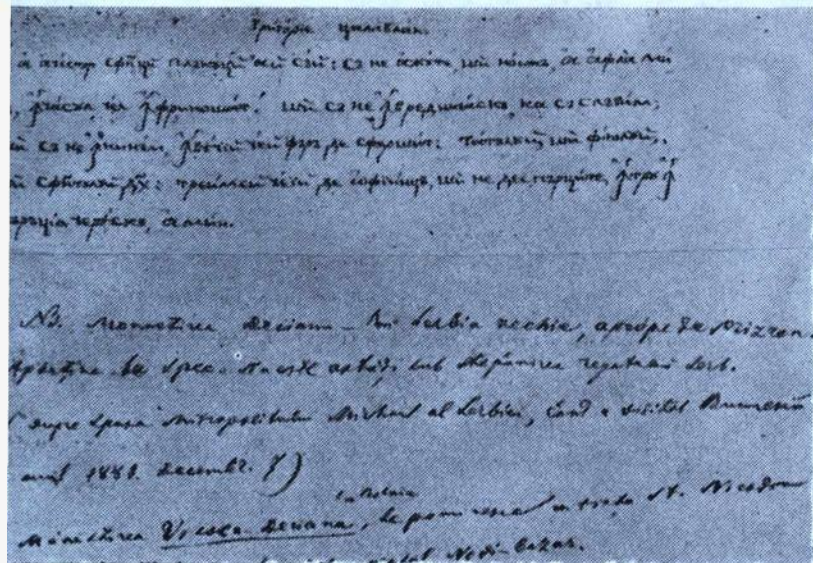
Manuscrisul, cu adnotările ulterioare, autografe, ale episcopului Melchisedec se află astăzi în păstrarea familiei Donose din Iași, căreia îi mulțumim și pe această cale. Manuscrisul, în mărime de 28×22 cm are marginile albe de jos 4 cm, de sus 2 cm și laterale cîte 3 cm. Scrisul mărunt, semiuncial, este al lui Andronic, cu caractere chirilice, cîte 22—23 rînduri pe pagină cu cerneală neagră. Inițialele mari ornamentale la început de paragraf, în rest, fără majuscule la început de frază. Numerozarea caietelor s-a făcut cu literele alfabetului chirilic, jos, la mijloc, iar cu cifre arabe în dreapta, sus, în total 25 foi, ultima foaie rămasă albă.

Presupunem că motivul care l-a îndemnat pe Andronic duhovnicul să alcătuiască această

⁵ Considerăm că este vorba de extrasul din „*Biserica Ortodoxă Română*”, VIII, 1884, nr. 6, 7 și 9 pp. 410—526; sub un alt titlu: Melchisedec Ștefănescu, *Mitropolitul Grigorie Țamblac. Viața și operele sale*, în „*Revista pentru istorie, arheologie și filologie*”, II, vol. 1, 1884, pp. 1—109; cf. și *Viața și scrierile lui Grigorie Țamblac*, în „*Analele Academiei Române*”, seria II, t. IV (1883—1884), secția a II-a *Discursuri, memorii și notițe*, București, 1885, pp. 1—109.

Lucrarea episc. Melchisedec a fost recenzată, obiectiv, dar critic, de către românul Polihronie Sîrcu în revista „*Jurnal Ministerstva Narodnago Prosvetšenia*”, S. Petersburg, 1884, noiembrie, pp. 106—153. Recenzentul a trimis un exemplar cu dedicație: «*Preasfinției Sale P[ărinte]lui Melchisedec, Episcop de Roman de la aulor, 25 noiembrie [rie] 1884, S. Petersburg*», care astăzi se păstrează la Biblioteca Academiei, cota II 104.684.

⁶ Paul Mihail, *Geneza studiului întocmit de episcopul Melchisedec despre Grigorie Țamblac*, în revista „*Mitropolia Moldovei și Sucevei*”, 1969, nr. 7—9, pp. 505—510.

biografie a lui Grigorie Țamblac a fost aflarea la mănăstirea Neamț a manuscrisului slavon conținând Rinduiala sfințirii bisericii, autograf al lui Grigorie Țamblac⁷. Dar, pentru alcătuirea biografiei, Andronic a apelat la o informație bogată și de prima mână. Confruntând manuscrisul de față cu izvoarele indicate, printre care și lucrarea lui S. Șevîrev, *Istoria russkoj slovesnosti*, 4 vol., Moscova, 1858, am constatat că Andronic a cunoscut bine limbile slavă și rusă. În cea mai mare parte Andronic a rezumat *Cuvîntările* lui Țamblac tipărite de Șevîrev, dar pe unele le-a tradus integral, iar pentru redarea altora a reunit fragmente dispartate din cursurile și notele lui Șevîrev. Astfel, la f. 3. a manuscrisului, Andronic citează de la pp. 343—344 textul lui Șevîrev; la *Cuvîntarea I* a lui Țamblac reproduce fragmente de la pp. 351—353 Ș. (=Șevîrev, *op. cit.*) (ms. f. 4^v), apoi se revine la p. 346 Ș. (ms. f. 7); *Cuv. 2* — pp. 353—359 Ș. (ms. f. 7—11), adăugînd și o frază de la p. 358 Ș. și completînd cu texte scripturistice (de la Iov), apoi revine la o zicere a lui Țamblac de la p. 350 Ș. Pe exemplarul cărții lui S. Șevîrev de la Biblioteca Academiei (cota II 89610), care a aparținut episcopului Melchisedec, acesta a comentat cu creionul⁸,

⁷ Acest manuscris liturgic a fost semnalat și de A. P. Sacovici — care a vizitat mănăstirea Neamț în 1854 — în revista „*Russkij invalid*”, 1854, nr. 288, p. 10.

⁸ Alte 11 comentarii marginale, cu creionul, autografe ale episc. Melchisedec, la pp. 383—387.

marginal, la p. 350: «Țamblac a fost trimis în Moldova de Patriarhul Eftimie, negreșit după cererea cuiva din Moldova», ceea ce arată confuzia lui Melchisedec în ceea ce privește unele evenimente și personalități.

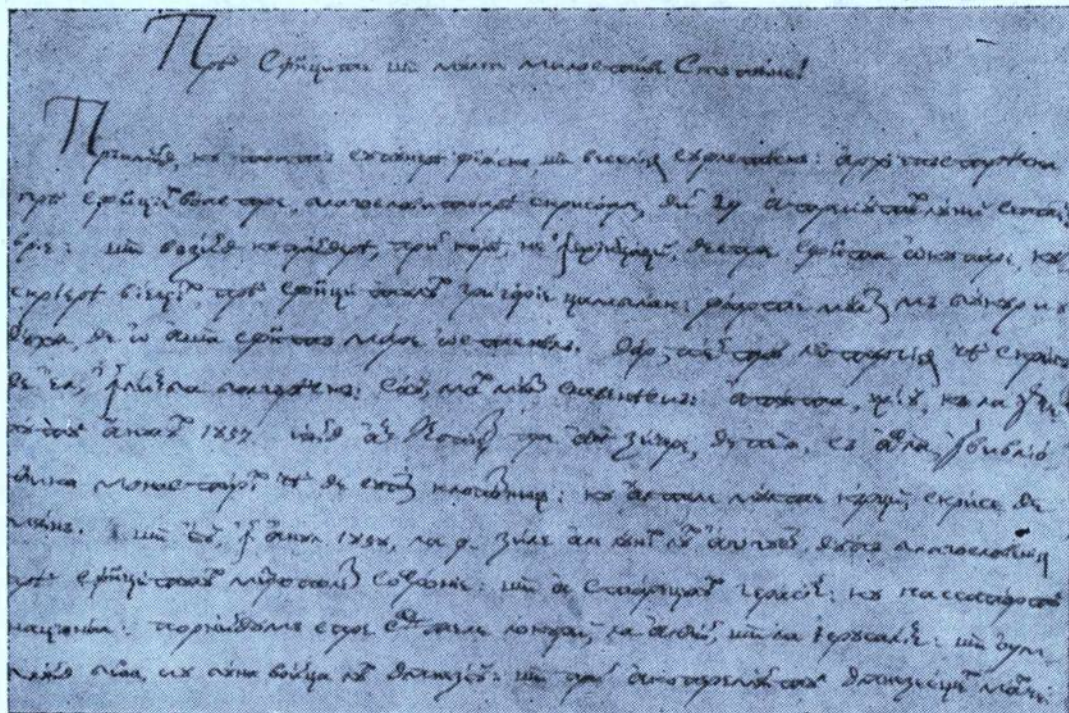
La *Cuv. 3* Andronic a transcris de la pp. 359—361 Ș. (ff. 11^v—12^v) și omite 6 rînduri din textul de la p. 361 Ș., deoarece se referea la mănăstiri rusești, care nu interesau propriu-zis cursivitatea expunerii.

La *Cuv. 4*. Andronic a excerptat de la pp. 362—363 Ș. (ff. 13—13^v ms.); *Cuv. 5—6*, de la pp. 363—364 Ș. (ff. 13^v—14 ms.); *Cuv. 7* — p. 365 Ș. (f. 14 ms.); *Cuv. 8* de la pp. 365—366 Ș. (f. 15 ms.); *Cuv. 9* de la p. 366 Ș. (f. 15 ms.); *Cuv. 10—11* de la pp. 367—368 Ș. (ff. 15^v—16 ms.); *Cuv. 12* de la p. 369 Ș. (ff. 16^v—17 ms.), la sfîrșit adăugînd pasaje suplimentare, dar renunțînd la un paragraf de 9 rînduri din Ș. relativ la tradiția Sf. Ilie; *Cuv. 13* de la p. 370 Ș. (f. 17 ms.); *Cuv. 14—15* de la p. 371 Ș. (f. 18 ms.); *Cuv. 16* de la p. 372 Ș. (f. 18^v ms.); *Cuv. 17* de la pp. 372—373 Ș. (f. 18^v ms.); *Cuv. 18* de la p. 373 Ș., dar și cu informații din notele de la pp. 387—388 Ș., (f. 19 ms.); *Cuv. 19* de la pp. 374—375 Ș. (ff. 19^v—20 ms.). Andronic mai citează din Șevîrev, p. 345 la f. 22 ms.

Limba folosită de Andronic reflectă graiul moldovenesc matern, cu influențe topice din textul pe care îl traducea.

Manuscrisul lui Andronic trimis episcopului Melchisedec a fost folosit de acesta, după cum atestă și însemnările marginale autografe. Prin modul în care s-a documentat pentru alcătuirea acestei biografii, prin felul în care a redat informația diversă și, în general, bine aleasă, confruntată și supusă unei exegeze de text pentru a releva neconcordanțele, Andronic (Popovici) poate fi considerat un demn reprezentant al ultimilor cronicari, făcînd însă în mare măsură trecerea spre istoriografia științifică prin modul de tratare a izvoarelor. Luciditatea în analiza succesiunii cronologice a evenimentelor l-a ferit de afirmații categorice și de aserțiuni nefundamentate. În această perspectivă textul poate fi considerat exemplar pentru stadiul în care lipsa unor informații sigure nu i-au permis lui Andronic, ca dealtfel nici urmașilor săi, încheieri definitive în ceea ce privește adevărata biografie a lui Grigorie Țamblac.

Paul MIHAIL

[f. I]

Viața preacuviosului părintelui nostru
Grigorie Tamblac, Igumenul sfintei monastiri Neamțului,
din Moldavia și mitropolitul Kievului, Galiciei
și a toată Rossiia,
adunată într-un chip, de Andronic

Această preasfințită ramură și prea mult vestitul propoveduitoriu al cuvîntului lui Dumnezeu și ritorul cel prea ales: s-au născut în pămîntul bolgăresc, în orașul Tîrnov: duprecum, într-unul din scrierile sale, mărturisește însuși el, din născători binecredincioși și de Dumnezeu cinstitori, că tatăl lui au fost frate trupesc al preasfințitului Kiprian, mitropolitul Rossiei.

Și crescînd în vîrstă cuviincioasă, au fost dat Grigorie, de părinții săi, spre învățătura cărții în școlile Constantinopolului. De unde, după ce au învățat de ajuns, după cît i-au trebuit, apoi, îndată cu înfocată rîvnă, aprinzîndu-să spre viața monahicească, au mers iarăși în patria sa și s-au făcut ucenic preacuviosului Romil, ucenicului sfîntului Grigorie Sinaitul carele să afla atuncea igumen, după sfîntul Grigorie, la cinstita monastire Paroria pre carea sfîntul Grigorie o întemeiasă, în adîncata pustietate, unde nu multă vreme viețuind, din pricina năpădirii turcilor, s-au depărtat starețul Romil împreună cu ucenicul său Grigorie la locul ce să numește Mocroe și acolo să osteneia la singurătate, într-un nevoînțele postnicești.

Neputînd însă a fi în pace și acolo tot din pricina tiraniei turcilor, carii prin toate părțile străbătea și văzînd, că nu poate [f. 1 v.] să se liniștească, au lăsat și pre acel loc și au mers în sfîntul munte al Athonului și s-au sălășluit în Lavra cea mare a sfîntului Athanasie, mai întîiu. Iară de acolo, s-au dus la înseși marginea Athonului, în schitul ce să numește Melăna și s-au așezat acolo, la singurătate, împreună cu acest ucenic al său, Grigorie Tamblac.

După aceasta, în anul 1371, cînd în sfîntul munte Athon, toți monahii fiind plini de turburare și de frică din pricina tiraniei turcilor ce năvălea și prăda și cei mai mulți

fugind din Athon, atuncea și prea cuviosul Romil, împreună cu ucenicul său Grigorie Țamblac, depărtându-să s-au sălășluit la locul ce să numește Avlôn, carele este aproape de Drăcea. Și de acolo, s-au dus împreună cu tinărul Grigorie Țamblac și cu alți ucenici ai săi în pământul sîrbesc, la locul care să chiamă Ravanîțca, unde este monastirea Înălțării Domnului nostru Iisus Hristos, în cnejiia Sîrbiei de acum. Și acolo, viețuind nu multă vreme, prea cuviosul Romil s-au mutat de pre pământ la vecinicile lăcașuri întru împărăția ceriurilor, în anii 1375, ale căruia sfinte moaște se odihnesc și pînă în zioa de astăzi întru aceeași monastire. Și acolo, să prăzdnuiască pomenirea lui la 16 zile ale lunii lui ianuarie, în fiecarele an.

Rămîind tinărul Grigorie Țamblac siriman de părintele său cel duhovnicesc, petrecea după aceasta pre lîngă prea sfințitul patriarh Evthimie al Tîrnovului, între slujitorii patriarhiei. [f. 2.] Iară în anul 1379 prea sfințitul Kiprian, moșul său, dorind spre a-și cerceta patria sa cea dintîiu și viind la Tîrnov, în orașul nașterii sale, au fost întîmpinat cu mare cinste de către prea sfințitul patriarh Evthimie și de tot norodul. Și atuncea preasfințitul acesta ierarh al Rossiei Kiprian prin punerea minelor sale au blagoslovit pre nepotul său acesta Grigorie, ca cum mai nainte prorocind cu aceia, pentru cele ce era să i se întîmple lui. Și încă, după ce s-au înapoit la scaunul său, i-au și scris din Moseva ca să vie și el în Rossia, precum povestește însuși Grigorie Țamblac despre aceasta.

Orînduiala lui Dumnezeu însă, cea necuprinsă de mintea omenească, l-au pregătit pre Țamblac pentru altele trebuinți obștești mai întîiu și nu s-au dus atuncea în Rossia, fiindcă, duple cum de către toți prea iubiții cetitori de sfintele istorii este știut, cum că în veacul al patrusprezecelea monahii de la Răsărit, cei ce își avea mijlocirea luminării lor, întru viețuirea duhovnicească din început, de prin sfîntul munte Athon s-au făcut pricină de luminarea întru viețuire și de răvărsarea viețuirii duhovnicești, pravoslavnicilor monahi de prin monastirile și schiturile și chiliile cele din singurătate, care, prin vremile acelea să începea a să arăta în pământul Moldaviei, unde încă nu ajunsese tirăniile turcilor.

Între alții mulți, au venit atuncea și tinărul Grigorie Țamblac și, duple cum să înțelege, s-au dat spre fericita ascultare, în sfînta monastire a Neamțului, carea atuncea începuse a să întemeia. Și de au fost călugărit pînă la sălășluirea sa aicea, aceasta nu o putem [f. 2.v.] afla nicăierea în scris, decît, să înțelege de la sineși lucrul că întru strămutările sale cele dese, dintru un loc întru altul, cu prea cuviosul Romil povătuitoriul său cel din început la viața monahicească, fiind și foarte tinăr, nu să va fi îmbrăcat încă în chipul monahicesc. Și osebit, că să și zice, întru-un loc ¹ de însuși părintele Grigorie Țamblac [f. 3.] cum, că pe cînd mitropolitul Kiprian l-au blagoslovit pre el, era încă în vîrstă de copil. Apoi, să vede că acea venire a mitropolitului Kiprian în Tîrnov s-au întîmplat după sfîrșitul prea cuviosului Romil întru al patrulea an.

Și de aceea, viind în sfînta monastire a Neamțului, unde, pe aceste vremi, se afla igumen prea cuviosul părintele nostru Pimen, au priimit aicea chipul monahicesc. Și ca cel ce din tinăra vîrstă s-au cunoscut cu adevărat vrednic vas al prea sfîntului Duh, s-au hirotonit ierodiacon și preot. Și îndată, s-au și arătat el, cel mai întîiu mare dascăl și bogoslov și prea ales ritor în pământul Moldovlahiei. Și au fost pus și igumen, întru cea mai însemnată lavră serbească, Deceanca sau Pantocrator: duple numele soborniceștei biserici, căriia asemenea, întru frumsețe, nici una nu este, nici în cea veche și nici în cea noaă Serbie. Așijderea au mai fost el igumen încă și întru altă monastire, carea să numia Plinairscaia.

Nu am aflat, însă, lămurită știință, cită vreme au fost igumen pre la aceste monastiri, prea cuviosul părintele nostru Grigorie Țamblac decît, ori și în care cuvinte ale sale, din cele mai multe, să cunoaște, cum, că le-au grăit, prin capitaliia Moldaviei,

¹ Adecă, în *Cuvîntul* ce l-au făcut el, în anii 1411, asupra mormîntului moșului său.

Soceava și prin altele locuri ale Moldovlahiei. Dintru care, să poate înțelege foarte bine, cum că le facea, pe cînd era igumen și sfintei monastiri Neamțului în Moldavia, după prea cuviosul părintele nostru igumenul Siluan². Tot pe cînd să afla igumen sfintei monastirii noastre Neamțului [f.3v] au fost și la soborul cel adunat în Florenția: trimis sol, din partea țării Moldaviei, de domnul Moldaviei și s-au arătat tare rivnițoriu învățătoriu pentru pravoslavnică credință și mare apărătoriu al dogmelor pravoslaviei împotriva latinilor.

Istorisitoarele acte, care, pînă în zilele noastre să păstrează, toate, cu o împreună glăsuire, ne dau știință, cum că soborul în Florenția au luat sfîrșit în anul 1439. Și prea cuviosul părintele nostru Grigorie Țamblac, după ce au venit din Florenția, apoi, în grab, din igumen monastirii Neamțului s-au pus și mitropolit Kievului. Și de acolo, dăruind o carte sfintei monastiri Neamțului, pre care el o au fost scris cu mîna foarte frumos, în limba slavenească, cuprinzătoare de: Rînduiala sfințirii bisericii; Rînduiala facerii sfintului și marelui mir; Rînduiala hirotoniei arhierilor și a preoților și a ierodiaconilor și a hirothisiilor: Și desființarea hirotoniei de la nevrednicul preot; Și blestemurile ce s-au obicinuit a să săvîrși de sfînta soborniceasca pravoslavnică noastră biserică, asupra tuturor ereticilor, în fiecare an, în duminica pravoslaviei și altele.

Pe dosul filii 340, a acestei cărți, înseamnă, însuși el, așa:

Tălmăcire:

« Această sfințire a bisericii, o am scris eu cu mîna me, smeritul Grigorie Țamblac mitropolitul Kievului, Galitkiei și a toată Rossia, carele au fost mai [f.4.] înaintea învățătoriu pămîntului Moldovlahiei și igumen sfintei mării monastiri Pantocrator, ce să numește Neamțul și am fost la al optule sobor în Florenția ».

Cuvintele aceste sînt chiiar ale prea cuviosului părintelui nostru Grigorie Țamblac, duple cum să înțelege foarte lămurit. Pentru că altul să fie scris întru acest chip, întru acea carte, ce nevoe au avut.

Deci, și noi, mai mult nu putem să adaogem decît, iarăși duple mărturiile aflate de cătră alții însemnate, vom mai merge încă, și mai înaintea și vom arăta, cu vrednicie, cum că acest prea cuvios părinte din vorbele cuvintelor propoveduirilor sale, celor eșite din adîncime[a] cugetelor, din ritoriciia bizantică și din florile sholasticeștei ritoricii cu care el le strălucia, pre la unele locuri, cu dreptate să poate zice, cum că, ș-au plătit pre al său bir, veacului său și școlilor grecești, întru care s-au învățat.

Înălțimea adevărului cuvintelor sale îl mărturisește pre dinsul și îl înalță mai presus de neajungerile vremilor și a școalelor. Că acelea cad, ca niște pămîntești frunze, iară adevărul, care să păzește în adîncurile cuvintelor celor grăite, rămîne tot același în singură ființa și neschimbat, precum este cea mai strălucită de sineși piatră.

Acest adevăr trece preste toate veacurile vieții noastre, cei vechi și cei nooă, pentru că propoveditorul nostru Țamblac leagă pre toate cuvintele sale, numai cu o singură nevăzută legătură, întru o strună întreagă loghicească. [f.4.v] Deci istoricul rusesc Stepan Șivireva [sic!], în lecția a cincisprezecea³ între altele istorisește zicînd așa: eu am învățat alcătuirile lui Grigorie Țamblac în dooă scrieri de mînă a biblioticii Sinodului cu nr. 384 (f. 52) și 386 (f. 308), amîndooă coala în patru.

Asemenea, din parte, în marea *Cetiî Minei* a Mitropolitului Macarie, unde fără osebită carte sînt amestecate toate *Cuvintele* lui Grigorie Țamblac, în tomul lunii lui iulie, cu deplină a lor însemnare. Aceste *Cuvinte* sînt răsipite, osebite după prazdnicele cătră care să ating. Asemenea și după scrierile de mînă ale bibliotecii I. N. Tarskij, cînd ele încă era ale răposatului lor adunătoriu și să afla în Moscva.

Iată și însemnările *Cuvintelor* părintelui Grigorie Țamblac care s-au tras, din cea deplin scriere de mînă întru aceeași regulă, precum ele stau: « Gzigoziia smizenogo

² Cartea I-a, fila 40: *Istoriia sfîn. monastiri Neamțului*.

³ Fața 383, nr. 11, partea 3 din *Istoriia russkoî slovesnosti* suta de ani XIII, XIV și început XV, tip[ărit] în Moscova, în anul 1858.

inoka i prezvitera » [. . .] « Că ce sintem noi aice, decît niște nemernici. Însuși David, bărbat după inima lui Dumnezeu, cel mai mare din împărății pămîntești, să numește pre sineși nemernic și nu se rușinează de acea numire. Ce vor zice, dară, cătră acesta, împărății și domnii de acum, carii să nălucesc a fi vecinici, amăgindu-se ca niște nemuritori și legindu-se cătră cele pămîntești; cei ce nu să sature de averi multe; cei ce să mîndresc și să înalță, obijduesc, răpesc, și să uită de-a pururea tot să mai facă rău, că graiul prorocului mustră pre amăgirea lor. Erbei și umbrei și visului toate ale noastre sînt asemenea.

Altă lume ne așteaptă pre noi, altă viețuire; pămîntul celor blinzi. Prea frumoasă închipuire, a ori și cărui nemernic și strein este Avraam. Că avînd în cuget pre această asemănare, a slavei omenеști, marele acela patriarh nu cetate au zidit, nu stîlp au ridicat, nu case înalte au întemeiat, nu raiu au sedit, nu ape [f.8v] au adus, nu vii au făcut, nu crame au întemeiat, nu cai legați cu aur au pregătit, nu arme au ferecat, nu căruți au înhamat. Ci, ca un nemernic, din loc în loc au umblat, fără de cetate, fără de casă, își înfigea cortul său, ca un strein. Acela îi era lui, în loc de palaturi, iară pămîntu ca pat de fildîș. Aducînd întru jertvă pre fiiul său, el întru dînsul s-au lepădat de toate cele ce era să fie. Cu toate chipurile s-au făcut nemernic și strein. Și încă, el au fost crescut, nu în lege, nici de la tatăl său s-au nărvnit la aceia, nici pre proroci nu i-au auzit, nici pre apostoli nu i-au avut învățetori. Au fost priimitoriu de streini, le-au socotit pre toate de obște și nimic al său. Nimică nu era la dînsul în sicrii închis și pecetluit, toate să încungiura de ochii celor ce venea și toate era în mîna lor. Pentru care, el și pe Dumnezeu au priimit și s-au și învrednicit tainei aceii mari! de care nimeni de la Adam pînă la dînsul nu s-au învrednicit. » [. . .] « Că cei seraci se silesc a să îmbogăți, iară bogații, a întrece pre alți bogați. Urmează, pre amărîntă închipuire a deosebitelor zebăvi ale bogaților și obezi nu fără de mîncarea întru sineși și cum de tare să și tem ei de cei mai puternici și să cutremură înaintea stăpînitorilor! și în chip de robii cei cumpărați cad cătră dînșii. O ticălosule și pătimașule omule! tu te-ai răscumpărat cu singele stăpînului Hristos! și pentru ce, așa, de sineți, te-ai făcut rob argintului!

Cartina cea de gînduri care să urmează în cape[te]le celor puternici și a împărăților și a ostașilor și a lucrătorilor de pămînt foarte bine îi aseamănă pre ei cu copaciul ce să vede tare frumos pre dinafara; iar înlăuntru este putred. Pentru că așa sînt și cei puternici; că pre dinafară să strălucesc cu hainile cele aurite; iară pre dinlăuntru să mănîncă, ca de viermi, cu gîndurile.

Să trecem de pe uscat la mare și să privim și acolo fricile și necazurile omenеști. De la mare, să ne slobozim cugetul în sinurile pămîntului cătră sepătorii de metaluri și să judecăm și necazul acelor. De acolo, să ne uităm la pricirile dintre rudenii și uriciunile megieșilor și la grijile cu care să jertvesc fiecării cătră naștere de copii: hrana lor cu lapte, în pruncie, creșterea și învățatura lor. » [. . .]

Nu este nici o îndoire, că noaăsprezece *Cuvinte* ale acestui prea cuvios propoveduitoriu Țamblac, care să află între scrierile de mină [sînt] o deosebită carte și așa este și cuprinsă în marele *Cetei Mineiu* a mitropolitului Macarie supt numele de *Cărțile* lui Grigorie Țamblac: « că au fost așa aduse ele întru această regulă și așezate în deosebită carte de cătră însuși făcătoriul lor ». Că cea mai de pre urmă legătură, a tuturor a acestor cuvinte și arătarea pe ele, osebită, de cuprinderile cele din ele, care înseși de la sineși sînt nelegate cu regula crugului bisericesc, întăresc pre adevărul aceii mai înainte puneri.

Trebuiaște însă a gîndi că, prea sfințitul propoveduitoriu Țamblac însuși, prin osebitele numiri ale chiemării sale, au arătat locul și vremea cînd au fost spuse *Cuvintele* din început. Însă, cei ce după aceia și le-au prescris, au amestecat osebite *Cuvinte* [f.20v] întru ale lor cărți și așa au amestecat și pre aceste arătări.

Dar însă cea mai mare parte din ele să păzesc, încă, indestul de credincioase. Și la toate aceste *Cuvinte* Grigorie Țamblac să numește pre sineși, întru unele, monah prost și presviter, la altele, igumen monastirii Pantocratorului și la altele, arhiepiscop Rossiei.

Că, întru însemnarea *Cuvîntului* al zecelea să numește el « monah prost și presviter »; asemenea și întru al unsprezecelea. Iară în *Cuvîntul* al doisprezecelea să numește « Grigorie igumen monastirii Pantocratorului ». Și întru al treisprezecelea *Cuvînt*, în însemnare, să numește el « Grigorie arhiepiscop Rossiei ». Asemenea și întru al patrusprezecelea și întru al cincisprezelea *Cuvînt*.

Iară întru al șasesprezecelea *Cuvînt*, la Nașterea Maicii Domnului să numește: « Grigorie monah și presviter ». Și întru al șaptesprezecelea să numește: « Grigorie arhiepiscop Rossiei », așijderea și întru al optsprezecelea *Cuvînt*. Iară după al noașprezecelea *Cuvînt*, sfîrșindu-se însemnările cele din marele *Cetei Mineiu*, apoi urmează *Cuvintele* din scrierile de mină ale prea sfîntului Sinod al Rossiei.

Deci, în dooaă scrieri de mină, ale Sinodului, se află *Cuvîntul* al dooaăzeci și unul pre carele l-au grăit propoveduitoriul Grigorie Țamblac asupra mormîntului mitropolitului Kiprian al Moscvei cu însemnărică la sfîrșit de cătră însuși Țamblac, unde să numește el pre sineși: « Igumen monastirii Plinairskoi, zagadocinuii obiteli ». Și *Cuvîntul* al dooaăzeci și doi, ce l-au grăit de laudă, la pomenirea celui întru sfînți părintelui nostru Evthimie patriarhul Bolgariei, ce își avea scaunul în Ternov.

Și a 23, *Istorisirea* [f. 21] pentru luarea *Ternovului* de cătră *Baiazet împăratul turcesc* în anul 1394 și uciderea a o sută și zece cetățeni din cei mai însemnați ai Ternovului.

Și a 24, *Viața și pătimirea sfîntului și slăvitului marelui mucenic Ioan cel nou*, carele să zice al Sucevii, ce au pătimit la Cetatea Albă, ce să zice în însemnare așa: « scrisă de Grigorie ieromonahul igumenul mănăstirii Pantocratorului și preot al bisericii ceii mari a Moldaviei ». A căruia scriere, numai în limba slavenească stă, întocmai numai cit o au scris el, iară în limba moldovenească s-au mai adaos, de cătră alți scriitori, încă și întîmplările cite s-au mai urmat, cu moaștele a acestui sfînt.⁴

Și a 25 [povestire], *Viața sfintei Paraschevi*, ceii din neamul slavenesc, lingă care Grigorie Țamblac i-au mai alăturat și știință, cum și în ce chip sfintele moaște, a aceii sfinte, prin mijlocirea kneaghinei Serbiei, Anghelica văduva kneazului Lazar: înaintea sultanului Baiazet au fost aduse din Bulgaria, în Serbiia, la care în însemnare, să zice: « Spisano Grigoriem, Țamblacom ».

Și a 26 povestire, pentru împăratul Serbiei, Ștefan⁵ unde în însemnare, să zice așa: « Spisano Grigoriem monahom i presviterom, igumenom Deceanskim » (S-a scris de Grigorie monah și presviter, igumenul Deceanului).

Și a 27 [povestire] *Bogoslujebnî stih* (*Stihiza*) carele se cîntă, la serutarea icoanei a Adormirii Prea Sfintei Născătoarei de Dumnezeu, unde în însemnare să zice: « facerea lui chir Grigorie al Rossiei Țamblac ».

Și a 28 *Cuvînt*, în săptămîna luminată a lui Grigorie arhiepiscopul Rossiei. Și unele din *Cuvintele* acestea se află în scrierile de mină a lui Grigorie Tolstoi: despărțirea 11 no. 205. Iară altele, s-au tipărit, în statia « Zamecaniia d-lea istorii [f.21v] țercovnago peniia v Rossii, v Citen[iea] Mosk[ovskago] istori[icescago] obs[cestva] 1846: perepceatan [tradus] deplin, în cea mai de sus pomenita statia [articol] a prea sfîntîtului Macarie »⁶.

Încă și în scrierile de mină, care sînt în sfînta monastire Neamțului la Moldaviia să află întru o carte⁷ din anul 6956 scrisă, între altele, la duminica Pravoslaviei în însemnarea a unei voroave pentru această zi, așa « Grigoria Țamblac mniha i prezvitera, igumena obiteli Pantocratorovî, beseda o poste i slăzah, i iaco sim priblijaemsea k Bogu i o čestnîh iconah. Reči na je bist v praviea nedelea stogo posta » (Grigorie

⁴ Vezi *Viața* lui la 2 zile iunie.

⁵ Prolog Russ[esc]: 9 maiu.

⁶ În continuare citează din lecția a 15-a a cărții lui Stepan Șevrev, f. 385 și 386, Moscva, 1858, opisul bibliotecii lui Grigorie Tolstoi, I, nr. 256, fila 121 și manuscrisul nr. 365, fila 354 din *Cuvîntul Tvetnyi*, în opisul manuscriselor colecționarului Țarskij, nr. 264, fila 530.

⁷ Tom I, partea I, fața 22 și 23 tip[ărit] în Kiev, la 1827.

Ieremia Movilă, cu
familia — pictură
votivă

Țamblac monah și presviter, igumen mănăstirii Pantocrator, *Cuvînt* despre post și lacrimi și că cu acesta ne apropiem către Dumnezeu și despre cinstitele icoane. Rostită a fost în prima duminică a sfîntului post).

Și la a doua săptămîină, așa « Grigoria Țamblac, mniha i presvitere, igumena obiteli Pantocratorovi, Beseda a milostîni i o nișcih. Reči na je bîst v vtoriea nedelea stogo posta » (Grigorie Țamblac monah și presviter, igumen mănăstirii Pantocrator, *Cuvînt* despre milosenie și despre săraci. Rostită a fost în duminica a doua a sfîntului post.)

Și la duminica Floriilor, așa « Grigoria Țamblac, mniha i prezvitera, igumena obiteli Pantocratorovi, Slovo na svetli i țvetonosia prazdnic, i iaco ni edino ne săglasie v evanghelistoh i na iudeia ». (Grigorie Țamblac monahul și presviterul, igumenul mănăstirii Pantocrator. Cuvînt la luminatul și purtător de flori praznic și că este neconcordanță între evangheliști și la Iudei.)

Eu, pînă aicea, pentru acele ce le-am scris despre prea cuviosul părintele nostru Grigorie Țamblac am aflat și dovezi, scrise de către alții, de mai înainte. Însă, pentru vremea întru care s-au suit la treapta de mitropolit Kievului și Galîțkiei și cînd s-au mutat el dintru această viață și întru carele loc anume, nicidecum nu să potrivesc dovezile una cu alta.

Pentru că despre suirea lui la treapta de mitropolit Kievului în *Istoriia ierarhiei Rossiei* se arată așa, cum că în vremea [f.22] lui Fotie ce au fost Mitropolit Mosevei după și cu toate cneajiile Rossienești de la Dnepru, nevoind ca eparhiile acestor cnejii să atirne de cătră mitropolitul Mosevei și lucrînd sobornicește cu nooaă episcopi pravoslavnici ai săi, în anul 1416 le-au despărțit pre ele de la ierarhia Mosevei și i-au silit, tot pre dinșii, de au sfințit osebit al său Kievului sau Litvei mitropolit, pre Grigorie Samblac [sic!] pre carele să grăiaște întru alt loc⁸ cum că din monah l-au ales.

Iară Stepan Șivirev, istorisește despre dînsul întru acest chip zicînd așa: « Iară Vitovt, Craiul leșesc, din politiceasca sa vedere dorind ca să despărțească mitropolia Kievului de a Mosevei au propus înaintea episcopilor săi, ca să-și aleagă loruși mitropolit și să-l trimiță pre el în Țarigrad cătră patriarhul ca să-l așeze.

Deci, unii din episcopi s-au împreună glăsuit cu voința lui Vitovt și în anul 1414 au ales pre Grigorie Țamblac, iară alții s-au împotrivit și au rămas credincioși lui Fotie. Și de aceea călătoria lui Grigorie în Țarigrad nu au avut folos. Pentru că nici împăratul, nici patriarhul Efthimie, carii așezase pre Fotie la mitropolia Rossiei,

⁸ *Opisanie kievo-sofiizkogo sobora i kievskoi ierarhii*, Tipografia Pecerska, la 1825, fața 101.

nu l-au voit pre Grigorie neuitindu-se la aceea că Vitovt, ca să-l întărească pre el, sirguindu-să să jeluia patriarhului asupra lui Fotie.

Și apoi Vitovt, după doi ani, stînd tot într-o sa socotință, în urma a cererilor din nou la Țarigrad, neîndeplinindu-să de către patriarhul și, după războiul cu episcopii, carii apăra dreptatea stăpînirii [f.22v] a ierarhiei bisericești, și a unei singure mitropolii Rossienesti împotriva stăpînirii pămîntului, au adunat pre episcopi în Novogradke și la 15 zile ale lunii noembrie, în anul 1414, au fost săvîrșită acea alegere de dinșii a lui Grigorie în mitropolit Kievului.

Și spre îndreptarea, a acestei lucrări, după invitarea lui Vitovt, episcopii au alcătuit dooaă trimiteri, adecă una învinovățitoare lui Fotie, mitropolitului și alta către toți pravoslavnicii și altele.

Și aiurea, Stepan Șivîrev iar și mai zice, așa: « între acestea Grigorie Țamblac cel ridicat cu voia craiului Vitovt în treapta de mitropolit, s-au pornit cu rivnă pentru pravoslavie. Și stînd înaintea lui [Vitovt] i-au zis întrebîndu-l: pentru ce tu petreci în legea cea leșească, iar nu în cea grecească, și Vitovt i-au răspuns lui, zicînd: deacă voești, ca să mă vezi nu numai pre mine, unul, ci și pre tot norodul meu al pămîntului leșesc în legea cea grecească, apoi du-te în Roma și intră în răsălmăcire cu Papa și cu ai lui înțelepți și deaca îi vei birui pre ei, apoi, noi toți vom veni în legea și în obiceiurile grecești.

Iară deaca ei te vor birui pre tine, apoi, atuncea și tot norodul pămîntului meu, cel de legea grecească, va veni în cea latinească ». Și aiurea iarăși să zice așa: « Vitovt, au trimis pre Grigorie Țamblac nu în Roma, precum grăesc despre aceasta letopisețele Rossienesti, ci la soborul Constantiniei. Unde, ajungînd el, împreună cu trimișii împăratului grecesc Manuil, chiar către sfîrșitul ședințelor soborului, la luna lui februarie, în anul 1418⁹ [f.23] nu au rădat el nici un feliu de strîmtorări atingătoare de credința sa și s-au înapoiat fără de primejdie de la acest sobor ».

Iară despre sfîrșitul prea cuviosului acestui propoveduitoriu să scrie în Istoriile Rossienesti, cum că întorcîndu-să el la Litva, în luna lui septembrie la anul 1419, într-o aceiași iarnă s-au și săvîrșit la Vilna¹⁰. Deci, deaca s-au săvîrșit el în anul 1419, apoi nu s-au putut să fie la [f.23v] Soborul Florenției în anul 1439.

Însă, noi vîzînd cum că după aceste spuni întru aceiași carte și pe înșeși aceiași față, după ce să zice, că au murit Grigorie, apoi spune că, 55 de ani după moartea lui, nu au fost nimenea osebit mitropolit Kievului pravoslavnic. Și pe față 105 la nr. 32 arată, cum că prin sirguința lui Svidrigail ce ținea Kievul în stăpînire, Gherasim episcopul Smolenskăi, în anul 1433, au fost sfințit mitropolit de Iosif al 2-lea patriarhul Țarigradului și că el nu au voit să viețuiască în Kiev și nici în Vilna, ci s-au întors la Smolensk, ca să-i fie aproape Moscva. Și de acolo, ca un mitropolit a toată Rossia, au întrebuintat, pre toată puterea sa și asupra eparhiei Velico Rossiei. Însă în urmă, ivindu-să împotrivnic lui Svidrigail, au fost pus în fiiară, la închisoare, patru luni de zile, la Vitepsc și acolo, la 26 de zile ale lunii lui iulie, în anul 1435, au fost ars de viu¹¹.

⁹ « Pre acestea toate le grăiaște: letopisețul lui Nikon, tom. V, față 51, 58, 59, 70, 71: St. Mitropolitului Fotie, față 233 și 249. Și istoricul Rossienesc Stepan Șivîrev [sic!] în lecția a 15 față 330, 345 și 383, no 11, în partea a 3 din *Istoriia Russkoi slovestnosti*: suta de anii XIII, XIV și începutul XV, tipărită în Moscva la anul 1858. Însă, este știut, cum că soborul Florenției s-au săvîrșit pe la anii 1439. Și de aceea, aice, la acest feliu de nedumerire, nu să înțelege a fi altă pricină fără numai, că numerarea anilor s-au scris fără să se cerceteze. Și încă, că poate au fost greșală și în izvoadele de pe care s-au cules aceste științi. Pentru că părintele Grigorie Țamblac aflîndu-se la Moldaviia, precum am mai zis, în vremea soborului ce s-au săvîrșit la Florenția, igumen monastirii Neamțului, au fost trimis acolo de domnul Moldaviei. Și viind de la Florenția iarăși la Moldaviia, pe urmă, s-au pus mitropolit Kievului și Galițkiei, duple cum să înțalege din însemnarea sa, ce este în cartea Sfințirii bisericii arătată mai sus. Și să vede cum că în grab, l-au trimis Litovt la Ioan Paleologul, iară nu la Manuil. Pentru că Ioan au fost și la sobor împreună cu patriarhul Țarigradului Iosif. Și la 1418 nici să pomenea de acel sobor pe față pămîntului. »

¹⁰ *Opisanie Kievsko-Soffiscago sobora i kievskoi ierarhii*, față 104, tipărită în Pecerska Kievului, la anul 1825.

Deci, dintru toate aceste arătări, să poate încheea, cu dreptate, iarăși cum că, deaia nu au fost nimenea mitropolit 55 de ani, apoi Gherasim de ce să pune în no. 32 de mitropolit și făcut prin punerea la cale, a celui ce stăpinea Kievul în anul 1433. Să cunoaște dară foarte bine dintru toate acestea și încă și din însemnarea, cea arătată dedesupt cum că, chiar în inși Istoriia cea numită pentru ierarhiia Kievului, este foarte încurcată în numerarea anilor, intru carii ani au fost mitropolii. Mai că au socotit anii, prin unele locuri [f. 24] a-i păși ca minutele, cel ce o au adunat. Și de aceea s-au putut face greșală și cu anii, intru carii au fost pus mitropolit Kievului: prea cuviosul părintele nostru Grigorie Țamblac. Care să poate socoti și crede, cum că au fost, după soborul Florenției și, după ce au fost și igumen el în monastirea Neamțului, precum scrie însuși în cartea cea pentru Sfințirea bisericii.

Și trimis, chiar de către însuși patriarhul Țarigradului, duple cum să poate înțelege din cele dooă Cuvinte ale sale ce le-au grai la 20 dechembrie și la simbăta moșilor. Și s-au săvârșit el, la Moscva, duple cum să vede însemnat de prea sfințitul mitropolit al Moldaviei, kir Gheorghie, în Istoriia ce o au lăsat el, în scris, la anii 7231 februarie în 17 zile pentru Mitropolia Moldaviei și pentru sfinta și făcătoarea de minuni Icoana cea mare a Prea Sfintei stăpinei noastre Născătoarei de Dumnezeu și pururea Fecioarei Mariei, care este la sfinta monastirea Neamțului și pină în zioa de astăzi.

Și pentru dinsul și pentru vredniciia lui [Grigorie Țamblac] încă și prea sfințitul Macarie, cel prea mult vestit, mitropolitul Moscvei, între altele scrie zicind așa ¹²[. . .] [f.24v] Asemenea, mai scrie încă și prea sfințitul Pahomie episcopul Romanului intru o carte, ce să numește *Săbornic*, carea să află în vivliothica a acestei sfinte monastiri Neamțului, chiar pe scindura legăturii eii, înlăuntru, cum că el au serutat și sfintele moaște ale acestui prea sfințit părinte al nostru Grigorie Țamblac în Pecerska Kievului în anii 7222 ¹³. Iară acea carte este scrisă în limba bolgărească de mîna preacuviosului părintelui nostru ieroschimonahului Gavriil în anul 6949, carele au mai scris încă și altele multe cărți folositoare de suflet, care să află și pină în zioa de astăzi în vivliothica monastirii.

Deci, iată, o prea iubiților miei frați! că între altele duple cit am putut a mă lămuri, am pus înaintea dragostei voastre și pre această sfintă istorisire: despre viața prea cuviosului părintelui nostru Grigorie Țamblac, carele este nepot sfintului Kiprian mitropolitului Rossiei și ucenic prea cuviosului Romil, ucenicului sfintului Grigorie Sinaitul.

Și încheindu-o aice, îndrăznesc a cere de la Prea curată Maica lui Dumnezeu pre această milă, adevă, ca prin rugăciunile [f.25] a acestor sfinți plăcuți ai săi să ne ajute și nooă a afla milă în ceasul cel înfricoșat! si să ne învrednicească ca să slăvim și să ne închinăm, în vecii cei fără de sfîrșit: Tatălui și Fiului și Sfintului Duh, Treimeii ceii de o ființă și nedespărțită intru împărăția cerească, amin.

N.B. Monastirea Dečeani — în Serbia vechie, aproape de Prizren. Apartine la Ipec. Nu este astăzi sub stăpînirea regatului sîrb. (Dupre spusa mitropolitului Mihail al Serbiei, cînd a vizitat Bucurescii în anul 1883, decembrie 7.)

Mănăstirea Visoca-Deciana din Bosnia se pomeneste în viața Sf. Nicodim p. 78, cale de 4 ore de la orașul Novi-Bazar. [autograf al episcopului Melchisedec.]

¹¹ « O sem svidelistvuet Pskovskaea letopisi: a polskie i unitaskie istoriki dumali, čito on sojjen za nepreclonnosti k unii. Moskovskie počitaiut ego uniatom: no togda i ne bilo ešce unii. » (Despre aceasta mărturisește Letopisețul de la Pskov, iar istoricii polonezi și uniati cugetau că el a fost ars pentru neînduplecare către uniație. Cei de la Moscova îl numără drept uniat, dar atunci încă nu era uniație.)

¹² Urmează 12 rînduri în limba rusă citate după Stepan Șevireva [sic!] *Istoria Russkoi slovestnosti*, partea 3, fața 348, 350, partea I, fața 363, 364 și *Istoria Russkoi Terkvi* a Mitropolitului Macarie, tom 5, fața 210, 213 și altele.

¹³ Acum nu se văd în Pecerska Kievului. Să înțelege, cum că poate s-au înstreinat de acolo, împreună cu altele multe care, mai înainte era, iar acum nu să află, din vremea aceea de pe cînd stăpinea leșii Kievul.

REVELAȚIA DOCUMENTULUI

Ion NECULCE

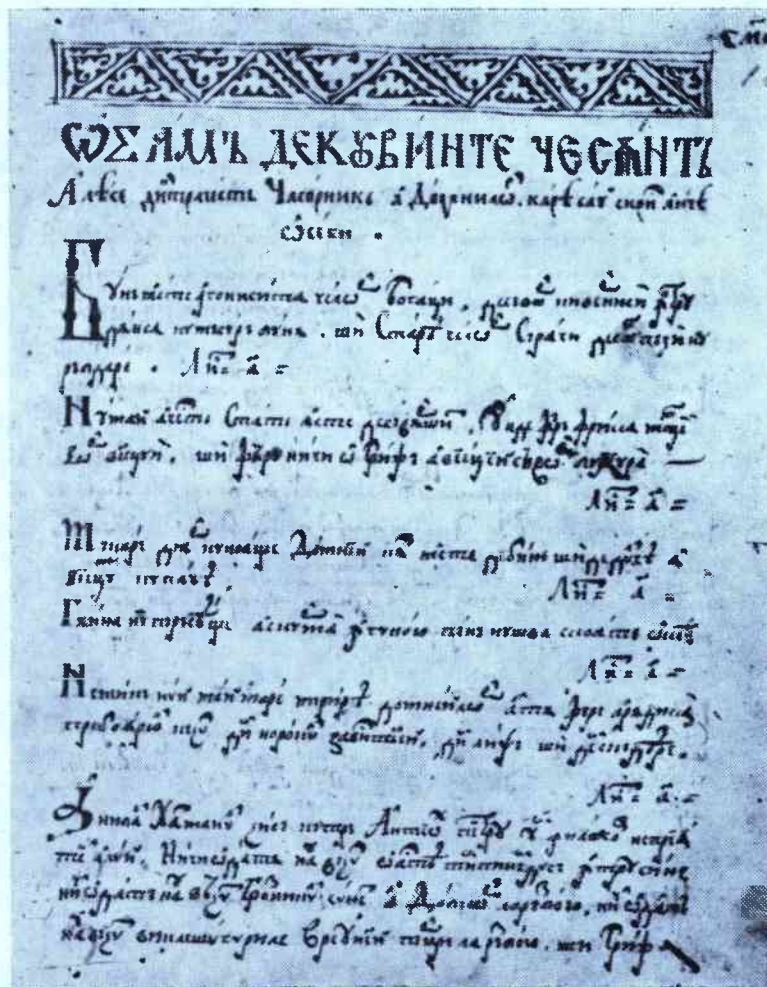
Un document din Biblioteca Vaticanului

ÎNȚILNINDU-NE CU CEASORNICUL DOMNILOR în Biblioteca Apostolică a Vaticanului¹, cu manuscrisul pe care un călugăr franciscan, Francesco Maria Longhi, a socotit, în 1808, că merită să-l depună printre valorile Cetății Eterne², reinnodam firul pierdut al semnalării lui de către Vasile Lucaciu în 1899.

Ceasornicul Domnilor este considerat în general ca o traducere a lui Nicolae Costin după Antonio de Guevara (1481–1545), prelat spaniol, în epocă atît de citit, încît, prin edițiile operei sale *Libro aureo del gran emperador Marco Aurelio con el Relox de los principes* (Sevilla, 1528), concursa numeroasele ediții ale Bibliei. Acest fapt merită să fie pus în evidență,

¹ Ion Dumitriu-Snagov, *Catalogul manuscriselor românești din „Biblioteca Apostolica Vaticana”*, în „Revista de istorie”, Tom 34, nr. 5, pp. 959–972, 1981; Idem, *Românii în arhivele Romei — Nicolae Costin: Carte românească ce se cheamă CEASORNICUL DOMNILOR*, în „Cronica”, XVII (1982), nr. 52(882), p. 8; Id., „Odiseea” unui manuscris de la Ion Neculce descoperit la Biblioteca Vaticanului, în „Magazin istoric”, anul XX, nr. 4(229), aprilie 1986, pp. 17–18, 28, cu titlul: *Carte românească ce se cheamă CEASORNICUL DOMNILOR — scrisă și aleasă cuvințe frumoasă din multe cărți a filosofilor, de Dumnealui răposatul Necolaiu Costin Biv. Vel. Logofăt, care acum s-au izvoidit cu cheltuiala Dumnealui Ion Neculce — Vel Vornic de Țara de Sus, în zilele Măriei Sale Luminatului Domn Io Grigore Ghica Voevod, în anul 7240 (1732 — n.n.) fev. 29, cu mîna iubitorului de osteneală Pavel Gramaticul de Vamă; pentru că cine va citi, mult să va îndulci și să va înștiința de învățătura aceștii cărți; iară cine a lua-o fără voia dumisale sau e-a fura-o, să fie afurisit de Domnul Isus Cristos.*

² N. Cartoian, *CEASORNICUL DOMNILOR de N. Costin și originalul spaniol al lui Guevara*, București, 1941, p. 21.

pentru a dimensiona opțiunea lui Nicolae Costin pentru ceea ce-și propusese: să aducă în limba română prima operă tradusă din literatura occidentală modernă, și încă ceva în plus: s-o re-proiecteze într-o viziune proprie, ca o necesitate a integrării ei în spiritul românesc. Proba că nu este nici o exagerare în afirmațiile făcute este adusă de manuscrisul din Vatican,

O samă de cuvințe...
(Vat. Rum. 1,
f. 243 r)

prin confruntarea de epocă dintre Nicolae Costin și un alt titan al culturii românești, Ion Neculce (cca 1672—1745). Acesta comandă pentru sine, lui Pavel Gramaticul de Vamă, o copie a *Ceasornicului*, a cărui foaie de titlu este complet diferită de a celorlalte copii manuscrise pe care le cunoaștem și care foaie, singură, ne mărturisește importanța ce-i era atribuită operei:

1. «*Carte românească ce să cheamă Ceasornicul Domnilor*» cu judecata de valoare că este «*Scrisă și aleasă cuvinte din multe cărți a filosofilor*» autorul fiind «*Dumnealui răposatul Nicolaiu Costin, Biv. vel Logofăt*».

2. Unele amănunte țin de tehnica editorială și de conjunctură: «*care acum s-au izvodit cu cheltuiala Dumnealui Ion Neculce — Vel Vornic de Țara de Sus, în zilele Măriei Sale luminatului Domn Io Grigore Ghica Voevod, în anul 7240 (1732 — n. n.) fev. 29, cu mîna iubitorului de osteneală Pavel Gramaticul de Vamă*».

3. Încheierea, care nu putea să aparțină decît tot comandatarului Neculce, exprimă atît aprecierea valorică a operei, cît și sensul ei testamentar: «*pentru că cine va citi, mult să va îndulci și să va înștiința de învățătura acestii cărți: iară cine a lua-o fără voia dumisale sau e-a fura-o să fie afurisit de Domnul Isus Cristos*».

Numai textul acestei pagini și ar fi fost suficientă justificarea emoției cu care am urmărit, cu ochii cugetului, patima lui Nicolae Costin de a măsura cultura românească pe cîntarul culturii universale, fiind conștient de valoarea operei sale. Nu este locul să revenim asupra genezei și structurii *Ceasornicului Domnilor*, căruia Gabriel Ștrempel i-a dedicat un studiu amplu în ediția sa din 1976³, iar Const. A. Stoide și I. Lăzărescu au analizat opera în contextul vieții și preocupărilor cărturarului și omului politic.⁴ Adăugăm numai că între N. Costin și opera lui Guevara era o afinitate favorizată de formația lui în colegiul iezuit din Iași și apoi în Lemberg, într-o epocă în care operele lui Toma d'Acquino promovau raționalismul moralei și legalismul ei izvorit din spiritul juridic roman. De aici și preferința lui Costin pentru Marc Aureliu care, ca stoic, profesează virtutea și nu plăcerea.

Analiza manuscrisului din Vatican pune în evidență următoarele repere:

³ Nicolae Costin, *Ceasornicul Domnilor*, București, 1976, pp. V—LIV.

⁴ Nicolae Costin — *Opere*, vol. I, Iași, 1976, pp. XV—CXVI.

1. Cu toată mențiunea din foaia de titlu că manuscrisul a fost «*izvodit... cu mîna iubitorului de osteneală Pavel Gramaticul de Vamă*», examenul paleografic arată că el este realizat de două mîini foarte diferite, astfel:

- a) Filele 1—242, în grafia lui Pavel, cuprind:
Predoslovie — ff. 2 r — 14 v
Capetele de s-au scris într-această carte — ff. 15 v — 19 v
Partea întâi... ff. 20 r — 108 r
Partea a doua... 108 r — 144 r
Partea a treia... ff. 144 r — 242 v

- b) Filele 243 r — 262 v, scrise de o altă mîină, cuprind:

O samă de cuvinte ce sînt alese dintr-acest Ceasornic al Domnilor, carea s-au scris aice osăbi.

2. După structura hîrtiei, volumul este compus din trei tipuri de hîrtie foarte apropiate între ele calitativ, dar însemnate cu filigrane diverse:

- a) Filele 1—198, stemă cu un desen complicat, greu de stabilit.
- b) Filele 199—215 (și probabil pînă la 242):

- c) Filele 243—262:

3. După ligatură, filele 1—242 sînt compuse din 30 de caiete a 8 file duble + 2 incipit, pe cînd 243—262 din 10 file duble.

4. La fo. 262 v se află următoarea însemnare, foarte importantă pentru examenul nostru: «*Să știe de cînd am fost la București cu dumnea-lui Cuconul Constantin V. Păh., văleat 7249 (1741 — n.n.). Ieromonah Lazăr ot Neamț*».

După cum am văzut, scrierea, filigranul și ligatura ne disting net *O samă de cuvinte...* de *Ceasornicul...* propriu-zis. Analiza însemnării de pe ultima pagină (242 v) ne aduce date suplimentare:

- a) Volumul, ca și astăzi, cuprindea *O samă de cuvinte* în anul 1741.

- b) Cum partea inferioară a însemnării este tăiată, aceasta arată că volumul a fost legat cel mai devreme în anul 1741.

- c) Cum în anul 1741 Ion Neculce era încă în viață, de 69 de ani, după insistențele însemnări ale unui Constantin, probabil Cuconul Vel Păh. cu care ieromonahul Lazăr de la Neamț a călătorit la București, n-ar fi exclus ca manuscrisul să nu mai fi aparținut lui Neculce (cel puțin la acea dată).

сѧ Сирѣи шм ѣмѣ лѣва прѣдѣ бѣмѣ вѣдѣ.
ѣмѣ чѣмѣ нѣлѣва прѣдѣ ѣмѣ бѣмѣ вѣдѣ. ѣмѣ
ѣмѣ ѣмѣ вѣдѣ ѣмѣ ѣмѣ вѣдѣ.

 3α

Titlul acestui manuscris este: *Ceasornicul Domnilor*. Viața împăratului Marco Avritlie cu învățăturile lui, arătând obiceiurile vechi a împărăției Rîmului, care să cuvin domnilor și oamenilor mari a le avea întru ocîrmuirea... [text ilizibil], scoasă din multe cărți elenești și latinești pre limba românească de Nicolae Costin, bir-vel logofătj. Iară acum de pre acelaș izvod dumniaului... [text șters] pus-au nevointă de s-au scris... [text ilizibil] în zilei măriit-sale Grigorie Ghica voevod, domnul Țării Muldovii, în anii de la zidirea lumii 7244 (1736 — n.n.), avgust 5, cu mîna lui Ioan gramaticul de vamă, s/în Pavel cămărașul.

casa lui, de cite supărări va hi tulburat, de cite ori va fi răbdat greșelele al lor săi, de cite ori va hi fost viclenit de cei streini, de n-a hi fost odihnă, zioa ar hi ohtat, noaptea ar hi suspinat, cind ar hi scris toate al[e] vieției lui ar fi mirare minții, de aceia viețuire cu răbdare. [3]

Pluta[r]h zice: — Cine au scornit vreun lucru nou care n-au mai fost, nici nu s-a mai văzut, nici s-au auzit, acela ce va face acel lucru, să-l ducă în casa lui, întâi să-l cerce de bun ori de rău; da să nu-l ducă în oraș, să viclenească pre alții, ce să-l ducă în casa lui, să-l aibă acela folos singur. [6]

Și iară mai zice Plutarh să nu priimască în oraș vreun om nemernic ca să nu aducă vreun lucru nou [stricător] de obicei. [6]

[244 r°] De mirat iaste și de uriciune unul să răstoarne mințile tuturor și toți să nu poată opri deșertăciunea unuia. [6]

Cum sint furnicile de mici și de multe, și traiul lor la un loc, și nu s[ă] pot cunoaște mai mare una decit alta, și-și stringă hrană de iarnă la un loc. Dar noi 2 într-o țară ni-i strimtu de ne-ar fi grijă ca hrana furnicilor. [6]

Pelenius din Ancira au aflat slovele întiū a scrie. [6]

Piron au aflat focu în crémene lovind. [7]

Screfinii au aflat arcul și săgeata. [7]

Finicii au aflat praștiā. [7]

Micinunii au aflat suliță și sabie. [7]

Afinii întii teatru au făcut. [7]

Nu iaste mai adevărat semn de peirea vreunei țări decit capetele multe și stăpînul nu-i ales. [7]

Țisăr au scornit întiū plugul și a măcina și a coace piiné. Pentru aceasta il ținea oamenii în loc de Dumnăzăoas. [7]

Dionis Saracusanul nu credea pre bărbiiariul său să dea să-l rază; ce pînă în erau copilele mici, punea pre copile de-l tunde. Iară mai pe urmă făcindu-să jenui

5. Cum titlul de la fo. 1 r., încadrat în chenar complet, nu este centrat pe mijlocul paginii, ci lasă o margine lată pe dreapta, și la fel ca el oglinda paginii textului din *O samă de cuvinte*... lasă aceeași margine, se poate deduce că ele aparțin aceluiași volum, în legătura lor comună inițială, deci foarte posibil chiar din anul 1732, mai ales că hirtia este egal îmbătrinită peste tot.

Copia manuscrisă din Vatican, aceea care acum (29 fev. 1732) s-a izvodit cu cheltuiala lui Ion Neculce (prima după cheltuiala domnitorului Grigore Ghica pentru exemplarul ce i-a fost împlinit la 15 iunie 1731), este un exemplar complet, într-o ediție de lux. Relațiile lui Ion Neculce cu Grigore Ghica sint bine cunoscute și, la vizita făcută de domn acestuia, la moșia de la Prigoreni, în septembrie 1732, manuscrisul

și ocupase deja de șase luni locul în biblioteca cronicarului Vel Vornic. Credem că acesta avea motiv să se mîndrească față de domn cu exemplarul lui, inovat față de manuscrisul de bază prin *O samă de cuvinte*..., inovație care atestă încă o dată prețuirea pe care o arăta Neculce operei lui N. Costin.

Comparînd această «sumă» de cuvinte cu *Capetele ce s-au scris într-această carte*, punînd deci față în față o operă de creație cu tabla de materii, care putea fi o operă de copist, se evidențiază nevoia de sinteză resimțită de Neculce (și nu de către copistul care a mai executat încă două copii, în 1736 și 1738, fără această inovație), nevoie care l-a angajat pînă la a depăși acest cadru și a trece la interpretarea proprie a pasajelor din text.

nu le credea, ce lua cu cleștile cărbuni, pirlia părul și zicea: Cîtă bunătate va lua bărbierul, de la nepriiatenul lui, de cît i-ar plăti el de ras capul. [7]

[244 v°] Tinerii noștri mai întii făcea[u] războaie de laudă. Iar acmu facū războiū la mēse. [11]

Neron cel împărat tiran, și să mira de cel ce-au curvit cu feciorul lui, și alți tirani mai gios arată. [11]

Pirul plin de pește și muntele plin de heară puțin folos ăste dacă nu-i vinătoriu să ucigă hiara, sau pescariu să undiască. Așa ăste și a dare în mîna cuiva lucrurile mare de nu va ști ocîrmui lucrurile acēle spre laudă și vrédniciie. [12]

Fii priiaten unuia și nepriiaten nemăru. [12]

Că cică de mare folos ăste orașanului cîndu-și aduce viața cu grijă, și în cumpănă pentru moșia sa. Acolo să i să dea lui cînstea de oraș. [18]

Că mutîndu-să stăpiniile adēsă, îndată streinii pagubă între cei supuși ațîță. [19]

N-au fost alt împărat mai drag rimleanilor decît Marco Avrili, care în toate casele lor făcea chipul lui de pomenire, căci era prea învățat. [20]

Mai mult se certa greșelele din șagă, decît greșelele de bună voia. [20]

Toată breasla ce meștersug avea, acela semn avea la hainile sale, ca să să știe în Rîm. [22]

Cu inima isteată toate operele cite s-află în viața omenească le pot suferi. Fără aceasta a privi pe omul bun întru lipsă [245 r°] și pre cel rău întru fericire, aceasta inimă nici a răbda, nici a suferi, nici cum nu poate. [23]

Că dragostea moșiei cei de naștere, pururē de scădere ăste. [24]

Omul necercîndu-și norocul și într-alte părți, nemică alt nu știe. [24]

Pentru un om, ce dusă pe un cercătoriu la morminturi, zicînd că oamenii cei buni ăis morți, iară de s-ar despia oamenii cei răi să li să vinză carnea în tîrgū ar hi mai mult carne în tîrg de oameni răi decît de vițel, и прощ. [28]

Și, nu departe de problema genezei capitolului pe care Neculce l-a adăugat în copia din Vatican, se pune problema raportului dintre *O samă de cuvinte ce sînt alese dintr-acest Ceasornic al Domnilor carea s-au scris aice osăbi* și *O samă de cuvinte ce sînt auzite din om în om de oameni vechi și bătrini, și în letopiseț nu sînt scrise, ci s-au scris aice*, adică, printr-o metodologie asemănătoare, tot «osăbi». În conținut, prima «samă de cuvinte» este mai mult meditativă, pe cînd a doua este narativă (nu fără a exclude intenția moralizatoare). Față de letopiseț, pe care în 1732 Neculce îl avea încă în lucru, *O samă de cuvinte* din *Ceasornic* își demonstrează anterioritatea și constituie arhetipul din care și-a contaminat cea de a doua, a lui, *Samă de cuvinte*, pentru letopiseț.

În loc de concluzie: Spirit meditativ cu vădite preferințe spre filosofie, de atîtea ori probate în opera cunoscută, Ion Neculce și-a găsit un corelativ în Guevara prin opera lui Nicolae Costin (cu care acesta se identificase în mulți ani de studiu pe opera franciscanului din Castilia). Și așa cum Costin prelua opera critic pînă la a-l introduce pe Guevara în peisajul românesc (făcîndu-l pe împăratul Traian să vorbească cu Decebal și apoi să-i «înfieze» un copil ca să-l pună «rege în Dachia, unde este acmu Țara Moldovei cu Bugeacul și cu Țara Românească»⁶), Ion Neculce duce opera

⁶ Singurul manuscris care mai conține *O samă de cuvinte*... este o copie după Vat. Rom. 4, realizată după 1750 (notată de G. Ștrempel Ms. K).

Cum orașul fără dreptate nu poate trăi, așe și peștii fără apă nu pot trăi. [28]

Zice Plensus că sfatul de om bătrîn mai mare de cit toate l-au păzit. [28]

De la cei nedrepți, nemică dreptate nu-ți poți aștepta. [30]

Omul bun lucrurile cele grêle le face ușoare, cu bunătatea sa. Iară tiranul lucrul cel ușor îl face greu cu răutatea sa. [30]

Slujba face osteneală trupului: iară dragoste[a] niciodată osteneală nu face inimii. [30]

Bucatele nedeprișă de stricăciune sînt stomahului. [31]

[245 v°] Caré giudecătoriu nu-i învățat, nici citește la învățături: nici odănoară nu stă, nici vro carte nu vede, nici acas nu șede; ziua și noaptea imblă rătăcind; Cum va putea acela să facă vro dreptate? Nemică giudecătorului aceluia nu-i mai grozav și orașului nu-i mai de scădere. [32]

Nărodul și prostimea ar pofti în toate zilele să să facă crai noi și domni noi, și în toate ceasurile să aleagă alte legi. [33]

Că domnul sau boiariul [care] nu după voia lui Dumnezeu giudecă, ce după părerea sau voia sa giudecă, acela nu-i giudecătoriu drept, ce-i făcător de obște a-l numi. Să nu ne îndoim, că cu mult mai rău iaste domnul apucătoriu de dreptatea lui Dumnezeu, de cit făcașul prădind averile domnului. [33]

Alexandru Sever, împăratul Rîmului, niciodată la dînsul oameni răi nu priimă, și pe rudele lui cari era tineri îi depărta de la dînsul, pentru îndărăpnicia lor. Și rugindu-s[ă] cineva pentru dinșii, ca să-și aducă aminte de tinirétele lor, au de neamul lor, iar el le răspundea: Mai drag îmi iaste lucrul cel de obște, decît aceia. Că nici un lucru în casa lui nu avéa, decît lucrul de obște. [34]

O babă jăluind cătră Filip împărat, i-au zis împăratul: — Lasă-mă babă, nu-misupăra, de țe-i voia să fii viie. Iar baba i-au răspuns: — De nu ți-i voia să fii împărat și n-ai vrémé, tu nu hii împărat! De care mult mirindu-s[e] împăratul, nu numai pre acea babă, ce și pre alții cu mare nivoință îi ascultă. [34]

cu un pas mai înainte, identificînd direct Dacia cu Moldova.

Afinitățile dintre opere aparțin autorilor și aceasta ne indică nu numai o simplă preferință a lui Neculce pentru *Ceasornicul Domnilor*, ci chiar intervenția directă prin realizarea acestei *Samă de cuvinte*, ca lucrare proprie de reflecție filosofică, sub forma de completare a aparatului critic la opera lui Costin sau, mai mult, de a adăuga, prin îndepărtarea de textul strict al lucrării de bază, un eseu la opera confratelui său de litere, care și el prelucrase opera lui Guevara după versiunea lui Wankelius.

Publicarea integrală a textului din Biblioteca Vaticanului ⁷, pe lîngă rolul probant al afirma-

țiilor noastre, are intenția de a aduce în fața specialiștilor pentru disecția și concluzia oportună asupra paternității, nu pentru a-l scoate pe Nicolae Costin în afara «ringului» istoriei literare, ci tocmai spre a-i redimensiona personalitatea și a-i respecta conștiința de a se măsura cu figuri de înaltă talie, aceea căreia îi aparținea și el.

Locul lui se definește mai bine într-o întreagă constelație a literaturii parenetice românești: *Învățăturile lui Neagoe Basarab* (1520), *Divanul lui Dimitrie Cantemir* (1698), antologia de poezie clasică latină a lui Ion-Inocențiu Micu (*Illustrium poetarum flores collecti*, 1753 ⁸). Ele, la

⁷ Vat. Rom. 1, fo. 189 r.

⁸ Cf. Ion Dumitriu-Snagov, *Ion-Inocențiu Micu — cărturarul*, în „Tribuna“, 1 sept. 1982, p. 7.

[246r°] Nu ăste om în lumé să fie îndăstulat numai cu mintea sa în lucrurile ocîrmuirii acestor stăpîniri. [37]

Din mîncarea poamelor mîncînd giudecătorîul, îi strepezescu dinții săracului. [40]

Giudecătorîul bogat face supărare săracilor. Ce nici ăste din prea bogat, nici prea sărac; nici prea sărac îi ăste inima spre lăcomie, iar cel prea bogat ăste deprins întru desfătare. [40]

Zice Aristotel, că unde sânt avéřile cële mari, au întrecut pe cële mari perirea; și nici odeneoară n-au fost mai mare sărăcie, fără acolo unde au fost îndestulare mare. [42]

Licaonic, giudecătorîul Rîmului, era la chip umilelnic, blind, vesel; iară vărsătoriu de sînge și cazne la oameni feliuri de feliuri făcea; iarăși la giudețe, cînd și fămeile își mîngîia copiii cînd plîngea cu numele lui Licaonic, zicînd copilului: — Taci, ăa-l Licaonic bine! și așe tăcea[u] copiii. [47]

Soliăa unui jidov de la Ier[usa]lim cătră rîmléni, zicînd jidovul, mai în scurt:

— De nu veți fi groznici întru cuprinsele greșele slăbiciunii noastre, așezărilor noastre vom fi foarte ascultători; mai întîi de poroncă să vă slujim a ne pofti pre noi priimiți, că cu blindéțele poftilor iară nu cu nebulie poruncind. [54]

Schimbarea obiciaiurilor ori celor vechi aduce peire voiniciei. [54]

Pentru ce să face nedreptate și strîmbătate în vro țară, căci orînduiala se face neorînduială de casă a domnilor [246v°] amăgindu-și pe domnii, ne apărînd, ce înșălînd. Domnul lăsându-s[ă] să-s[ă] înșele ce prin lăcomie, domnul prin neștiință celora ce era să le dea, le iau; și celora ce era să le ia, le dau. Cari cu sudalmă îi supără, pre acela îl cînstesc. [54]

Că slujba giudecății nu trebue dată celui ce cere și-i flămînd, ce celui ce-i slujit și vrea [și] din [ce-i] trebuia să dea. [55]

Vai de aceia împărăție unde pre toți cei de sine învățați îi sălășluiesc, și pre cei neînvățați îi gonesc de la aceia. Vai de aceia împărăție unde făcătorii de pace să urască și vrăjbitorii să cînstesc. Vai de împărăția aceia unde făcătorii binelui să ueig, iar străjuitorii răului să se încununéze. [56]

rîndul lor, raportate la mișcarea europeană de idei, completează corespondențele culturii române cu marea cultură universală.

Ion DUMITRIU-SNAGOV

NOTĂ DE EDIȚIE

În transcrierea textului am respectat, în general, pentru imaginea unitară a operei lui Nicolae Costin, normele aplicate în ediția G. Ștrempel. Am transcris însă *z* și nu *dz*, iar *ke* prin *che*, în spiritul limbii române contemporane unitare și nu dialectale. Parantezele drepte introduc completările noastre, iar *u* final a fost respectat cînd acesta a fost marcat de copist. Cifrele ntre paranteze drepte indică filele de unde au fost extrase stanțele respective.

I.D.S.

Așe mi să pare a fi că să cade, căci pentru slujbele moșilor s-au dăruit viață nepo-
tului. [56]

Pentru agonisita părinților cea nedreaptă, rămîne la feciori dreaptă pagubă. [58]

Toți hulesc mîndrii, iară nime nu priimêște plecăciune: toți hulesc preacurvia, iară nime nu vor să s-opriască despre dînsa; toți laudă răbdarea, iară nime nu o face pre dînsa; toți îlapădă înputăciunea și toți șad; blastămă toți lăcomiia, și prē toți îi vedem cu jacuri. [59]

Că sau dumnezeii grija lucrurilor omeneshi au lepădat, sau neamul omenesc vor avea sfîrșit, sau lumii perirea sosêște, sau lumea nu păzêște cea vêche. Norocul stă înfiptu, sau iaste să-s[ă] vază un lucru care nici odinăoară n-au fost mai nainte. [60]

[247r°] Că aceia fericită și norocoasă stăpînire [este], nu caré aré multă precupiia, ce unde viețuesc întru depline bunătăți; nu aceia caré aré de agiuns avêre, ce caré are plăcere spre bunătăți. [62]

Să ne părăsim de copii a face, am giurat să ne lasăm femeile de răul tiranilor. Că vom să murim în volnicie, decît să viețuim în robie, fără de nădêjde. Am socotit să suferim în toată vrêMEA vieții noastre ca fiarili; pentru ca să nu s[ă] facă vri[o] fămêie grea decît pre feciorul nostru să avem în robie vecinică. [64]

Domnii pre vrêMEA războaelor, nici cêLE rêLE a le risipi, nici a s[ă] încrunta nu poate. [67]

Ca să-mi credeți, mai puțin va face groznica sabiie grumazilor miei decît tirăniia ce arătați iinimilor. [69]

Zise Plutarch că Dumnezeu, căruia d[ă] inimă cu volnicie, nu-i dă și avêre, iară cui dă avêre, nu dă și inimă cu volnicie. [69]

Urăciunea săracului mare iaste sănătate; [și] puțin în boală cade; căci cei ce puțin socotesc avuțiia cad în sărăcie, și cari iară pricep ce ar hi cîntea, cad în necînsté. [69]

[247v°] Artarxerxes pentru finicii s-au apucat să ia țara grecească. [71]

[Despre] Cela ce face războiu ca să dobîndească pace și cela ce păzêște pace pentru ca să dobîndiască războiu. [71]

Zice Platon că războiul scurt, pentru pace multă, îi mai bun decît războiul lung și pacea scurtă. [71]

Filon filosoful au întreat cu ce lucru s-ar cunoaște ocîrmuitoriu cel bun, din cel rău: — Ce tiranul silêște să apuce cêLE streine, iară cêl bun silêște să apere ale sale desăvîrșit. [71]

Precum te-ai făcut în silă stăpîn stăpînilor, așa pe dreptate te vei face, sluga slugilor. [73]

Au mai véc[h]e ești decît Vavilonul, au mai frumoasă ești decît Elada, au mai avut decît Carthagēna, au mai tare decît Troada, au mai cu mulțimea de oameni decît Thebele, au mai cu apărare decît Tirul, au mai cu bilșug decît Vizantiia, au mai înaltă decît Camēsana, au mai nedobîndită decît Acviliia, au mai slobodă decît Gadelu. [74]

[Despre] Căința căci n-au făcut Rîmul războiu cu Asiia. [75]

Pentru un om bătrîn de 77 ani ce i-au murit tată-său și maica-sa, o moașă și două mătuși, și 5 unc[h]i; așîderea 9 surori și 11 frați, și 3 muieri cu prăsilă luate, și

5 roabe slujnice, 14 feciori voinici și 4 fete măritate, 37 de nepoți, și 14 nepoate. Așijderea și 2 prieteni ce trăia[u] unul la Capua, și unul în Rîm avea astă pildă; și mai amar i-au căzut moartea prietenilor decît a rudeniilor. [79]

[248r°] Rimul au ales 100 de bătrini să fie cîrmuitoarii cetății, iară pe cei tineri i-au lăsat să fie de treaba obștii. [80]

Șese vîrste au așăzat: prunciia pîn' la 6 ani, copilăriia pîn' la 17 ani, tineretele pîn' la 30 de ani, vîrsta bărbătească pîn' la 55 ani, bătrînetele pîn' la 80 de ani. [80]

Pentru cei mare [*sic*!] cum să cade să fie la mîncare cu măsură, la băutură treji, la înbrăcat cînsteti, și dinspre toate la voroavă adevărați. [81]

În vrîmile de demult cînd șede[a] la mese de cînsté, cine de cîți ani era, atîtea păhară de vin bea. [82]

Întîi să ții minte binele carele vei fi avut, și strîmbătățile ce vei fi tras să le uiți. [84]

Cel puțin al tău să-l socotești a fi mult, iară cel mult al altora puțin să-l socotești a fi. [84]

Cu cei mai buni deapănarea să te amesteci, iară de tocmala celor răi să fugi. [84]

[248v°] Pentru cei ce sînt de față, de[a]pururea să-i grăești de bine; iară de cei ce nu sînt, de[a]pururea să neveești bine. [84]

Pentru [ca] să agonisești un lucru, să nu părăsești cel mult altul. [84]

La briciu trebuie tocilă, măcar că tae; așé și omului: cită minte de-ar avea, tot îi trebuie sfat de la alții. [85]

Mai bine să mîergi pe potică cîtinel, decît să mîergi tare, să dai gios. [87]

Pisistrat pentru multă tirănie ce avea el, l-au părăsit prietenii, și el rămîind singur, ș-au strîns toată avuția lui; și s-au dus de-au împărțit-o priătenilor ca să nu rămie singur, și după ce au murit i-au cumpănit trupul cu avérea lor, și au tras mai mult trupul decît avérea cu șase părți. Și apoi ce-au făcut cu acea avére a luiu. [88]

Pentru oamenii cei ce strîngu bogăție feciorilor săi, de ar fi feciorii buni, în deșărtă le strîngă, că le va da Dumnezeu și fără de datul tătine-său. Iară de or fi răi, or prăpădi și cit or fi avut de la părinți. [89]

Au zis Perdica lui Alexandru Mac[h]edon: — De ce-i așé darnic și nu socotește că pe urmă nu va rămînea cu nemică. Iară el i-au răspuns zicînd: — Rămîne-mi laudă de la cei ce le-am dat. [90]

[249r°] Iară zice Franțozul, cînd vei da zéce bani, zéce bani îți vor veni și ție; de vei da galbeni, galbeni îți vor veni și ție. [90]

La persi era obiceiău cînd vrea să șază împăratul la masă zicea în trimbiți, de să strîngea[u] toți calicii, și toți oaspeții și toate văduvele de mînca[u] rămășițele mesii împăratului. [91]

Viînd la Clavdie împărat o văduvă foarte săracă, de să jăluia cu lacrimi foarte. Iară el, de m[i]l[o]stiv ce era, au șters cu mîna lui singur lacrămile de pre fața văduvei. [91]

Întrebarea filosofilor pentru lume: — Ce ar fi[ea]? Unul zicea că aré început și are sfr-

șit. Iară unul zicea că n-are început și sfârșit. Iară altul zicea că preste 37.000 de ani, iară s-a întoarce cum au fost. [93]

În lumea aceasta nemică stătătoriu un iaste, că cînd ar mîrge pe drum și nici gîdesc, atunci cad gîos. [94]

Pentru ce sînt oameni mai mulți rîi în lume decît buni. [95]

Toți oamenii umblă în lumé de cumpără, de neguțitoresc; și ei singuri să vind în lume. [96]

[249 v°] Ce arată lumea oamenilor: că celor desfrănați arată cîste, celor lacomi avuție, mai aruncă celor bețivi băutură și mîncare, celor curvari muîare grijaște. [96]

Că de-am socoti a scoate zilele carele sînt de plîns și ceasurile carele sînt de gemut, de treabă și o clipeală de ris nu ne va rămînea [96]

Cum au tras doi feciori anume Cleovis și Viton pre o maică [a] lor, prêuteasa idolului Iunon, cu carul la capiște. Și rugîndu-să maica lor idolului, ca să arate plată fiilor săi, i-au omorît, zicînd că moartea iaste plata cea mai bună. [98]

La Delfi era o capiște mare bătrînă cu meștersugul de grăiia și jăluia, iară cînd au început a să răsipi au strîgat s-o dreagă că să risipește. Așe și cei bătrîni cînd nu s[ă] cînstesc, au bănat. [98]

Agamed și Trifonie, tocînd capiștea cea véc[h]e, le mulțămîia idolul lor; și le plăti a treia zi cu moartea, zicînd că cel mai bun dar de plată iaste moarte în lumé. [98]

Au nu iaste nebun carea mîrge pe apă brudînd, și eșînd afară la uscat îi pare rău. Au nu iaste nebun cela ce face războiu și pre urmă geame. Și cela ce iaste în grija primejdiei și-i paré rău de agiutor. Iară cu mult mai nebun și mai bezmetec iaste cela ce face calea la moarte, și căci moare îi pare rău, că moartea iaste adevărat sprijineală sănătății [250r°] fără grijă. [98]

Întrebînd Adriian împărat pe un filosof ce ar fi moartea, el au răspuns, că moartea iaste somn vécînic și frica bogaților și și [sic!] pofta săracilor. [98]

Thalis filosof au aflat întîi carul stélelor și mărirea soarelui, și a lunii. [102]

Au întreat Thalîs: — Oare ce-ar fi mai frumos? Zis[e] lumea că toate, orcît de meșteșugită, zugrăvită, nici de o parté cît de mică [a] ei, de cum au făcut, firea nu poate a agiunge. [102]

Așîjderea mai fu întreat: — Ce-ar fi mai pré înțelept? A zis: vrémea. Și ce-ar fi mai iute? A zis mintea, că nu ostenéște alergînd. Și ce-ar fi mai tare? A zis omul, că cînd are vreo nevoie pre tare iaste. Și ce-ar fi mai cu greu? A zis a nu s[ă] cunoaște omul pre sine. Și ce-ar fi mai dulce? A zis carea rîvnești să-l agonișești, că mare desfătare aré aducerea amînte de vréme trecută. [103]

În ce fel vei răzbi năvălirea norocului, dacă stă împotrîvă. [103]

— Cum iaste omul să petrîcă mai bine și mai drept? Răspuns: — Ce va vedea la alții de hulă el să nu facă. [103]

[250 v°] Ce-ar fi mai trebuitoare? Să nu fie omul lacom. Acest fel de bine trebuie, că iaste slobod din muncile lăcomiei, și priîateni își face șie, căci pre cel lacom gîndurile îl muncesc pentru că nu strînge, și oamenii îl supără că nu c[h]eltuiaște. [103]

Ce-au grăit Plutarh filosof cătră Traiian împărat, că trupul îi sleit de aur, cum va arăta mai gîos. [104]

Zis-au Aristotel că omul iaste făcut îndărăptu: unde ar fi să-i fie capul, îi sint picioarele; și unde iaste să fie picioarele îi iaste capul. Căruia rădăcina-i capul. Trupina-i trupul. Creangele umerele. Scoarța carne. Nodurili oasele. Măduha inema. Cariul răutatea, rășina dragostea, florile cuvintele, roada faptele bune. [104]

Trăian încălecind să margă la războiu, și viind o fămée să să jăluiască au descălecat numai ca să asculte jaloba fămeei. [106]

Unde sint incuiate ușile domnilor, acolo sint și inimile bogaților nedeșc[h]isă spre domn. [106]

Mare ocară iaste țării cind nu cunoaște domnul pe cei răi să-i pedepsească; și pe cei buni să-i cinstească. [107]

Trebuie domnul să cunoască pre cei trufași și îndărăpnici și pe cei răi ca să-i plăce supt sine, și pe cei șoptitori niciodată [251 r°] să nu-i crîază, căci cu zavistia cei săraci și cu trufia cei bogați curund aduc răsipă țării. [107]

Iracie împărat, fiind într-o zi în capiștea Dediei, întrebă pe popi ce țară-i mai bună și i-a răspuns pentru țara Indiei. Că-i mai chivernisoare și mai aliasă decit toate țările, că acolo n-au fost sc[h]imbări. [108]

Că nici o ciumă mai grea nu-i decit adese sc[h]imbările domnilor. [111]

Că mai greu iaste inimii mihnită de grijă decit zéce ocă de hier trupului. [111]

Pentru cei ce-au fost întâi în lumé împărați, crai și domni, préuți și altele ca acestea. [111]

Schimbarea lumii ce avea mai nainte de trăie în pace fără stăpinire mare, adecă domni și împărați. [112]

Cinci obiceiă avea[u] tevanii: își inhiera copiii în frunte, ca să-i cunoască dintr-alții, cind era de cinci ani; a doua scotea scăfărlile de la picioarele copiilor ca să fie sprinteni la mărșu. Așijderea să lua rudă cu rudă să fie mai dragi și să fie legătură de prietșug mai strîns. Așijderea nici un theban nu-și făcea casă pînă nu-și [făcea] întâi groapa. Așijderea și pre copiii cei frumoși îi nădușia zicind că s-au făcut fără știrea lui Dumnezeu, că-i umbră fămășcă. Așijderea și pre copilele cele prea grozave le ucidea, zicind că sint ca fiarele sălbatice. [115]

Thevanii ținea[u] în loc de Dumnezeu un buhaîu negru. Și dobitoacele cele negre nu le ucidea; așijderea și hiarăle fiind buhaîul[ui] negru. Așijderea la thebani pre oameni să cădea a-i ucide, iară pre dobitoacele și pre hieri nu cădea a le ucide. [115]

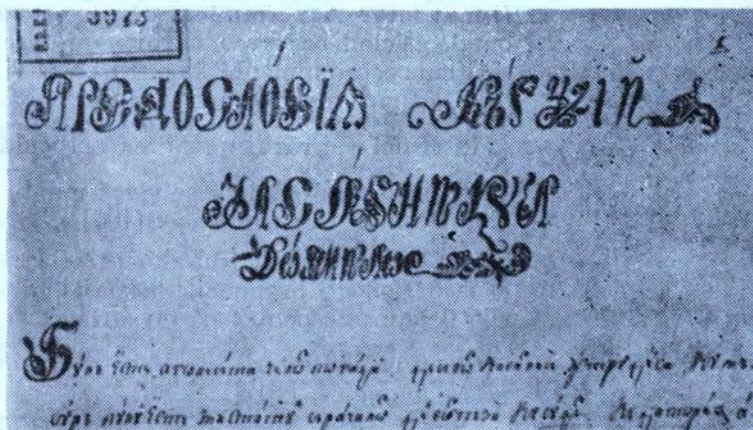
Predoslovla Ceasornicului domnilor (B.A.R. — 5978, f. 2r)

Adecă oamenii cei mici și grozavi mai de multe ori sint de folos; că obrazele mici și smeade sint de inimi tare și îndrăzneți. [115]

Așé îndrăznețu a zice că cela ce are casă frumoasă și șede într-însa cu sufletul lui înpuțit, ori îi lipsește înțelegere, ori îi prea nebun. [117]

Omul cel ce umblă prost la haine și slab la brîu încins, acela-i mai bun de mînte, pré cum fost-au și Iulie Cesarîu [118]

(Va urma)

ARHIVĂ CONTEMPORANĂ

Miron R. Paraschivescu

Legenda

M.R.P.

MULT ÎNAINTE DE A-L CUNOAȘTE PE MIRON RADU PARASCHIVESCU, AM CUNOSUT legenda care circula pe seama lui și care, ca orice legendă, păstra un grăunte de adevăr aureolat și nenumărate exagerări și dubioase născociri. Dar dincolo de aceste accidente de stil ale lumii peștrite ce mișuna acum mai bine de două decenii în jurul poetului — căci M.R.P. rămîne poet prin tot ce a izbutit și n-a izbutit în viață și poezie — o realitate te izbea de îndată ce-l cunoștea: acest om distinct de „protipendada“ din care părea a face parte, trecut prin avaturile istoriei și purgatoriile propriei sale conștiințe, păstrase o disponibilitate deplină pentru toate semnele de viață autentică pe care le recepționa fie la poșta redacției din ospitalierele „Ramuri“, fie la telefon în apartamentul său din B-dul Magheru, fie în tren, la cina ori la cafenea.

Presimțirea acestei deschideri m-a făcut să-i trimit, în 1966, cîteva poezii, mînat fiind și de curajul proaspătului debutant ce, grație profesorului Șerban Cioculescu, devenisem la patruzeci de ani. Am primit următorul răspuns: «Vulpescule, lasă-te de goange!». Măgulit cumva, dar și ațîțat de confuzia cu la fel de hirsutul meu coleg întru cultul lui Ion Barbu, am compus *ad-hoc* un întins poem-program cu titlul medieval: Istoria lui Claus și a giganticei spălătorese. Apărut aproape instantaneu în „Povestea Vorbii“, poemul cu pricina a șters distanța ce ne despărțea (am primit un telefon chiar de la Craiova, M.R.P. fixîndu-mi o întîlnire în capitală) și, cu toate că nu m-am numărat printre intimii sau apropiații săi, am știut, din acea clipă, că am un sprijinitor.

Cavaler al dreptății, cuprins de elanuri subite pentru tot soiul de umiliți și obidiți ai politicilor literare, și nu numai literare, inspirat pescuitor de perle ale ineptiei naive ori veleitare, descoperitor gălăgios în formă, discret în fond, de talente foarte mari ori foarte mici (lăsînd altora cercetarea auritei căi de mijloc), cînd pus pe joacă, cînd pus pe fapte mari și temerare, coleg de generație cu veteranii suprarerealismului, dar și cu adolescenții neastîmpărați, acest om, neasemuit de viu, de o naturalețe inalterabilă, contraria, prin felul său de a fi om și scriitor, conformismele de toate nuanțele, ca și stagnantele notorietăți.

Nu știu despre el mai mult decît știe toată lumea. I-a dăruit soției mele o pușculiță de ceramică și un bănuț de argint. Pușculița seamănă cu o fată blondă, ușor îmbujorată. Am dăruit, la rîndu-ne, obiectul unei fetițe blonde, fiica unui prieten comun. Poate că, asemeni mie, de cîte ori va șterge pușculița de praf, se va întreba și el ce suferință ivise acea nepotolită poftă de viață, ce infern lăuntric se ascundea sub acea nepotolită poftă de joc, ce fel de certitudini hrăneau ingenua lui curiozitate?

Leonid DIMOV

«N-o să-mi luați, sper, în nume de rău lunga tăcere...»

I

Bălcești — Argeș, 25 [IX] 1953

Scumpe maestre și Șeli¹,

N-o să-mi luați, sper, în nume de rău lunga tăcere — dar am făcut următoarele care m-au împiedicat: 1) excursii la: Rîmnic, Cozia, Căciulata și de două ori la bălci la Rîureni (sat, com. rul. 17 km. s.v. de Bălcești) *per pedes apostolorum*, ceea ce m-a costat (întoarcere tardivă, nocturnă, prin vînt, transpirat) o serioasă răceală de care nu sînt încă complet vindecat. Febră, dureri cap — oase — ceafă — gît —, aspirine, ceaiuri, sirop-tuse, în fine ușor restabilit, — cînd, ce să vezi? primesc scrisoare (bătută la mașină, nu de mină! că n-are autoritate!) de la „Cartea Rusă”: trimeteți urgent manuscris *Căsuța din Colomna* (poem 400 versuri, n.r.) că nu putem da la tipar din pricina D[umnea]v[oa]s[tră] volumul Pușchin!

Apucă-te, tușind, să traduci octavele iambice de 10 silabe (ritm — recunoscut — absolut imposibil), totuși reușit!... Ieri, am expediat „Cărții Ruse”, — azi expediez D[umnea]v[oa]s[tră].

Scumpe maestre, s-au petrecut multe lucruri în vara asta, și nu știu dacă ar încăpea aici măcar *relatarca* lor. Din toate, singurul necaz mi-e că mi-am rupt (și, cred, iremediabil) mașina de scris. Dar ard să te revăd și să te-ntreb cînd revii la minister?

Pînă atunci; o să am grijă să te cultiv serios, aducîndu-ți plocioane din cele care — după relatările Mioarei² — ți-au plăcut mult, și eu cred că aveau de ce.

Sper să am loc pentru încă vreo 2—3 sticlute gălbui în geamantanele noastre pentru cazul cînd venim la B[ra]ș[o]v. Dar eu nu cred că vom reveni curînd acolo.

¹ În arhiva Miron Radu Paraschivescu din Muzeul Literaturii Române, la nr. inv. 22440; 2 f. scrise cu cerneală albastră, pe hîrtie înbrunită.

² Mioara Paraschivescu, soția scriitorului.

AUTORUL LAUDELOR³ ȘI-A IUBIT MULT meseria și prietenii. A știut că bucuria supremă constă în creație și a încercat mereu să o demonstreze atît prin scrierile sale, cit și prin ajutorul dezinteresat acordat tinerilor pe care i-a descoperit (printre ei, de pildă, Marin Preda).

Iată calitățile unui om de litere pe care ni le revelă, o dată în plus, corespondența din arhiva Miron Radu Paraschivescu, de la Muzeul Literaturii Române. De acolo am selectat cele trei scrisori pe care le prezentăm, acum, în ordinea cronologică a datelor la care ele au fost scrise.

³ Volumul Miron Radu Paraschivescu — *Laude*, ESPLA, București, 1953.

Prima este o epistolă adresată lui Ion Pas⁴, la 25 septembrie 1953, din Bălcești — Argeș. Scrisă pe un ton ușor umoristic, ea ne oferă cîteva informații despre preocupările literare și extra-literare ale lui Miron Radu Paraschivescu, despre prietenia și prețuirea pe care o purta confratelui său și familiei acestuia.

Din Vălenii de Munte, unde își avea locuința, la 21 iunie 1965, Miron Radu Paraschivescu ți scrie poetului George Dan, apreciîndu-i « producțiile lirice » ca valoroase « pentru invențiile în versificare ».

Pe un alt prieten de tinerețe, Tiberiu Iliescu, îl sfătuiește, în misiva datată: « Văleni [de

⁴ Pe atunci, ministrul culturii.

Mai degrabă, la București; în orice caz, Mioara va pleca înaintea mea la Buc[urești] (adică pe la 1 oct[ombrie]) să pună la punct — dacă se va putea — locuința noastră, încă ipotetică și prezumtivă. Iar eu voi continua să-l coafez pe Nicolai Alecsievici Necrasov ⁵ à la roumaine, până ce aici zeii se vor supăra pe mine și-și vor aduna norii, fulgerele și mai ales ploile tomnatice spre a mă scoate din această admirabilă văgăună — unde, deocamdată, toamna este incomparabil de frumoasă, dulce, galbenă, mieroasă și portocalie, ceea ce vă doresc din suflet și dumneavoastră, sărutându-vă cu toată dragostea, al d[umnea]v[oa]s[tră],

MIRON

Scumpii mei prieteni vă iubesc și vă duc dorul și vă simt lipsa. De-abia aștept să ne revedem cu drag. A d[umnea]voastră prietenă mică,

MIORIȚA

P.S. Miron nu-mi dă voie să scriu cu stiloul. Scuzați-mi deci scrisul.

P.S. Am uitat să relatez pezevenghile Magnea. Pretins că am cedat poem-festival « benevol ». Formulă necunoscută. Cerind onorariu prin soacra mea, răspuns: « Cedat benevol, poemul! » Infuriat, scris, trimes tot prin soacra, amenințat că mă informez Uniune Buc[urești]. Neprimut soacra, pretextind « ședință ». Scandal diplomatico- (și mai ales) financiar! Drepturi autor escamotate! Senzationnelle! Aflat colaborare versuri Potopin — „Gîndirea”. De-aici tot necazul lui cu Teculescu — care-l pira ca și pe Gherghinescu. Prilej să se gîndească unde scriu cînd scriu.

M.R.P.

II

Văleni de M[un]te
21 [VI] 1965

Iubite George Dan, ⁶

Deși știu să vin la D[umnea]ta acasă, nu-ți cunosc nominal strada și numărul locuinței. Recurg la bunăvoința tinărului nostru confrate, Ion Horea, ca să-ți pot mulțumi pentru caldele cuvinte ce mi-ai adresat.

⁵ Nicolai Aleksevici Nekrasov, scriitor rus din opera căruia Miron Radu Paraschivescu a tradus, printre altele: *Femeile ruse*, Editura „Cartea Rusă”, Buc., 1956, *Poeme alese*, Editura „Cartea Rusă”, Buc., 1953, *Opere alese*, ESPLA, Buc., 1959.

⁶ În arhiva Miron Radu Paraschivescu din Muzeul Literaturii Române, la nr. inv. 20934; 1 f. scrisă cu cerneală albastră.

Munte], 22 iulie 1968 » să se înscrie și să citească din lucrările sale, la Cenaclul Uniunii Scriitorilor, pe care Miron Radu Paraschivescu îl prezida.

Sînt rînduri așternute pe hîrtie de scriitorul militant — din marea sa dragoste pentru oameni, din nevoia de prietenie, din pasiunea pentru frumos și creație.

Sînt gînduri ale celui care, cu un ușor regret în poezia *Prefață*, care deschide volumul de versuri intitulat *Ultimele* ⁷, mărturisea:

« Bătrîn, în fine, să-mi mai fac iluzii
Despre ce-a fost ori cum putea să fie,
Scăpat de optative și gerunzii
Și tolănit în dulcea sindrofie
A viselor, de-acuma înainte
Nepăsător de se-mplesc vrcodată
Ori, aburite numai în cuvinte,
Dispar ca orice oaste degradată,
Sătulă să mai lupte și să moară,
Încerc nebănuita voluptate
A tocului uitat în călimară. »

⁷ Volumul Miron Radu Paraschivescu — *Ultimele*, Editura „Cartea Românească”, București, 1971.

Violeta POPOVICI

Fără schimbul de politețuri, îți mărturisesc și eu că mi-a plăcut «fildeșul»⁸ D[umi]tale pentru generozitatea, caracteristică, de altfel, întregii D[umi]tale producții lirice, ca și pentru unele invenții în versificare. Un cuvânt de laudă se cuvine și ilustratorului⁹ mai ales pentru vignete.

În fine, felicitări! Pici excelent cu această carte pentru Conferința de la Alger!

Îți doresc succesul cuvenit, cu toată prietenia,

Miron R. PARASCHIVESCU

III

Văleni [de Munte], 22 iulie 1968

Iubite Tiberiu,¹⁰

Abia azi am găsit adresa ta și de aceea-ți scriu atît de tîrziu, mulțumindu-ți pentru carte și pentru gîndurile bune și fugare pe care mi le trimieți, din cînd în cînd, de prin peregrinările tale.

Te-aș ruga să te gîndești la ceva frumos și să te-nscrii să citești la Cenuclul Uniunii scriitorilor ce cu onoare conduc.

Ședințele publice vor începe-n septembrie.

Pînă atunci, toată dragostea și prețuirea lui

M. R. PARASCHIVESCU

⁸ Volumul: George Dan — *Fildeșul negru. Poem*, Editura pentru literatură, București, 1965.

⁹ Ilustrațiile la volumul amintit sînt semnate Nicolae Hilohi.

¹⁰ În arhiva Miron Radu Paraschivescu din Muzeul Literaturii Române, la nr. inv. 19811; 2f., u plic, scrise cu cerneală albastră.

«...atunci cînd
ți-am scris
conduceam ...

„Povestea Vorbei“...»

CEECE CE SE POATE AFIRMA DESPRE M.R.P., fără nici o îndoială, privindu-l în toate ipostazele de-a lungul întregii sale vieți, este că a fost marcat de o tinerețe molipsitoare — chiar dacă, nu o dată, a avut de sorbit din plin din cupa amărăciunii, ca toți entuziaștii incurabili ai literelor românești interbelice.

Deschiderea față de tineri, încă de la vîrsta devenirii sale întru literatură, puternic înclinată spre ideile novatoare ale unei culturi populare în cel mai bun sens al cuvîntului (la 22 de ani era membru al P.C.R.), îl va caracteriza și-l va menține ca un elixir pînă dincolo de pragul neîntîlnirii, el rămînînd în amintirea unor întregi generații un neobosit căutător de aur în scrierile necunoscuților ce-i ofereau manuscrisele, din care aveau să răsară un Geo Dumitrescu, un Marin Preda, un Leonid Dimov...

De la pagina literară a ziarului „*Ecoul*” și pînă la suplimentul literar „*Povestea Vorbei*” din revista „*Ramuri*” — abandonat cu cîțiva ani înainte sfîrșitului, întîmplat la 17.II.1971 —, M.R.P. s-a lăsat înconjurat de tinerii aspiranți la glorie prin cuvîntul scris și tipărit, prefăcînd cu generozitate opurile unor debutanți, îndrumîndu-i prin viu grai, în cenucluri, sau prin scrisori pline de solitudine. Astfel avem prilejul să-l vedem și în aceste trei răspunsuri date în scris unui tînr ce-și încerca pînă în versuri pe vremea cînd autorul *Cînticilor țigănești* gira suplimentul amintit de la revista „*Ramuri*” din Craiova. Scrisorile ne-au parvenit de la cel căruia i-au fost adresate — gest pentru care îi mulțumim — și se pare că dialogul s-a oprit aici, dacă nu cumva se vor găsi, în arhiva M.R.P., manuscrisele corespondenței, ca și ale altora, cu observațiile mentorului de la Vălenii de Munte. Certă rămîne sinceritatea cu care reputatul publicist își onora semenii mai tineri, și de aceasta nu ne îndoim, fie și numai dintr-atît.

Florin VEREREȘTEANU

I

Vălenii de Munte, 5 oct[ombrie] 1966

[c.p.]

Stimate tovarășe Vlad,
Vă rog fiți bun și trimiteți-mi o copie după mss-ele D[umnea]v[oa]s[tră], dacă nu
bătută la mașină, dar scrisă foarte citeț pe cite o singură pagină — Altfel, nu pot
fi date la tipar.

Cu salutări,

Miron R. PARASCHIVESCU

[Pe verso:] Expeditor: M. R. PARASCHIVESCU
Aleea Berceni 11
Vălenii de Munte — R[e]g[iunea] Ploiești

II

Vălenii de Munte, 10/IV[1]967

Stimate tov[arășe] Vlad,
Am primit și citit cu destulă uimire scrisoarea D[umi]tale din 5 c[u]r[en]t, prin care
sînt întebat de un manuscris pe care mi l-ai trimis.
Te informez că n-am primit nimic, din octombrie pînă azi de la D[umnea]ta, afară
de această scrisoare care m-a uimit.

Vălenii de Munte, 10/IV/1967

În orice caz, atunci cînd ți-am scris,
conduceam încă „Povestea Vorbiu”, treabă
la care am renunțat începînd de anul ăsta.
Dacă te interesează publicarea, poți
adresa versurile redacției „Ramuri”.

Cu salutări,

Miron R. PARASCHIVESCU

[Scrisoare închisă în plic, expediată, se pare, din
București, cu data poștei: 13.IV.1967]

III

Vălenii, 30 dec[embrie] 1969

Stimate tovarășe Petre Vlad,

Am citit cu inima destul de strînsă con-
fesiunea pe care mi-ați făcut-o. Vă fîgă-
duiesc că într-un timp relativ scurt, o
săptămînă-două, să citesc cu atenție versu-
rile trimise și să vă spun tot ce cred
despre ele. Vă rog însă dinainte să nu vă
supărați dacă am să fiu sever și nepăr-
tinitor în judecarea lor.

În rest, vă doresc putere de muncă și
stăruință. Poate că vom avea prilejul să ne
vedem, să stăm de vorbă mai amănunțit.
Deocamdată, în afara sfaturilor literare,
nu știu cu ce v-aș putea fi practic de folos.
Dar sunt gata să vă stau într-ajutor, dacă
d[umnea]v[oastră] știți cu ce vă pot fi
folositor.

Mulți ani cu sănătate și spor,

Miron R. PARASCHIVESCU

[Scrisoare dactilo cu semnătură autografă]

Stimate tov. Vlad,

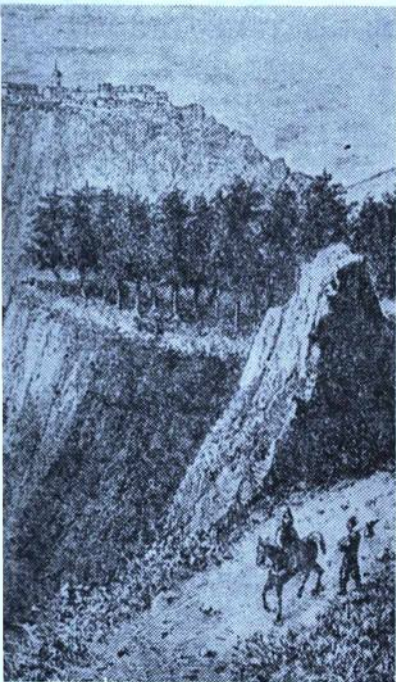
Am primit și citit cu destulă uimire
scrisoarea D[umi]tale din 5 ct., prin
care sînt întebat de un manu-
scris pe care mi l-ai trimis.

Te informez că n-am primit
nimic, din octombrie pînă azi,
de la D[umnea]ta, afară de această scri-
soare care m-a uimit.

În orice caz, atunci cînd ți-am
scris, conduceam încă „Povestea
Vorbiu”, treabă la care am
renunțat începînd de anul
ăsta — Dacă te interesează publicarea
poți adresa versurile redacției
„Ramuri” —

Cu salutări,

Miron Paraschivescu

Un călător în anul 1764

ÎNTRU NUMEROASELE FILE ÎNGĂLBENITE de trecerea timpului rămase de la membrii familiei Hurmuzachi, păstrate, în bună parte, în tezaurul Arhivelor Statului din București, se află și o coală (2 file) de format mare, albastră, acoperită de un scris mărunț, cuprinzând impresii de călătorie în Orient.¹ Însemnărilor le lipsește atât începutul cit și sfârșitul; deci nu avem posibilitatea de a le cunoaște titlul și autorul. Din cauză că cele două file sînt nenumerate, nu putem ști nici amploarea manuscrisului din care au făcut parte și nici plasarea lor: la începutul, mijlocul sau spre sfârșitul relațiilor.

Să încercăm să răspundem acestor întrebări.

Pornind de la conținut, am dat însemnărilor titlul *De la Țarigrad la insula Chios*.

Cine a fost autorul însemnărilor?

Din primele rînduri ale scrierii aflăm că, la 24 septembrie 1764, au pornit din Țarigrad,

spre Sfîntul Mormînt, trei călători: «Și eram noi trii călători [...] adevă Constantin Hurmuzachi, Antonie și părintele arhimandrit Antimu, omul părintelui Antiohie, carele avînd să meargă la bătrînul său, era să ne întovărășească numai pără la Chipru». Cel de al treilea călător iese deci din discuție, deoarece vedem că i-a însoțit pe ceilalți doi doar pînă la insula Cipru.

Care din ceilalți doi călători a notat impresiile de călătorie? Din mai multe motive, pe care le vom expune în continuare, atribuim paternitatea lor lui Constantin Hurmuzachi.

În primul rînd, păstrarea însemnărilor între hîrțile familiei Hurmuzachi ne arată că autorul lor poate să fie unul din membrii acestei familii. Mai mult chiar, după cum vom vedea, ele au fost copiate de unul din ei, pentru a fi transmise posterității ca o faptă demnă de reținut și de urmat de către descendenți. Aceștia chiar doreau să-l imite pe înaintașul lor. Astfel, la 1852, Doxachi Hurmuzachi, fiul medelnicerului

¹ Arhivele Statului, București, colecția Achiziții Noi (A.N.) MMDCXII/20.

Constantin Hurmuzachi, comunica unuia din feciorii săi cele aflate din epistola altui fiu — Doxachi (Eudoxiu), viitorul istoric: «Doxachi îmi scrie, de la Viena, că la vară va merge la Sfântul Mormînt, unde au fost și răpăosatul tatăl meu, scriindu-mi că se cuvine ca unul din familia noastră să meargă să se închine la sfintele locuri, unde și bunul nostru au fost. Și drept au judecat și foarte mult m-au bucurat aceasta. O, de m-ar învrednici mintuitorul duh și pe mine, păcătosul». ²

Comparînd scrisul însemnărilor cu documente emaneate sigur de la Constantin Hurmuzachi, am constatat că nu există nici o asemănare. Astfel, la 19 august 1788, el dă autorităților din Bucovina o jalbă pentru încălcarea moșiei lui, Cernauca, și cere hotărnicirea ei dinspre moșiile vecine. Jalba s-a păstrat în concept în două variante ³, redactate și scrise evident de petiționar, dar scrisul ei nu seamănă nici pe departe cu al însemnărilor. Scrisul relatării este însă identic cu al fiului lui Constantin Hurmuzachi: Doxachi (Eudoxiu).

Doxachi, cel de al doilea copil al lui Constantin Hurmuzachi ⁴, a avut preocupări care depășeau sfera măruntelor și obișnuitelor îndeletniciri practice ale boierimii moldovene din acea epocă. Spiritul iscoditor al tatălui s-a transmis fiului.

Între hîrțile rămase de la familia Hurmuzachi se află mai multe file scrise de aceeași mîină ca și cele două ale însemnărilor de călătorie. Așa sînt: un *Răspuns dovadă împotriva nedreptelor arătări a[le] redactorului (privitor) Evropii asupra nați[ei] grecești*, redactat în 1806 ⁵, și mai multe file care conțin texte religioase traduse din limba greacă; sînt 13 capitole din *Împăratul David către Dzeu* ⁶. Acestea

² Arh. St. Buc., fond familial Hurmuzachi, doc. 241

³ Arh. St. Buc., A.N., MMDCIX/30, 31, El spune:

«În anul 1782, hotărîndu-se moșiile din Bucovina de Comisie împărătească, s-au hotărît și moșia me, Cernauca, și fiindcă atunce lipseam din Moldova la loc dipartat, în Țarigrad, întru care vreme am lăsat pe frati-meu, Matei Hurmuzachi paharnic, vechil...»

⁴ Constantin Hurmuzachi a avut cinci copii — patru băieți (Constantin, Doxachi, Aleco, Iordachi) și o fată (Anastasia) — vezi: Sever Zotta, *Eudoxiu Hurmuzachi*, în „*Arhiva Genealogică*”, an. I, No. 9—10, 1912, pp. 129—160, între pp. 152—153 este dată «Spîta neamului Hurmuzachi».

⁵ Arh. St. Buc., A.N., MMDCXII/23. Textul nu are dată, dar, deoarece pe verso primei file este menționat anul, trecut, 1805, este clar că a fost scris în 1806.

⁶ Ibidem, MMDCXII/26. Se păstrează atît paginile autografe ale lui Doxachi, cît și un exemplar copiat după ele de altcineva.

însă nu consemnează pe cel ce le-a scris. Dar din încurcătură ne scot alte traduceri de texte religioase grecești, scrise însă de altă mîină care la sfîrșit au următoarea notă: «Aceasta este tălmăcită din limba grecească de mine iscălitu, Docsachi Hurmuzachi» ⁷. Nota respectivă a fost scrisă de aceeași mîină care a scris și însemnările de călătorie și traduceri grecești după David. Probabil că Doxachi a pus pe cineva să copieze frumos textul tradus de el, dar a ținut să precizeze *manu propria* cui aparține traducerea. Desigur, Doxachi a găsit între hîrțile rămase de la tatăl său relatarea călătoriei acestuia de la Țarigrad la Ierusalim și a copiat-o nutrind speranța că îl va imita, dorință nesatisfăcută pînă la 1852, cînd se bucura că fiul său va realiza ceea ce a visat să facă și el. Că el avea o anumită faimă între membrii familiei sale, datorită preocupărilor despre care am vorbit mai sus, și poate au fost și altele pe care nu le cunoșteam, ne-o dovedește și faptul că Vasile Murguleț, cumnatul său, îi dă lucrarea personală intitulată: *Voravă asupra Țării Moldovei* ⁸.

În acest mod identificăm pe autorul însemnărilor în persoana lui Constantin Hurmuzachi și pe copist în persoana fiului său, Doxachi.

În familia Hurmuzachi, fiecare generație a avut cîte un membru care s-a numit Constantin. Autorul însemnărilor este primul dintre aceștia. El a fost al doilea fiu al lui Hurmuzachi și al Ilincai ⁹, fiica lui Ștefan Luca mare vistiernic. Constantin, ajuns mare medelnicer și mare stolnic, fiind mai cunoscut ca medelnicer, a fost căsătorit cu Ruxandra Halipoglu ¹⁰ și a murit în anul 1792 ¹¹. Soția lui era fiica unui boier grec de la Constantinopol — Halipoglu — și a Eleniței, fiica lui Hagi Sahini. Cu aceasta s-a

⁷ Arh. St. Buc., A.N., MMDCXXXI/34.

⁸ Arh. St. Buc., A.N., MMDCXXXVII/41. V. Murguleț a scris lucrarea și a dat-o nov. 1821 — o caracterizare a stării în care se găsea țara la acea epocă și a firii moldovenilor — și după aceea a dăruit-o cumnatului său. A fost publicată de M. Regleanu, în: *Documente privind istoria României. Rîdcoala din 1821*, vol. V, izvoare narative, Ed. Acad. R.P.R., București, 1962, pp. 533—550.

⁹ Care au mai avut încă 4 băieți (Matei, Alexandru, Ștefan, Ienachi) și o fată (Maria).

¹⁰ Sever Zotta, *op. cit.*, p. 153, arată că ar fi murit între anii 1784—1796.

¹¹ Teodor Bălan, *Moșia Cernauca și familia Hurmuzachi*, Cernăuți, 1925, extras din Anuarul Liceului „Aron Pumnul” 1923/24, p. 13.

căsătorit la Țarigrad, probabil prin 1773, cînd mama ei îi lăsa case, odoare de aur și argint, îmbrăcăminte și așternuturi¹², iar «ivodul zestreii» primite îl pierduse, și în 1809 îl căuta cu carte de blestem.¹³ Mama Ruxandrei, pe la 1754, avea în Țarigrad un teren cu trei dughene și fabrică de caice¹⁴. Și acestea au intrat, probabil, în stăpînirea lui Constantin Hurmuzachi, căci, la 30 august și 8 noiembrie 1785, spătarul Alexandru îi scria că prăvălia de la Constantinopol merge foarte slab, marfa se aduce greu din lipsa cailor și a hamalilor.¹⁵

Medelnicerul Constantin Hurmuzachi își petrecea mult timp la Constantinopol, unde avea proprietăți și afaceri diverse. Căsătoria a făcut-o la Constantinopol, după cum s-a văzut mai sus, și tot acolo era și la 1765, cînd vărul său îi vindea moșia Cernauca. În numele lui, moșia o cumpără un frate mai mic, vistierul Ștefan Hurmuzachi¹⁶. La 29 noiembrie 1771, la Constantinopol, închiria de la căpitanul Giacomo Venețianul o corabie, în tovărășie cu un Gianache, cu care urma să meargă, pentru afaceri, de la Constantinopol la Candia, de acolo la Alexandria și înapoi la Constantinopol sau la Smirna. El participa la tovărășie cu 1500 groși, urmînd ca din venit să ia două părți, el dînd toți banii, iar în caz de pagube, suporta totul.¹⁷ Va fi însoțit el corabia în călătoria ei? Nu știm.

În 1782, o Comisie împărătească a hotărnicit moșiile din Bucovina, acțiune care îi dă prilejul lui Constantin Hurmuzachi să se plîngă că i-ar fi fost încălcată moșia sa, Cernauca, ceea ce face în 1786 și în 1788. La 30 ianuarie 1786, generalul maior Enzenberg îi scria lui Alexandru voievodul Moldovei să poruncească medelnicerului Hurmuzachi să renunțe la judecata ce are cu mănăstirea Barnovschi, pentru încălcarea moșiei Cernauca de către moșia Toporăști, a mănăstirii, întrucît la fixarea hotarului dintre ele, în august 1782, a luat parte vornicul V. Ianovici, cu procură din partea paharnicului Hurmuzachi, fratele lui, și cu știrea lui, care era ispravnic la ocnă, și nu era

Locuitori al Insulei Chios.

plecat la Țarigrad.¹⁸ În aceeași pricină, în 19 august 1788, dădea o jalbă în care spunea că la 1782, cînd s-a făcut hotărnicirea, el lipsea din Moldova, «la loc dipartat, în Țarigrad, întru care vreme am lăsat pe frati-meu, Matei Hurmuzachi paharnic, vechil», și la 1785 «am vinit în Bucovina și am dat jalobă»¹⁹.

Din cele redate mai sus reiese că într-adevăr Constantin Hurmuzachi își petrecea mult timp la Constantinopol, dar și faptul că a fost și ispravnic de ocnă. Între îndeletnicirile lui, cînd era în Moldova, Sever Zotta dă ca probabilă activitatea sa de pircălab de Galați²⁰, dar din cercetările ce se fac cu ocazia cererii de înnobiere a fiului său, Doxachi, adresate autorităților din Bucovina, se vede clar că a ocupat această funcție.²¹

La aceste sumare informații privitoare la medelnicerul Constantin Hurmuzachi, mai adăugăm și pe aceea, luată de la un contemporan, că el era «orator bun»²². Dar, pentru a completa portretul acestui călător român și pentru a-l face demn de fratele său Alexandru postelnicul, «acela dintre frați care e mai cunoscut cărturarilor, prin copierea Letopisețului lui Neculcea, făcută pentru el în 1766», cum îl caracteriza Sever Zotta²³, este interesant să aflăm că avea

¹² Ibidem, doc. 19.

¹³ Arh. St. Buc., A.N., MMDCIX/30.

²⁰ Sever Zotta, *op. cit.*, p. 153, unde zice: «să fi fost și pircălab de Galați», citîndu-l pe I. Sbiera, cu broșura *O pagină din istoria Bucovinei din 1849—1850 dimpreună cu niște notițe despre familia Hurmuzachi ca răspuns la articolele din ziarul „Patria” din Cernăuți*, 1899, p. 37.

²¹ Arh. St. Buc., A.N., MMDCXXV/41.

²² T. Bălan, *op. cit.*, p. 7.

²³ Sever Zotta, *op. cit.*, p. 153.

¹² Arh. St. Buc., fond familial Hurmuzachi, doc. 395; A.N., MMDCIX/24—26.

¹³ Arh. St. Buc., fond familial Hurmuzachi, doc. 22.

¹⁴ Arh. St. Buc., A.N., MMDCXIV/57.

¹⁵ Arh. St. Buc., fond familial Hurmuzachi, doc. 50—51.

¹⁶ T. Bălan, *op. cit.*, p. 6.

¹⁷ Arh. St. Buc., fond familial Hurmuzachi, doc. 48.

relații cu unii oameni de cultură ai epocii. Unul din aceștia a fost Chesarie (Constantin) Daponte, despre care vorbește și în însemnările de călătorie. În drumul său spre Ierusalim s-a oprit în insula Chios, unde a întrebat «de știința sa Ghesarie Daponte», cu care a «vorovit îndăstul»²⁴. Chesarie Daponte însuși îl socotește pe Constantin Hurmuzachi drept prieten al său și ne ajută să lămurim și problema călătoriei acestuia. În Catalogul despre oamenii însemnați ai timpului său, vorbind despre Paisie ieromonah Mitileneu, Cavsocialivitul, deci din insula Mitilene, dar călugărit la mănăstirea Cavsocialive din Sfintul Munte din Grecia, arată că acesta a construit două căi de acces la Cavsocialivia, «lucru mare și mult greu de realizat, căci era la început frică și teamă ca să meargă om pre ele să nu cadă să se sfarme, după cum eu le-am văzut și am umblat. Și cu toate că s-a cheltuit peste una mie lei, i le-a dat însă doi amici ai lui și prietini ai mei, Hurmuzachi și Antonie, carii ducându-se din Constantinopol la Sfintul Mormint, de acolo au venit aicea și le-a văzut înainte de a se face și au umblat pre ele și i-a luat frica»²⁵. Din biografia învățatului călugăr se știe că la 25 iulie 1764 a pornit din Constantinopol, a umblat după milă prin Chios, Smirna etc. și în 11 septembrie 1765 a reintrat în mănăstirea Xiropotam²⁶.

²⁴ Chesarie Daponte, născut la 1713 sau 1714, în insula Scopelo, vine, prima dată, în București la 1731 și trece cînd în Moldova, cînd în Țara Românească, fiind secretar al lui Constantin Mavrocordat și elev al Academiei din București. După plecarea, în 1751, la Constantinopol și prin diferite locuri din Grecia și după călugărirea lui și așezarea la mănăstirea Xiropotam, în 1757 a venit din nou în Țările Române pentru mile. Era un bun cunoscător al Țărilor Române și a scris mai multe lucrări privitoare la ele. Savantul Emil Legrand a tradus în limba franceză mai multe din scrierile lui, iar C. Erbiceanu a făcut cunoscute românilor mai multe din scrierile călugărului grec. Acesta din urmă, în lucrarea lui, *Cronicarii greci carii au scris despre români în Epoca Fanarioșilor*, a publicat, în text bilingv — grec și român — lucrările acestuia: *Cronicul lui Ghesarie Daponte, de la 1640—1704 și Catalogul istoric important al romeilor însemnați ce au existat în timpul nostru, și a altor mari întîmplări și afaceri începînd de la anul 1700 până la anul prezenț optzeci și patru, lucrat de Constantin Daponte Scopolitul care după aceea s-a numit Chesarie*. Despre Daponte, vezi Îndeosebi Erbiceanu. *op. cit.*, București, 1888, pp. LXIV—LXVI; Emil Legrand, *Éphémérides Daces* III, Paris, 1888, pp. IX—LXXXIV.

²⁵ C. Erbiceanu. *op. cit.*, p. 137.

²⁶ Ibidem, p. LXVIII; *Éphémérides Daces*. III, pp. XXXVI, XXXVIII.

Din acestea reiese că voiajul lui Constantin Hurmuzachi la Ierusalim și înapoi a durat peste un an, căci după ce prietenul său Daponte a ajuns la Xiropotam, la 11 septembrie 1765, el era în drum spre Țarigrad. Totodată se vede că începutul călătoriei a fost la Constantinopol, iar la întoarcerea de la Ierusalim a trecut și pe la Sfintul Munte, unde i-a căutat pe prietenii săi, Constantin Daponte și Paisie ieromonah. Desigur că el a povestit tot ceea ce a văzut în drumul său, cit și întîlnirea aceasta cu prietenii săi și teama care l-a cuprins la trecerea pe acele căi de acces despre care vorbește Daponte.

Știind acum că Hurmuzachi a pornit în călătorie de la Constantinopol, deducem că cele două file de manuscris sînt de la începutul scrierii sale, lipsind doar cîteva din fața acestora, în care relatea, poate, ce gînduri l-au împins să pornească la drum, ce l-a determinat să consemneze impresiile de călătorie, desigur și pregătirile de plecare etc., și foarte multe file de după ele, în care relatea călătoria de la insula

Chios pînă la Ierusalim și drumul de întoarcere prin Sfîntul Munte din Grecia.

Între prietenii lui Constantin Hurmuzachi este și un Mise Niculi Siduropol sau Vudoghianu, «din Țara Muntenească», pe care l-a cunoscut la Constantinopol, care era rudă cu Mise Dimitrie Scanavi, surghiunit la data călătoriei pe insula Chios. Aceștia sînt doi negustori bogați, iar pe cel de-al doilea, Chesarie Daponte îl trece între grecii însemnați ai timpului său, vorbind despre el astfel: «Dimitrie Scanava, Hiot însemnat și acesta pentru amorul Sultanei cătră el. Din care cauză s-a mărit și acesta și s-a îmbogățit ca nime înainte de el dintre comercianții hioți. De aceea acesta este acum comerciantul Sultanei și al tuturor vizirilor din vreme. Fiind cu bune plecări, a făcut și această și face și multe lucruri sufletești...»²⁷. Un asemenea lucru sufleteșc aflăm dintr-o însemnare autografă a lui Ianachi Kogălniceanu pe scoarța unei cărți grecești de la Biblioteca Academiei: «Această filă dă mi-au dăruit-o Mise Dimitri, căvacul, cari arată pricina Trahomiî într-însa după cum să vedi, la leat 1768 apr. 25». Deci la 1768 el se afla iarăși în părțile noastre.

Fragmentul scrierii lui Constantin Hurmuzachi redă, pe zile și chiar pe ore, traseul parcurs de corabia cu care călătoreau, începînd cu ieșirea din Constantinopol, la 24 septembrie 1764: traversează marea Marmara, ajunge la Galipoli (Ghelibolu), la intrarea în strîmtoarea Dardanele, și se oprește la Castri, aproape de ieșirea din strîmtoare. La ieșirea din strîmtoare, corabia o ia spre sud, lăsînd în dreapta pămîntul Rumeliei și calea de nave care ducea spre Salonic, în Grecia. A trecut apoi pe lingă insula Mitilene și s-a oprit în insula Chios (Hios) unde călătorii au vizitat orașul Chios și au petrecut cu prietenii lor, amintiți mai sus. Șirul relatării se oprește la ieșirea corăbiei din strîmtoarea Chiosului, în dreptul «ostrovului vechi, care este în parte Anadolului», fiind vorba probabil de așezarea Ceșme de pe țărmul Anatoliei. Constantin Hurmuzachi relatează ceea ce a văzut, din corabie, pe țărmul apropiat, de care aceasta nu se îndepărta, și descrie cu multe amănunte interesante orașele pe care le-au vizitat: Castri și Hios.

Fără a intra în prea multe amănunte, care se pot vedea din textul alăturat al relatării sale, ne oprim asupra unor date consemnate

de el, unele din ele interesante pentru istoria localităților respective. La Castri a consemnat existența a 200 case creștinești, 2500 turcești, 200 evreiești, a multor dughene de tot felul — băcării, cîșăpii și halvagerii, a multor vase diverse, poleite, aurite și ieftine, a unor ateliere de manufactură («dughene întru care țăs pînză de bumbac pentru trebuințele colecurilor și a mintianurilor care poartă ghemigii și corăbierii»). În Hios a fost impresionat de modul cum localnicii își apretau pînzeturile, folosind apa unui izvor, numită «apă împărătească», «foarte vestită și ușoară», din care se ducea și la Țarigrad, pentru trebuința împăratului. Este vorba de un izvor de apă minerală pe care localnicii o întrebuițau, după cum ne spune conaționalul nostru, pentru «adeacă întiiu a băutului, a ușurinței, a mistiurii», apoi la spălatul pînzeturilor, care se apretau și căpătau și un miros plăcut, și pe care el o apreciază drept o fericire și un dar pentru orașul Hios. Descrie apoi casele, grădinile, arată că în oraș sînt «peste 500 biserici», iar cu cele din jur sînt peste 890. O impresie deosebită i-a provocat meșteșugul toarcerii mătăsii, care dă posibilitatea ca un singur om să toarcă deodată 90—100 de mosqare.

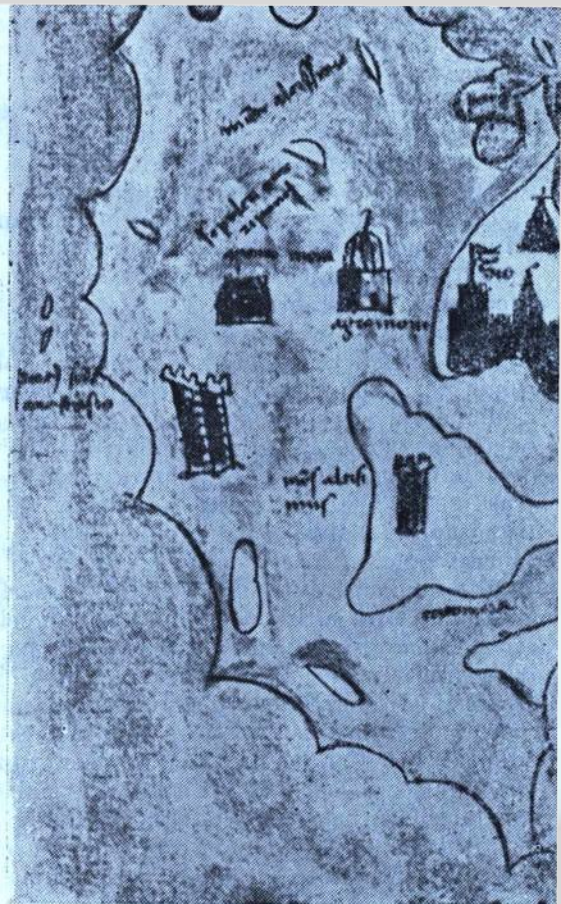
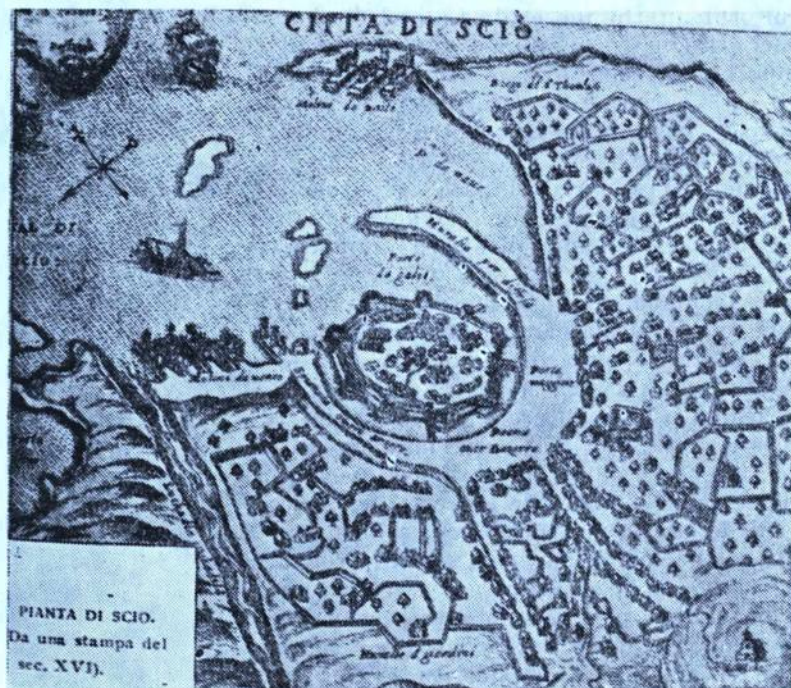
În finalul fragmentului scrierii sale, călătorul român redă mîhnirea care l-a cuprins aflînd despre războiul dintre raguzei și barbarezi, care amenința să le întrerupă călătoria. Pe barbarezi îi amintește și Constantin Cantacuzino în jurnalul călătoriei sale, efectuată cu 100 de ani mai înainte, în anii 1667—1670. El, în drum pre Italia, a poposit în golful insulei Milos, din arhipelagul Cicladelor, în sud-estul Greciei, de unde a pornit spre insula Zachint (Zakynthos, Zante), din insulele Ionice, în vestul peninsulei grecești, «avînd mare teamă de barbarezi»²⁸.

Prin aceste însemnări de călătorie, medelnicerul Constantin Hurmuzachi se înscrie în șirul călătorilor români pe meleaguri străine care și-au consemnat impresiile paovocate de locurile prin care au trecut, cum au fost nu Mardarie (sec. XVI), Vartolomei Măzăreaun (c. 1720 — c. 1790), Nicolae Milescu Spătarul (1636—1708), Constantin Cantacuzine etc., pentru a numi cîțiva din cei mai vechi.²⁹

Marcel-Dumitru CIUCĂ

²⁷ *Carnetul de studii al lui Constantin stolnicul Cantacuzino*, publicat de N. Iorga, în *Operele lui Constantin Cantacuzino*, București, 1901, pp. 1—12.

²⁸ Pentru călătorii români, vezi: Valentin Borda, *Călători și exploratori români*, Ed. Sport-Turism, București, 1985. Lucrarea nu-l consemnează pe C. Hurmuzachi.

DE LA ȚARIGRAD LA INSULA CHIOS

LA 1764 SEPTEMBRIE ÎN 24, ZĂOA VINERI, LA 12 CIASURI SARA, prăznuirea sfintei întâi muceniță și întocma cu apostolu Thoma, cu ajutoru lui Dumnezeu, am pornit din Țarigrad spre închinăciune pre sfintului și de viață dătoru mormânt a Mântuitorului nostru Isus Hristos. Și eram noi trii călători în numele sfintei troiței, adecă Constandenu Hurmuzaki, Antonie și părintele arhimandrit Antimu, omul părintelui Antiohie, carele având să margă la bătrânul său, era să ne întovărășască numai pără la Chipru.

La 12 ciasuri întru asfințăt[ul] soarelui, deschizându pânzale corăbii noastre, trăge un vânt despre crivătu, adecă sufla cu o mare liniște, întrucât socotemu că încă nu am pornit den locu. Și aciasta au ținut pără la 5 ciasuri de noapte de cătră zăoă, sâmbătă, și după aceia au început încă mai tare a sufla vântu. Și așa ni s-au făcut zăoă la locul ce se chiamă Marmara, care este întru depertare de Țarigradu 120 mile.

Trecând Marmara, am sămănat-o cu Buiuk-Dere¹ a Bogazului² Țarigradului, pentru că o parte sămăna cu Buiug-Dere și o parte [cu] Domuz-Dere și precum la Buiuc-Dere că să vede de departe codrii tăeți și săpați pentru trebuința grădinilor, asămine și Marmara să vede tăetă și săpată, pentru că toate marmurile care să lucraiază la Țarigradu, de acolo să aducu, le cară. De ceia parte de Marmara am văzut și alte sate și ganohora³, însă de departe.

¹ Localitate lângă Țarigrad, acum cartier al Istanbulului.

² Strimtoarea Bosfor

³ Așezări

La 8 ciasuri și jumătate am agiuns cu agiutorul lui Dumnezeu la Calipoli ⁴, dar, pentru că era vreme liniștită și iscusată de mers, n-am stătut, numai am tot trecut Calipoli. Pe cât am privit-o, mi-au plăcut topothesiia, zăcu așăzare orașului, foarte frumoasă, casăle la malul mării, și zădiria lor ca a Țarigradului; are și cetate, bisărici trei și geamii, mori de vânt și magazănuri de făcut posmagi, pentru trebuința corăbiilor. De la Marmara și până la Calipoli sînt mile 80.

La 12 ciasuri am agiuns cu agiutorul lui Dumnezeu la Castri, și îndată au poroncit Mula-efendi și au slobozăt tunuri, slobozăsc și fierile corăbii și, fiindcă vameșu n-au putut să vie, atunce de cătră sară, să vămuiască după obicei, am rămas până dimineața, duminică, septembrie 26.

Și dimineața cetind orânduiala cuviincioasei închinăciuni, ni-a luat căpitanu în filuna lui, adică în șaciă ⁴, și am mers în orașu. Și îndată mergând puțină cale, până unde am găsit besărică în care să prăznuește Adormiria preasfiintei născătoare de Dumnezeu, și este eparhie Chozăcu. Biserica este mică, zădită și zugrăvită, întune-coasă însă și veche, creștini mulți era în besărăcă, și psalți cântăreți foarte buni, și pre bună orânduială. La Castri, casă creștinești sînt peste 200 casă, iară turcești casă peste 2500, jădovești casă peste 200 casă, dughene, multe, fel de fel, și băcălii, și căsăpii și halvagerii pre bune—halvaoa foarte bună—, vasă de lut, chesăle, stele aurite, poleite, foarte cu gust, intrucît și la Ipi, în orașu, nu să gășăscu, și cele mai multe dughene sînt cu acest felu de marfă. Eu, de curiozită, am mers și am întrebat prețul, și sînt eftine, câte 2—3 părăle cele mai bune, și de curiozită am cumpărat un tiast ⁵. Sînt și dughene întru care țas pănză de bumbac pentru trebuința celecurilor și a mintianurilor ⁶, care poartă ghemigii ⁷ și corăbierii. Și așa am intrat într-o șaică mare și-am mers la corabie. Întru aceiași vreme și vameșul au fost sfărșitu de vămuit corabia și s-au fost dus, și intrănd în corabie, dănd den tunuri, am pornit, la 4 ciasuri din ză. De la Calipoli până la Castri sînt mile 40, și mergând optsprăzece mile am agiuns la Cumlaseră, care să numește cele mai de pre urmă castri, care sînt pentru paza vrăjmașilor, care sînt atît a Anadolului cît și a Rumelii. Și așa aice să săvărșește uscatul Rumelii, fiindu-că este o limbă de la Castri, ce să numescu cetăți, până aice. Și de aice înaintea să lățește mare Rumelii și este drumul care merge la Salonichi și la celelalte în parte aceia. Și așa au rămas în driapta, mergăndu de la Kum-kalesă 40 mile, am agiuns la Bambaburnu, unde aice să sfărșește uscatul Anadolului. Și vremea așa de iute era, întru-cît două pânze slobozăm și acele cu mare iscusănțe. Și de aice, de la Bambaburnu, este drumul care merge la Zasirna, și mergăndu încă dincoace de Bambaburnu, am găsit Mitilini, care este ostrovu foarte mare, care cuprinde întru împregiurul său peste 300 mile, însă satele și orașul nu să vidé fiindu-că era den ceia parte, iară la sfărșătul ostrovului să află o cetate care să numește Sigheri, întru care parte am agiuns întru asfăntăt, duminică sara. Au încetat puțină și vântu și fiindu-că n-au vrut căpitanu să între noapte la Hio, pentru primejdiile ⁸ ce socoté, au slobozăt numai o pănză la corabie, cu scopos ca să între de cătră zăoă în Hio. Și așa, cu agiutorul lui Dumnezeu, am agiuns luni dimineața, septemvrie 27, la două ciasuri de ză, am agiuns la Hio, aruncăndu herăle și tunuri, și îndată trecănd de ceia parte am intrat în lăuntru în orașu. Și pentru că nu știamu pre altu, am întrebat de sfinția ⁹ sa Chesarie Daponde, a căruie conacu cu mare greutate l-am aflat, iară sfinția sa era dus la sate afară, întru tebuința osfeștaniei ¹⁰, și numai un diaconu al său am aflat ¹¹ de la carele m-am încredințat de sfinția sa unde era dus. Și fiindu-că

⁴ În loc de Galipoli (Ghelibolu)

⁵ Barcă, șalupă

⁶ Piese de îmbrăcăminte

⁷ Marinari de pe ghimii (corăbioare)

⁸ Deasupra rîndului este cuvîntul: *întămplările*

⁹ Scris deasupra cuvîntului: *dumnia lui*

¹⁰ Sfeștanie = sfințirea apei la anumite ocazii

¹¹ Deasupra este cuvîntul: *găst*

satul la care era dus sfinția sa era aproape, am trimis anume om cu scrisoare, poftindu-l că dacă îl pozvolesc¹² împregiurările și voește să vie să ne întâlnim. Însă mai știem și pe un Mise Niculi Siduropol, den Țara Munteniască, având cunoștință de la Țarigradu, și aflându că este acolo, am întrebat pentru dumnealui. Și îl știe mulți foarte bine, dar care îl întrebam, dar nu puté nimeri¹³ cini să fie, pentru că nu să numé mai mult Siduropol, ci Vudoghianu. Și așa, cu mare greutate și mai vartos dupe ghenealoghie ce ave cu Mise Dimitrie Scanavi, l-am găsat, și fără mai multă zăbavă am mers la casa dumnealui și îndată cum ni-au văzut, i s-au părut foarte de mirare și ca un vis, zăcându-ne: « — Oare să credu că ați venit, sau nu? » Și ne întreba, de unde discu în pustie, și unde mergemu, și cum ni-am aflat la Hio. Noi, voindu să-l supărăm, i-am răspuns, slava milostivului Dumnezeu, și aciasta din păcatele noastre, să trăiască prietini care să află de ne mângăe, și altele multe tânguindu-ne, și cum că ne duce în surgulnăc ciaușu împărătescu cu fermanu, la cetate vrăjătorilor, și cum că cu mare nevoie și greutate și cu chizășăe ni-au lăsat să ieșăm din corabie cu mare struncenare[a] noastră¹⁴, ca să ne miluiască frații creștini. Și alte multe încă zăcându-i, care mi-i greu a le înșăra. Și așa au început omul să să măhniască și cu lacrimi să plângă și [să] ne mângăie, că bunu și milostivu este Dumnezeu, și cum că au venit și Mise Dimitri Scanavi aice, care era cu adevăru surgunit, precum tuturor știut [era], cu carele va vorovi ca să ne povățuiască ca măcar acolo agiungîndu să nu tragemu supărare, și cum că încă va pune pe Muselimu den Hio să vorbească ciaușului ca să nu ne facă mai mult vreo supărare. Și iarăși au început să ne întrebe cum și în ce chipu s-au întâmplat aciasta noi. Și noi i-am răspuns iarăși cele cuviincioase întru aciasta, care pentru poliloghie¹⁵ le las. Și așa s-au măhnit omul pără la suflet, fiindu bunu prietin a[l] nostru. Și, după ce au trecut mai mult decât un cias, i-am arătat adevăru, și, după ce s-au încredințat de călătoria noastră, s-au bucurat foarte mult și au început a ne heretisi¹⁶, iară pe-de altă parte a ne mustra pentru că l-am îngrozăt pără la atăta, și îndată au poroncit să gătiască de masă, să ne ospiteze, după obiceiul hioțăoru. Iată sosără și veste că au venit și părintele Chesarie la casa sa, și luându-ne voe de la Mise Niculi, am mers îndată la sfinția sa, și întâlnindu-ne am vorovit îndăstul. Și încredințându-să și sfinția sa de călătoria noastră, s-au bucurat foarte mult, și, după ce ni-au blagoslovit din adâncul inimii, au vrut să ne ôpriască la masa sfinții sale,

¹² A pozvoli = a îngădui, a permite

¹³ Scris deasupra cuvîntului: *socoli*

¹⁴ *cu mare struncenare [a] noastră*: scrise deasupra rîndului

¹⁵ Vorbărie, vorbă multă

¹⁶ Felicita

Însă pentru că ni-am fost făgăduit lui Mise Niculi, dând și parolă, și ca să ne arătăm engleji, ni-am rugat de ertăciune, cerându-ne voe de la sfinția sa, și așa blagoslovin-du-ne, ni-au dăruit un șapu ¹⁷ ghi iasumi ghiagu, undelemnu de iasumie, carele li avé înnainte sfintelor icoane. Și, pentru darul sfântului duh, l-am luat, și închinându-ne cinstitei și de viață dătătoare cruce, lăundu-ne zăoa bună de la sfinția sa, am mers la Mise Niculi, carele ne aștepta cu masa gata, și îndată am șazut la masă, cinstindu-ne ¹⁸ mai întâiu cu rozolu ¹⁹, zăcu vutcă, și luând șârvite de pe talgere înnainte noastră, vrând să le dezduimu, videmu că nu să dezduescu ca alte pânzuri, dar pre puțin, ca când ar fi fost încleite, și scrășné, și de o mirodenie foarte minunată. Eu și curiozu fiind pentru aciasta, am stătu tăcându și mirându-mă îndestulă vreme. Mise Niculi luându-mi seama, au început să mă întrebe, zăcându-mi: ce stai în gânduri și țăi șârvătu în mână fără să-l dezdoesti, sau te temi de vreo vrajă? zăcându-mi să zămbi a rădi, cum că aice acel feliu de fapte ²¹ nu să află, și cum că numai la Moldovlahia să urmiază vrăjale, fiindu-că am pomenit mai în sus că de la Moldovlahia l-am căș-tigat prietenu. Și așa răzând, l-am rugat să-mi dezlege aporia ²¹ mirare. Carele au început să rădă și să-m spue cum că au o apă care este izvoru și izvorăște într-un dialu, lângă sfânta mănăstire aproape, care să numește și apă împărătiască, fiindu-că este foarte vestită și ușoară, o cară și la Tarigradu cu poloboacele, în două-trei săptămîni o dată, pentru trebuința împăratului. Și așa au început să ne istorisască cum că hioții toate pânzurile lor, și de bumbac și de mătășă și orice au pentru a mesăi trebințe și orice pân-zuri care să lucriază acolo, toate le duc la apa aceia și le albăscu, și așa de albe să facu, care nu mi-i rămâne a zăce cum că mai albe să facu și decât coala de hârtie, mult mai albe, fiindu-că am văzut cu ochii mei. Mi-au spus încă și lucrările apii, adică întâiu a băutului, a ușurînțai, a mistuirii, cum că nu să află nicăire altul; fieștecăre pânză care o spală acolo, le apa aceia, să face mai albă decât orice alt lucru, încă cum că dă și o mirodenie la pânzuri, întrucît pot să zăc ca și ambare ²² imbiru, fiinducă am pri-ceputu dupe mirosul șârvetilor; 4-lea, cum că după ce să usucă pânzurile spălate și le străngu la un locu și stând o ză întriagă strânse, și vrând să le întindă (desfacă), ca când ar fi încleite, așa scrășnescu. Și eu iarăși mirându-mă de atâte energhii lucrării acelii ape, i-am lăudat ²³ de fericire și de darul carele are orașul loru. Și fiindu-că mănăcându grăemu, i-am zăs să ne întovărășască la aciasta călătorie și îndată ni-au răspuns cum că: dumneavoastră mergeți numai la Sfîntul Mormânt, poftindu-ne toate cele de fericire de la Dumnezeu, iară eu iată că mergu și la Sfîntul Mormânt la și Muntele Sinaiu, arătându-ne cum că la Muntele Sinaiu are pe fiica lui cea maiu mare logodită și îi dă zestre 5 pungi de bani, și ni-au și arătat-o. Și întru adevăru că am văzut o frumusețe la fata aceia, care pot să zicu că mai frumoasă decît aceia n-am văzut, fără să fie pe fața ei vreo diosăbită dregere, după obiceiul celor mai multe femei. Mi-au zăs încă că mai are o fiică și la Sfîntul Mormânt, care nu este mai puțină la frumusețe și cu adevăru samănă surori. Și așa, poftindu-i toată norocire și fericire și Dumnezeu să-l învrednicească să-și câștige ²⁴ scoposul său după a sufle-tului dorință. Și mai vorovind cu elu, căutându ciasornicul, era ciasul al 8-le den ză, și îndată rădicându-ne de la masă, luându-ne zăoa bună am lăsat sluga ca să aducă sefertiasul cu bucatele, fiindu-că l-am fost rugat pentru puțin bucate de drum.

Și viind la corabie, nu s-au zăbăvit mult și au venit și sluga cu bucatele gătite, și dumnealui Mise Niculi, pe carele l-am priimit foarte bine, pe cît au fost în puțină noastră. Și fiindu-că turcul, a căruia ²⁵ era corabia, mersă la Muselimu și ca cadu

¹⁷ Sticlă, carafă, flacon

¹⁸ Inițial scrisese: *băndu*, anulat apoi

¹⁹ Rachiu, lichior

²⁰ Scris deasupra cuvîntului: *lucruri*

²¹ Așa în text, este probabil o greșeală de copiere, în loc de *sporita*

²² *ca și ambare* au fost scrise deasupra rîndului, în locul lui *cum că nu rămăni*, anulate

²³ Cuvînt adăugat deasupra rîndului, în locul lui: *fericit*, anulat

²⁴ În text este: *cășlige*

²⁵ Urma cuvîntul: *mărfee*, anulat

Ieremia Movila, cu
soția și copiii.

și încă nu să întorsesă la corabie, am socotit că încă va mai zăbăvi. Ni-am coborât iarăși den corabie cu dumnealui Mise Niculi și ni-am primblat pen orașul Hio, pentru care iată istorisescu precum ni s-au părut.

Hio este ostrovu mare, de 160 mile, orașu furmos [sic!] casăle și dughenile sânt la un locu strănse, în mijlocul orașului, despre malu mării, iară la marginile orașului sânt tot grădini, care le numescu ei pîrguri, fiindu-că sânt făcute în chipu pîrgurilor. Și fieștecare grădină are și pîrgul său, întru carele sânt 3—4 odăi. În grădinile loru sânt cupaci, alămăi, portocale, rodii, neramze, chitre, gradine și iasumie, care grădini sânt ca niște păduri, dar nu au altceva mai mult în grădini decât aceste ce am pomenit. Au și biserici foarte multe peste 500 biserici numai în orașu, iară cu cele den afară sânt peste tot bisearci. Am mers și la biserica sfintei Curalie[?] care este foarte frumos zădită, cu coloane, mititică, însă foarte frumos înpodobită. Ograda²⁶ pre frumoasă, cu chiliile ei sâmana cu un hanu micu. Casăle orașului sânt tot de piatră și zădirăle groasă și sănătoase, tari. Zădirăle pe dinafară să vădu foarte frumoase și sânt și sigure de focu fiindu-că nimică chereste de lemn nu au întrânsele, iară pe dinlăuntru casăloru foarte fără ispravă, fiindu-că sânt foarte înguste și scările iarăși pre înguste și drepte în sus, de lemn, și când întri în casă ță să pare cum că te sui și te cobori den corabie. Înlăuntru, casăle pre strimpte, paturi lipsescu, numai câte un pătușoru au, cât să încapă doi, mult trei oameni, și aceia stenahorișiți²⁷ să şadă. Au însă scaune de şăzut. Sânt și cu doă și trei rânduri casele loru, însă precum am zăs strămte. Pe diasupra casăloru loru au niște cerdace de piatră care sânt pre cât cuprinde lungimea casăloru, aşternute cu piatră; au și glastre cu iasumii și alte flori acolo, diasupra casălor, și şădu vara pe răcoare.

²⁶ Urmează cuvîntul: mică, anulat

²⁷ Strimtorați

Am mers și la menghenu, unde dau lustru la cele de mătase și de fhiru materii. Am văzut și acolo unde țesă atlazurile cu fhir și bildarile și alte de fhir și de ibrișămu²⁸, care le luciază fetile până casăle lor. Am fost și la locul unde torcu mătasa și au un merșteșugu foarte iscusăt, care deodată să torcu 90 și 100 mosoare, și aceste le toarce un omu. Și după cum am zăs, este foarte mare merșteșugu și de un omu lucru, fără să aibă trebuință de ajutorul altue omu, care merșteșugu este alcătuit în menghenu și să întoarce ca o roată²⁹. Au și mori de vânt foarte multe. Ostrovul Hiolui este foarte uscat și săracu, întrucât sânt lipsiți de toată hrana loru și le aștiaptă de la Anadolu și lemnile și fânul și toate. Este³⁰ și judecătoru Muselimu și enicer-agasi³¹, cadiu³².

Aice, la Hio, noi nu am avut gându să șădemu mai mult, decât numai pără să va întoarce Mula-efendi, stăpănul corăbii, după închinăciune³³ lui de la geamie, și îndată cum să va întoarce înapoi să purcedemu, fiindu vreme foarte lină și bună de călătorit. Însă, pentru că s-au făcut deobștie huet cum că barbarezăi au războiu cu raguzeii și cum că sânt și a barbarezăloru corăbii la limanu, și fiindu-că era doă corăbii³⁴ raguzești încărcate cu marfă, să călătorească, auzând raguzeii una ca aciasta, li-au discărcat pe corăbiile loru în alte corăbii și a[le]³⁵ loru au rămas deșărte la lianul Hio. Noi, auzind și aflând aceiasta primejdie, ni-am măhnit foarte mult, atât noi, călătorii, cât și Mula-efendi, fiindu-că corabia noastră era raguzască. Și așa ni-am împiedecat, rămăind ca să socotim, ce avemu a face, și grăind Mula-efendi căpitanului, l-au întrebat cum i să pare aceasta, are frică sau nu? Carele nici cu un chipu n-au arătat că să teme, ce mai vartos vitiazu cu inima, zăcându-ne cum că aciasta este minciună, iară dacă va fi adevărat și să va³⁶ întâmpla o partidă de corăbii a barbarezăloru, sânt vrednici să bată războiu, arătându lui Mula-efendi cum că dacă să va întâmpla ceva înpotrivire sau păgubire și orice alte răutăți, elu săngur le va trage și le va priimi fără să tragă la vreo păgubire pe Mula-efendi, fiindu și barbarezii tot de acel niam care era și căpitanul corăbii. Cu toate aceste, căpitanu corăbii au făcut gătire, luându îndestul pravu³⁷ și încă au mai năimit³⁸ mai mulți marinari corăbieri pentru trebuința corăbii. Iarăși Mula-efendi nu s-au odihnit cu îmbărbataré căpitanului, ci s-au întors iarăși în orașul Hio-lui și s-au sfătuit cu Muselimu, vorbind și cu consulu, i-au dat sfat³⁹ să nu lăsămu partida aciasta arătându-i și neputința barbarezăloru. Însă s-au zăbovit și am înnoptat și, fiindu-că nu este obicei să iasă cineva noapte din boazu⁴⁰, am dormit la limanu și, de cătră zăoă, marți, septemvrie în 28, îndată au tras herile și slobozindu din tunuri, am purces. Și, mergându pără la patru ciasuri din ză, am agiuns la ostrovul vechiu, care este în parte Anadolului.

²⁸ Mătase răsucită, pentru cusut sau brodat

²⁹ Varianta inițială fusese: *un ciarcu*

³⁰ Varianta inițială fusese: *Văz și*

³¹ Mai marele ienicerilor

³² Judecător

³³ În text este: *înînăciune*

³⁴ Urma cuvintul: *barbu*, anulat

³⁵ Omisiune

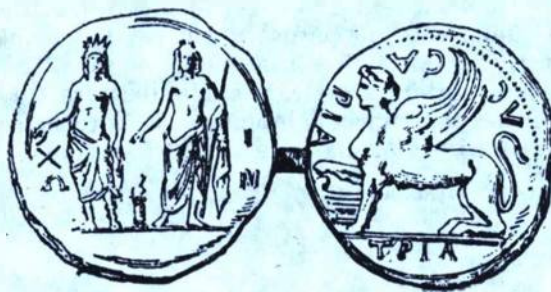
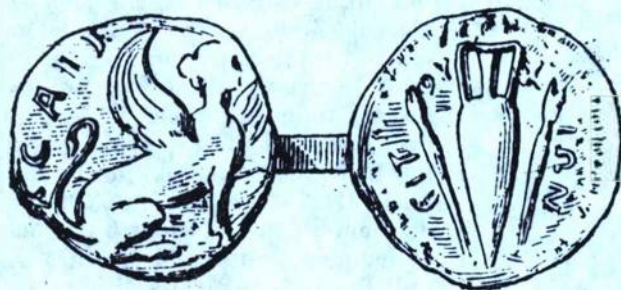
³⁶ *va fi adevărat și să va scrie*, deasupra rîndului

³⁷ Probabil: *praf de pușcă*

³⁸ A angajat

³⁹ Cuvînt scris deasupra rîndului, în loc de: *poruncă în scris*

⁴⁰ Strîmtoare

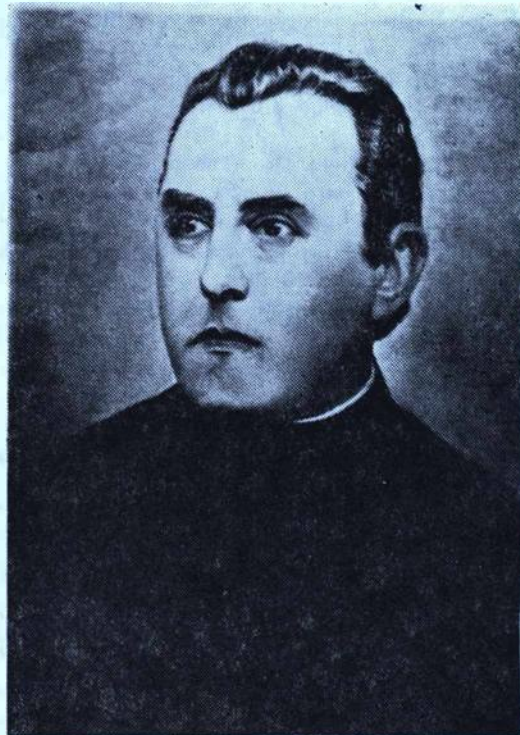
Monede antice din Chios.

«PE-UN PICIOR DE PLA|»

Grigore SILAȘI Folcloristul din Năsăud

ÎN CONSTITUIREA ȘTIINȚEI FOLCLO-
rului un rol de seamă l-a avut filologul și folclo-
ristul Grigore Silași, de la a cărui naștere, anul
trecut s-au împlinit 150 de ani. S-a născut la
17 ianuarie 1836 ¹, la Beclean, în familia proto-
popului unit Vasile Silași.

A început studiile gimnaziale la liceul grăni-
ceresc din Năsăud, și le-a continuat la Dej și
Cluj. După terminarea liceului, în 1854, îi moare
tatăl, astfel că nu se poate înscrie la facultatea
de medicină, pe care dorea s-o urmeze și este
nevoit să se înscrie la teologie, la Blaj. În 1859
este trimis ca bursier la Viena, la Institutul
Sf. Barbara, unde-și trece mai apoi doctoratul
în 1862. Datorită bunei sale pregătiri, este numit
vicerector al Institutului. Între 1862—1872,
timp în care se ocupă de studiile teologice, ia
legătură și cu studenții români din toate provin-
ciile țării pentru organizarea și întemeierea
societății studențești „România jună”, al cărei
membru fondator este. Se știe că se preocupa
în această perioadă de studierea limbilor orien-
tale, pentru care va deveni «profesor autorizat»
în învățământul superior. Dar pasiunea sa

primă rămîne studierea limbii și literaturii
române, a folclorului, pentru care nu precupe-
țește nici un efort. Își procură în această perioadă
cît mai multe cărți ale iluministilor noștri și
ale scriitorilor: Vasile Alecsandri, Grigore Ale-
xandrescu, Ion Heliade-Rădulescu, At. M. Marie-
nescu, B. P. Hasdeu, pentru a enumera numai
cîțiva din lista autorilor studiați. A scris lucrări
privind istoria teatrului românesc, a istorio-
grafiei române, a literaturii populare, note despre
istoria română, despre poetica română, ca și
despre poezia satirică, dovadă a enciclopedis-
mului unuia dintre cei mai de seamă oameni de
cultură ai timpului.

Nu întîmplător, deci, în 1872, este numit
profesor de limba și literatura română la Univer-
sitatea din Cluj, atunci înființată. Numirea sa
este o consecință firească a aprecierii de care

¹ Vezi I. Lupaș, *Comemorarea prof. dr. Grigore Silași*, „Biblioteca Centralei Reuniunilor de meseriași, comer-
cianți, industriași și muncitori din România cu sediul
în Cluj”, nr. 2; V. Șotropa, *În amintirea lui Gh. Silași*,
în „Arhiva Someșeană”, 1930, nr. 12, pp. 239—242;
I. Dăian, *Grigore Silași, primul profesor de limba ro-
mână la universitatea clujeană*, în „Nord-vestul”, —
VIII (1943), nr. 3, p. 2; D. Pop, *Profesorul Grigore
Silași*, în „Tribuna”, II (1958, nr. 10, p. 6); I. Pervain,
Societatea diletanților „teatrali” din Cluj (1870—1875),
în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, Series Philo-
logia, fasc. 1, 1963, p. 67 ș.a.

se bucura Silași pentru pregătirea lui în acest domeniu. De acum încolo, timp de 14 ani, dascălul, omul de știință și luptătorul pe tărîm politic, social și cultural² își va mări eforturile pentru cultivarea limbii și literaturii române, pentru scoaterea la lumină a comorilor folclorului nostru, chiar cu riscul de a nu fi pe placul oficialităților. În acest sens, el refuză ocuparea unui scaun episcopal, pentru care fusese propus, iar în primăvara anului 1872 întemeiază, din proprie inițiativă, „Reuniunea sodalilor români din Cluj“, înflăia asociație a meseriașilor și comercianților români din acest oraș. Această asociație este și prima din întreaga Transilvanie. Înființează și Societatea „Iulia“, cu scopul de a fi « o școală literară română pentru scumpa și armonioasa noastră limbă », un adevărat standard al unirii tuturor tinerilor din întreaga țară, « a celor patru unghiuri ale româniei » — cum se spune într-unul din rapoartele ei anuale.³ Din încasările societății „Iulia“, Silași înființează un « Fond pentru zidirea unei școli românești de fete din Cluj ». În același timp este și îndrumătorul — în calitate de director — al celei dintîi bănci românești din Cluj, „Economul“.

În cadrul „Astrei“, filiala din Cluj, depune o remarcabilă activitate de organizator, fapt pentru care în 1896 a fost ales « director onorar » pe viață al acestei filiale.⁴

Prin urmare, fostul teolog se afirmă ca un militant îndrăzneț pe tărîm politico-social, lucru ce se va remarca în întreaga sa operă, din păcate rămasă, în cea mai mare parte, în manuscris.

În anul 1886 este concediat de către oficialități din funcția de profesor de limba și literatura română, datorită activității și atitudinii sale de luptător pentru unirea românilor, de promovare a limbii și literaturii române, fiind considerat un agitator periculos.

Cursurile, seminariile sau lucrările practice de filologie română, de istorie a limbii române, de dialectologie, de lingvistică generală, de lingvistică comparată, de istorie a literaturii române, poetică, folclor etc. se pot reconstitui din lucră-

Vulpea și cocoșul —
miniatură din
Liturgh. mîtr. Ștefan

rile publicate sau din manuscrisele aflate în arhiva Muzeului Literaturii Române.

Soarta acestor manuscrise⁵ a fost destul de vitregă. Cunoscutul istoric Ioan Lupăș făcea precizarea în lucrarea amintită că numeroase cărți și însemnări au dispărut pentru totdeauna, fiind risipite sau arse, încă în timp ce era profesor (în mai 1884), cu ocazia unei manifestări huliganice studențești, puse la cale împotriva lui de autoritățile șovine ale vremii. Altele s-au pierdut în ultimele luni ale vieții cărturarului, iar altele au dispărut în toamna anului 1940, în împrejurări tulburi ce au armat dictatului de la Viena. În 1959, însă, D. Panaitescu-Perpessicius, fondatorul Muzeului Literaturii Române, a trimis o echipă de cercetători în țară, cu referire directă la arhivele din Transilvania, pentru a investiga la numeroase familii de intelectuali, moștenitori ai scriitorilor noștri, într-un cuvînt, arhive particulare, cu scopul de a găsi și a aduce Muzeului, spre păstrare și valorificare, tot ceea ce se putea salva. Astfel, în primăvara anului 1960, intrau în arhiva Muzeului Literaturii Române multe din manuscrisele socotite pierdute ale lui Grigore Silași, din care s-au

² Vezi St. Manciulea, *Studențimea universitară din Cluj și societatea literară „Iulia“*, în „Ardealul“, IV (1944), nr. 11, p. 4, 6; I. Lupăș, *Societatea studențimii universitare „Iulia“ din Cluj și activitatea membrilor ei...*, în „Lumea universitară“, I (1922), nr. 2—3, pp. 20—30.

³ St. Manciulea, *op. cit.*, p. 4.

⁴ I. Dăian, *lucr. cit.*, p. 2.

⁵ Vezi Dumitru Pop, *Grigore Silași, folclorist*, în „*Studia Universitatis „Babeș-Bolyai“*“, Series Philologia, fasc. 1, 1964, Cluj, 55 p.; I. Lupăș, *Comemorarea...*, pp. 11—12.

publicat, cu cîțiva ani în urmă, de către cerce-
tătoarea Anca Costa-Foru, fragmente din *Istoria
teatrului*, în revista „*Manuscriptum*“.

Grigore Silași s-a stins din viață la 17 ianua-
rie 1897, la Năsăud. El a continuat să lucreze
pînă în ziua morții, întocmai lui Gheorghe
Lazăr, cu al cărui destin se întîlnește, pe toate
planurile.

Cursul său de «mitologie daco-romană» vine
să îmbogățească sinteza *Românul în poezia sa
poporală*, care se voia un prim «manual» de
folclor în cultura noastră. Interesul profesorului
clujean pentru creația noastră populară s-a
manifestat încă din timpul activității sale în
cadrul societății studențești „România jună“,
la Viena, căpătînd și pregătirea necesară din
lecturile etnopsihologilor germani Steinthal și
Lazarus, pe care Silași îi va cita deseori în
lucrările sale, ca și din publicațiile acestora
„*Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprach-
wissenschaft*“. Dar mai ales mediul folcloric în
care a copilărit, Năsăudul și Dejul, și chiar
Blajul, unde a urmat o parte din studii, și-au
lăsat amprenta de neșters. Pe tînărul format
în spiritul latinismului l-au entuziasmat, de
bună seamă, baladele populare ale lui Vasile
Alecsandri, ca și primele culegeri ale lui Atanasie
M. Marienescu, apoi foile ardelene, în care apă-
reau considerații despre literatura populară,
cum au fost: „*Gazeta Transilvaniei*“, „*Foaie
pentru minte, inimă și literatură*“, „*Telegraful
român*“. Din 1870, devine colaborator al revistei
„*Familia*“ a lui Iosif Vulcan și totodată discipol
al ideilor acestuia. După numirea sa la Univer-
sitatea din Cluj ca profesor, Grigore Silași a
început să urmărească cu atenție toate materia-
lele ce apăreau la noi, ca și peste hotare, cu
privire la literatura populară. Astfel, în manu-
scrisele sale apar referințe bogate la lucrările
lui Jacob și Wilhelm Grimm, Hartung, Fr. Creu-
zer, Steinthal, Th. Benfey, Max Müller, Schwarz,
ceea ce demonstrează că, în materie de folclor,
concepția sa este de natură romantică. A ținut
cîteva cursuri și seminarii de folclor la Univer-
sitatea din Cluj, între care menționăm: *Litera-
tura populară română, mai ales poezia populară,
de la început pînă în zilele noastre*, care era o
încercare de prezentare istorică a creației noastre
populare, *Prelecțiuni din mitologia daco-romană*,
manuscris ce se află în arhiva Muzeului Litera-
turii Române⁶, alături de o *Istorie a limbii*

și literaturii române și o *Istorie a teatrului și
Studiu asupra tuturor ramilor poeziei populare
românești*.

Precizăm că termenul de «folclor» nu apare
nicăieri în scrierile lui Grigore Silași. El va fi
introdus abia în 1879 de către B. P. Hasdeu.
Pentru această noțiune, Silași folosește trei
termeni: «poezie poporală», «literatură popo-
rală» și «literatură tradițională». Fiecare își
are justificarea lui. În concepția folcloristului
Silași, miturile, obiceiurile sînt manifestări
spectaculoase, cu un pronunțat caracter artistic,
fiind de fapt «poezie»: «Datinile și uzanțele
diverse [...] formează așa-zicînd aroma poetică
în proza ocupațiunilor cotidiene ale vieții»⁷.
Cînd le analizează, Silași încadrează obiceiurile
în mitologie, o disciplină științifică aparte, spre
deosebire de Hasdeu, care vedea în folclor
«întregul trai prezinte și trecut al unui popor,
viața lui materială și morală...»⁸. Silași sesi-
zează sincretismul folcloric, legăturile organice
existente între lietaratura, muzica și dansul
popular: «Ca artă — zice el — dansul e afin
sau mai drept grăind gemen cu muzica, cum
și cu poezia [...], toate trele se nascură deodată.
Toate trele sînt expresiuni armonioase ale sim-
țurilor învîpăiate, manifestațiuni ale armoniei.
Toate trele au comun mai virtos ritmul, ca notă
esențială a lor»⁹. Ideea nu era nouă, o mai
exprimase și Timotei Cipariu cu aproape două-
zeci de ani în urmă.

În ceea ce privește originea producției folclo-
rice, Silași e stăpînit de concepția romantică,
tipică în această perioadă, considerînd că poezia
populară e cea mai veche formă de poezie,
avîndu-și obîrșia în copilăria popoarelor. Această
concepție organicistă va avea consecințe prac-
tice și asupra materialului popular adunat de
Grigore Silași, în culegerea sa, rămasă tot în
manuscris. Folcloristul remarcă o trăsătură
caracteristică literaturii populare: sinceritatea
acesteia, ea, această literatură, devenind ade-
vărat document istoriografic. În special cîntecele
bătrînești pot servi cercetătorului trecutului
ca și colindele. Fără să vadă în ele valoarea
psihologică, nuanțarea specifică a atitudinii

⁷ *Românul în poezia sa poporală*, X, nr. 8, p. 90.

⁸ *Etymologicum magnum romanicae*, vol. II (1887),
p. IX.

⁹ *Complimentul în dansul național „Romana“*. *Studiu
estetic de carnaval, de un nedînșuitor*, în „*Familia*“,
XIV (1878), nr. 13, pp. 73—75; nr. 15, pp. 85—87; *Nece-
sitatea unei societăți beletristice. Limba poporală și limba
literară* etc.

⁶ Nr. inv. 2240, Arhiva Muzeului Literaturii Române.

maselor populare față de diversele evenimente din trecutul nostru istoric, Silași, în chip eronat, găsește că în baladele noastre sînt reminiscențe cavaleresti. Deosebit de interesante sînt însă implicațiile mitologice din creația populară, care pot servi aceluiași scop documentar. Studiind basmele, consideră că ele cuprind «întreagă întreguță religiunea păgînă a străbunilor» iar *Meșterul Manole* păstrează mitul antic al lui Icar. Folclorul ca document psihologic îl descoperise Cezar Bolliac,¹⁰ cu mulți ani în urmă și Silași, reluînd ideea, o adîncește în studiul său *Insemnătatea literaturii române tradiționale*, unde afirmă că literatura populară «ne arată privințele ce poporul respectiv le are despre zeitate, lume și viață; ea ne descoperă credințele și speranțele, temeiurile și așteptările, înclinările și pasiunile lui; ea ne îndegetă idealurile ce-l încîntă și aspirările ce le are...».

Ceea ce reținem în mod deosebit din numeroasele pagini consacrate analizei caracterelor etnice ale românului ce reies din patrimoniul său folcloric, este dorința autorului de a spune că: «Mindru și rar caracter de un popor întreg, putem zice în sufletul nostru fără măgulire necumpănită; copie mai în toate identică cu admirabilul prototip roman». Căutînd să demonstreze latinitatea limbii române, Silași își impune ca obiectiv suprem stimularea sentimentelor naționale care să ducă la emanciparea națiunii române.

O contribuție însemnată în teoretizarea folcloristicii românești este și clasificarea poeziei populare, care o amintește oarecum pe cea a lui Vasile Alecsandri, dar în multe privințe o depășește. Astfel, Ioan Pop Reteganul, în articolul *Despre modul de a aduna materialele literaturii populare*¹⁰ mărturisește că «împărțirea ce a făcut-o materialului de literatură populară» a adoptat-o de la Dl. Dr. Gr. Silași, «cu puține schimbări».

Prelecțiunile din mitologia daco-romană, ținute în anul universitar 1874/5 cuprind 6 fascicule, care totalizează 137 de pagini numerotate. Manuscrisul are cîteva foi lipsă. El reprezintă o lucrare de sinteză asupra obiceiurilor noastre populare, și anume una dintre cele dintîi de acest fel în cultura românească. În cele șase capitole ale ei, lucrarea prezintă cîteva din problemele generale ale «mitologiei» și numeroase mate-

Inițială de mon. Melan
(Liturgh., 1620)

riale în legătură cu obiceiurile și credințele noastre populare legate de muncile și serbările de peste an, cu principalele momente din viața omului, cît și un capitol de botanică și zoologie populară. Sub raportul redactării, cursul prezintă unele deficiențe, fiind prezentate doar note cu trimiteri bibliografice, intitulate *Insemnări mitologice*.

Urmărind obiceiurile noastre paralel cu cele romane, pentru a pune în evidență originea noastră latină, autorul face raportări la obiceiurile naționalităților conlocuitoare și, totodată, își ilustrează teoriile cu citate din autori latini. Este interesantă și luarea sa de poziție împotriva teoriei lui Hasdeu cu privire la originea doinei, pe care-l critică pentru recurgerea sa la Dacolițani, în loc să reflecteze asupra originii noastre comune cu «frații italieni».

Principalul merit al lui Silași în domeniul folcloristicii constă în faptul că a sistematizat, a valorificat și a dat amploare unor idei existente în preocupările de specialitate. Se impune a semna și faptul că el însuși este stimulatorul unor viitori scriitori și folcloriști, cum au fost George Coșbuc, Silvestru Moldovan, Virgil Oniț, Petre Dulfu și Ion Pop Reteganul.

Ileana ENE

¹⁰ În „Tribuna”, VII (1890), nr. 120, p. 478. fila 443.

STRĂVECHI TRADIȚIUNI ȘI LEGENDE MITICO-EPICE ȘI CÎNTECE POPORALI ROM[ÂNEȘTI]

Afară de limba, despre alaltă viață și activitatea spirituală a coloniilor traianide din acest period nu ne rămeseră decît nescari urme, mai mult au puțin sigure, în literatura rom[ânească] tradițională. Aste urme însă nu din un punct de vedere prezintă foarte mare însemnătate.

Anume ce se atinge de credințe și datine, e recunoscut, că alături cu limba mai ales ele sunt acele, cari vieții și dezvoltării cutărui popor i-imprimă timbrul unei naționalități peculiari; ele formează unul din fundamentele, pe cari se constituie o națiune. În respectul acesta vedem că datinile și credințele poporului român ereditate de la străbuni ne arată pre țaranul daco-roman în cea mai mare parte cu înclinările, pasiunile și caracterul Romanului antic, ocupațiunile predilecte au refuzate tot aceleași la Românii de azi și la cei din vechime, familia românească organizată după modul și principiile familiei romane antice; așa cit aceste credințe și datine ne sunt mărturie potinți, de natura a nemici orice îndoială, despre păstrarea națiunii daco-romane în stare doară mai latină încă decît chiar și sora italiană, și cu atît mai virtos decît celelalte națiuni surori din occidentele Europei.

Nu mai puțină însemnătate au tradițiunile și legende mitico-epice, și anume nu numai pentru mitologia daco-românească și prin asta pentru documentarea originii noastre, ci dimpreună cu cîntecele populare românești și pentru aceea, care originea poeziei preste tot atinge leagănul civilizațiunei popoarelor, care în poezie și poeme se manifestă de comune primele mizicamente literare ale unui popor.

Aici avem la tema noastră înainte de toate să observăm, că vechii latini nu erau nicidecum un popor așa de tot nepoetic, «națiunea cea mai nepoetică de prefata pămîntului», cum îi timbrează un scriitor românesc ¹ provocîndu-se la nescari jucărie de versificare făcute de copii asupra eroicului Aurelian împărat ². Din contră Titu Liviu amintește nu odată cîntecele ostășești romane ³, și într-un loc înseamnă despre Romani, că aceștia în timpurile mai de la început se îndătinau la ospățuri a cînta despre virtuțile bărbaților faimoși ⁴; mai încolo după a[nul] 364 î.d. Cr. producerile mimice, începute la memoratul an de teatraliști etrusci din ocaziunea unei pestilențe vestatorie în Roma, fură pre încetul însoțite de nescari versuri satirice și de ris, ceea ce dete începutul dramei latine; pre urmă e cunoscută rola prezicerilor de la înmormîntarea romană, carile la conductul funebral urmau după cele zise de muzicanți tibicini și cîntau versuri de laudă asupra mortului (*nemiac, mortualia*). Toate acestea și alte asemeni demonstrează de ajuns, că locuitorii vechii Italii ca popor bucolic și idilic, întocmai ca Daco-romanii de azi, ce erau, posedau o doză bună de vină, aplecare și sentimente poetice; deci spre a descoperi originea sublimei noastre poezii populare, a doinei, horei, colindelor ș.c.l., n-avem lipsă să recurgem cu Hasdeu la Daco-

¹ B. P. Hasdeu, *Cine au fost Dacii?*, în „Familia“, 1868, nr. 41—44.

² Flav. Vopiscus în Aurelian VI. Zice expresu: «Ballistea pueri et saltatiunculas in Aurelianum tales componebant, quibus diebus festis militariter saltarent:

Mille, mille decollavimus,

Unus homo mille, mille, mille, decollavimus.

Mille, mille, mille vivat, qui mille, mille occidit.

Tantum vini habet nemo, quantum fadit sanqviniis ».

³ T. Livius.

⁴ «Soliti quidem sunt primis temporibus in epulis canere de clarorum hominum virtulibus.»

lituani, mai ales dacă vom reflecta, că frații italieni așisderea sunt un popor poetic ca noi, deși nu se poate susține, [că] ar fi venit vreodată în atingere cu Dacii au cu Lituanii spre a-și împrumuta de la aceștia poeticitatea.

Precum dară oștenii din T. Liviu și preste tot Romanii antici, așa și gloriosii veterani trainidi fără îndoială își vor fi cîntat prin diverse imnuri mărețele fapte de arme, și vor fi vărsat în doine, hore și alte cînturi sentimentele de amoare și alipire către patria mamă ca și către noua patrie adoptată; și tot așa vor fi făcut negreșit și urmașii lor, străbunii noștri, după ruperea Daciei de comunicarea cu occidentul latin. Ba cu cît în urma deselor incursiuni și cotropiri din partea barbarilor soarta li se întoarce mai spre rău și-i apăsă cu greutate de plumb, cu atîta era mai firesc lucru, că în colinde să-și aducă aminte de Aurelian sau Valerian împărați («*Oilerum*» sau «*Lerui doamne*»), cum și de «*Reriu*» adevă Aureliu sau Aurelianu și de *Hadrianu*⁵, și să plîngă, căci sunt părăsiți în mina soartei neîndurate; cu atît mai în strălucita figură trebuia nesmintit să le apară marele urzitoriu al patriei române, Traian împărat, și să-l divinizeze în balada *Fătu-logofătu*, în *Erculean* «căpitanul roman»⁶, în *Plugusorul* cu «bădica Troian» și simbolica sa Dochia sau «Dochiana (Dacia)», în tradițiunea despre *Arghir și Elena*, simbolizatorie de cele două expedițiuni ale lui Traian și de ocuparea Daciei, și alte multe, din cari cîte nu vor fi pierit?! și a căroră pieire o regretăm cu Alecsandri⁷. Cu mare probabilitate putem pune în această epocă originea colindelor, în cari privințele creștine sunt în luptă cu cele păgânești. Tot așa poveștile (narațiunile mitice), cari ne răsfrîng mitologia latino-elenă, și deci n-au putut să fie primite mai tirziu, cel puțin în marea lor parte, pre timpul creștinismului. În atari balade, colinde și legende populare, precum ne descoperă diligența neobosită a unui V. Alecsandri, At. M. Marienescu ș.a., sunt depuse cele mai vechi tradițiuni românești, tradițiunile originii noastre, tradițiunile primitive și așa-zicînd anteistorice ale poporului daco-roman. Ele, în legătură cu celelalte destine și uzanțe mitologice și religioase—superstițioase străvechi ale poporului nostru, se arată în acest mod, ca conservatoare de reminiscentele italice, de conștiință națională în gîntea daco-romană.

⁵ Atan. M. Marienescu, *Balade populare românești*, 1859, în prefață.

⁶ Remarcabil e în balada *Erculean*, că rîul numit azi cu numele slav *Cerna*, în baladă se agrăește cu nume curat italian *Nera*.

⁷ V. Alecsandri, *Poezii populare ale Românilor*, pg. 57.

Căderea Ierusalimului
— miniatură românească din Tetraevangheliar (1607).

PRELECȚIUNI DIN MITOLOGIA DACO-ROMÂNĂ

I § *Zei mitologici în colindele românești*

Nu putem pași mai departe, fără a ne opri însă pre un minut la colinde, acest adevărat depozit de foarte prețioase rămășițe mitologice.

Chestiunea despre originea și vechimea colindelor, despre raportul în care stau dinsele către doctrinele și legende creștine și către mitul păgănesc, despre apartinerea lor cutărui sau cutărui popor și ciclu mitologic național, asemeni chestiuni ar fi din cele mai interesante.

Propusul nostru însă este aici a arăta numai, că colindele sunt oarecum mijlocitoare între vechile credințe mitologice și între noua învățătură creștinească, de aici curioasa amestecătură a zeităților etnice cu sfinții creștini, ce aflăm în ele; în special colindele românești ne prezintă mituri întregi sau fragmente acuși mai mari, acuși mai mici de cicluri mitice eleno-latine.

Să dăm cîteva exemple: [...]

2. O colindă cu reminiscențe mitologice este *Junele și leul*¹. Într-un ținut oare care, după colindă, un cîine rău

mușcă, sfirtecă, omoară

ori pre cine de sub soare;

Junele înalt și frumos mere și scapă ținutul de acea groază; descoperă însă, că nu e cîine, ci un leu; stă și cugetă, oare cum l-ar săgeta? În fine leul se scoală, și se apucă amîndoi de luptă și se luptă

Într-o zi mîndră de vară

De la amiază pînă în seară;

Iar cînd fu pre la sîntit,

Leul cade ostenit.

Între acest june, ce umbla cu arc și săgeți, se dă o luptă cu leul și pre acesta în fine îl învinge, nu e greu de a recunoaște pre Eroul, care după mitologie, așîșderea învinse și ucise pe leul nemernic.

3. Și mai frumoasă rămășiță mitologică ne prezintă colinda *Leagănul*², ce începe:

Vine marea cît de mare,

De înflată margini n-are,

Țărmurile bat ca munții,

Iară vojii bat ca nouri!

Dară unda ce aduce?

Lucru mîndru, ce străluce!

Legănior topit de aur,

Ce mi-l poartă în cap un taur,

Ce-i cu coarne argintite...

Dară în leagăn cine șiede?

Ca o zîă că se vede!

Șiede-mi Ana frumuseioara,

Ca pre ceriu o stelișoara...

Viersul ei în nouri s-ascunde,

Nime în lume n-o aude;

Dar aude un mirișor, ...

Și-i strigă și-o întrebă:

« De ce cînti tu scumpa mea? »

« Nu mă cînt io munților

De dorul părinților,

¹ Marienescu, o.c. pag. 136

² Marienescu, o.c. pag. 127

Nu mă cînt io brazilor
Pentru dorul fraților:
Ci mă cînt io taurului
Pentru dorul mirelui, » ș.c.l.

Colinda aceasta ne reamintește vrînd, nevrînd aventurile amoroase ale lui Joe. Anume aceea din[tre] ele, cînd amorezîndu-se de Europa, fata regelui Agienoru, se prefăce în taur, și așa o răpi și [se] duse preste mare. Prea firește că mitul vechi, devenind smuls din legătura celui alt corp mitologic și așa din ani în ani și din secol în secol mai neînțeles, fantazia poporului în urmă confundă lucrurile. [...]

6. Tot așa și în legendele despre rai și iad (Hades) ne răsună ecoul și mai mult ori mai puțin chiar al credințelor respective greco-latine. Raiul e ca Olimpul.

Raiul e ca și-o grădină,
Unde-i ziua tot serină, ...
Cîmpurile înfloresc,
Iară munții înverzesc,
Păsările dănțuiesc,
Apele se limpezesc,
Și cei buni în veci trăiesc... (unde)
Șiede Petru în cîmpul verde,
Colo sus la răsărit,
Unde soare s-a ivit,
Pre prețiosul cel de plai,
Lîngă poarta cea de rai.³
Iară în iad din contra:
Colo în jos cătră apus
Soare nu-i pre ceriu în sus,
Ci e nuor și întunecime,
Și o grozavă adîncime;
Unde munții vomau focu,
Iară marea-i tot potopu;
Unde-i pasărea urită,
De balauri răi păzită,
De șierpi, fiare ocolită...
Nu e ceriu, ci sunt numai nuori,
De întunerec te înfiori;
Nece o zi nu e senină,
Focul arde fără lumină;
Cîmpurile s-au uscat,
Apele toate au secăt.
Nu sunt paseri, nu sunt flori,
Numai jar și numai nuori.⁴

Așa dară raiul stă din munți înverziți, ca Olimpul; iară iadul din o adîncime, o pasăre păzită de balauri răi, de șerpi, de fiare, bunăoară cum erau și ființele rele din Hades; acestea afară de aceea erau către apus, remarcabile coincidențe cu împărății lui Pluton, zeul infernului, căruia la împărțirea lumii cu frații săi, încă îi revenise partea apuseană. Că se temeau de însuși numele iad (provenit evident din „Hades“), și de tartar (tartarus), care poporului nostru îl păstra pînă în ziua de azi în zicala «du-te în tartaru»; că se temeau și de acela, că în iadul colindei, munții vomau foc și există și mare, că [aceasta] ne aduce aminte de muntele Etna și Sicilia împresurată de undele mării, unde Zeul infernului, Pluton după mitologie, avu chiar și aventura sa amoroasă cu răpirea Proserpinei.

5. Punctele interesante în poezia populară rom.

2. Mitologia. Ne ținem de marea grădă indo-europ. care formă majoritatea mit. relig. vechi. Interesant din punct. colindei noastre, superstițiile și satirice, și și unele răsărit, etc. Total... Originea noastră de sprijinire. Evoluția og. țării Rînceanu; tradițiile despre Tăriaș; „Păgânismul” din „Doină”; etc. Unu merita principale ale poeziei pop. e realitatea istorică și istorică, morală morală, gustul gustul sat. - Inter. satir. baladele; proverbele și ihotodni, și satirice.

3. Biologia. Tradițiile, caracterul, natura po. poporului român. De interes: ce ține despre religie, și despre referențele sociale; amori, amores, natura largă, animalic, răcheta; vestimenta, lăsa etc. Căre poezia prin portul, saltul, tradițiile, superstițiile, cantecul sale etc. vede sub privirea noastră, vari. lucruri firești - de la Doină în legătura cu intermiu sau

4. Limba. În privința genității noastre poez. trebuie totdeauna să revenim la limba poporului. Jucul lui, nu al lui. etc. și c. mesteacăt cu alte poezii, mi. etc. etc. e dezvoltată firea și în dezvoltare firea.

³ Marienescu, *Raiului*, pg. 84-86

⁴ Marienescu, o.c. *Iadul*, pg. 87-89

DATINE OCAZIONALE. LA NAȘTEREA COPILULUI

Credințe strămoșești străvechi introduc și pe copilășul român în viață. Etatea copilărească a națiilor se consideră ca o pedeapsă a femeii, pe temeiul următoarei legende. D-zeu creînd lumea, comandă tuturor animalelor să-și arunce feții întii născuți peste locuințele lor; toate animalele ascultară, numai mama omenească întru amoroarea sa fragedă se înfioară de o asemenea faptă; de aceea pe cînd toate celelalte animale îndată sau nu mult după naștere putură umbla de sine fără ceva ajutor mai deosebit din partea născătoarelor lor, mama omenească trebuie să-l poarte timp îndelungat la sinul său și-n brațele sale pe copilășul neputincios ¹.

¹ Müller, Siebenburg Sagen, pag. 163, nr. 210

La nașterea copilului apar la fereastră « ursitele » și-i prezic norocul și cursul vieții. Ursitele le aude și le vede moașa, dacă duce o viață cuvioasă, și poate raporta despre cele văzute și auzite. Ele sunt trei la număr; pe la Făgăraș se crede a fi două, cari aduc nou născutului darurile trupești și sufletești, și despre începutul lor cursitează următoarea legendă: Alexandru cel Mare înaintînd pînă la paradis, află acolo un rege, cu numele Ioan, șezînd pe tronul său și picioarele spălîndu-și-le în apa fierbinte de izvor; întrebîndu-l Alexandru, că ce face? regele răspunse, că apa astfel folosită are puterea de a întineri pe om; Alexandru se rugă de puțină apă ce avea, și capătă, dară cu toată paza i-o furară două servitoare ale sale, cari acum, în eternă junie și preschimbate, pe om la naștere îl prevăd cu daruri și facultăți conform destinației lui; ele apar a opta noapte după naștere, cînd în onoarea lor se pune pe masa așternută un taiariu cu făină, în cari sunt implantate șapte lemnușe la vîrf cu bumbac înfășurat, iară deoparte a taiarului un pocal cu apă, de alaltă o sticlută cu ulei de lemn.

Generală e credința, că fiecărui om i se dă un înger și un diavol ca soți ai vieții, cari luptîndu-se între ei neconținut, după cum acesta sau acela învinge, așa sunt și faptele omului bune sau rele. Cei născuți duminica sunt norocoși, care sunt mai plăcuți lui D-zeu. Cei prezenți la naștere, îndată ce pot, aruncă o piatră după sine, zicînd: « Aceasta în gura strigoiului ». Sugătorul pînă nu e botezat, nici se scoate din casă afară, nici se apleacă la alta, decît la țîța mame-sii, căci altcum ar fi lucru nenorocos, el nu se lasă singur pe vreun moment înainte de a i se pune sub cap o bucă-țică de fier sau o mătură ca scut contra influențelor spiritelor rele și a strigelor, cari

Despre mitologia populară

UN CAPITOL SPECIAL DIN *PRELECȚIUNILE despre mitologia daco-romană* ținut între 1874/5 la Universitatea din Cluj a primului profesor de limba și literatura română, este dedicat *Datinilor ocazionale: La nașterea copilului și Datine la cazuri de moarte* ¹.

¹ Nr. inv. 2240, Arhiva Muzeului Literaturii Române, op. cit., cap. III, pp. 85—94.

Fiecare dintre obiceiuri reflectă originea latină pe care i-o atribuie autorul, cît și atestările teritorial geografice în care ele apar în forme variate. Cu toate că se încadrează vieții de familie, ele antrenează adeseori comunitatea întregii localități, devenind largi manifestări spectaculoase. Trecerea individului de la o stare la alta este marcată în concepția populară de anumite ritualuri, iar în cazul nașterii și morții de anumite rituri de inițiere.

Nașterea a prilejuit dezvoltarea unei bogate palete de credințe și practici populare, care au devenit obiceiuri caracteristice.

Bucuriilor nașterii unui copil i s-au asociat și grija pentru viitorul acestuia, a inițierii lui în viața socială.

Descrierea variatelor practici și credințe în diferite zone arhaice ale Transilvaniei, precum:

s-au îndătinat a schimba copiii cu alții mai urâți, atari copii schimbați trebuie bătuți între patru hotare, și atunci striga readuce copilul furat, cum cred în jurul Sibiului. La botez nașul capătă pe la Făgăraș un săculeț cu firimituri de pîine, pe care le păstrează întru aducere aminte, că a început datoria de a se îngriji la caz de lipsă de binele trupești și sufletești ale celui botezat.

Copiii nebotezați nu ajung în cer, ci merg în lună și ca vircolaci rod luna, care de întristare și durere se întunecă. După o legendă, petele din lună sunt frăținii Abel și Cain, după alta însă un fur de vaci, care negindu-și fapta se jură, că de a făcut el fapta ce i se impută, luna să-l atragă numaidecît de pe pămînt; așa se și întîmplă, el fu atras împreună cu tufa lingă care stă în acel moment fatal. Cămașa nouă a copilului înainte de uz, trebuie sfințită sau fermecată, ceea ce se face lăsînd un cuțit cu virful în jos să cadă pe cămașă.

Nu e bine a legăna leagănul gol, căci va muri copilul respectiv, nici nu e bine să lauzi mult bunătatea, frumusețea și alte calități ale copilului, căci s-ar deochia, spre a fi scutit de deochi, copilul prin ținutul Făgărașului se dă să sugă cîtva timp de la o țigancă sau de la o vrăjitoare, dacă cu toate acestea se deoache, i se descîntă de deochi, care descîntătură se recită ținînd în mîna dreaptă un cuțit sau o pereche de foarfeci deasupra copilului deochiat.

Pe la Cluj, de cumva răgușește băiețelul, îi dau să bea dintr-un clopoțel de aramă, prin care se crede că-și va recăpăta vocea sonoră; cînd e rău, mama îl amenință cu «fiștagotu» (adică «titicotu barbă de un cot»), un piticot cu barba lungă. În fine, generală e credința, că a trece peste un copil mic sau a-l măsura cu cotul e atîta, cît a-i aduce moartea sau cel puțin a-i împiedica creșterea și întărirea trupească; cum și aceea, că copiii prea înțelepți mor de timpuriu.

§ *Datine la cazuri de moarte*

În numărul semnelor considerate de Români ca prenunciari de moarte, vin: ruginirea inelului², căderea stelelor, la cari, după credința de pe la Bistrița, e lucru nepios a arăta cu degetul; mai departe cîntatul cucuvaiei, urletul cînilor, arătări de năluci, pocnirea ramei icoanelor din casă, statul cailor pe loc cînd au de a pleca la drumuri. La ospetie doi trag de cele două părți ale osului șielar din găina friptă, în a cărui mină rămîne mai puțin din osul rupt în două, acela va muri mai curînd. Nu e bine

² V. Alecsandri, *Poezii populare ale românilor* pg. 20. [...]

Făgărașul, Sibiul, Clujul ne dau posibilitatea aflării unor aspecte inedite din zone folclorice mai puțin studiate.

Autorul, aplicînd etnopsihologia și făcînd apel la propria culegere populară în care includea aceste descrieri, era conștient că prin relatarea variilor forme de reconstituire a credințelor acestui obicei, ne sugerează sentimentele mamei din popor în toată profunzimea și gingășia lor, dezvăluindu-ne în același timp autenticitatea și forța lor emoțională.

Alternînd descrierea credințelor particulare cu cele generale bazate pe practici străvechi, ce au la bază miturile eleno-latine, Silași ne dă un tablou diferențiat al substratelor folclorice revelîndu-ne elemente foarte prețioase pentru identificarea aspectelor vieții folclorice din ținuturile studiate. Cunoașterea temeinică a culturii

noastre populare i-a dat posibilitatea înregistrării științifice a ritualurilor, nu în mod pasiv ci comparatist, semnalînd aspectele caracteristice ale unui ținut față de altul. Cu intenția de a reprezenta folcloric anumite zone, de a dovedi migrarea unor momente din diferite obiceiuri — de pildă mesec festive de bobine și nuntă și pomenirea de la înmormîntare — folcloristul ne demonstrează de fapt unitatea lor în diversitate.

Nunta în culegerea lui Silași este mai puțin reprezentată. Doar la capitolul *Insemnări* găsim descrierea momentelor mai importante ale acestei datini, cu referiri în munții Vrancei.

Primul moment, *peșirea* este descris astfel: «*Vornicelul ținînd o maramă cusută de mînă, merge însoțit de alți doi oameni la părinții fetei zicînd: Bună dimineața la c[eastă] adunare*

Paza hotarelor țării —
miniatură dintr-un
Act din 1742.

³ Wilh. Schmidt,
op. cit., pg. 39.

este ceva de cusut, cusătoarea se păzește a face nod la aceea, altcum mortul n-ar avea repaus în groapă, ci ar rămîne legat de viața aceasta. În coperșeu nu se pune nici un obiect cit de micuț de fier, căci acesta ar împiedica intrarea mortului în paradis.³ Mortului i se dă în mină sau i se pune în gură un ban, sau i se pune sub perină sau în păr (pe la Făgăraș în douăzeci și cinci cosițe ale părului), ca să aibă de vamă la trecerea în locurile celor fericiți, cari după unele legende mitice sunt douăzeci și cinci la număr; încă și pe crucea preotului, pe care o pun pe pieptul mort-

șila cfești] socri mari! Cum trăiți, cum vă aflați? Socrii răspund: Milă D-lui, ne aflăm bine, dar dumneavoastră seamă să deți, pre la noi ce căutați? Vornicelul se înclină și zice: Noi cum umblăm și ce căutăm, seamă bine ni-o dăm, frica nimănui nu purtăm. De unde venim știm, și unde mergem cunoaștem; că noi suntem soli împărătești, oameni buni. Și avem poruncă împărătească. Nime să nu ne oprească.

Conținutul obiceiului nunții, deosebit de bogat și complex, cu toate momentele, a fost surprins de Silași. ca și descrierea rolului fiecărui personaj di spectacol: mirele, mireasa, nașii, vorniceii, stegarul, veșmintele și credințele însoțitoare fiecărui moment.

Fără să insistăm asupra nunții, vom face câteva referiri la *Datinile la cazuri de moarte*. În folclorul nostru, obiceiurile în legătură cu

nici din glumă să te culci îmbrăcat cu veșminte frumoase într-un coperșeu, nici a șede treisprezece inși la aceeași masă, căci unul va trebui să moară în acel an, și anume mai virtos acela, care e mai voios în societate. Ominos e și ciritul unei găine negre, spre a cărei paralizare să se pună găina într-un sac și să înconjoare cu ea casa de trei ori; așa cred pe la Mediaș. Prenunție ale morții sunt și dezlipirea cimentului de către perete și dacă o sticlă pocnește dintr-odată fără altă cauză văzută, dacă o icoană cade jos de pe perete, dacă visezi despre pierderea vreunui dinte. Dacă greu-morbosul, punindu-se sub daruri sau mincind cutare rădăcină adusă în vinerea mare din cimitir, tot nu simte ușurare, moartea-i este aproape. Aceasta prin părțile australe ale Transilvaniei se închipuiește în forma unui bărbat negru sau a unui schelet de om, într-o mină ținind o sabie, în altă cupa morții, iară la picioare zăcînd o lanee.

Moartea suddenă sau anevoioasă se consideră ca pedeapsă divină. Mortul se spală numaidecît și se îmbracă veșmintele lui cele mai bune, dacă la ocaziunea aceasta

moartea au păstrat — mai mult decît celelalte obiceiuri — credințe și practici străvechi, anterioare creștinismului. Poporul credea că prin gesturi, cuvinte și bocete se poate acționa și în acest moment asupra forțelor benefice sau malefice și se poate pregăti «marea trecere». În ansamblul practicilor străvechi, ceremonialul funebru face parte din cultul morților. A. van Genepp a demonstrat că astăzi la popoarele europene nu se poate vorbi de un cult al morților în sensul cel mai cunoscut și practicat de popoarele antice și popoarele orientale. Gr. Silași își începe descrierea acestui obicei prin enumerarea semnelor premoniționale ale morții, făcînd cercetări etnografice în ținuturile Bistriței, Sebeșului, Făgărașului, Banatului și Mediașului; urmează apoi descrierea momentelor acestui obicei. Jelirea, plîngerea morților,

tului, lipesc pe alocurea cu ceară cite un ban. Nu e bine a plinge mult după mort, mai ales noaptea, căci atunci repauzatul n-are pace, ci sufletul lui se întoarce în corp; în chilă unde e catafalcul, să nu se lase vreun cuțit zăcînd pe muchia-i, pentru că sufletul mortului să nu fie silit a călări pe ascuțiș. Tot așa n-are pace după moarte cel ce ascunde tezaure, al cărui suflet pînă atunci tot re trăiește în jurul locului cu tezaurii, pînă cînd pe aceștia îi află cineva; tot așa re trăiește și sufletul celui ce strămută piatra sau ară din locul vecinului, care rătăcire ține pînă cînd sufletului succede a vinde oricui pămîntul desfundat ce-l poartă în spate. Cu atari suflete poți vorbi, numai să ai grijă, că cugetul să-ți fie tocmai contrariul zisei, sau sufletul rătăcitor să-l respingi cu mîna stingă, sau să-l arunci într-un cuptor înfierbîntat, pînă ce năluca încetează pentru totdeauna, cum cred pe la Sebiș.

Bărbații consingeni ai mortului umblă pînă după astrucarea mortului cu capul gol, prin unele părți, de exemplu, prin Banat, la moartea consingenilor foarte de aproape și iubiți jălesc astfel chiar și cite un an sau mai mulți. După ce preotul a stropit odată mortul cu vin, ceea ce nu din prescripte rituale bisericești și nu pretutindeni se face, sicriul nu se mai deschide, decît dacă la morți violinți aduc cumva la așa caz pe ucigătorul mortului, căci ranele acestuia la apropierea făptuitorului sîngeră din nou; contrariul însă devine pedepsit de D-zeu cu moarte și urmează aceea, dacă cineva dă cu această intențiune într-o duminică prescure la nouă biserici, cum țin pe la Mediaș.

În fine, pe mort îl deplîng în cele trei zile cîntătorile sau preficele, pentru cari de multe ori și prin testament se dispun legate frumoase.

Înmormîntarea în unele comune nu s-ar face pentru lumea asta înainte de amiază, căci cu ridicarea soarelui peste orizont, sufletul ar putea da pe căi rătăcite, din contra la înmormîntarea de după amiază-zi, sufletul una cu soarele apunătoriu înaintează și ajunge la ținta sa, la repaus. Dacă la astrucare tună deasupra acoperișului, după credința de pe la Făgăraș, nu peste mult va să mai moară cineva. Peste coperșeu la înmormîntare se împart copiilor și mesenilor colăcei (pe unele locuri 7 cruceri și 7 colaci cu lumine) și peste mormînt înainte de demiterea coperșeului se trece cuiva o găină neagră; după demiterea coperșeului aruncă fiecare din cei de față un pic de țărînă în mormînt, cu cuvintele: «fie-i țărîna ușoară» (sau după cărțile bisericești: «în veci amintirea lui»). La juni și june li se pun pe mormînt pini cu steaguri.

Pe alocurea se pune pline și vin pe mormînt, mai ales la ziua aniversării; consingenu ce pune aceasta, înconjoară între rugăciuni și oftări mormîntul, apoi vinul îl

o întîlnim diferențiat prezentată pe ținuturi, pe colectivități. Legăturile de familie și situația socială a celui mort sînt factori care determină modificări în desfășurarea datinei. Împrejurările morții unui individ sînt și ele clasate de colectivitate, astfel că «înmormîntarea măgărească» de care trebuie să aibă parte un răufăcător, este o înmormîntare «fără pompă», adică fără să se țină seama de toate practicile care pregăteau mortul spre marea călătorie și pentru a-i feri pe cei vii de revenirea lui într-o formă care ar putea fi păgubitoare. Descrierea acestei datini ne arată că în concepția populară tradițională, între lumea celor vii și lumea celor morți există legături și că poporul se temea de «strigi», de aceea erau interzise înmormîntările în anumite momente ale zilei. Grijă era nu numai pentru cei vii, dar și pentru cel

mort, ca să se odihnească în pace, cu respectarea condițiilor impuse de ritual. În tradiția populară există și practici profilactice, menite a-i apăra pe cei vii de contagiunea morții, practici ce întrețin anumite superstiții împotriva cărora Silași folcloristul a luat atitudine.

Despre elementele folclorice auxiliare obiceiului, cum sînt: cîntecele ceremoniale — *Bradul*, *Zorile*, *Cocoșdeiu*, *Cîntecul cel Mare* — bocetele și jocurile de priveghi, folcloristul ne-a lăsat observații în caietul său de *Însemnări mitologice*.

Virgiliu ENE

varsă pe mormînt, iară pîinea o dăruiește cutărui sărac; după aceea mai înconjură mormîntul tîmlînd, spre a apăra pe cel mort de vampiri. Îndată după astrucarea mortului urmează „pomenele” la casa mortului, adică ospățul funebru pentru cei meseni, cari după puțină se repetesc la ziua aniversării morții. Facem după liturghie a 7, a 9-a zi, după „serindarie” sau 40 zile pentru repausul sufletului celui mutat din viață.

De ornamentele mormîntului nu e iertat cuiva a se atinge, căci singură o floare ruptă după mormînt poate să aducă moarte rupătorului, și mirosirea ei să-i iee simțul mirosului. Unui făcător de rele sau ucigător, i se face înmormîntare „măgărească”, fără pompă; de a se atinge măcar de cadavrele lor încă e lucru înfiorător, căci se consideră ca căzuți în potestatea diavolului; și lingă aceștia se enumeră ici colea și cei arși în foc; a face acestora astrucare onorifică, ar aduce grindine și alte rele. Țărîna de pe mormînt pusă la ceafă, așa se crede pe la Nestemu că ocazionaază visuri plăcute. Spre a scăpa de friguri, merg pe unele locuri la mormînt, invocă cu frăgezime pe cel mort, să le împrumute respectivilor unelte de pat pentru un oaspete neplăcut; apoi iau într-o maramă țărîna după mormînt, asta o poartă tot cu sine trei zile, și după aceea pe altă cale o duc îndărăt, mulțămînd mortului pentru binefacere, căci oaspetele s-a depărtat. Sau pe la Bistrița pun o ață așa de lungă, cît trupul celui cu friguri, în coperșeu, zicînd: «Atunci să-mi fie frig, cîd îi va fi frig acestui mort!». Cel cu dureri de ochi se vindecă, dacă într-o dimineață frumoasă de primăvară își umezește genele cu roua de pe mormîntul cutărui drept; țărîna adusă la miez de noapte de pe 7 morminte și presărată pe agru, reține păsările să nu strice holda.

Și norocul în loterie și-l probează unii, punînd în ziua astrucării o bucată de papir pe mormînt, într-altă seară aducînd-o și de trei ori împăturită, înfigînd-o pe perete, iar a treia, uitîndu-se și crezînd că va afla prin ea numerele scrise de umbra celui mort.

Miniatură din
Liturgh. mîtr.
Ștefan.

ѡбѣ
пѣю
пѣи
въспѣ-
ваю
ще, въпѣюще,
възываютъ
и глаголюще :~

ѡбѣ
пѣю
пѣи
въспѣ-
ваю
ще, въпѣюще,
възываютъ
и глаголюще :~

DOSAR AL. ODOBESCU și mișcarea teatrală românească

O ÎNTÂMPLARE FERICITĂ A FĂCUT CA, în urmă cu câțiva ani, în mod cu totul neașteptat, urmărind de fapt aspecte legate de relațiile politico-diplomatice româno-franceze, să găsim în arhiva Ministerului Afacerilor Externe un număr de documente privind problemele restaurării, înzestrării și organizării activității Teatrului Național din București sub directoratul lui Alexandru Odobescu. Este vorba de 16 scrisori și acte, dintre care 13 semnate de Alexandru Odobescu, scrise în limba franceză și adresate aproape în totalitate lui Henri Vignaud, în acei ani cancelar al Agenției diplomatice a României la Paris — scrisori și acte ce se înscuie în perioada 21 aprilie 1875 — 11/20 noiembrie 1876.

Conținutul acestora contribuie la îmbogățirea informației existente pînă în prezent, datorată fie publicării corespondenței lui Alexandru Odobescu vizînd aceeași problemă (108 piese, din perioada 29 ianuarie 1875 — 24 ia-

nuarie 1876, în Alexandru Odobescu, *Opere*, vol. VIII, *Correspondență 1847—1879*, introducere de Al. Dima, text stabilit, note și indice de Nadia Lovinescu, Filofteia Mihai, Rodica Bichis, Editura Academiei R. S. România, București, 1979; 103 piese, din anii 1875—1876, în volumul *Alexandru Odobescu și corespondenții săi*, ediție de Filofteia Mihai și Rodica Bichis, Editura „Minerva“, București, 1984), fie exegezelor lui Ioan Massoff (*Teatrul românesc. Privire istorică*, vol. II — 1860—1880, Editura pentru literatură, București, 1966), ori lui Scarlat Froda (*Odobescu și teatrul*, E.S.P.L.A., București, 1957).

O înțelegere mai exactă a problematicii, ca și o integrare mai armonioasă a informației noi dobîndite presupun rememorarea, fie chiar succintă, a relației lui Alexandru Odobescu cu teatrul românesc.

Preocupările lui Odobescu de a scrie teatru își au începuturile în anii tinereții. Din 1848

datează, bunăoară, schița tragediei în versuri *Mihai Viteazul*, rămasă în stadiu de proiect, ca și, de altfel, dramele *Decebal* și *Ioanițiu, craiul românilor* (cf. *Dicționarul literaturii române până la 1900*, Editura Academiei R. S. România, București, 1982). Într-o scrisoare din 25 septembrie/4 octombrie 1855, scriitorul comunica mamei sale detalii privind realizarea unei comedii pentru teatrul românesc, proiect de asemenea nefinalizat (cf. I. Massoff, *op. cit.*, pp. 659–660, nota 14).

Destinul teatrului românesc avea să-l intereseze din ce în ce mai asiduu pe tânărul Odobescu, intelectual de aleasă erudiție și cert rafinement. În anul 1858, el s-a angajat într-o polemică destul de vehementă cu C. A. Rosetti, prin intermediul ziarului „*Românul*”, vizînd situația teatrului românesc. Se poate afirma, fără exagerare, că intervențiile în replică ale lui Odobescu la reproșurile adresate de C. A. Rosetti «tinerii boierimi» pentru nefrecventarea teatrului românesc, apreciată ca o carență de patriotism, se constituie într-un adevărat crez al celui ce avea să devină, peste un deceniu și jumătate, director al Teatrului Național din București. Semnarea acestor scrisori împreună cu prietenii săi C. Cornescu și Ad. Cantacuzino nu lasă totuși nici o îndoială asupra paternității celor trei scrisori deschise, publicate de „*Românul*” în ianuarie, februarie și martie 1858. Conținutul scrisorilor ne reține atenția prin analiza pertinentă a fenomenului teatral românesc și prin concluziile judicioase desprinse din această analiză. Starea precară a scenei românești la acea dată, ca și dezinteresul față de activitățile acesteia, erau explicate de Odobescu prin conținutul repertoriului teatral, de inspirație precumpănitor străină, ca și prin slaba calitate artistică a spectacolelor. Scrisorile publicate în „*Românul*” se constituie astfel într-o pledoarie pentru propășirea teatrului românesc, chemat să-și asume o misiune națională.

Interesul lui Odobescu pentru teatrul românesc nu va înceta să se manifeste nici în anii următori. În iulie 1866, Ion Ghica, prim-ministru și ministru de interne, convoca o „Comisiune consultativă” în vederea reorganizării activității teatrale din București, organism din care făcea parte și Odobescu, alături de I. Heliade-Rădulescu, Gr. Alexandrescu, D. Bolintineanu, C. A. Rosetti, C. Aristia, C. Bălăcescu, Matei M. Millo și Pantazi Ghica. Cîțiva ani mai

tîrziu, la 11 decembrie 1873, Odobescu era numit, la recomandarea lui Christian Tell, pe atunci ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice, ca membru al Comitetului teatral din București. Activitatea sa în acest comitet avea să înceteze însă la 15 februarie 1874, cînd Odobescu își prezintă demisia în semn de protest față de, printre altele, «dispozițiunile ce s-au luat de a se suspenda reprezentațiunile prin măsuri polițienești, fără de prealabila înțelegere a Comitetului» (cf. I. Massoff, *op. cit.*, p. 317). Numirea, la 7 aprilie 1874, a lui Titu Maiorescu în fruntea Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice îl stimulează pe Odobescu în preocupările sale față de problemele politicii teatrale. La sugestia sa, noul ministru instituie, în vara aceluiași an, o «comisie ad-hoc pentru chestiunea teatrului», compusă din Al. Odobescu, I. A. Cantacuzino, Cezar Bolliac, M. Polizu-Micșunești, Gr. Ventura, C. Stăncescu, M. Millo, M. Pascaly, C. Dimitriade și Șt. Velescu, avînd însărcinarea de a găsi o soluție rivalității ce opunea compania dramatică a lui Pascaly, concesionar al spectacolelor de teatru de la „Teatrul cel Mare” din București, și trupa „Arțiștii asociați”, condusă de Millo, care din toamna lui 1871 juca în stagiune permanentă la sala „Bossel”. Crearea „Societății dramatice”, unice, propusă de comitet și realizată în august 1874, nu avea totuși să stingă conflictul, care, dimpotrivă, se agravează, ceea ce face ca anarhia să ia proporții.

În această situație complexă, la 4 februarie 1875, Alexandru Odobescu era investit de către Titu Maiorescu cu înalta răspundere de Director general al teatrelor din București, secondat fiind de un Comitet teatral alcătuit din C. Bolliac, George Sion, Gr. Ventura, Ed. Wachmann și C. I. Stăncescu. Pentru prima dată în fruntea primei scene a țării — căci, implicit, directorul general al teatrelor era director al „Teatrului cel Mare” — era adus un om cu o atît de mare platformă intelectuală și, am putea spune, politică. La 41 de ani, Odobescu era profesor la Facultatea de litere din București și membru al Academiei Române (din 1870); dăduse deja literaturii române „scenele istorice” *Mihnea Vodă cel Rău* și *Doamna Chiajna*, impresiile din *Cîteva ore la Snagov* și celebrul *Pseudokyngetikos*; își înscrisese în biografia politică un post de ministru al Cultelor și Instrucțiunii publice (31 iulie — 12 octombrie 1863) și un interimat la Ministerul Afacerilor Străine (17 au-

gust — 7 septembrie 1863). N-ar trebui ignorată, ca misiune de prestigiu, și aceea de Comisar al pavilionului românesc la Expoziția universală de la Paris (1867).

În fața lui Odobescu se aflau un noian de probleme; tinărul director general le va aborda în mod coerent și sistematic, dovedind o perseverență ieșită din comun și o meticulozitate exemplară, calități puse cu pregnanță în relief și de întreg setul de scrisori care văd acum lumina tiparului.

Scrisorile ne dau interesante detalii privind starea edificiului Teatrului cel Mare în primăvara lui 1875, precum și în legătură cu fondurile alocate de corpurile legiuitoare ale țării în vederea restaurării exterioare și interioare a clădirii, a refacerii și reutilării scenei, a decorării sălii și foaielor, a realizării instalației de iluminare și înnoirii recuzitei. (Adoptarea deciziei de alocare a fondurilor a prilejuit vii și îndelungi dezbateri în Adunarea deputaților; revine lui Cezar Bolliac, dar mai ales lui Mihail Kogălniceanu, meritul de a-și fi aruncat în dezbateri întreaga autoritate intelectuală și morală întru susținerea cererii lui Maiorescu de a obține alocațiile bugetare necesare — cf. Ioan Massoff, *op. cit.*, p. 660, nota 15.)

Correspondența pe care o publicăm edifică asupra preocupării lui Al. Odobescu de a-și asigura pentru acțiunea de renovare și reutilare a teatrului specialiști și lucrători de înaltă calificare, corecți și prompti. Cererile repetate adresate în acest sens cancelarului Agenției diplomatice române de la Paris, pentru verificarea certificatelor profesionale ale celor ce urmau să lucreze la refacerea Teatrului cel Mare probează convingător acest lucru.

Este impresionantă minuția cu care Odobescu se ocupă de toate elementele pe care renovarea și reutilarea teatrului le implicau. Informațiile solicitate, cererile formulate, indicațiile date ne oferă imaginea unui director extrem de avizat și de activ, care, se poate spune, parcurge, rînd pe rînd sau concomitent, ipostaze de administrator, de arhitect, de scenograf și chiar de antreprenor.

I s-a reproșat lui Al. Odobescu prodigalitatea de care s-ar fi făcut vinovat în cheltuirea fondurilor alocate de corpurile legiuitoare. Scrisorile pe care le publicăm aduc argumente suplimentare întru informarea din acest punct de vedere, relevînd, dimpotrivă, un Odobescu preocupat pînă la obsesie de cheltuirea judi-

cioasă a fiecărui leu. Alegerea soluțiilor și adoptarea deciziilor sale au fost precedate totdeauna de o informare amănunțită. Odobescu solicită prospecte de la mai multe firme, pentru cunoașterea și alegerea ofertelor celor mai avantajoase, fixează minimele și maximele sumelor plătibile pentru diferite lucrări și servicii, solicită elemente de scenografie, mobilier ori costume multifuncționale, dar în legătură directă cu spectacolele pe care le avea în vedere pentru stagiunile următoare. Nu de puține ori, el cere explicații și justificări suplimentare, aduce contraargumente, impune căutarea de soluții economicește mai avantajoase.

Paralel cu aceste demersuri, atît de devoratoare de timp și energie, în modul cel mai firesc Odobescu s-a preocupat de chestiunea reperoriilor și trupelor care urmau să evolueze pe scena Teatrului cel Mare. Atît în epocă, cît și ulterior, această latură a activității lui Odobescu, în calitate de director general al teatrelor, a fost obiect de controversă. « O mare greșeală a directorului Odobescu — scrie Ioan Massoff — a fost aceea de a mijloci aducerea în țară, după desființarea „Asociației artistice“, a unei „trupe de operă, operă comică și divertismente coregrafice franceze“ și apoi a unei trupe de operetă franceză. Pornită dintr-o bună intenție — aceea de a înviora viața noastră artistică, într-o perioadă cînd opera italiană și opereta germană încetaseră să mai intereseze — inițiativa aceasta i-a procurat mari neplăceri personale, a păgubit finanțele statului, și așa destul de șubrede, a prilejuit procese întinse pe mai mulți ani » (I. Massoff, *op. cit.*, p. 338).

Credem că un asemenea punct de vedere — nu singular — ar trebui amendat. Demersul lui Odobescu trebuie văzut și apreciat înainte de toate sub raportul esenței sale și al scopului urmărit. Putem discuta asupra eficienței și implicațiilor financiare ale aducerii la București a unor trupe străine, dar nu-i putem reproșa, direct ori indirect, lui Odobescu, lipsa de respect pentru valorile naționale sau cosmopolitismul în materie de politică teatrală. Aducerea unei trupe străine nu se voia în nici un fel o modificare a profilului teatrului, fiind, în concepția sa și în contextul dat, doar un pas întru consolidarea calității actului artistic la Teatrul cel Mare, acesta urmînd să se constituie, treptat, într-o școală de cultivare, afirmare și promovare a valorilor naționale autentice, de educare a unui gust artistic superior. Probează o ase-

Piața Teatrului Național
(fotografie de epocă).

menea gândire patriotică în problemele culturii faptul că în ședința din 15 iulie 1875 a Comitetului teatral, Obobescu a propus, iar Comitetul a aprobat, «de a pune la concurs două opere teatrale în limba română care să se poată juca pe scenă în cursul stagiunii viitoare și din care cea mai bună să servească pentru deschiderea solemnă a Teatrului cel Mare în urma reparațiilor radicale ce i se fac. Aceste opere trebuie să aibă subiectele alese din istoria și din moravurile poporului român» (apud Scarlat Froda, *Odobescu și teatrul*).

Să nu uităm de asemenea că Odobescu este cel ce a făcut gestul semnificativ de schimbare a denumirii Teatrului cel Mare din București în aceea de „Teatrul Național”; gestul nu s-a vrut și nu era formal, el indicând o concepție clară asupra rosturilor acestui așezămînt și asupra vocației pe care el trebuie s-o împlinească în peisajul culturii românești, în contextul amplei mișcări politico-diplomatice și social-culturale ce ținea dobîndirea independenței de stat a României.

Cît despre consecințele financiare negative reproșate demersurilor lui Odobescu, trebuie acceptat că au concurat aici împrejurări și fapte ce scăpau controlului și posibilităților de acțiune ale directorului general al teatrelor. Ar mai fi de adăugat că mandatul lui Odobescu în această funcție s-a încheiat mult prea rapid, împiedicat fiind să urmărească și să realizeze un program, care, inclusiv în plan administrativ-financiar, ar fi putut să aibă alte rezultate.

Citirea atentă și a acestor scrisori inedite alături de aceea a tuturor celorlalte similare, publicate pînă acum, oferă, credem, argumente suficiente pentru o judecare mai nuanțată a directoratului lui Odobescu, pentru înlăturarea incriminărilor vizînd hazardarea sa în proiecte insuficient gîndite și urmărite. Scrisorile lui Odobescu sînt edificatoare pentru ceea ce a însemnat zbaterea sa întru găsirea unei formule echilibrate și viabile, prestigioase din punct de vedere intelectual și totodată economicoase din punct de vedere material; ele sînt edificatoare, de asemenea, pentru hățișul de împrejurări, adesea ostile, pe care Odobescu a trebuit să îl străbată, luptînd cu suficiența, aroganța și neseriozitatea unor ofertanți, cu intrigile de culise ale unor interesați, cu fluctuațiile financiare și, nu în ultimă instanță, cu precaritatea mijloacelor de care în mod real dispunea.

Scrisorile pe care le publicăm aici întregesc biografia unui om care, dincolo de orice eșecuri, a încercat. Într-adevăr, se poate spune că nimeni pînă la el nu a ostenit atît de mult pentru revigorarea mișcării teatrale românești, într-o concepție unitară sub raportul sensurilor și mijloacelor de acțiune. Alexandru Odobescu se înscrie astfel drept cap de listă în acea mică serie a marilor directori de teatru în care aveau să figureze ulterior un Alexandru Davila, un Liviu Rebreanu, un Ion Marin Sadoveanu, un Zaharia Stancu, personalități ce au marcat puternic afirmarea teatrului românesc.

Comentariu, transcrierea și traducerea textelor, note de George G. POTRA, Șerban STATI, Constantin I. TURCU

ABONAȚIE
LA
TEATRU NATIONAL.

D. *in rasplata sa r. l. Tica* ce arent la
Teatrul National pentru subscris abonament de
10 de reprezentatii, la Locul 1, No. 5
la suma de 43 H *apropo de suma 3.000*
si de 2.000 - 1855. 1/2. 22
la suma de

Abonata

1

Mon cher Vignaud,

Voici de quoi il s'agit. Vous devez savoir que dans notre pays on passe sans cesse d'une occupation à l'autre. Je suis dans ce cas comme tous mes compatriotes ; nous jouons continuellement le rôle multiple du domestique d'Harpagon. Après avoir travaillé à une loi sur l'instruction publique l'été dernier (avant cela j'avais fait un livre de littérature cynégétique), après avoir collaboré au tarif des douanes en automne, après avoir fait un cours d'archéologie à la Faculté de Lettres, en hiver, me voici maintenant directeur général des Théâtres de Bucharest et particulièrement chargé de la restauration et de la remonte [sic!] de notre Grand Théâtre. C'est un édifice solide et pas trop mal construit, contenant un millier de spectateurs ; mais on n'y a plus touché depuis 25 ans et il a bien besoin d'être totalement mis à neuf, de moins à l'intérieur. Les corps législatifs ont voté une somme de 300.000 francs pour ces travaux (décoration de la salle et des foyers, mobilier, pose et appareils du gaz). Nous sommes en train de conclure cette affaire avec un architecte français d'ici, M. Gottereau, qui vous arrivera un des ces jours à Paris pour que l'Agence aie à confirmer les certificats que M. Gottereau doit nous amener pour exécuter les travaux. Veuillez vous-même, mon cher ami, et priez aussi M. Vranas d'être

Domnule Agent,¹

¹² Arhiva M.A.E.,
 Fond Paris, vol.
 366.

³ Alfred Jules
 Paul Gottereau
 (1843-?), arhitect
 francez. A lucrat
 indeosebi în Româ-
 nia. Autor, printre
 altele, al edificiilor.
 Bibliotecii Centrale
 Universitare și
 Palatului C.E.C.
 din București.

Pentru reparațiunea Teatrului Național din București, acest Minister a încheiat cuvenitul contract (după care vi se trimite copie) cu D-l Arhitect A. Gottereau², cu condițiunea ca lucrătorii ce va întrebuința pentru picturile și decorațiunile interioare să fie aduși de acolo, și din acei cari vor fi lucrat deja la vre-unul din teatrele noi de prima ordine din Paris, și cari pentru acesta vor produce certificate de a Direcțiunile teatrelor unde au lucrat, spre a putea începe lucrarea.

Pentru ca dar, atit Ministerul cit și Comisiunea instituită pentru a conduce și priveghia reparațiunea teatrului nostru, să poată pune bază pe certificatele ce vor produce lucrătorii angajați de D-l Antreprenor, Domnia Voastră veți binevoi a îngriji, dupe ce mai întâiu vă veți convinge că lucrătorii angajați sunt din acei anume ceruți prin contract, a viza certificatele lor, pentru o mai mare siguranță atit a Ministerului, cit și a Comisiunei numite, față cu cerințele și prescripțiunile contractului.

Ministru,

T. MAIORESCU

Domniei-sale

Domnului Agent al Țerei la Paris

p. Șeful Divis. Școalelor

A. DENDRINO

1

București, 24 aprilie 1875

² Henri Vignaud,
 cancelar al Agen-
 ției diplomatice a
 României la Paris.

⁴ *Pseudo-cynege-
 tikos. Epistolă scri-
 să cu gînd să fie
 Precuvîntarea la
 cartea Manualului
 vîntătorului* (1874).

⁵ Prelegerile țî-
 nute de Al. Odo-
 bescu în 1874 la
 Facultatea de litere
 din București au
 fost adunate în vo-
 lumul *Istoria arheo-
 logiei* (1877).

⁶ Construită în
 anul 1852, clădirea
 Teatrului cel Mare
 (Teatrul Național)
 nu mai fusese de
 atunci niciodată re-
 parată și se afla
 într-o stare deplo-
 rabilă.

Dragă Vignaud³,

Acum cîteva luni ți-am scris o scrisoare scurtă, trimițîndu-ți o reclamație, primită de mine de la Paris, pentru suma de 5000 de franci, în legătură cu care se susținea că o datoram tapițerului Monfort, care a dat faliment. Îmi închipui că trebuie să fi primit această scrisoare și, cu toate că nu mi-ai răspuns, am toate motivele să cred, deoarece n-am mai auzit vorbindu-se despre treaba asta, că ai avut bunăvoința să te ocupi de ea și să o lămurești, dovedind că am achitat totul acelui domn. Fapt pentru care îți mulțumesc și trec la alt subiect, cerind de data aceasta de la dumneata un răspuns mai puțin discret.

Iată despre ce este vorba. Știi probabil că în țara noastră oamenii trec neîncetat de la o ocupație la alta. Sînt și eu în această situație, ca toți compatrioții mei; jucăm cu toții rolul multiplu al slugii lui Harpagon. După ce am lucrat vara trecută la o lege asupra instrucțiunii publice (înainte de asta scrisesem o carte de literatură cinegetică⁴), după ce mi-am adus în toamnă contribuția la tarifele vamale și, după ce iarna am ținut un curs de arheologie la Facultatea de litere⁵, iată-mă acum director general al teatrelor din București, cu însărcinarea specială de a mă ocupa de restaurarea și renovarea Teatrului cel Mare⁶. Este un edificiu solid și nu prea rău clădit, putînd cuprinde o mie de spectatori; dar nimeni nu s-a mai atins de el vreme de 25 de ani și are mare nevoie să fie cu totul renovat, cel puțin pe dinăuntru. Corpurile legiuitoare au votat o sumă de 300.000 de franci pentru aceste lucrări (decorarea sălii și foaielor, mobilier, instalație de gaz aerian). Sintem pe cale să perfectăm această afacere cu un arhitect francez de aici, Dl. Gottereau, care va veni în curînd la dumneata, la Paris, pentru ca Agenția noastră să poată confirma certificatele pe care le vor prezenta lucrătorii, decoratorii, zugravii și tapițerii pe care Dl. Gottereau trebuie

très prudents et circonspects afin que nous soyions bien sûrs d'avoir de bons et d'honnêtes ouvriers pour ce travail, qui demande à être fait vite, solidement et d'une façon aussi artistique que possible.

Mais j'en suis toujours aux préambules. Ma lettre a le but de vous demander autre chose encore.

À part ce que les chambres ont voté pour la salle du théâtre, moi, comme directeur, j'ai à m'occuper de la scène. J'ai bien envie d'y faire pour l'hiver prochain dans l'édifice restauré l'opéra et l'opéra comique français et à cet effet il n'est pas impossible que je me rende moi-même pour quelques jours à Paris. Mais avant de penser à la troupe il faut que je m'occupe de la scène elle-même, des planches en un mot. Notre scène paraît assez convenablement construite, en boiserie solide, ayant comme de rigueur 6 plans avec trappes, trappillons et costières, 3 galeries au centre, 2 grils, mais tout cela n'est pas, ou bien est très imparfaitement équipé et manoeuvré par des gens qui ne s'y entendent guère. Il me faut donc un bon machiniste qui me fasse connaître d'abord tout ce qui manque à cette scène, qui fasse exécuter sous ses yeux et les miens les réparations ou lacunes avec des ouvriers qui je lui fournirai et enfin qui reste aux gages de 300 à 400 francs par mois à Bucarest pour être le machiniste en chef de notre Grand Théâtre.

Vous avez, mon cher Vignaud, vos entrées dans tous les théâtres de Paris ; vous connaissez beaucoup de monde dans cette spécialité et je pense que parmi les gens de lettres qui s'occupent de la branche dramatique il y a un qui pourrait vous bien renseigner sur ce que je vous demande. Tâchez donc de m'avoir un homme entendu pas mauvais garnement et modeste dans ses exigences. Aussitôt trouvé, écrivez-moi bîne vite, car cela presse fort ; j'adresserais immédiatement après une lettre officielle à ce sujet à l'Agence. On fera d'abord un arrangement conditionnel avec l'individu ; nous allons lui envoyer quelques 400 francs pour son voyage ; il fera ici les réparations nécessaires ; en un mot il montera notre scène convenablement ; et puis, si le pays lui va, je passerais un engagement avec lui pour plusieurs années.

Je compte beaucoup sur vous, mon cher Vignaud, pour me rendre sans retard ce service et c'est avec impatience que j'attends votre réponse.

Une fois que vous serez dans cette cuisine de la scène, informez-vous également, je vous prie, à qui je pourrais m'adresser pour monter notre scène en décors. Il doit y avoir pour cela des prospectus de diverses maisons. Je vous serais très reconnaissant de m'en envoyer ou de me mettre en relation avec des décorateurs, qui tout en travaillant bien, ne demandent pas des prix exagérés. Je voudrais peut-être avoir pour l'hiver prochain des décors complets pour quelques opéras (Les Huguenots, La Muette et Faust, par exemple. Qu'est-ce que cela pourrait bîne coûter, tout expédier ici ?)

Je vous serre la main amicalement,

Tout à vous

ODOBESCU

Answer, i.y.p.

[Arhiva M.A.E. Fond Paris, vol. 866.]

2

Bucarest, le 1 mai 1875

Mon cher Vignaud,

Voici maintenant que je vous darde de mes lettres.

Avant d'avoir reçu votre réponse à ma dernière, je vous écris encore pour vous dire que j'ai reçu des propositions de la part d'un M. Diosse et fils (machineries théâtrales et décorations scéniques) 50, Boulevard de la Vilette. A la lettre de ces Messieurs sont joints des certificats très élogieux provenant des villes de Brest, Rheims, La Rochelle, Angers et autres où ils auraient très consciencieusement et artistiquement travaillé. L'un des certificats est signé par un Mr. Charpentier, architecte de l'Opéra Comique de Paris etc. (15, rue La Rochefoucauld).

⁷ Christian Vranas, secretar al Agenției diplomatice a României la Paris.

să mi-i aducă aici pentru executarea lucrărilor. Te rog pe dumneata, dragă prietene, și prin dumneata și pe Dl. Vranas ⁷, să fiți foarte prudenți și circumspecți, în așa fel încât să putem fi siguri că vom avea lucrători buni și cinstiți pentru această treabă, care trebuie să fie făcută repede, trainic și cit se poate de bine din punct de vedere artistic.

Dar iată-mă încă la preliminarii. Scrisoarea mea urmărește să-ți mai ceară și altceva.

Dincolo de ceea ce camerele au votat pentru sală, eu, ca director, trebuie să mă ocup și de scenă. Aș vrea tare mult ca iarna viitoare să instalez în clădirea restaurată opera și opera comică franceză; în legătură cu aceasta nu este exclus să vin eu însumi pentru câteva zile la Paris. Dar înainte să mă gândesc la trupă, trebuie să mă ocup de scena însăși, cu alte cuvinte de scinduri. Scena noastră pare să fie construită destul de convenabil, din lemnărie solidă, avînd, cum este obiceiul, 6 planuri, cu trape, trape mici și fante, 3 galerii pe centru și 2 grile, dar toate acestea nu sînt, sau mai degrabă sînt imperfect echipate și manevrate de oameni cu totul nepricepuți. *Îmi trebuie așadar un mașinist bun*, care să-mi spună întii de toate ce lipsește acestei scene, care să dispună executarea, sub ochii lui și ai mei, a reparațiilor și eliminării lipsurilor (de către muncitori pe care am să i-i pun la dispoziție) și care, în sfîrșit, să rămînă la București, cu o leafă de 300—400 de franci pe lună, ca mașinist șef al Teatrului cel Mare.

Dumneata, dragă Vignaud, ești familiarizat cu lumea teatrelor pariziene; cunoști multă lume în specialitatea asta și cred că între oamenii de litere ce se ocupă de dramaturgie ai să găsești pe cineva care să-ți dea informații bune despre ceea ce îți cer. Încearcă, deci, să-mi găsești *un om priceput*, de ispravă și modest. Îndată ce-l vei fi găsit, scrie-mi repede, căci *urgența e mare*; apoi eu am să scriu de îndată Agenției o scrisoare în această privință. O să facem la început un aranjament condițional cu individul; o să-i trimitem circa 400 de franci pentru călătorie; aici o să facă reparațiile necesare — într-un cuvînt o să utilizeze scena în mod corespunzător. După aceea, dacă se simte bine aici, i-aș face un angajament pentru mai mulți ani.

Îmi pun, dragă Vignaud, multă nădejde în dumneata, pentru a-mi face fără întirziere acest serviciu și aștept răspunsul dumitale cu mare nerăbdare.

De vreme ce tot ai să intri în această bucătărie a scenei, află, de asemenea, te rog, cui aș putea să mă adresez în chestiunea facerii decorurilor pentru scena noastră. Trebuie să existe în privința asta prospecte ale mai multor firme. Ți-aș fi foarte recunoscător dacă mi-ai trimite câteva sau dacă m-ai pune în legătură cu decoratori care, lucrînd bine, să nu ceară însă prețuri exagerate. Aș vrea să am pentru iarna viitoare decoruri complete pentru câteva opere („Hughenoții“, „Muta“ și „Faust“, de pildă). Cit ar putea să coste expedierea lor aici?

Îți stringe mina prietenește

Al dumitale,

(Answer, i[f] y[ou] p[lease])

ODOBESCU

2

București, 1 mai 1875

Dragă Vignaud,

Iată-mă bombardîndu-te cu scrisorile mele,

Îți scriu din nou, înainte de a fi primit răspuns la ultima mea scrisoare, pentru a-ți spune că am primit propuneri de la un anume domn Diosse ⁸ și fiul (mașinării de teatru și decorațiuni scenice), Boulevard de la Villette, 50. La scrisoarea acestor domni sînt anexate certificate foarte elogioase provenite din orașele Brest, Rheims, La Rochelle, Angers, și altele, unde se pare că au lucrat foarte conștiincios și meșteșugit. Unul dintre certificate este semnat de un domn Th. Charpentier, arhitect al Operei comice din Paris etc. (rue la Rochefoucauld, 15).

⁸ Henri Ferdinand Diosse, antreprenor francez pentru lucrări și utilaje scenografice.

J'ai fait écrire à Mrs. [sic!] Diosse qu'ils aient à se présenter chez vous et d'un autre côté je vous adresse ces pages griffonnées pour vous prier de prendre des informations sur eux et dans le cas où elles seraient toutes satisfaisantes, de les engager à se rendre à Bucarest pour entreprendre les travaux suivants, que je suis disposé à faire exécuter le plus tôt possible :

1) Réparations de la scène et installation d'une machinerie complète en utilisant ce que nous possédons déjà (en somme pas grand'chose).

2) Confection d'une série de décors pouvant faire usage multiple, car, dans un théâtre où l'on ne joue jamais plus de 10 fois une pièce pendant une saison, il n'est guère possible de faire des décors entièrement spéciaux pour chaque nouveau spectacle.

3) Engagement d'un machiniste qui restait attaché au théâtre de Bucarest.

Voici, mon cher ami, ce que vous pouvez communiquer aux Mrs. Diosse ou à tout autres, si vous trouvez mieux.

J'oublie cependant un 4-ème point ; mais celui-ci concerne plutôt d'autres spécialistes. En renouvelant la dot de notre théâtre, je voudrais consacrer une certaine somme (modique relativement) pour faire les acquisitions suivantes :

1. 4 ou 5 mobiliers complets pour la scène, de styles différents, afin de pouvoir servir dans toutes les pièces jouées (antiquité, moyen âge, Renaissance, Louis XV et moderne).

2. Tout autant de séries complètes de costumes des mêmes époques pour les acteurs inférieurs et les choristes.

3. Les accessoires les plus indispensables de la scène pour éclairage factice, repas etc. etc.

Je vous donne là d'ennuyeuses commissions, mais je pense qu'une fois que vous serez entré dans des recherches sur le matériel du théâtre, on vous renseignera facilement sur toutes les branches de cette spécialité.

Je voudrai bien vous parler aussi de la troupe que je désirerai engager pour l'hiver prochain. (Grd. Opéra, Opéra comique et un tout petit ballet de 8 personnes ou plus), mais je ne ferais cela que lorsqu'en me répondant vous m'aurez fait savoir que toutes mes questions ne vous sont pas tout à fait inopportunes.

Recevez mes meilleures amitiés,

ODOBESCU

3

Bucarest, 9 mai 1875

Mon cher ami,

Commençons par rétablir les faits. En vous disant que j'ai été nommé Directeur général des théâtres, cela ne veut pas dire du tout que je deviens entrepreneur de troupes ou impresario. La direction est une fonction de l'État qui ressemble en quelque sorte à une surintendance des beaux-arts ; malheureusement ceux qui m'ont précédé n'en occupaient pas du tout, de sorte que les théâtres (opéra italien, spectacle roumain et comédie ou opérette françaises) étaient tombés au plus bas. On m'a donné charge de relever tout cela s'il y a possibilité ; on a voté une somme assez convenable pour la réparation du Grand Théâtre et je fais mon possible pour correspondre au bon vouloir de nos autorités et rendre à l'art son temple dramatique. Voici donc à quel point de vue je m'occupe du théâtre. Je veux d'abord mettre l'édifice en état, et puis je voudrais y attirer de bons chanteurs, de bons comédiens, tous dirigés par des entrepreneurs intelligents et honnêtes, qui fassent la part de l'art dans une affaire commerciale.

Si cela ne vous ennuie pas trop de donner un peu de votre temps à nos préoccupations, je vous enverrais prochainement une espèce de programme pour l'opéra, car je désire beaucoup supprimer pour quelques années l'opéra italien, qui a fini par fatiguer tout le monde, tant il a été mauvais pendant de longues années, pour le remplacer par l'opéra français (sérieux et comique) convenablement interprété, s'il y a moyen. Avec ce programme entre les mains vous trouverez peut-être quelqu'entrepreneur qui voudra se charger de nous amener une troupe satisfaisante.

Am pus să se scrie domnilor Diosse că trebuie să se prezinte la dumneata; pe de altă parte, îți trimit aceste pagini scrise în grabă ca să te rog să procuri informații despre dinșii și, în cazul în care vor fi întru totul satisfăcătoare, să-i angajezi să vină la București pentru următoarele lucrări, pe care sînt dispus să le fac cit mai degrabă:

1. Repararea scenei și instalarea unei mașinării complete, folosind pentru asta ceea ce avem de pe acum (de fapt, nu prea mare lucru).

2. Confecționarea unei serii de decoruri de folosință multiplă, căci, într-un teatru în care nu se joacă niciodată o piesă mai mult de 10 ori pe stagiune, nu este deloc cu putință să faci decoruri în întregime speciale pentru fiecare spectacol nou.

3. Angajarea unui mașinist care să rămână atașat pe lângă teatrul din București. Iată așadar, dragă prietene, ce poți să comunici domnilor Diosse, sau altora, dacă găsești pe cineva mai bun.

Era să uit însă un al patrulea punct, dar acesta se referă mai degrabă la alți specialiști. Reinnoind zestrea teatrului nostru, aș vrea să consacru o oarecare sumă (relativ) modestă pentru următoarele achiziții:

1. 4 sau 5 garnituri de mobilă completă pentru scenă, în stiluri diferite, care să poată servi în toate piesele ce se vor juca (antichitate, evul mediu, Renaștere, Ludovic al XV-lea și modern).

2. Tot atîtea serii complete de costume din aceleași epoci ca mai sus, pentru actori secundari și coriști.

3. Accesoriile absolut necesare scenei, pentru luminare falsă, mese etc. etc.

Îți încredințez, știu, comisioane cam plicticoase, dar cred că, odată lansat în căutarea de materiale pentru teatru, vei căpăta ușor informațiile asupra tuturor ramurilor acestei specialități.

Aș vrea de asemenea să-ți vorbesc despre trupa pe care vreau s-o angajez pentru iarna viitoare (operă mare, operă comică și un foarte mic ansamblu de balet, de opt persoane sau mai multe); dar n-am să fac asta decît atunci cînd, răspunzîndu-mi, ai să-mi dai de știre că toate aceste chestiuni ale mele nu te supără prea mult.

Primește cele mai amicale salutări,

ODOBESCU

3

București, 9 mai 1875

Dragă prietene,

Să începem prin a lămuri lucrurile. Spunîndu-ți că am fost numit Director general al teatrelor, aceasta nu înseamnă în nici un fel că am devenit *antreprenor de trupe*, sau *impresar*. Direcțiunea este o funcție de stat care seamănă intrucîtva cu o suprîn-tendență a artelor frumoase; din păcate, cei care m-au precedat nu s-au ocupat de loc de ea, așa încît teatrele (operă italiană, piesă românească și comedie sau operetă franțuzească) au căzut nici că se poate mai jos. Mi s-a dat însărcinarea să le ridic pe toate, de va fi cu putință; a fost votată o sumă destul de considerabilă pentru repa-rarea Teatrului cel Mare, iar eu fac tot ce pot pentru a răspunde bunei voințe a auto-rităților noastre și a reda artei templul său dramatic. Iată așadar din ce punct de vedere mă ocup de teatru. Vreau întîi de toate să repun clădirea în bună stare, apoi aș vrea să atrag cîntăreți buni și actori buni, sub conducerea unor impresari inteligenți și cinstiți care, într-o afacere comercială, să dea artei ceea ce i se cuvine.

Dacă nu te supără prea mult să consacri o fărîmă din timpul dumitale preocupă-rilor noastre, ți-aș trimite curînd un soi de program pentru operă, căci vreatare mult să suprim pentru cîtiva ani opera italiană, care a sfîrșit prin a obosi pe toată lumea, atît a fost de proastă timp îndelungat, și să o înlocuiesc cu opera franceză (serioasă și comică), interpretată cum trebuie, dacă se va putea; avînd acest pro-gram, ai să găsești poate vreun impresar care să se angajeze să ne trimită o trupă satisfăcătoare.

Ceci est la seconde partie de la corvée que je vous impose. J'attends votre lettre pour savoir ce qui en est de vos relations avec Codérat et Diosse au sujet de la scène et des décors.

Pour le machiniste, je crois que nous pouvons lui donner 500 fr. par mois, quoique ce me semble un peu fort, puisqu'il ne sera réellement occupé que pendant 8 mois de l'année (septembre — fin mai) et il sera payé pendant 12 mois, sans rien faire en été. Il est de plus bien entendu que les décors seront faits ici ; mais nos moyens ne nous permettant pas de payer à l'année un décorateur de quelque talent, nous préférons faire faire d'un coup une série de décors et n'avoir ensuite qu'un petit peintre pour les réparations et les accessoires de circonstance, comme il en a été jusqu'à présent. Néanmoins, comme nous ne sommes pas très riches, attendu que les réparations de la salle ont engagé la majeure partie des fonds votés, nous nous tiendrons pour tout cela dans des limites assez modestes.

Pour ne pas vous importuner trop souvent par mes demandes, vous ferez bien, mon cher ami, de dire aux gens que vous croirez capables de satisfaire à mes demandes de s'adresser directement au Directeur général des théâtres à Bucarest et j'établirai une correspondance avec eux pour tous les détails, en me réservant votre intercession pour les cas d'importance.

En vous remerciant, je vous serre la main toujours avec la même amitié,

ODOBESCU

[Arhiva M.A.E., Fond Paris, vol. 366.]

4

Bucarest, le 20 mai 1875

DIRECȚIUNEA GENERALĂ
A TEATRULUI

J'étais en train de vous écrire, mon cher Vignaud, à la suite d'une lettre que j'ai reçu de M. Codérat, quand j'ai reçu la votre du 14, contenant le devis de M. Diosse, dont je m'occupe en ce moment. Je crois que c'est bien avec lui que nous traiterons cette affaire ; mais il me semble de plus que le fils de M. Diosse s'occupe des machineries théâtrales et notre scène a bien besoin d'être remaniée. En supposant que le père fasse faire nos décors dans son atelier de Paris, il faudra bien que le fils vienne ou qu'il envoie quelqu'un ici pour arranger la scène. C'est à ce sujet, mon cher ami, que je vous prie de lui parler encore.

Il faudra remettre en état tout ce qui est dérangé ou incomplet dans le plancher, les trappes, les dessous etc. etc. de la scène et quand tout cela sera en parfait état il nous faudra un bon machiniste pour les faire manoeuvrer dans les représentations. Nous sommes cependant bien pauvres et le prix de 500 francs par mois me semble fort ; pourtant s'il n'y a pas moyen d'avoir un homme entendu dans son métier pour un prix moindre, nous passerons par les conditions là. Peut-être que M. Diosse aura lui-même quelqu'un à nous recommander parmi les ouvriers qu'il amènera ici, s'il doit venir pour réparer la scène. Parlez lui en, je vous prie, pour qu'il aie ceci en vue.

Je joins à cette lettre une note sur les dimensions de notre scène ; en la communiquant à M. Diosse, il pourra, je pense, indiquer, d'une façon très précise, le prix de toutes les souches décoratives et accessoires de son devis et il me fera parvenir le plus vite possible ce supplément au devis, en comprenant dans le prix de chaque pièce celui de la toile, de l'emballage et même, s'il y a moyen, une indication du poids approximatif. De cette façon je pourrai me décider à lui faire une commande. J'attends aussi son devis des mobiliers du théâtre.

D'un autre côté M. Diosse-fils aura une idée de la disposition du plancher de notre scène d'après le croquis de plan ci-inclus.

J'envoie aussi quelques exemplaires d'un prospectus imprimé ou sont donnés toutes les indications relatives à la troupe pour la saison 1875—1876. Vous y verrez qu'il s'agit de trouver un entrepreneur qui, aux conditions prévues dans ce prospectus, se charge de nous amener une troupe. C'est bien un entrepreneur qui fasse la chose à ses risques et

Aceasta este a doua parte a corvezii pe care ți-o impun. Aștept scrisoarea dumitale pentru a afla cum stau raporturile dumitale cu Codérat ⁹ și Diosse în legătură cu scena și decorurile.

În ce-l privește pe mașinist, cred că putem să-i dăm 500 de franci pe lună, deși asta mi se pare cam mult, avînd în vedere că nu va fi ocupat decît vreme de opt luni pe an (septembrie-sfîrșitul lui mai) și va fi plătit vreme de douăsprezece luni, fără să facă nimic vara. De asemenea, se înțelege că decorurile vor fi executate aici; dat fiindcă mijloacele noastre nu ne îngăduie să plătim cu anul un autor de decoruri de oarecare talent, am prefera să comandăm dintr-o dată o serie de decoruri, iar după asta să angajăm, ca și pînă acum, doar un meseriaș zugrav, pentru reparații și accesorii de circumstanță. Totuși, cum nu sîntem prea bogați, deoarece reparațiile la sală au consumat cea mai mare parte a fondurilor votate, o să ne menținem pentru toate acestea în limite destul de modeste.

Ca să nu te supăr prea des cu cererile mele, ai face bine, dragă prietene, să spui celor pe care îi crezi în stare să-mi satisfacă dorințele să se adreseze nemijlocit Directorului general al teatrelor, la București, iar eu am să intru în corespondență cu ei pentru tot ceea ce ține de amănunte, recurgînd la intervenția dumitale în împrejurări importante.

Mulțumindu-ți, îți strîng mina cu aceeași prietenie din totdeauna,

ODOBESCU

4

București, 20 mai 1875

Tochmai îți scriam, dragul meu Vignaud, în urma unei scrisori pe care am primit-o de la dl. Codérat, cînd am primit scrisoarea dumitale din ziua de 14, cuprinzînd devizul d-lui Diosse, cu care mă îndeletnicesc acum. Cred că dînsul va fi acela cu care vom trata afacerea asta; mai mult, am impresia că fiul d-lui Diosse se ocupă cu mașinării pentru teatru, iar scena noastră are mare nevoie de renovare. Presupunînd că tatăl va pune să se execute decorurile în atelierul său de la Paris, fiul va trebui să vină sau să trimită pe cineva aici pentru aranjarea scenei. În legătură cu aceasta te rog, dragă prietene, să mai vorbești cu el.

Trebuie repus în stare de funcționare tot ceea ce este stricat sau incomplet la podele, trape, la părțile de dedesubt etc. etc., ale scenei; iar cînd toate acestea vor fi în perfectă stare, ne va trebui un mașinist bun, ca să conducă manevrarea la reprezentații. Sîntem însă cam săraci și prețul de 500 de franci pe lună mi se pare ridicat, totuși, dacă nu este cu puțință să găsim un om priceput în meserie la un preț mai mic, o să acceptăm și condițiile acestea. Poate că dl. Diosse are el însuși să ne recomande pe cineva dintre lucrătorii pe care o să-i aducă aici, dacă va veni pentru reparația scenei. Vorbește-i despre chestiunea asta, ca să o aibă în vedere.

Alături scrisorii mele o notă asupra dimensiunii scenei noastre; comunicîndu-i-o d-lui Diosse, dînsul va putea, cred, să indice, în chip foarte precis, prețul tuturor elementelor de decor și accesoriiilor din devizul său, și să facă să-mi parvină cît mai repede cu puțință acest supliment la deviz, incluzînd în prețul fiecărei piese pe acela al pinzei, ambalajului și chiar, dacă se poate, indicîndu-mi, cu aproximație, greutatea. În felul acesta, am să mă pot hotări asupra comenzii ce am să-i fac. Aștept de la dînsul și devizul asupra mobilierului pentru teatru.

Pe de altă parte, din schița de plan aici alăturat, dl. Diosse-fiul își va putea face o idee asupra dispunerii planșeului scenei noastre.

Trimit de asemenea cîteva exemplare dintr-un prospect tipărit, în care apar toate datele cu privire la trupă, pentru stagiunea 1875—1876. Ai să vezi de acolo că este vorba să găsim un impresar care, în condițiile prevăzute de prospect, să se angajeze

périls et non point un simple régisseur salarié qu'il me faut. Ainsi M. Codérat ne peut m'être utile que d'une façon indirecte, à moins qu'il ne trouve l'entrepreneur lui-même, dont il composera la troupe.

Tout ce que vous trouverez dans cette lettre, mon cher Vignaud, vous mettra, je pense, à même de faire beaucoup avancer mes affaires sur trois points intéressants :

1. Réparations de la scène (par M. Diosse-fils) et engagement d'un machiniste à l'année.

2. Fourniture de décors, dont je veux connaître le prix d'une façon très précise.

La repertoire indiqué dans le prospectus imprimé que je vous expédie pourra guider M. Diosse pour nous indiquer tous les décors et accessoires qui nous seront les plus nécessaires. Quant à payer 1000 francs par mois un peintre qui viendrait s'établir à Bucarest, c'est tout à fait au-dessus de nos moyens. Nous avons un italien qui nous fait les réparations indispensables et même certains décors au besoin. Nous le garderons pour ce genre de travaux, tout en achetant un fonds de décors neufs.

3. Recherche d'un entrepreneur qui veuille nous amener une bonne troupe d'opéra français, aux conditions indiquées dans le prospectus imprimé.

Voici bien de la besogne et de l'ennui pour vous, mais je crois que dorénavant je n'aurais qu'à écrire directement aux personnes avec lesquelles vous me mettrez en relation, à moins que vous ne me déclariez vous-même que ce que vous appelez mon cabotinage ne vous est pas à charge.

L'architecte M. Alf. Gottereau qui a contracté ici pour la restauration du théâtre (sans la scène) doit être à Paris. Je suis fort étonné qu'il n'ait pas encore été à l'Agence, où il doit faire viser les certificats de ses ouvriers. Mais il ne m'a pas écrit et n'a pas donné signe de vie depuis son départ. J'en suis très contrarié car je lui ai adressé une lettre et une dépêche à l'hôtel Bergère (rue Bergère) que l'on m'avait indiqué comme son adresse à Paris et j'aurais en fait besoin d'avoir une réponse de lui.

Assez pour cette fois, mon cher Vignaud.

Je vous remercie pour tous vos bons services et, en vous serrant la main, je suis comme toujours

Votre tout dévoué

ODOBESCO

(P.S.) Le nouvel agent çà Paris, M. Callimaque Catargy, est un homme fort bien.

[Arhiva M.A.E., Fond Paris, vol. 366.]

Volevodul Matei Basarab,
la 1644.

Ieron. Calinic: Fron-
tispiciu' din Liturghie
(sec. XVII).

Dl. arhitect Alf[red] Gottereau, care a făcut aici contractul pentru restaurarea teatrului (fără scenă), trebuie să fi sosit la Paris. Mă mir foarte că nu a fost încă la Agenție, unde trebuie să vizeze certificatele lucrătorilor săi. De la plecarea sa nu mi-a mai scris și n-a dat nici un semn de viață. Sint foarte nemulțumit de asta, deoarece i-am trimis o scrisoare și o depeșă la hotelul „Bergère” (rue Bergère), care mi-a fost indicat drept adresa lui pariziană, aș avea mare nevoie să capăt un răspuns de la dinsul.

Destul pentru data asta, dragul meu Vignaud.

Îți mulțumesc pentru toate serviciile pe care mi le faci și, stringindu-ți mâna, rămân, ca întotdeauna, devotatul dumitale,

ODOBESCU

[P.S.] Noul agent la Paris, dl. Callimachi Catargi ¹⁰ este o persoană foarte de bine.

să ne aducă o trupă. Ceea ce îmi trebuie este nu un simplu regizor salariat, ci un impresar care să rezolve chestiunea *pe propriul său risc*. Iată de ce dl. Codérat nu-mi poate fi de folos decît în chip indirect, exceptînd cazul că va găsi el însuși impresarul, căruia îi va alcătui trupa.

Cele ce vei găsi în scrisoarea asta, dragă Vignaud, au să te ajute, cred, în rezolvarea chestiunilor mele, și anume în trei puncte importante:

1. Reparațiile scenei (de către dl. Diossefiul) și angajarea unui mașinist cu contract anual.

2. Furnizarea decorurilor, al căror preț vreau să-l cunosc cu precizie.

Repertoriul din prospectul tipărit pe care ți-l expediez îl va putea îndruma pe dl. Diosse ca să ne indice decorurile și accesoriile cele mai trebuincioase. Cît despre a plăti 1000 de franci pe lună unui pictor [de decoruri] care să se stabilească la București, e o chestiune dincolo de posibilitățile noastre. Avem aici un italian, care ne face reparațiile absolut necesare și, la nevoie, chiar unele decoruri. O să-l păstrăm pe el pentru genul acesta de lucrări, cumpărînd desigur un fond de decoruri noi.

3. Căutarea unui impresar care să ne aducă o trupă bună de operă franceză, în condițiile arătate în prospectul tipărit.

Iată așadar o mulțime de treabă și de griji pentru dumneata; cred că de acum înainte voi scrie direct persoanelor cu care ai să mă pui în legătură, în afara cazului că n-ai să-mi declari dumneata că ceea ce numești cabotinajul meu nu te apasă prea tare.

¹⁰ N. Callimachi-Catargi (1830—1882), diplomat român, membru al societății „Junimea” din Iași.

DIRECȚIUNEA GENERALĂ
A THEATRULUI*Mon cher ami,*

J'ai reçu votre lettre du 8 qui contenait le grand travail de Diosse et de nouveaux renseignements sur les projets de Codérat. Je vous remercie de tout le mal qui vous vous donnez pour moi et je fais promesse de vous débarrasser de toutes ces ennuis en écrivant directement à l'un et à l'autre. Je demande à Diosse-fils de se rendre à Bucarest pour réparer notre scène et pour traiter verbalement avec lui au sujet de décors. Il viendra probablement chez vous pour se renseigner quant au voyage et aux appointements que je pourrai donner à un machiniste qu'il m'amènera. Parlez-lui, je vous prie, de 400, tout au plus 500 frnacs par mois.

Codérat es tombé dans les filets d'une drôlesse qui mène par le nez un gros garçon de banquier de Bucarest, un Zerlendi. Jamais de la vie je n'accepterai à donner le théâtre entre les mains de M-lle Duglass.

Assez de la Keller ! Je ne tiens pas à n'avoir que des cocottes sur le retour pour impressarii. Seraient-elles jeunes et attrayantes que je refuserai de même. Je veux des hommes et des hommes sérieux et entendus dans la matière.

Si j'ai écrit à Codérat que j'avais laissé l'affaire du machiniste entre vos mains, c'est pour attendre la réponse de Diosse. Je ne lui ai cependant jamais dit que vous aviez charge de conclure et de signer un contrat. Je ne vous donnerai pas de pareils embarras.

Gottreau est revenu ; il se met au travail et j'espère que tout ira bien.

Avez [vous] déjà [vu] M. Callimaque Catargy ? Comment l'avez-vous trouvé ? Ecrivez-moi dans vos moments perdus et recevez avec mes mille remerciements mes meilleures amitiés.

ODOBESCU

*Bucarest**le 14 juin 1875*

[Arhiva M.A.E., Fond Paris, vol. 366.]

DIRECȚIUNEA GENERALĂ
A THEATRULUI*Bucarest, le 3 juillet 1875**Mon cher Vignaud,*

Je viens [de] vous expédier une somme de 1100 francs en vous priant de vous en servir ainsi qu'il suit :

1. J'ai établi par correspondance avec M. Diosse que son fils viendrait séjourner à Bucarest pendant 1 mois, pour réparer la scène du théâtre et inspecter notre matériel de décors. A cet effet il recevra 1 500 frs. pour frais de voyage et de séjour (dont 800 francs d'avance, que vous lui remettrez contre quittance), de plus il aura 5% sur les travaux exécutés pour la scène. Je me suis engagé à leur commander cette année des décors pour une somme dont le minimum serait [de] 15000 francs, payables à Paris, après réception des décors exécutés par eux. Vous sera-t-il agréable d'être la personne chargée de cette réception ou bien préférez-vous que je m'adresse ailleurs ? J'ai cependant grande confiance en votre bon goût.

2. M. Diosse doit nous amener un machiniste avec lequel poserai [sic !] ici un contrat pour 3 ans, à raison de 500 francs par mois. Pour le voyage de ce machiniste je vous envoie 300 francs. Voici la somme totale de 1100 francs employée.

Les affaires réglées (et je vous demande pardon des ennuis que je vous donne) il ne me reste plus qu'à vous adresser mes bonnes amitiés. Je suis plongé dans le théâtre. Et vous ? Que faites-vous ? Comment vous entendez-vous avec le nouvel Agent ? Ne le trouvez-vous pas supérieur à son prédécesseur ?

Dragă prietene,

Am primit scrisoarea dumitale din 8 [curent] care cuprindea lucrarea cea mare a lui Diosse și informații noi asupra proiectelor lui Codérat. Îți mulțumesc pentru osteneala ce ți-o dai cu mine și am să te scutesc de toate aceste plictiseli, scriindu-le direct și unuia și celuilalt. Îl rog pe Diosse-fiul să vină la București pentru reparația scenei și ca să trateze verbal cu mine în legătură cu decorurile. Are să vină probabil la dumneata ca să se informeze asupra călătoriei și lefii pe care aş putea-o da unui mașinist pe care-l va aduce cu el. Vorbește-i, te rog, de 400, *cel mult* 500 de franci pe lună.

Codérat a căzut în mrejele unei femei de nimica ce duce de nas un prostălău de bancher din București, un oarecare Zerlendi¹¹. Pentru nimic în lume n-am să accept să dau teatrul pe mâna d-rei Duglass¹².

A fost de ajuns d-na Keller¹³. Nu țin să am ca impresari doar cocote îmbătrinite. Și chiar de-ar fi june și atrăgătoare, tot aş refuza. Vreau bărbați, *bărbați serioși și pricepuți* în meserie.

Dacă i-am scris lui Codérat că ți-am încredințat dumitale chestiunea mașinistului, am făcut-o ca să aștept răspunsul lui Diosse. Dar nu i-am spus niciodată că ai avea însărcinarea să închei și să semnezi un contract. Nu te-aș viri în asemenea încurcături.

Gotttereau s-a întors; se pune pe treabă și nădăjduiesc că totul va merge bine.

L-ai cunoscut pe dl. Callimachi Catargi? Cum l-ai găsit? Scrie-mi în clipele dumitale de răgaz și primește, împreună cu multele mele mulțumiri, sentimentele mele cele mai bune de prietenie,

ODOBESCU

București, 14 iunie 1875

6

București, 3 iulie 1875

Dragă Vignaud,

Tocmai ți-am expedit suma de 1100 de franci, rugindu-te să te folosești de ea după cum urmează:

1. Am stabilit prin corespondență cu dl. Diosse ca fiul său să vină la București pe timp de o lună, pentru a repara scena teatrului și a inspecta ceea ce avem în materie de decoruri. Pentru aceasta va primi 1500 de franci cheltuieli de călătorie și de ședere (din care 800 franci avans, pe care i-i vei remite contra chitanță); în plus va mai avea 5% asupra lucrărilor executate pentru scenă. M-am angajat să le comand

anul acesta decoruri în valoare de cel puțin 1500 franci, plătibili la Paris, după recepționarea decorurilor făcute de dîșii. Ți-ar fi oare agreabil să fii dumneata persoana însărcinată cu această recepționare, sau preferi să mă adresez altcuiva? Am totuși o mare încredere în bunul gust al dumitale.

2. Dl. Diosse trebuie să ne aducă un mașinist cu care voi încheia aici un contract pe 3 ani, cu 500 de franci pe lună. Pentru călătoria mașinistului îți trimit 300 de franci. Iată, așadar, întrebuințarea sumei totale de 1100 de franci.

Odată afacerile încheiate (și-mi cer iertare pentru plictiselile pe care ți le pricinuiesc), nu-mi mai rămîne decît să-ți trimit semnele mele de prietenie. Cum te înțelegi cu noul Agent? Nu-l găsești superior predecesorului său?

¹¹ Christofi Zerlendi (1844—?) bancher bucureștean, consilier comunal și senator (1888—1895).

¹² Impresară franceză.

¹³ Émilie Keller, directoare a trupei franceze de la Teatrul cel Mare din București, pînă în 1875.

Je reviens au théâtre pour vous demander pourquoi M. Gottereau n'a pas fait légaliser à l'Agence les certificats des personnes qu'il a engagé pour la réparation de notre théâtre? Veuillez me faire savoir ce qui s'est passé à ce sujet.

Je vous serre bien amicalement le main et attends un mot de réponse.

Tout à vous

ODOBESCU

[Arhiva M.A.E., Fond Parls, vol. 366.]

7

DIRECTIUNEA GENERALA

A

THEATRULUI

Bucarest, le 4 Août 1875

Monsieur l'Agent,

Étant sur le point de conclure avec Mr. Étienne Codérat, agent dramatique, domicilié à Paris, rue d'Aboukir 40, un contrat par lequel la Direction Générale des Théâtres à Bucarest lui cède l'exploitation du Grand Théâtre, j'ai recours à votre obligeance et je vous prie de vouloir bien [sic!] faire signer par le dit sieur Codérat le double exemplaire du contrat, que je joins à la présente et après avoir légalisé sa signature, de vouloir bien me les renvoyer à Bucarest, afin qu'à mon tour j'y appose ma signature.

En vous exprimant mes remerciements anticipés, je vous prie, Monsieur l'Agent, de vouloir bien agréer l'expression de ma considération la plus distinguée,

Le Directeur Général des Théâtres

ODOBESCU

Monsieur,

Monsieur l'Agent diplomatique de Roumanie à Paris etc. etc.

[Arhiva M.A.E., Fond Parls, vol. 366.]

8

Bucarest, le 4/16 août 1875

Mon cher Vignaud,

C'est encore pour les affaires du Théâtre que je vous adresse cette missive. Avant tout cependant il faut que je vous remercie de m'avoir envoyé Diosse; j'en suis fort content et je vais régler avec lui l'engagement du machiniste qu'il nous a recommandé.

Maintenant c'est avec Codérat que nous allons avoir à faire. Après bien de correspondances nous sommes tout prêts de nous entendre pour qu'il vienne exploiter lui même notre Théâtre. J'ai bien quelque soupçon que le Zerlendi et la Duglass ont un doigt dans cette affaire; mais, quant à moi, je me fie à votre recommandé et je ne conclus qu'avec lui personnellement. Les autorités verraient ici du plus mauvais oeil que je n'aie pas pu faire autre chose que de remplacer la Direction de Mme Keller par celle d'une autre cocotte, peut-être encore moins entendue que celle-là. C'est donc à Codérat que je donne le théâtre. Je lui ai écrit, il y a une quinzaine de jours, une longue lettre où je détaillais toutes les conditions du contrat; il m'a expédié une minute où il avait fait d'assez notables changements. Pour le moment c'est à vous que j'envoie ci-inclus le contrat, dans son texte définitif, signé par moi. J'espère que Codérat l'acceptera tel qu'il est et que de cette façon l'affaire sera conclue. Faites-lui comprendre qu'il n'a pas à s'effrayer des conditions; il faut prendre nos mesures; mais si sa troupe est bonne (notre public est assez difficile, étant fort habitué à fréquenter les théâtres de Paris), si sa troupe est bonne, dis-je, il ne peut faire ici que d'excellentes affaires; de mon côté je l'y aiderai, m'étant recommandé par vous.

Ainsi donc veuillez voir Codérat; donnez-lui à lire le contrat ci-inclus; s'il l'accepte sans aucune modification, l'affaire est conclue. Annoncez-le moi, je vous prie, par un télégramme. Ensuite veuillez procéder de la façon suivante:

Mă întorc la chestiunea teatrului, întrebându-te de ce oare dl. Gottereau nu a pus să se legalizeze la Agenție certificatele persoanelor ce le-a angajat pentru reparațiile teatrului nostru? Te rog, fii bun și înștiințează-mă ce s-a întâmplat în legătură cu aceasta.

Îți string cu multă prietenie mâna și aștept cîteva cuvinte de răspuns.

Al dumatile,

ODOBESCU

7

București, 4 august 1875

Domnule Agent,

Fiind pe punctul de a încheia cu Dl. Étienne Codérat, agent dramatic, domiciliat la Paris, rue d'Aboukir 40, un contract prin care Direcția Generală a Teatrelor din București îi cedează exploatarea Teatrului cel Mare, recurg la amabilitatea dumneavoastră rugîndu-vă a-l pune pe sus-numitul domn Codérat să semneze cele două exemplare din contract pe care le alătur prezentei; și, după ce-i veți fi legalizat semnătura, să binevoiți a mi le retrimite la București, ca să le pot semna eu însumi.

Exprimîndu-vă mulțumirile mele anticipate, vă rog, Domnule Agent, să primiți expresia distinsei mele considerațiuni.

Directorul General al Teatrelor,

ODOBESCU

Domnului

Agent diplomatic al României la Paris etc. etc.

8

București, 4/16 august 1875

Dragă Vignaud,

Îți trimit această scrisoare tot în legătură cu treburile Teatrului. Înainte de toate, însă, vreau să-ți mulțumesc că mi l-ai trimis pe Diosse; sint foarte mulțumit de el și am să perfectez cu el angajarea mașinistului pe care ni l-a recomandat.

Acum o să avem ceva treabă cu Codérat. După mai multe scrisori, sintem gata să ne înțelegem cu el să vină aici pentru a lua în exploatare el însuși Teatrul nostru. Am oarecari bănuieli că *Zerlendi* și *Duglass* sint viriți și ei în afacerea asta; cît mă privește, însă, sint încrezător în recomandatul dumatile și nu închei înțelegerea decît cu el personal. Autoritățile de aici ar vedea cît se poate de prost faptul că eu n-aș fi putut face altceva decît să înlocuiesc conducerea de către d-na Keller cu cea a unei alte cocote, poate chiar mai puțin pricepută decît aceea. Așadar, îi încredințez teatrul lui Codérat. I-am scris, acum vreo cincisprezece zile, o lungă scrisoare în care amănunțesc toate condițiile contractului; dînsul mi-a expediat o minută în care a făcut schimbări destul de importante. Pentru moment, îți trimit dumatile, aici alăturat, contractul, în forma lui definitivă, semnată de mine. Sper că Codérat îl va accepta așa cum este și în acest fel afacerea va fi încheiată. Fă-l să înțeleagă că nu trebuie să se sperie de condiții; e nevoie să ne luăm măsuri [de precauție]; dacă însă trupa lui este bună (publicul nostru destul de pretențios, fiind obișnuit să frecventeze teatrele pariziene), așadar dacă trupa lui este bună, nu poate să facă aici decît afaceri excelente; dinspre partea mea, am să-l ajut, ca pe unul recomandat de dumneata.

Prin urmare vezi-l pe Codérat, dă-i să citească alăturatul contract; dacă-l acceptă *fără nici o modificare*, afacerea e încheiată. Dă-mi de știre, te rog, despre asta, printr-o telegramă.

După aceea, fii bun și procedează în felul următor:

Faites faire à Paris deux belles copies toutes semblables de cet sacte (pour payer le copiste vous pouvez prendre sur les 300 francs qui sont en dépôt chez vous pour le voyage du machiniste). Les copies faites, que Codérat les signe, à sa place, et que l'Agence de Roumanie légalise sa signature (pour cela, je joins ici une lettre officielle à l'Agent, que vous aurez l'obligeance de présenter quand les copies et signatures seront prêtes). Puis vous m'envoyez ces deux exemplaires; je les signe aussi et je vous en renvoie un, pour que vous le remettiez à Codérat, qui alors vous restituera (pour me le renvoyer) l'original sur papier pelure d'oignon que j'expédie dans la présente lettre, à l'intention de Codérat.

Tout cela est un peu compliqué; mais en voulant faire ici des copies en français on m'a gâté beaucoup de temps et de papier. Et je tiens à finir vite, pour ne pas perdre de la main une autre affaire, dans le cas où Codérat refuse mes conditions cette fois définitives. Aussi, je vous prie instamment, mon cher Vignaud, de me communiquer par télégraphe le résultat. Le temps devient de plus en plus pressant.

Un mot encore relativement au contrat. Depuis [sic!] la loi, les timbres n'y seront apposés que lorsque Codérat sera dans le pays; c'est une affaire insignifiante; une vingtaine de francs en tout, je pense.

J'ai la main toute fatiguée d'avoir transcrit ce long factum, sans quoi je continuerais à remplir une quatrième page; mais vous ne pourrez plus me lire, aussi je réserve ce plaisir pour une autre fois et de, mai main dolente, je serre de loin votre dextre.

Tout à vous,

ODOBESCU

P.S. Il est bien entendu que vous me renvoyez mon contrat si Codérat refuse de le signer; il aurait bien tort, car je suis persuadé qu'il n'aura qu'avantages.

[Arhiva M.A.E., Fond Paris, vol. 366.]

9

DIRECȚIUNEA GENERALĂ

A

THEATRULUI

Bucarest le 31 août 1875

Mon cher Vignaud,

Je reçois à l'instant votre lettre du 24 contenant la quittance de Diosse et la facture de Codérat. En même temps m'arrive une lettre de ce Monsieur. Ces deux pièces ne sont qu'un tissu d'insolences qui vont jusqu'à s'exprimer irreverencieusement sur la personne du Prince. Je ne doute pas que si vous aviez jetté les yeux sur ce qu'il vous a remis, vous, employé du Gouvernement roumain, vous n'auriez pas accepté à me transmettre une pièce pareille, malgré son caractère nullement officiel. Je savais bien que les gens de théâtre, en France surtout, sont très mal élevés, mais n'étant nullement habitué à des correspondants [sic!] du genre de celui dont le Codérat m'a [sters] donné un échantillon, je m'empresse d'y mettre fin. Je suis trop de vos amis pour vous en vouloir de m'avoir exposé à des relations aussi peu agréables pour moi.

Nous resterons sans théâtre [sic!] plutôt que d'avoir à faire à des gens aussi peu convenables. Faut espérer cependant qu'ils ne sont pas tous les mêmes. Aussi je fais une nouvelle tentative. Un individu que je connais comme un très brave homme, qui a [sters] joué assez longtemps à Bucarest, un M. Chamonin, m'a écrit pour me demander de prendre le théâtre [sic!] de Bucarest; je lui ai répondu en l'engageant à aller voir chez vous les nouvelles conditions communiquées dans le contract [sic!] que je vous ai envoyé par Codérat.

Pour Chamonin, que je connais, je suis disposé à faire des modifications en tout ce qui concerne les restrictions imposées à Codérat, sous lequel j'ai toujours soupçonné de retrouver la Duglass.

Aussi faites-moi l'amitié de confier le contract [sic!] à Chamonin quand il se présentera chez vous, pour qu'il puisse me communiquer son opinion. J'espère qu'il le fera dans d'autres termes que la représentation de la Duglass.

Pune să se facă la Paris două copii identice cu acest act (pentru plata copistului, poți să iei din cei 300 de franci care să află în păstrare la dumneata pentru călătoria mașinistului). O dată copiile făcute, Codérat să le semneze, unde se cuvine, iar Agenția României să-i legalizeze semnătura (pentru asta îți alătur o scrisoare oficială către Agent, pe care fii atît de amabil și prezintă-i-o, cînd copiile și semnăturile vor fi în ordine). Apoi îmi trimiți cele două exemplare; le semnez și eu și îți returnez una dintre ele, ca să i-o remiți lui Codérat care, atunci, îți va restitui (ca să mi-l trimiți) originalul pe hîrtie foiță, pe care îl expediez cu această scrisoare, pentru Codérat.

Toate acestea sînt puțin cam complicate; dar vrînd eu să fac copii în franceză, aici, am prăpădit mult timp și multă hîrtie. Țin să termin repede, pentru a nu pierde din mină o altă afacere, în cazul în care Codérat refuză condițiile mele, de data asta definitive. De aceea, te rog insistent, dragă Vignaud, să-mi comunici telegrafic rezultatul. Timpul devine din ce în ce mai presant.

Încă o vorbă în legătură cu contractul. Potrivit legii, timbrarea se va face numai cînd Codérat se va afla în țară; e o treabă de nimic — douăzeci de franci în totul, așa cred.

Mi-a obosit mina cu transcrierea acestor probleme, căci altfel aș continua să umplu și a patra pagină; dar n-ai putea să mai citești, așa că îmi rezerv plăcerea aceasta pentru altă dată și, cu mina mea dureroasă, îți string de departe mina.

Al dumitale,

ODOBESCU

[P.S.] Este de la sine înțeles că ai să-mi returnezi contractul dacă Codérat refuză să-l semneze; dar ar greși amarnic, căci sînt convins că nu va avea decît avantaje de pe urma lui.

9

București, 31 august 1875

Dragul meu Vignaud,

Tocmai am primit scrisoarea dumitale din 24 [curent], cuprinzînd chitanța lui Diosse și factura lui Codérat. În același timp mi-a sosit o scrisoare de la acest [din urmă] domn. Cele două piese nu sînt decît o urzeală de insolențe care merg pînă la exprimări ireverențioase, față de persoana Prințului ¹⁴. Nu mă îndoiesc că, dacă ți-ai fi aruncat ochii asupra celor ce ți-a remis, dumneata, ca angajat al guvernului român, n-ai fi acceptat să-mi transmiți o asemenea scrisoare, în ciuda caracterului ei cu totul neoficial. Știam că oamenii de teatru, în Franța mai cu seamă, sînt foarte prost crescuți, dar, nefiînd deloc obișnuit cu corespondențe de felul aceloră din care Codérat mi-a dat o mostră, mă grăbesc să-i pun capăt. Sînt prea prieten cu dumneata ca să te țin de rău că m-ai expus unor relații atît de puțin agreabile pentru mine.

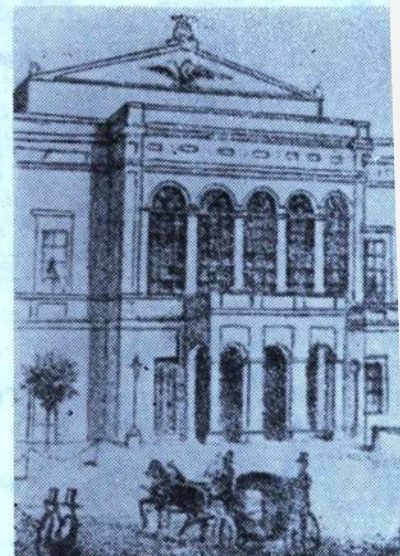
Vom rămîne mai degrabă fără teatru decît să avem de-a face cu persoane atît de puțin convenabile. Trebuie totuși să nădăjduim că nu sînt cu toții aidoma. Fac de aceea o nouă încercare. Un individ pe care-l cunosc drept om de ispravă și care a jucat destul de multă vreme la București, un domn Chamonin ¹⁵, mi-a scris ca să mă roage să ia [în antrepriză] teatrul din București; i-am răspuns sfătindu-l să meargă să vadă la dumneata noile condiții comunicate în contractul pe care ți l-am trimis prin Codérat.

Pentru Chamonin, pe care-l cunosc, sînt dispus să fac modificări în tot ceea ce privește restricțiile impuse lui Codérat, în spatele căruia am bănuît totdeauna că am s-o găsesc pe Duglass.

Așadar fii bun și incredințează contractul lui Chamonin, cînd are să se prezinte la dumneata, ca el să-mi poată comunica părerea lui. Sper s-o facă în alți termeni decît reprezentanța lui Duglass.

¹⁴ Carol de Hohenzollern, domnitor, apoi rege al României.

¹⁵ Actor francez din trupa Keller.

Imagini de epocă ale
pieței și clădirii Tea-
trului Național din
București.

Mais je regrette d'avoir à vous entretenir si longtemps de ces misères de cabotins. Je suis malheureusement plongé dans le theatre [sic!] jusque par dessus l'occiput.

Avez vu à Paris le Ministre des Cultes? Qu'en dites-vous? Il est revenu enchanté de Paris, mais non du Congrès de Géographie.

L'entreprise de M. Gottereau a mal tourné; nous voilà maintenant faisant les réparations du theatre [sic!] en régie. Aussi j'ai à perdre le temps, de vous griffonner ces quelques lignes; je les termine donc bien vite en vous serrant la main. Répondez-moi dans vos moments perdus. Tout à vous,

ODOBESCU

10

Vienne, le 21 septembre 1875

Mon cher Vignaud,

J'ai quelques heures de répit à Vienne et j'en emploie quelques minutes à vous écrire pour économiser une grande dépêche que j'aurai été obligé sans cela de vous expédier de Bucarest.

C'est au sujet des sommes que vous recevez et de leur emploi. Voici quelles elles [sic!] seront :

3000 fr. pour M. de Bongars (rue de la Banque 17) qui s'est chargé de vous faire parvenir une copie de notre contract [sic!] Demandez-le lui quand il viendra toucher.

1000 fr. pour le machiniste Guède dont vous avez les contracts [sic'] entre les mains. Vous me renverrez celui qu'il aura signé et vous lui recommanderai [sic!] d'aller voir, avant son départ pour Bucarest, Mr. de Bongars. C'est par lui aussi que vous voudrez bien m'envoyer deux grands plans de la scène de Bucarest qui serait [sic!] remis à l'Agence par M. Souty, l'entrepreneur des réparations, rue Vaneau 33. Il est indispensable que Guède rapporte ces plans.

500 fr. avec lesquels vous aurez à payer, quand elle vous sera présentée, la facture d'un M. Hallé, fabricant d'accessoires de théâtre. Je ne connais pas encore la somme à laquelle montera cette facture; mais j'enverrai toujours 500 fr.

300 fr. pour Votre Seigneurie, avec mes meilleurs remerciements. On me bouscule pour partir, je finis donc en vous serrant la main.

Tout à vous

ODOBESCU

J'ai donné à de Bongars l'adresse de Busecoin [?] pour ses transports de costumes et de partitions. Voyez comme je le [text lipsă].

¹⁶ Titu Maiorescu, Ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice între 7 aprilie 1874 — 28 ianuarie 1876.

Îmi pare rău că trebuie să-ți vorbesc atât de mult despre aceste mizerii ale unor cabotini. Din nefericire sînt cufundat pînă peste creștet în chestiunile teatrului.

L-ai întîlnit la Paris pe Ministrul Cultelor ¹⁶? Ce zici despre el? S-a întors încîntat de Paris, dar nu [și] de Congresul de geografie.

Antrepriza d-lui Gottereau a eșuat; iată-ne acum făcînd reparațiile la teatru în regie. A-ți mîzgăli aceste cîteva rînduri sînt un răgaz pentru mine; le închei deci la repezeală, stringîndu-ți mina. Răspunde-mi cînd ai vreme.

Al dumitale,
ODOBESCU

10

Viena, 21 septembrie 1875

Dragă Vignaud,

Am la Viena cîteva clipe de răgaz, din care folosesc o parte pentru a-ți scrie, ca să economisesc lunga depeșă pe care, fără asta, aș fi fost obligat să ți-o expediez de la București.

E vorba de sumele pe care ai să le primești și de întrebuițarea lor.

Iată care vor fi acestea:

3000 de franci pentru dl. de Bongars ¹⁷ (rue de la Banque, 17) ce s-a obligat să facă să ne parvină o copie a contractului nostru. Întreabă-l de asta cînd va veni să încaseze.

1000 de franci pentru mașinistul Guède, ale cărui contracte le ai la dumneata. Îmi vei trimite înapoi pe acela ce-l va fi semnat și îi vei recomanda ca înainte de plecarea spre București să se ducă la dl. Bongars. Tot prin dînsul te rog să-mi trimiți două planuri mari ale scenei de la București, care vor fi remise Agenției de către Dl. Souty, antreprenorul reparațiilor, rue Vaneau, 33.

Este indispensabil ca Guède să aducă aceste planuri.

500 de franci cu care va trebui să plătești, cînd îți va fi prezentată, factura d-lui Hallé, fabricant de accesorii pentru teatru. Nu cunosc încă suma la care se va ridica această factură; trimit totuși 500 fr.

300 de franci pentru domnia ta, cu cele mai calde mulțumiri. Acuma sînt înghiontit să plecăm, așa că închei stringîndu-ți mina.

Al dumitale,
ODOBESCU

I-am dat lui de Bongars adresa lui Busecoin [?] pentru transportul de costume și partituri. Vezi cum... [text incomplet, pierdut]

¹⁷ Armand de Bongars, impresar parizian, căruia i s-a încredințat, prin contract, din 19 ianuarie 1875, concesiunea Teatrului cel Mare din București pentru spectacolele de operă, operă comică și balet.

DIRECTIUNEA GENERALA
A THEATRELOR*Mon cher Vignuad,*

Je vous écris ces quelques lignes pour vous prier de terminer au plus vite le différend Bongars. Le ministère est changé; le ministre actuel des Cultes m'est très hostile; aussi je voudrais rendre tous mes comptes du théâtre et quitter cette fatigante et ennuyeuse charge qui m'a tourmenté depuis un an.

Je viens donc vous donner quelques commissions dont, avec votre amabilité ordinaire, vous voudrez bien vous acquitter, n'est-ce pas?

1. Renvoyez-moi le contract [sic!] avec de Bongars et faites [sters] comprendre à ce Monsieur que je n'ai absolument rien à lui restituer. Il était bien entendu que c'est à cette condition que vous résillierez le contract [sic!]. J'ai payé à tout le monde les voyages de retour, excepté à Mlle Couvreur, qui est partie sans me le dire, sur une déclaration qui lui a été faite par Mr. de Goty et non par moi. Je n'ai donc rien à affirmer sur son renvoi. Mr. de Bongars l'avait lui même ordonné à son représentant.

2. La musique de Bathlot est déjà expédiée; elle contient même ce qu'il m'avait [sters] envoyé par l'intermédiaire d'Ambroselli. Je tâcherai de lui expédier, le plus tôt possible, deux mois de location, c'est à dire 500 fr., et le coût du transport de la caisse.

3. Veuillez dire à Mr. Ambroselli que j'ai reçu les quittances de Mr. Dulaurens [?] et Mme Chelli Roulo [?]; remerciez-le de ma part et annoncez-lui que la musique qu'il m'a expédiée lui a été renvoyée par petite vitesse.

4. Envoyez-moi la quittance de Diosse pour les 2.000 fr. que vous lui avez donné en dernier lieu. Il y aura du tirage maintenant pour lui envoyer le restant; mais ne le désespérez pas; vous savez que chez nous on finit toujours par obtenir ce que l'on veut; mais il faut souvent patienter.

5. En dernier lieu, je vous demanderai de vouloir bien m'envoyer, si cela vous est possible, un relevé général des sommes que vous avez reçu de moi pour le compte du theatre [sic!] et de leur emploi détaillé. Il est vrai que j'ai tout cela dans vos lettres, mais j'aimerais bien aussi avoir cela dans un tableau général. Si possible, je compte sur vous. Ommettez là-dedans les paiements que vous avez fait pour moi personnellement, à savoir dette personnelle de 300 fr., abonnement au „Figaro“ et autres choses, s'il y en a. Faites-moi ce compte à part.

Je finis cet affreux griffonnage qui ne traite qu'affaires; mais je compte sur vous pour me dispenser d'écrire autant de lettres à de Bongars, Ambroselli, Bathlot et Diosse.

Mes remerciements anticipés avec mes amitiés plus sincères,

ODOBESCU

*Bucarest le 22/10 avril 1876**Mon cher ami,*

J'ai reçu votre lettre et les comptes qu'elle contenaient [sic!]; ils étaient quelque peu erronnés; mais cela ne fait rien; je vous en remercie tout de même; j'avais vos lettres précédentes d'après lesquelles j'ai pu établir ce que vous avez reçu et donné. Je vous demande aussi pardon d'avoir oublié que j'avais déjà reçu la dernière quittance de Diosse. Notre théâtre ne fonctionne plus jusqu'en automne et j'en suis bien aisé; j'ai tout le temps pour m'occuper d'autre chose et je travaille activement à mon livre sur Pétrossa. L'édition roumaine est déjà en train de publication à Bucarest; je m'occuperai incessamment de la française, qui paraîtra probablement chez Morel. Ce travail nécessite chez moi de nouvelles recherches, car chaque jour je trouve quelques [sters] nouveaux rapprochements à faire. Serait-ce abuser de votre obligeance que de vous demander cette fois encore à m'aider?

Dragă Vignaud,

Îți scriu aceste citeva rinduri pentru a te ruga să pui capăt cât mai repede diferendului Bongars. Guvernul s-a schimbat ¹⁸; actualul ministru al cultelor ¹⁹ îmi este foarte ostil; de aceea aş vrea să închei toate socotelile mele cu teatrul şi să părăsesc această însărcinare obositoare şi plicticoasă, care m-a chinuit de un an încoace.

Am să-ţi incredinţez aşadar citeva comisoane de care, nu-i aşa, ai să fii bun să te achiţi cu amabilitatea dumitale obișnuită.

1. Trimite-mi înapoi contractul cu de Bongras şi fă-l să înţeleagă pe acest domn că nu am să-i restitui nimic. Era de la sine înţeles că vei rezilia contractul cu această condiţie. Am plătit tuturor călătoriile de întoarcere, cu excepţia d-rei Couvreur, care a plecat fără să-mi spună, în urma unei declaraţii ce i-a fost făcută de Dl. de Goty şi nu de mine. N-am deci nimic de spus asupra concedierii ei. Dl. de Bongars dăduse el însuşi dispoziţie în acest sens reprezentantului său.

2. Partiturile lui Bathlot au fost deja expediate; în ele sînt cuprinse chiar şi ceea ce îmi trimisese prin mijlocirea lui Ambroselli ²⁰. Am să încerc să-i expediez cât mai curînd posibil costul a două luni de locaţie, adică 500 de franci, şi costul de transport al lăzii.

3. Fii bun şi spune-i d-lui Ambroselli că am primit chitanţele d-lui Dulaurens ²¹ [?] şi d-nei Chelli Roulo ²², mulţumeşte-i din partea mea şi anunţă-l că partiturile pe care mi le-a expedit i-au fost returnate prin coletărie obișnuită.

4. Trimite-mi chitanţa lui Diosse pentru cei 2000 de franci pe care i-ai remis ultima oară. Acum o să fie dificultaţi cu trimiterea sumei restante; nu dispera însă; ştii doar că la noi sfîrşeşti totdeauna prin a obţine ceea ce vrei; dar adesea trebuie să te înarmezi cu răbdare.

5. În sfîrşit, aş vrea să te rog să fii atît de bun şi să-mi trimiţi, dacă se poate, o recapitulare generală a sumelor pe care le-ai primit de la mine în contul teatrului, cu detalierea întrebuintării lor. Este adevărat că toate acestea se găsesc în scrisorile dumitale, dar aş vrea să dispun de ele într-un tablou general.

Dacă se poate, contez pe dumneata. Omite, te rog (din aceste sume) plăţile pe care le-ai făcut pentru mine *personal*, adică *datoria personală* de 300 de franci, abonamentul la „*Le Figaro*” şi alte asemenea, dacă sînt.

Închei aici această mîzgăleală oribilă, care nu vorbeşte decît de afaceri; dar îmi pun nădejdea în dumneata, ca să fii scutit să scriu tot atîtea scrisori lui Bongars, Ambroselli, Bathlot şi Diosse.

Mulţumirile mele anticipate, odată cu expresia prieteniei mele celei mai sincere,

ODOBESCU

Bucureşti

22/10 aprilie 1876

12

Dragă prietene,

Am primit scrisoarea dumitale şi conturile cuprinse în ea; acestea erau puţin greşite, dar nu-i nimic. Îţi mulţumesc oricum; aveam scrisorile dumitale precedente, din care am putut să reconstitui ceea ce ai primit şi ai dat. Te rog să mă ierţi pentru a fi uitat că promisem deja ultima chitanţă a lui Diosse. Teatrul nostru nu mai funcţionează pînă în toamnă şi sînt foarte mulţumit de asta; am răgazul de a mă ocupa de altele. Lucrez cu sîrg la cartea mea despre Pietroasa ²³. Ediţia românească se află în curs de publicare la Bucureşti ²⁴; mă voi ocupa foarte curînd de cea franceză, ce va apărea probabil la Morel. Pentru mine, munca aceasta necesită cercetări noi, căci în fiecare zi găsesc de făcut alte apropieri. Ar însemna oare să abuzez de gentileţea dumitale dacă ţi-aş cere şi de data aceasta să mă ajuţi? Şi iată cum:

¹⁸ După demisia guvernului prezidat de Lascăr Catargiu (11/23 martie 1871 — 4/16 aprilie 1876), noul guvern, de tranziţie, a fost format sub preşedinţia generalului Ion Emanuel Florescu (4/16 aprilie 1876 — 27 aprilie/9 mai 1876).

¹⁹ Arhitectul Alexandru Orăscu (1817—1894), autor al clădirii Universităţii din Bucureşti.

²⁰ Edouard Ambroselli, impresar parizian.

²¹ Cîntăreţ francez.

²² Soprană franceză.

²³ Monografia *Le Trésor de Petrossa (Tezaurul de la Pietroasa)*, al cărei prim volum a apărut la Paris în 1889; celelalte două volume au apărut postum, în 1896 şi 1900.

²⁴ Ediţia nu a apărut.

Et voici comment : Il me faudrait l'ouvrage de Gubernatis, Mythologie zoologique, édition française. Je crois que c'est Reinwald qui l'a publié. Veuillez me [sters] l'envoyer de la façon la plus expéditive. Je vais vous demander encore une commission, mais beaucoup plus difficile. En 1848 il a paru dans le Journal de [sic !] l'Illustration, un long article sur la Valachie (avec nombreuses gravures) écrit par Billecocq, autrefois consul de France à Bucarest. Il en a été fait un tirage à part sous le titre d'Album Moldo-Valaque ou Guide etc.

Voulez-vous, mon cher ami, vous informer si l'on peut trouver l'Album et dans le cas négatif, me procurer le volume de l'Illustration de 1848 qui contient l'article en complet ?

Je crois que la somme que vous avez encore chez vous, vous suffira pour ces deux commissions, ainsi que pour continuer pour six mois mon abonnement au „Figaro“ ; il expire au 1-er Juin et il faut s'y prendre à temps pour ne pas avoir d'interruptions.

La politique se complique de nouveau dans notre pays ; le Ministère actuel est composé de la façon la plus éteroclyte [sic !]. Nous allons voir lequel des chefs de partis qui le composent saura jouer les autres et rester maître de la situation ; pour le moment c'est un tohu-bohu à ne plus s'y reconnaître. Je suis tout heureux d'en être loin et de pouvoir travailler tranquillement à mon livre que je tâche de soigner le plus qu'il m'est possible.

Vous aurez trop de peine à lire ce qui précède pour que je continue ; je vous remercie donc d'avance pour ce que vous allez encore faire pour moi et vous serre la main en ami,

ODOBESCU

Bucarest
Ce 1/13 mai 1876

13

DIREȚIUNEA GENERALĂ A TEATRELOR

Mon cher Vignaud,

Il y a déjà bien longtemps que je remets du jour au lendemain le soin de vous écrire, mais les malheureuses affaires de notre théâtre me prennent mon temps, mon repos, ma tête.

Je me suis fourré dans une bien mauvaise affaire et je lutte en désespéré pour m'en dépêtrer. Ce sera bien la dernière fois que je tenterai de faire du nouveau avec un public aussi peu éclairé [sters] et à la fois prétentieux et exigeant [sters] comme le notre.

Mais parlons affaires. Je vous adresse ci-joint une lettre officielle dans l'affaire de Bongars ; veuillez en prendre connaissance, [sters] en communiquer le contenu à de Bongars et terminer complètement avec lui, en réglant toutes les petites questions accessoires dont traite la lettre.

D'un autre côté, je vous prie de vous informer chez Ambroselli de ce que je lui dois pour location et expédition de partitions musicales. Si vous n'avez plus d'argent à moi chez vous, je vous enverrai ce qu'il vous faudra pour acquitter sa nouvelle facture, car je pense que la première, pour partitions de piano et frais de poste, a déjà été acquittée par vous.

Pour ce qui concerne Diosse, voyez s'il est possible qu'il m'expédie, par vitesse moyenne, tout ce qu'il a fini en fait de décors et je payerai avec les frais de transport le coût du travail, comme cela a déjà été fait pour la dernière caisse qu'il m'a envoyée. En ce moment je ne me trouve pas en fonds ; mais le ministère dans quelques six semaines me fera un paiement qui me permettra de régler les arriérés à Diosse. Je ne voudrais pas cependant perdre tout ce temps pour l'expédition des décors [adăugat] ayant besoin surtout de Faust.

Traitez cette affaire, mon cher Vignaud, et écrivez-moi à ce sujet aussitôt que vous aurez arrêté quelque chose.

Je n'ai guère le temps de vous entretenir plus longuement. En vous remerciant donc pour tout votre obligeant concours, je suis comme toujours votre dévoué.

ODOBESCU

Bucarest
ce 11/23 nov. 1876

²⁵ Angelo De Gubernatis (1840—1913), scriitor și istoric literar italian, orientalist.

²⁶ Adolphe Billecocq, consul general al Franței la București între 1839 și 1846, susținător al cauzei Revoluției române de la 1848.

²⁷ Guvern prezidat de Manolache Costache (27 aprilie 1876 — 23 iulie 1876), între miniștrii căruia figurau Mihail Kogălniceanu, Ion C. Brătianu, M. Pherekyde, G. D. Verencescu.

mi-ar trebui cartea lui *Gubernatis* ²⁵, *Mitologia zoologică*, ediția franceză. Cred că a apărut la Reinwald. Rogu-te trimite-mi-o cât mai grabnic. Mai am încă un comision să-ți cer, acesta mult mai greu de făcut. În 1848 a apărut în jurnalul „*L'Illustrat nt*” o lung articol despre Valahia (cu numeroase gravuri), scris de Billecocq ²⁶ fost consul al Franței la București. Articolul a fost publicat și în tiraj separat, sub titlul *Album Moldo-valaque ou Guide etc.*

Te rog, dragă prietene, află dacă acest *Album* este de găsit și în caz că nu, procură-mi volumul din „*L'Illustration*” pe 1848, ce cuprinde articolul în întregime.

Cred că banii pe care îi mai ai la dumneata vor ajunge pentru aceste două comisioane, ca și pentru prelungirea pe șase luni a abonamentului meu la „*Le Figaro*”; acesta expiră la 1 iunie și trebuie avut grijă din vreme, ca să nu se producă întreruperi.

În țara noastră, politica se complică din nou; guvernul de acum ²⁷ are alcătuirea cea mai eteroclită. Vom vedea care dintre șefii de partide ce-l compun va ști să ducă pe ceilalți și să rămână stăpîn pe situație; pentru moment este un talmeș-balmeș din care nu se mai înțelege nimic. Sint foarte mulțumit că sint departe de toate astea și că pot lucra liniștit la cartea mea, pe care încerc s-o pregătesc cât mai bine cu putință.

Te-ai chinuit destul cu cititul rindurilor de pînă acum, ca să mai continui. Îți mulțumesc așadar anticipat pentru tot ceea ce ai să mai faci pentru mine și-ți string mîna prietenește,

ODOBESCU

București, 1/13 mai 1876

13

Dragă Vignaud,

De o bună bucată de vreme amîn de pe o zi pe alta grija de a-ți scrie; dar nefericitele treburi ale teatrului nostru îmi răpesc timpul, odihna, mințile.

M-am vîrit într-o afacere proastă și mă lupt cu disperare să scap din ea. Va fi ultima oară că încerc să aduc înnoiri pentru un public atît de puțin luminat și totodată atît de cu pretenții ca al nostru.

Dar să vorbim despre afaceri. Îți trimit alăturat o scrisoare oficială în afacerea Bongars; ia, te rog, cunoștință de ea, comunică-i cuprinsul lui Bongars și încheie pe de-a-ntregul cu dînsul, rezolvînd toate micile chestiuni accesorii despre care vorbește scrisoarea.

Pe de altă parte, te rog să te informezi la Ambroselli despre ceea ce îi datorez pentru locația și expedierea partiturilor muzicale. Dacă nu mai ai bani de-ai mei la dumneata, am să-ți trimit ceea ce vei avea nevoie pentru achitarea noii lui facturi, deoarece îmi închipui că prima factură, pentru partiturile de pian și cheltuielile poștale, a și fost achitată de dumneata.

În ceea ce-l privește pe Diosse, vezi dacă este cu putință ca el să-mi expedieze prin coletărie mijlocie tot ceea ce a terminat în materie de decoruri; voi plăti împreună cu cheltuielile de transport și costul manoperei, așa cum s-a făcut cu ultima ladă pe care mi-a trimis-o. Deocamdată nu sint în bani, dar în vreo șase săptămîni ministerul îmi va face o plată care o să-mi îngăduie să-i achit lui Diosse restanțele. N-aș vrea totuși ca, în ce privește expedierea decorurilor, să pierd tot acest timp; am nevoie mai cu seamă de *Faust*.

Tratează această afacere, dragul meu Vignaud, și scrie-mi îndată ce vei fi ajuns la vreun rezultat.

N-am de fel timp pentru a sta mai mult de vorbă cu dumneata. Mulțumindu-ți așadar pentru îndatoritorul ajutor ce-mi dai, rămîn ca totdeauna al dumitale devotat,

ODOBESCU

București

11/23 noiembrie 1876

RESTITUIRI: Toma COSTIN

reprezentant al Școlii Ardelene

ÎNTR-UN LOC AL ISTORIEI SALE DIN 1812,¹ Petru Maior pomenea pentru prima dată numele unui tânăr scriitor român, Toma Costin, personaj încă misterios din galeria polemiștilor Școlii Ardelene de la începutul secolului al XIX-lea: «În Ardeal, întră români, în vidicul Chioarului este familie nemeșească a Costineștilor (ram din familia Costineștilor boiari din Moldova), din carea e prea învățatul și cu fierbinte rîvnă spre polirea neamului românesc Thoma Costin, carele iaste nădeajde să îmbogățească pre români cu scrisori, că și până acum iscusite lucruri în partea românilor au dat la lumină». Informația este îndoit revelatoare, în primul rînd relativ la metoda cunoscută a marelui corifeu lumiérist de a-și scrie cărțile în timp record și a le îmbogăți pînă în ultima clipă dinaintea ieșirii de sub teasc, de vreme ce surprinde «lucruri date la lumină» chiar în 1812, iar în rîndul al doilea, la accesul său în culisele literaturii românești a epocii.

Căci nici o carte semnată de Toma Costin nu apăruse, și nu va apărea vreodată, cu toate că tînărul se învrednicise să fie autorul a nu mai puțin de două cărți tipărite în 1812, probabil cu puțin timp înaintea ieșirii *Istoriei pentru începutul românilor*, ambele foarte importante pentru reconstituirea mentalității literare și ideologice a momentului. Puse sub semnul anonimului, «așa cum sfătuiește prudența» (este motivația proprie a autorului), atît *Discussio*² cît și *Észrevételek*³ au o geneză tipică operelor defensive ale argumentaționismului Școlii Ardelene. Sînt riposte la atacuri străine asupra istoriei și etnopsihologiei românești, al

¹ *Discussio Descriptionis Valachorum Transylvanorum editae Patrioticis Paginis (Vaterländische Blätter: Nris 83, 84, 85. Viennae 1811. Auctore I. G. Pesthini. Typis Matthiae Trattner. 1812. Cărțile în-8° mic, de 17[—48] pagini, organizată în 16 paragrafe cu 29 note de subsol.*

² *Észrevételek Tekéntetes Schwartner Márton úr, Magyar ország statistikájában az oláhokról tett jegyzéskre. Pesten, Trattner Mátyás' betűivel. 1812. In-8° mic, de 23 pagini. Cele 22 note de subsol întrec ca dimensiune textul propriu-zis.*

³ *Istoria pentru începutul românilor în Dachia, Buda, 821, p. 203.*

căror venin a alertat atunci și mai tirziu condeiele lui Gheorghe Șincai (care-i apostrofează pe detractori cu homeriana imprecăție: « Rușinea vă mînce obrazul! »⁴), Petru Maior⁵, Ioan Budai-Deleanu⁶, Teodor Aron⁷, Damaschin Bojincă⁸, Eftimie Murgu⁹ și alții. Anonimul Toma Costin îl are drept țintă a polemicii mai întii pe reputatul autor maghiar Schwartner Márton (1759—1828), statistician de renume, profesor și bibliotecar la Universitatea catolică din Buda. Acesta tipărise între 1809—1811 o ediție la zi a mai vechii sale statistici a regatului unguresc¹⁰ (cu înțelesul vechi de *știință a statului*), unde survin câteva flagrante neadevăruri privitoare la numărul românilor, dar și aserțiuni injurioase la adresa acestora. Paragraful 28 al primului volum, de pildă, intitulat *Walachen*, este o condensare de calomnii, unde românii sînt descriși ca fiind animați de superstiții, de o morală nesănătoasă, munca lor este nespornică asemeni mămăligii, care după ce femeia valahului a fiert-o se preface în cenușe, sau ca un dovleac plin cu rachiu (aluzie la siste-

⁴ Din *Hronica românilor*, care abundă de pasaje polemice.

⁵ În afara puternicelor note polemice din *Istoria pentru începutul românilor în Dachia*, unde falsificatorul istoriei românești sînt amenințați în serie, Petru Maior are și cunoscutele opere strict polemice împotriva lui Bartolomeu Kopitar, *Animadversiones* (1814), *Reflexiones* (1815) și *Contemplatio* (1816).

⁶ În marea sa lucrare manuscrisă, încă inedită, *De Originibus Populorum Transylvaniae Commentatiuncula, cum Observationibus historico-criticis*.

⁷ Scurtă apendice la *Istoria lui Petru Maior* carea, prin adevărate mărturisiri a mai multor scriitori vechi, începutul românilor din romanii adevărați la mai mare lumină îi pune, Buda, 1828.

⁸ Răspundere desigurătoare la cîrtirea cea în *Hale* în anul 1823 sub titlul: *Erweis dass die Walachen nicht Römischer Abkunft sind* (adică *Arătare cum că românii nu sînt vișă de romani*) de C. Constiliar de *** făcută. La care se adaugă arătarea cu scriptori vrednici de credință întîrîd, cum că românii sînt adevărați strănepoți a romanilor. Întii latinește ieseută, iară acuma în limba daco-romanească preîntorsă tot de același autor, Buda, 1828.

⁹ *Widerlegung oder Abhandlung welche unter dem Titel vorkömmt: Erweis, dass die Walachen nicht Römischer Abkunft sind, und diess nicht aus ihrer italienisch-slavischen Sprache folgt. Mit mehreren Gründen vermehrt, und in die wallachische Sprache übersetzt durch. S.T. in Ofen 1827 und Beweis dass die Wallachen der Römer unbezweifelte Nachkömmlinge sind: wozu mehrere zweckmässige kurze Abhandlungen; eindelijk eine Anmerkung über die in dem Anhang vorkommende Antikritik desselben S.T. beygefügt werden*, Buda, 1830.

¹⁰ *Statistik des Königreichs Ungern*, I—III, 1809—1811.

matica învinuire că românii ar fi bețivi), ținut cu o mîină de Cezar și cu cealaltă de Traian (aluzie la originea pe care și-o revendicau românii), în fine, limba lor este o bastardă a Romei. Cu ultima drăgălășenie Schwartner s-a întrecut pe sine însuși, căci în prima ediție a cărții, din 1798, cuvîntul bastardă nu există. Tot în 1811, ziarul „*Vaterländische Blätter*“ publică în numerele sale 83, 84 și 85 un amplu studiu etnografic despre români, semnat cu sigla *I*¹¹, cu nimic deosebit ca ton și intenție față de pretențioasa « statistică » a lui Schwartner. Dealtminteri mecanismul denigrării era vechi, secolul al XVIII-lea cunoaște cărți ungurești scrise de autori celebri, suferinde de această boală cronică ce nu i-a scutit nici pe marii analiști de la pragul anului 1800. Românul renegat Andreas Illia, în opusculul său *Ortus et progressus...* tipărit la Cluj în 1730¹² îi tratează pe românii transilvăneni pe același ton cu care vorbește despre evrei și țigani. Pînă la Schwartner tonul și metoda nu s-au schimbat. Elementul de noutate îl constituia la 1812 hotărîrea românilor de a riposta acestui ignobil tratament, subiacent asupririi sociale și naționale, pe baza observației lui Petru Maior din acel an: « Cu cît românii mai adinc tac, nemica răspunzînd nedreptilor defăimători, cu atîta ei mai virtos se împulpă pre români a-i micșora și cu volnicie a-i batjocori ». Informații mai vechi, căroră aceste două epistole ale lui Toma Costin le aduc o surprinzătoare confirmare, duc la convingerea că, după *Supplex Libellus Valachorum* din 1791, hotărîrea românilor de a nu mai tăcea era luată, ea angajînd chiar personaje extraliterare cu slujbe de răspundere în rîndul națiunii. Este o luminoasă — deși așteptată! — revelație faptul că atît *Discussio* cît și *Észrevételek*

¹¹ *Beytrage zur siebenbürgische Etnographie. 2. Walachen*, în „*Vaterländische Blätter für den österreichischen Kaiserstaat*“, 1811, nr. 83 din 16 octombrie, pp. 493—497; nr. 84 din 18 octombrie, pp. 501—502; nr. 85 din 23 octombrie, pp. 509—513.

¹² *Ortus et progressus variarum in Dacia Gentium, ac Religionum cum principibus ejusdem Laureato Honori Pelrilustrum, Reverendorum, Nobilium, Excellentium, ac Dotissimorum DD. AA. LL. et Philosophiae Neo-Magistrorum, cum in Alma Regio-Princip. Acad. S. J. Claudiopolitana Suprema Phil. Laurea condecorarentur per R. P. Andream Illia e Societate Jesu, AA. LL. et Philosophiae Doctorem, ejusdemque Professorem Ordinarium, nec non Incl. Facultatis Philosoph. p.t. Seniore. Ab. Oratoria Facult. Claudiopol. oblat. Anno MDCCXXX mense Augusto, Die... Claudiopoli Typis Academ. Soc. Jesu, in — 16° de 3 foi + 159[—160] pagini.*

Samuilu Vulcanu.

au fost scrise și tipărite de Toma Costin la îndemnul și cu subsidul financiar al lui Samuil Vulcan, episcopul greco-catolic de la Oradea, sprijinitorul și prietenul, de altminteri, al corifeilor Școlii Ardelene. Printr-o ciudățenie a întâmplării însă, nu acești corifei vor deschide seria polemicilor defensive, ci acest tânăr pe care anonimul l-a înghițit aproape cu desăvîrșire. Cele două răspunsuri evoluează pe o argumentație care în același an, la scurt timp după apariția celor două lucrări, o vom întâlni desfășurată la scară amplă în *Istoria* lui Petru Maior. Fapt care grăiește indubitabil despre prezența studentului jurist din Pesta în preajma și în intimitatea ideilor lui Petru Maior, care se află în același oraș, ca cenzor al cărților românești la Tipografia Universității. Maior i-a conservat de altminteri amintirea, în paginile *Istoriei*, după cum am arătat, dar și mai târziu, când lucrările lui Toma Costin se vor lăsa de riposte. Printr-o întâmplare greu de explicat, cea care s-a bucurat de mai mare atenție a fost cea mai puțin importantă: *Ėszrevételek*. Peste patru ani, în 1816, revista literară austriacă „*Wiener allgemeine Literaturzeitung*” publică sub semnătura T. o recenzie răutăcioasă a acestei cărți¹³, în care i se atribuie la modu

instigator calitatea de protestație a națiunii române. După T., autorul lui *Ėszrevételek* mai mult tăgăduiește și ocărăște, decât combate științific. La data apariției refutării, Toma Costin căzuse de pe acum într-un anonim rezistent pînă azi la orice cercetare. Sarcina răspunsului și-o asumă însă bătrînul Petru Maior, în cea de a treia scrisoare polemică îndreptată împotriva lui Bartolomeu Kopitar, *Contemplatio*¹⁴. Maior îl identifică sub pseudonimul T pe același Kopitar cu care polemiza el însuși de trei ani, și desfășoară o aspră și temeinică apărare a lucrării *Ėszrevételek*. Acum se desconsfiră și numele autorului: «*Auctor hujus opusculi fuit juvenis Valachus, Thomas Kosztin, Nobilis de Gaura*» (Autorul acelei cărți¹⁵ a fost un tânăr român, Toma Costin, nobil de Gavra). Aflăm și unicul detaliu personal despre Costin: că era mic de statură («*parvae statuare*»). Cît despre recenzia din „*Wiener allgemeine...*”, scriitorul cu «preaascuțit condei», după o riguroasă punere a ei în analiză, conchide că «nu face nici cît o nucă viermănoasă» («*ne cariosa quidem nuce emerim*»).

Vreme de o generație, paternitatea lui Toma Costin asupra celor două lucrări polemice se pare că a fost cunoscută, așa cum lucrările și-au avut gradul lor de notorietate. Un exemplar din *Discussio* a fost identificat purtînd *ex libris*-ul lui Damaschin Bojincă¹⁵ și nu se exclude posibilitatea că bănățeanul să fi vrut să o traducă, așa cum a tradus toate polemicile lui Petru Maior cu Bartolomeu Kopitar. În 1830 profesorul Franz Sartori, în prestigiosul său tratat de etno-cultură¹⁶, citează ambele lucrări ca fiind ale lui Toma Costin, cu specificarea că ele au apărut anonim. O lungă

¹⁴ *Contemplatio Recensionis in Volachicam Anticriticam Litterariis Ephemeridibus Vienensibus Nro 7. Februar, 1816, divulgatae. Budae, Typis Regiae Univers. Hungaricae. 1816, in-8° mic, de 24 pagini. Apărarea lui Toma Costin e la pp. 15—16. Vezi această apărare și în traducerea românească a lui Damaschin Bojincă, în ediția din 1834 a *Istoriei pentru începutul românilor în Dacia*, scoasă la Buda de Iordache Mălinescu, pp. 58—59 (a doua numerotație).*

¹⁵ Vezi Nicolae Scurtu, *Ex libris-ul lui Damaschin Bojincă*, în „*Orizont*”, XXV, 1974, nr. 35, p. 6 și Damaschin Bojincă, *Scrieri*, ediție îngrijită de Nicolae Bocșan, Timisoara, 1978, p. XIII.

¹⁶ *Historisch-etnographische Übersicht der wissenschaftlichen Cultur, Geistesthätigkeit und Literatur das österreichischen Kaiserthums nach seinen mannigfaltigen Sprachen und deren Bildungsstufen. In skizzirten Umrissen bearbeitet*, I, Viena, 1830, p. 151.

¹³ *Walachische und Madjarische Beschwerden gegen Prof. v. Schwartzner*, în „*Intelligenzblatt zur Wiener allgemeine Literaturzeitung*”, 1816, nr. 3, col. 22.

ab iis, qui mecum intendi videbantur, recipisse.
 Et tunc vero dum ex aduersariis hanc Bibliographiam
 Illustrationes Vatra ex Iovis Nepote
 Designum. Eiusdem intelligerem Vatra, ab
 laudate profane minime. Petitionem
 Mandatum deacione Reulas, quas habere,
 (Maradum expedire, ad dilecta campum
 vocatili in quoque ex conformam: sagacere
 mihi licet, meum in scribendis Vatra
 C. M. a. G. et consilium p. m. a. t. f. u. i. s. e.
 re. Santes majorem in modum impellere,
 quatenus Illustrationes Vatra et aliarum

tăcere s-a așternut apoi asupra acestui nume, pînă cînd la începutul secolului nostru Bibliografia românească veche¹⁷ și Nicolae Iorga¹⁸ resuscită existența lui Toma Costin, indicîndu-l corect ca autor al celor două lucrări. *Discussio* și *Ėszrevételek* sînt bibliografiate în 1931 și de Andrei Veress¹⁹, fără altă contribuție decît presupunerea că G. din cele două semnături (I.G. la *Discussio* și G. la *Ėszrevételek*) ar însemna atributul nobiliar al lui Costin: de Gavra. Dar într-un mod fără precedent, arhivele au refuzat cu încăpăținare să dea la lumină și cel mai mic indiciu în plus despre existența reală a lui Toma Costin. Această situație puțin întilnită a dus pînă la urmă la presupunerea că Toma Costin nu a existat cu adevărat. Supoziția cea mai nouă, bazată pe similitudini de idei cu *Istoria pentru începutul românilor în Dachia*, este aceea că autorul celor două polemici ar fi Petru Maior.

Cele două corespondențe ale lui Toma Costin cu Samuil Vulcan, primele documente ce se publică despre acest scriitor, pun brusc în lumină existența reală a lui Toma Costin. În anul 1812 absolvea la Pesta cursurile de drept ca bursier principal (*stipendiarius principalis*), și în același an tipărea pe cheltuială proprie,

urmînd ca banii să-i fie restituiți de episcopul de la Oradea, cel care l-a îndemnat să ia condeiul polemic în mînă, scrierile *Discussio* și *Ėszrevételek*. Cei 385 de florini întîrzie însă, iar tînrul autor se află într-o strîmtoare materială atît de acută, încît îi scrie în 12 august lui Samuil Vulcan pe un ton vehement și revendicativ. Această scrisoare se încrușișează pe drum cu invitația bunului arhieru ca Toma Costin să vină la Oradea ca să-și primească răsplata pentru această operă patriotică. Ceea ce Costin acceptă cu bucurie la 15 august, scuizîndu-se totodată pentru tonul scrisorii precedente. În afara acestei linii de fond, cele două epistole mai aduc cîteva revelații adiacente. Reiese mai întîi faptul regretabil că alte cîteva scrisori către Samuil Vulcan, vitale pentru mersul tipăririi celor două scrieri, n-au ajuns la destinație. Din această cauză Toma Costin a ratat tipărirea lucrării *Ėszrevételek* în «foaia literară din Pojon», care solicitase 100 de florini onorariu pentru a publica broșura în suplimentul său. Într-adevăr, în numărul 23 pe 1812, publicația latină din Bratislava „*Posoniensis Ephemerides Politico-Statisticae*“ recenzează laudativ *Ėszrevételek* și scopul defensiv al autorului G. și promise reproducerea ei în supliment²⁰. Ceea ce nu s-a realizat, din lipsa celor 100 de florini. Din scrisori mai răzbat, în afara «sărăciei lucii» («aegestate colluctantem»), alte repere biografice de neprețuit pe acest teren cu adevărat pustiu: că a terminat studiile de drept chiar în 1812, că a refuzat slujba de «notar economic» pe care i-o oferise episcopul Vulcan și că în august 1812 s-a întors în Transilvania, poposind, conform invitației, la Oradea. De aici, drumul său se pierde ca pașii pe nisipul deșertului, spre limanuri pe care poate nu le vom cunoaște niciodată.

Faptul însă că aceste două scrisori pun sub semnul certitudinii paternitatea lui Toma Costin asupra celor două scrieri polemice, că dau prețioase amănunte asupra genezei, tipice iluminismului Școlii Ardelene, a acestora constituie în sine o prețioasă contribuție la cunoașterea acelei epoci încă insuficient reconstituite.

Ioan CHINDRIȘ

¹⁷ Vol. III, p. 56, nr. 805—806.

¹⁸ *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea. 1688—1821*, II, București, 1969, p. 217.

¹⁹ *Bibliografia română-ungară*, II, București, 1931, p. 182, nr. 1010—1011.

²⁰ În 24 martie, pp. 177—178: «Planeque votis Eruditorum lectorum, scopoque harum paginarum adcomodate acturos nos confidimus, si hanc elucubrationem interpolatis vicibus ad modum factae in principio Semestris, ceu Appendicem cum isdem, et eruditō orbe communicaverimus».

« apărarea onoarei... neamului »

I

Illustrissime, ac Reverendissime Domine Praesul!
Domine, et Patrone Gratosissime!

humillimus servus
Thomas Hapelin
Principalis Secretarius
Reipublicae

Posteaquam ad duplicis etiam ordinis humillimas meas Literas, primas quidem circa exitum mensis Maji, alteras vero in finem vergente Julio ad Illustritatem Vestram demisse scriptas, quibus partim eas commemorare praesumebam rationes, quae me ab amplectendo Notarii Oeconomici titulo, et Officio deterrerent, quartum Illustritatis Vestrae hoc in merito Gratosissimam Resolutionem mihi summe necessariam implorabam: nullum impetrare responsum quivissem; ea sensim mihi suboriri debuit opinio: Illustritatem Vestram aut diffidentia erga meam personam, aut aliis adhuc gravioribus rerum adjunctis permotam ab iis quae mecum evenerant, aut adminus intendi videbantur recessisse. Quapropter id mea quoque e parte inire cogor consilium, ut circa finem c[urrentis] m[ensis] hujus Augusti occasione nundinarum reculas meas in patriam remittam, ac a dinturnitate frustraneae expectationis respirans, quam jam tam diu gravi cum meo praejudicio observabam, fortunis meis consulam. Quod dum Illustritati Vestrae humillime detegere sustinerem, profunda in humillitate supplico: quatenus Illustritas Vestra sumtus in editione bini opusculi Észrevételek et Discussio Descriptionis etc. per me factos, ac hucdum toleratos alioquin cum aegestate colluctantem, usque finem currentis hujus mensis Augusti mihi dependi Gratosissime ordinare dignaretur; in summa 385 fl. in schaedis bancalibus.

1° 114 floreni ex hac summa liquidi alioquin sunt et Gratosissimis Illustritatis Vestrae de [da]to 22 Januarii a.c. ad me scriptis litteris pro prima occasione resoluti submitendi, quos ego nihilominus nondum percepi.

2° 255 fl. ex dicta summa erogati sunt in editionem Discussionis, jussu Gratosissimo Illustritatis Vestrae per me elucubratae, ac Paternae Ejusdem Intentioni conformiter editae. Elucubratio et refutatio Ephemeridum ideo sane Paternae commissa, ut postquam adprobationem tulerit lucem aspiciat publicam, ac calumniosa commenta Genti afficta delectat: jam vero ope Ephemeridum Latinarum id obtentum non est, quia typis edita non est, ac vulgata, tanto minus in Germanicum versa ac vulgata. Suscepi itaque pio animatus studio ipsemet opusculi vulgationem, suppresso ut securitas svadet nomine; Gratum id fore Illustritati Vestrae e tacito Ejusdem consensu ad humillimas meas Literas de [da]to praeteriti Julii hoc in merito Literas praestito, ac delato certo conqui [sic; recte conquievi]. Et sane factum id est majori cum sumptuum compendio, quam si in Novellis opusculum editum fuisset, nam ibi honorarium (quod semper onerosius esse solet, quam clara pacta) adminus 100 fr. in schaedis rebuit[is] expectabatur, quod cum illi post annunciationem de [da]to 24^{ae} Martii a.c. qua compillator Ephemeridum Latinarum Poseniensium spondebat divulgationem instar Appendicis tatiens memoratae Apologiae, sed quia honorarium quod ille expectabat, emansit, emansit quoque promissa vulgatio. Cum itaque impressionem opusculi 255 fl. suscepi in bancal[ibus] animabar merito Gratosissima primaeva Illustritatis Vestrae intentione de editione opusculi concepta, ne tenebris sepeliatur, animabar studio imminuendi expensas Illustritatis Vestrae, animabar denique tacito consensu Ejusdem. Qui tacet, consentire videtur. Regula Juris est 43. in 6. Libro Decretu[m] praestito Paternae ad humillimas meas circa initium Julii scriptas literas hoc in merito.

ÉSZREVÉTELEK

Tekéntetes

SCHWARTNER MÁRTON

ÚR

MAGYAR ORSZÁG

STATISTIKÁJÁBAN

AZ

OLÁHOKRÓL

-tett

JEGYZÉSEKRE.

69

PESTEN,

TRATTNER MÁTYÁS' kezével 1812.

DISCVSSIO

DESCRIPTIONIS

VALACHORVM TRANSYLVANORVM

EDITAE

PATRIOTICIS PAGINIS

(Waterländische Blätter)

Nris. 83. 84. 85. Viennae 1811.

Auctore I. G.

PESTHINI,

TYPIIS MATTHIAE TRATTNER.

1812.

*Illustrissime și Reverendisime domnule episcop!
Domnule și stăpîne preamiliostiv!*

Intrucît nu m-am învrednicit să primesc nici un răspuns în două rinduri la prea umilele mele scrisori, și anume prima cu supunere adresată Ilustrității voastre spre sfîrșitul lunii mai, iar la finele lunii iulie cea de a doua, în care pe de-o parte îndrăzneam să amintesc motivele care mă împiedică să accept funcția de notar economic, pe de alta ceream insistent preabinevoitoarea hotărîre a Ilustrității voastre, atît de necesară mie, în această privință, mi s-a înfiripat pe nesimțite ideea că Ilustritatea voastră v-ați răzgîndit, fie din neîncredere față de persoana mea, fie influențat de alte conjuncturi încă și mai grave ale lucrurilor, decît cele pe care le-am îndurat eu, sau cel puțin păreau să mă amenințe. De aceea, în ce mă privește, mi-am pus în gînd ca spre sfîrșitul curenteii luni august, cu prilejul tîrgului, să-mi trimit în țară lucrșoarele mele și, eliberat de povara așteptării zadarnice, căreia m-am abandonat prea de multă vreme spre marea mea

pagubă, să mă îngrijesc de soarta mea. Aducînd cu preaumilință aceasta la cunoștința Ilustrității voastre, cu cea mai adîncă smerenie rog ca Ilustritatea voastră să binevoiască a porunci ca pînă la sfîrșitul curenteii luni august să mi se achite cheltuielile făcute de mine cu tipărirea celor două lucrări *Észrevételek* și *Discussio Descriptionis* și suportate pînă acum cu toată sărăcia lucie, în sumă de 385 de florini în bancnote:

1° — 114 florini din această sumă sînt de pe acum ordonanțați și, potrivit preamiliostivei scrisori a Ilustrității voastre din 22 ianuarie anul curent adresate mie, de trimis să mi se achite cu prima ocazie, pe care eu totuși nu i-am primit încă.

2° — 255 de florini din zisa sumă s-au plătit pentru editarea lucrării *Discussio*, compusă de mine la preamiliostiva poruncă a Ilustrității voastre și tipărită tot potrivit părinteștii dorinți a Ilustrității voastre. Compunerea ei și combaterea ziarelor mi s-a încredințat părintește mie, pentru ca după ce va fi primit aprobare, să vadă lumina tiparului și să zădărnicească calomniile iscate la adresa neamului nostru, ceea ce nu s-a realizat cu ajutorul foilor latine, căci n-au tipărit-o și publicat-o, iar în privința traducerii și publicării în nemțește s-a făcut cu atît mai puțin. Am luat deci asupra mea publicarea lucrării, însuflețit de un scop nobil, dar trecîndu-mi sub tăcere numele, așa cum sfătuiește prudența. Din consimțămîntul tacit al Ilustrității voastre la preaumilita mea scrisoare din iulie trecut despre lucrul pus la cale, m-am liniștit pe deplin că totul va fi pe placul Ilustrității voastre. Dar cu toate că suma cheltuielilor a fost mai mare decît dacă lucrarea s-ar fi publicat foaie, totuși aici au pretins un onorariu (care deobicei este mai încărcat decît înțelegerea) de cel puțin 100 de florini noi, cu care editorul foii literare din Pojon s-a angajat, prin anunțul din 24 martie anul curent, să publice în apendice întreaga apărare, dar fiindcă onorariul așteptat s-a oprit, s-a oprit și publicarea promisă. Cînd m-am angajat la tipărirea lucrării cu 255 de florini în bancnote eram încurajat de generoasa intenție de la început a Ilustrității voastre de a se publica textele lucrării, ca să nu o îngroape întunericul, eram încurajat de zelul de a reduce cheltuielile Ilustrității voastre, eram încurajat de zelul, de consimțămîntul tacit al Ilustrității voastre. Cine tace, pare a consimți. Este articolul de lege 43 din cartea a șasea a decretelor, ce se poate aplica și la părinteasca tăcere a Ilustrității voastre la preaumila mea scrisoare de pe la începutul lui iulie, despre această afacere.

3° 16 fl. erogati sunt in expensas postales in bina expeditione ipsius Discussionis M[agno] Varadinum videlicet, et ab inde Pestinum; quaternis item Epistolis tum M[agno] Varadinum tum Posonium Scriptis, ceu accessorium necessarium. His si addantur alii 17 fl. dati variis portatoribus huc illuc pro revisione, correctione opusculorum prodit summa 402 fl. in schaed[is] banc[alibus].

Intensos conatus in elucubratione bini opusculi ad aram amoris Gentis sacratam referri vel a procul demisse supplicarem, in qua Benigna Illustritatis Vestrae munificentia in promovendo, tutandoque concusso undique Gentis honore aliisque felicitatis adminiculis fulget.

Gratiosissimam liquidatae summae depensionem ad finem Augusti ut implorarem urget praeter precum mearum justitiam propria aegestas; qua secus fieri non posset ut vel hinc movere queam necessario desitutus viatico aut, ut reculas meas expeditioni committam. Sed eas potius distrahendo summe necessarias vesticulas, ac libellos magis adhuc egenus evadam, dilapidando.

Benignitas Illustritatis Vestrae, ac Paternus Affectus, quem toties mihi experiri licuit dulcem animo spem meo jubet fore, ut humillimis his meis precibus salutaris adferatur, decernaturque medela; quo nec ego ulterius Illustritati Vestrae molestus, nec mihi deses fieri cogor.

His Paternis devotus Gratiis profundissima cum veneratione emorior Illustritatis Vestrae humillimus servus.

Thomas KOSZTIN
Principalis Stipendiarius
Pestiensis

Sig[natum] Pestini die 12^a Augusti 1812

Veritatur.

Exemplaria Discussionis Descriptionis ad Benignam Illustritatis Vestrae dispositionem prostant.

II

Illustrissime, ac Reverendissime Domine Praesul,

Domine, et Patrone Gratiosissime!

Ut humillimas Literas d[e] d[at]o 12 c[urentis] m[ensis] medio cursoris publici Illustritati Vestrae scribere praesumerem, coëgerat id, quod in iis, quae hucdum gessi Officiis, cuncta litteratorie tractari consuevit cum essent, et ultra duos menses nihil ad binas Literas Responsi impetrare quivissem, in eam tandem prolapsus exstiterim opinionem, Illustritatem Vestram aut Gratiosissime designato Officio prospexisse, aut aliis quibusvis de causis ab iis quae mecum intendi videbantur, recessisse. Nunc vero dum ex adveniente horum Pestinum Illustritatis Vestrae ex Sorore Nepote Benignum Ejusdem intelligerem Nutum, ut favente proxime imminenti Pestiensium nundinarum occasione reculas, quas haberem M[agnum] Varadinum ac suscepta censura advocatiali me quoque eo conferrem: cognoscere mihi licuit, meum in scribendis proximis d[e] d[at]o 12 c[urentis] m[ensis] Litteris consilium prematurum fuisse. Quare sustinco majorem in modum supplicare, quatenus Illustritas Vestra Literarum illarum tenores indulgente sua Lenitate, ac Paterno Affectu considerare dignaretur. Ipsemet parens, moremque gerens Gratiosissimo Nutui, tum occasione nundinarum recolat [sic!] expedire, cum etiam fine hujusce Judiciorum Terminum vela fortunarum mearum in sinu Paternae Illustritatis Vestrae Gratiae conversurus M[agno] Varadini adesse conabor; tenerrima animatus fiducia fore, ut omnia juxta humillimas meas circa finem Maji a.c. demissis hoc in merito Litteris factas observationes, ac rationum momenta cessura sint.

His summis devotus Gratiis profundissima cum veneratione, ac submissione persevero Illustritatis Vestrae humillimus servus.

Thomas KOSZTIN
Stip[endiarius] Pest[iensis]
Principalis

Pesthini, die 15^a Augusti [1]812

3° — 16 florini s-au cheltuit cu taxele poștale pentru cele două expedieri ale aceleiași *Discussio*, adică la Oradea și de acolo la Pesta și pentru patru epistole, scrise atît la Oradea cît și la Pojon, ca obligații de rigoare. Dacă la aceasta se adaugă alți 17 florini dați diferitelor purtători ai lucrării de ici colo, pentru revizuire, corectare, iese suma de 402 florini în bancnote.

V-aș ruga cu preamilită ca eforturile mele susținute pentru alcătuirea celor două opusculă să fie depuse pe altarul sau în apropierea altarului sfînt al dragostei de neam, intru care binefăcătoarea dărnicie a Ilustrității voastre strălucește prin apărarea onoarei, din toate părțile lovite, a neamului, ca și prin alte întemeieri ale fericirii sale.

Pe lingă dreptatea revendicărilor mele, propria-mi sărăcie încă mă constrînge să cer preageneroasa restituire pînă la sfîrșitul lui august a sumei cheltuite, căci altfel îmi va fi cu neputință atît să mă mișc de aici, lipsindu-mi cele necesare drumului, cît și să-mi trimit lucrurile. Mai degrabă voi ajunge și mai sărac decît acum, prăpădindu-mi, dîndu-mi pe nimica toată îmbrăcămintea și cărțile neapărat trebuincioase.

Bunăvoința și părinteasca iubire a Ilustrității voastre de care de atîtea ori mi-a fost dat să am parte trezește în sufletul meu speranță că preamilitelor mele rugăminți li se vor aduce alinare și li se vor hotări leacul, ca să mă străduiesc să nu vă fiu nici Ilustrității voastre pe viitor spre povară, nici mie spre delăsare.

Încredințîndu-mă părinteștii bunăvoințe, rămîn cu cea mai adîncă venerațiune al Ilustrității voastre preaumilit serv,

Toma COSTIN,
bursier principal la Pesta

Semnată în Pesta, ziua de 12 august 1812

II

Ilustrisime și Reverendisime domnule episcop!

Domnule și stăpîne preamilostiv!

Dacă mi-am luat curajul să vă scriu preaumilele rinduri din 12 ale lunii curente prin poșta publică, am fost constrîns la aceasta de faptul că în treburi ca acelea pe care eu le-am dus la capăt pînă acum trebuiau după obicei pertractate toate în scris, și cum nu am reușit mai bine de două luni să primesc nici un răspuns la două scrisori ale mele, am ajuns pînă la urmă la convingerea că Ilustritatea voastră ori ați uitat de însărcinarea premilostivește dată mie, ori ați renunțat la ea din cine știe ce alte cauze decît cele ce m-ar privi pe mine. Acum însă, după ce am înțeles de la nepotul de soră al Ilustrității voastre, sosit aici la Pesta, binevoitorul îndemn al Ilustrității voastre ca să-mi trimit la Oradea, cu prielnica ocazie a apropiatului tîrg de la Pesta, puținele lucruri pe care le am și eu însumi să mă îndrept înspre acolo după susținerea cenzurii avocațiale, îmi dau seama că hotărîrea mea de a scrie recenta scrisoare din data de 12 a lunii curente a fost pripită. De aceea rog în modul cel mai stăruitor ca Ilustritatea voastră să judecați cu indulgență, cu blîndețea și iubirea părintească a Ilustrității voastre, tonul acelei scrisori. În ce mă privește, mă voi strădui cu supunere și pe potrivea preamilostivului îndemn atît să-mi trimit lucrurile pe ocazia tîrgului, cît și ca la sfîrșitul acestei sesiuni judiciare, întorcîndu-mi pînzele sortii, să vin la Oradea în sinul părinteștii milostenii a Ilustrității voastre, pătruns fiind de tinereasca încredere că toate cele legate de această afacere se vor rezolva în scurt timp, conform observațiilor și calculelor făcute în preaumila mea scrisoare de pe la sfîrșitul lunii mai a anului curent.

Încredințîndu-mă preainaltei milostenii, rămîn cu cea mai adîncă supunere al Ilustrității voastre preaumilit serv,

Toma COSTIN
bursier principal la Pesta

Pesta, ziua de 15 august 1812

(Arhivele Statului Bihor, fond. Episcopia greco-catolică Oradea)

BIHOREANUL
SALA DE LECTURĂ

RESTITUIRI: Picu PĂTRUȚ

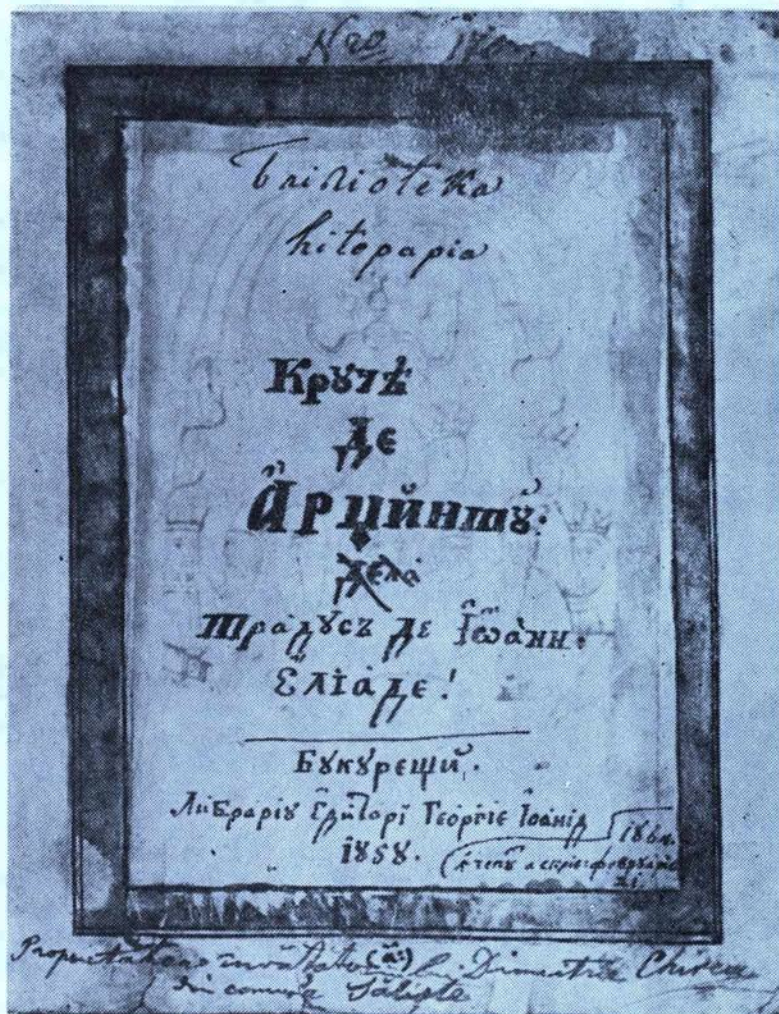
ilustrator al lui E. SUE și S. GESSNER

PICU PROCOPIE PĂTRUȚ (1818 — 3 SEPTEMBRIE 1872), alături de o vastă operă poetică și plastică originală, alături de copii de cărți vechi românești, ne-a lăsat moștenire în patrimoniul național și trei manuscrise conținând lucrări traduse din literatura universală: *Crucea de argint* de Eugène Sue, *Isaak Lakedem* de Alexandre Dumas, tradusă de George A. Baronzi, ambele aparținând literaturii franceze, și *Moartea lui Avel* de Salomon Gessner, scriitor elvețian de limbă germană, tradusă de marele postelnic Alexandru Beldiman. Din păcate, manuscrisul romanului *Isaak Lakedem* nu a apucat să fie ilustrat de artistul țaran slăbit de neodihnă și de boala care i-a curmat viața pe când se pregătea să umple cu noi minuni spațiile albe lăsate în manuscris în vederea acestui scop.

De ce ne-am oprit anume asupra acestor manuscrise alcătuind o secțiune aparte în opera pătruțiană? Ele vădesc o trăsătură insuficient scoasă în evidență de cercetătorii operei sale: interesul lui Picu Pătruț pentru cultura universală și răspunsul creator dat sincronic contemporanilor săi europeni.

Pentru a înțelege rostul unor atari copii, recurgem la o notă explicativă de la finele secolului al XVIII-lea, mai exact din 1792, aflată în manuscrisul *Cheia înțeleșului*: «Eu Ananie dascalul ot sf[î]nta Vineri ot [ilizibil] o am[ă] scris cu multă osteneală [ilizibil] și o am[ă] prefăcută această carte [dipre] scoțind-o de pre carte tiparnică, și o am[ă] scris cu mîna și cu condeiul pentru ca să se mai înmulțască talantul la mai mulți.

Și cine o va ceti să se folosească și altora, tutu-rora [...]; pentru că de cumpărat ca să cumpăr[ă], cu tipariul[ă] cartea acea[sta], n-am[ă] găsit[ă] ca să o cumpăr[ă], că o am scris de pre alta tipari[ă], pentru ca să se adape cei însătoșați.» etc. Textul aparține lui Ananie Dascalul din Țara Românească. Precum în cazul manuscriselor lui Picu Pătruț, și manuscrisul acesta conține o miniatură (numai una), realizată după o gravură prezentă în cartea copiată, ce văzuse lumina tiparului în anul 1678.

Mărturisirea lui Ananie Dascalul ne ajută să avem o viziune limpede asupra necesității copierii cărților tipărite, datorată rarității lor. În cazul lui Picu Pătruț și al manuscrisului în cauză se adaugă o rațiune suplimentară, de mare însemnătate: el nu copia lucrări publicate în Transilvania, adică în Imperiu, ci în Țară, în Patria Română. Copiind, Picu Pătruț contribuia la răspîndirea Culturii Române între săliștenii obîrșiei sale, mijloacele lui sărace se insti-

tuiau ca armă extrem de eficace întru *salvarea conștiinței românești și a ființei naționale în teritoriul ocupat*.

Cu atât mai importantă ni se pare alegerea făcută de artist în cazul manuscrisului discutat de noi mai întâi: un scriitor francez (și nu este singurul, l-am numit și pe Alexandre Dumas), adică un membru al aceleiași ginte latine.

Picu Pătruț își îndreaptă antenele sufletului cu nădejde către întreaga cultură română, o cultură europeană ce asimilează, — repetăm, fiind extrem de important (ne aflăm în epoca romantismului) — *asimilează sincronic valorile creației de pretutindeni*. Iar Picu Pătruț refuză ideea că el sau mocanii consăteni cu el ar putea fi lipsiți de vreuna din luminile autohtone sau străine cu care se hrănesc conaționalii lor de peste fruntarii. Sintem martorii unei înflăcărare osîrdii și frământări țărănești ținînd la menținerea pasului în același ritm cu tot ce este act de cultură între Atlantic și marginile răsăritene ale Europei, o luptă nobilă ce rămîne făclie de veghe și peste secolul nostru curînd topit în al treilea mileniu.

Marie-Joseph (Eugène) Sue (1804—1857), fin al prințului Eugène de Beauharnais și al Împărătesei Iosefina, scriitor de o fecunditate prodigioasă, dotat cu o imaginație exuberantă, cu o capacitate rar obișnuită de a clădi solid romane de foarte mare amploare, lipsit, din păcate, de stil, ceea ce îi reduce meritele la foarte puțin, ne interesează cu atât mai mult cu cît, în partea majoră a creației sale, *este influențat de gîndirea socialistă a epocii* și lucrările lui sînt îmbogățite cu numeroase revendicări *în favoarea celor săraci*. Vom reține că Picu Pătruț a fost atât de impresionat de *Crucea de argint*, încît a dorit s-o aibă în biblioteca sa cu orice preț.

Din opera aceluiași Eugène Sue, autor al celebrului roman *Misterele Parisului*, s-a tradus, de C. C. Băjescu, *Chernoc Corsarul*, în 1852. Peste un an, în 1853, editorul și librarul George Ioanid publică *Dealul Dracului*, melodramă în cinci acte și șase tablouri, în tălmăcirea lui S. Mihălescu. Scriitorii români se angajează să muncească sirguincios la popularizarea foiletonistului francez. George A. Baronzî tipărește în 1853—1854, în patru volume, *Matilda sau Memoriile unei femei june*. În 1854 apare, în traducerea lui D. Teulescu: *Arthur. Jurnalul unui necunoscut*, în două volume. În anul următor, 1855, I. Petrescu tălmăcește drama în cinci acte purtînd același nume cu romanul

pus la dispoziția publicului de George A. Baronzî; se pare că deși teatrul român se afla abia la începuturi, cititorul nostru era doritor de literatură dramatică. În anii 1857—1858 sînt culese cele opt tomuri ale *Jidovului rădăcitor*, «tradussu» de Iosif Archidiakonulă. În sfîrșit, Ioan Eliade (I. Heliade-Rădulescu) încheie seria traducerilor din Eugène Sue din veacul trecut cu *Crucea de Argint de la E.S.* publicată de «librariu — Editoru George Ioanid» (întîlnit mai sus) în Biblioteca Litteraria, Seria III, într-un volum de 196 p., în 1858. Cu patru ani înainte de sfîrșitul secolului, în 1896, Luigi Cazzavillan retraduce în zece volume lucrarea ce-l interesase pe Iosif Archidiakonul.

Romanul tălmăcit de Ioan Eliade reține atenția copistului și miniaturistului din Săliște. Însă Picu Pătruț nu-l copiază, cum s-a înrădăcinat opinia că făcea în exclusivitate, ci îl transliterează în chirilică și îl ilustrează cu nouă miniaturi, o vigneta, cîteva majuscule — dintre care una singură de reală valoare estetică — în 196 de pagini, cît cuprinde și ediția tipărită luată ca model (fără a ține seama de niște scăpări de atenție în numerotarea paginilor). La acestea se adaugă două pagini și două rinduri cuprinzînd: «*Persoanele numite ale Istoriei acesteia și a Cărții*» (pp. 197—199), listă de nume și ocupații lipsind din exemplarul tipărit cercetat de noi (BAR, II 101197). Este de bănuît că ea a fost întocmită de Picu Pătruț, cu atât mai mult cu cît numerotarea paginilor nu continuă, în manuscris, și pe aceste pagini suplimentare, ceea ce ar fi semnul că ele nu au corespondent în cartea tipărită.

Un caiet cartonat maron. O primă etichetă, în parte ruptă, conține titlul în caractere chirilice înscris de Pătruț și un fragment din numărul casei sale: 41. O a doua etichetă suprapusă parțial peste precedentă cuprinde, în caractere latine: «*Crucea de argint. Manuscript de Picu Procopie Pătruț din Săliște* [Paraschiva Pătruț (șters)] *vîndută lui Prop. Dumitru Chirca din Săliște com. Sibiu*». Această etichetă a fost redactată de Onisifor Ghibu cînd a fost însărcinat de ASTRA să organizeze expoziția din 1905. Pe fața interioară a coperții I scrie: «*Proprietatea mea, Onisifor Ghibu*». Deasupra chenarului ce împodobește foaia de titlu, un nou număr: 170; e numărul de inventar din biblioteca miniaturistului țăran. Sub acest chenar, o altă însemnare în caractere latinești: «*Proprietatea învățătorului Dimitrie Chirca din*

comuna Săliște». O ultimă consemnare apare pe spatele p. 199: «Stana Milea. Pieța Mare no 1318. Săliște».

Primele trei miniaturi (singurele pe pagini complete) sînt grupate una după cealaltă, respectiv: 1. pe reversul foii de titlu: *Cina în casa lui Pilat* (12,7 cm × 17 cm; titlu în imagine) 2. *Galileanul și Femeia necinstită* (13,7 cm × 17,20 cm; titlul nostru) și 3. *Hs. cu Magdalina Maria* (13,3 cm × 17 cm; titlul în partea superioară a imaginii); ultimele două ocupă prima filă după foaia de titlu. Primul capitol este deschis de o miniatură de frontispiciu (13,5 cm × 4,3 cm; p. 3). Capitolul al doilea e precedat de un alt frontispiciu cu titlul în centrul lui (13 cm × 8 cm; p. 39) și se încheie cu o vigneta reprezentînd un înger (3,7 cm × 1 cm; p. 65). Pe verso, deasupra capitolului 3, o altă miniatură ce ar putea fi intitulată: *Învățătorul cu pruncii* (12,8 cm × 8,80 cm; p. 66). Acest capitol se încheie cu un sfîrșit de carte: chipul unul serafim (13,5 cm × 10 cm; p. 108). Capitolul 4 este deschis de miniatura: *Fărnicii* (titlul nostru; 12,8 cm × 9,20 cm; p. 109, notat greșit: 119). Capitolul 5 e dominat de o miniatură (12,5 cm × 8 cm; p. 120).

Pentru curiozitatea cititorului, reproducem nceputul traducerii lui Ion Heliade, textul său reprezentînd un mijloc fericit de verificare a imaginației plastice a lui Picu Pătruț; (miniaturistul — trebuie subliniat — nu s-a sfiit vreodată să atace subiecte necunoscute lui din vreo altă creație picturală, ceea ce face în mai multe rînduri și în manuscrisul prezentat aici):

«În scara aceea era în Ierusalim mare cină la Ponțiu-Pilat, procurator în Iudea din partea împăratului Tiberiu. Către capătul zilei, cea mai aleasă și mai magnifică societate a cetății se duse la domnul roman [...]. Împrejurul mesei erau așezate paturi de cedru acoperite cu draperii de mult preț, pe care comeseții se așezau spre mîncare... După datinile țării, femeile ce erau invitate la ospăț aduseseră cu sine cîte o sclavă ce sta în picioare la spatele doamnei sale cît ținea ospățul spre a-i servi». (p. 3).

Nu este de mirare că închipuirea miniaturistului din Mărginimea Sibiului s-a aprins. Pentru a ajunge în încăperea ospățului, demnitari și bogătași străbat o curte pătrată străjuită de coloane desenînd galerii lăturalnice. În mijlocul ței clipește, «sub cerul fierbinte de Arabia»,

un havuz răcoritor umbrît de un palmier. Sala însăși, unde se adună noii veniți, este «lemnă (tapetată) cu santal încrustat cu ivoriu», tot atîtea elemente pitorești menite să stimuleze visarea ochiului lăuntric.

La ele se adaugă portretele celor prezenți:

«Ioana avea acea frumusețe particulară la femelle orientale; ochii mari și negri, dulci și vii totdeodată, niște dinți așa de albi încît fața brună a israelitei îi arăta de o albeață și mai strălucitoare. Un turban de o prețioasă stofă de Tyr, în culoarea porfirei, împletit de o catenă de aur ale cărei căpăiile cădeau de ambele părți pe umeri, îi încadra fruntea peste care treceau două groase cosițe din părul ei cel negru. Rochia îi era albă și îi lăsa brațele a se vedea în toată albeața și nuditatea lor încărcate de brațele de aur. Peste acea rochie, ce îi strîngea talia cu o cingătoare purpurie de culoarea turbanului, purta un vestmînt de mătase portocalie fără minecl. Chipul frumos al Ioanei avea o expresie

plină de blîndețe și surîsu-i exprima o bunătate rară» (pp. 4—5).

Asupra portretului Aureliei, care «era belă asemenea» (p. 5), nu vom insista; și în el culori, fast, armonie se revarsă fără șovăire. În schimb, «senatorul Baruch, unul din cei mai profunzi cărturari, avea locul de onoare la cină. Semăna om foarte mîncăcios, căci chiulaful sau legătura capului verde îl tot cădea pe frunte de mult ce era cu nasul tot în farfurie sau platul dinainte. De două și însuși de trei ori se tot descinse și-și mai lăsa briul în vole ce se depăna peste un vestmint ca viorela și cu ciucuri lungi de fir alb» (ibidem) ș.a.m.d.

Precum vedem (și am putea continua), izvorul de unde soarbe Picu Procopie Pătruș este incitant. Lux, paradă a modei și a caracterelor, haine de epocă, decor fastuos. Ce reține el? O masă dreptunghiulară tăind o secțiune în planul inferior al miniaturii. Pe latura opusă privitorului se înghesuie (de la stînga la dreapta) o femeie încoronată, doi bărbați încununați, Baruch în centru, alt bătrîn cu un fel de căciulă, un al doilea și Pontiu-Pilat în capul mesei, iar *vis-à-vis* de el mîna unui alt personaj invizibil tăiată de muchia mesei. În picioare, în aceeași ordine, Aurelia, Ioana și Genoveva, toți și toate purtîndu-și numele deasupra capului. Masa este încărcată cu tacîmuri. Pontiu-Pilat își odihnește cupa pe fața de masă, ținînd-o în mîna stîngă. Deasupra Genovevei, un policandru cu trei rînduri de brațe, în total cu șase luminări. De-a dreapta și de-a stînga lui se revarsă faldurile unei draperii roșii, cu spatele albastru. Poalele feței de masă sînt decorate cu triunghiuri colorate neregulat în roșu și albastru (se pare că aici intervine o altă mîna, cu creioane colorate). Titlul miniaturii se găsește între policandru și creștelele femeilor în picioare.

Fundalul, cuprins între aripile draperiei este galben (luminat de policandru). Extrem de puțin față de textul de la care a plecat autorul miniaturii! Ceea ce nu înseamnă că din imagine nu se degajă un aer grandios. Te întrebi de unde provine. Credem că folosirea simbolică a tricolorului — atît de frecvent în operele de artă populară transilvană —, dozat cu precauție, deloc ostentativ, precum și clădirea unei bolte deasupra mesenilor (cupa răsturnată evocată simbolizează cerul) răspund de fiorul somptuos ce respiră din imagine. Mai mult, un chenar gros, colorat în verde, cheamă în minte pămîntul cu recoltele lui fără sfîrșit, natura vegetală, abundentă, hrănitoare, ce se va răspîndi curînd pe masa cinei de față. Picu Pătruș, acolo unde nu mai este ajutat de știință ori de experiența de viață să-și tocmească miniaturile, triumfă încă o dată cu o extraordinară intuiție nativă, lăsîndu-se pătruns de glasurile simbolice chemîndu-l din glia și cultura strămoșească, ce au un neîndoiros răsunset în privitori, pe o cale subconștientă, așa cum lucrează structurile tropice susținînd o operă de artă.

Următoarea miniatură, intitulată de noi *Galileanul și Femeia necinstită* este datată în chenarul galben, pe latura inferioară: «1864. Iulie 31». În interiorul cadrului, în partea superioară, se află următorul text, scris de-a lungul a patru rînduri: «*Muiare unde-ți sînt pîrșii tăi? Nimeni nu te-au judecat a fi vreadnică de moarte. Răspuns-au muiarea: Nime Doamne. Zis-au Iss.: Nice eu nu te judec. Du-te, și de acum să nu mai greșești*». Dedesubt, cele două personaje: femeia și învățătorul galilean. Ea poartă o rochie ușor străvezie, lungă pînă la glezne, are picioarele desculțe, ca și el. Minecile îi sînt suflecate pînă la coate. Și-a ridicat brațele să-și acopere ochii cu palmele. Părul îi cade pe piept în plete dese, pînă la briu. Bărbatul, un tînăr atent, blînd, în veșmînt roșu, la poalele căruia apare alt veșmînt albastru (și, cu aureola galbenă, s-a constituit tricolorul românilor) o muștră ridicînd brațul și atingînd-o sub umăr cu două degete. În spatele celor doi, haturi cu rare buruieni stilizate. Vegetația e stearpă, în consonanță cu femeia stearpă, susținînd ideea miniaturii.

Contrastul dintre simplitatea acestei scene și bogăția precedentei este excelent găsit, în cadrul regiei teatrale a prezentării. Această a doua miniatură este, dacă vrei, o a doua față a celei dintîi: rușinarea lipsei de consistență și

de roade a celor care trăiesc fără moravuri. Aici este cazul să ne apropiem de psihologia artistului din Săliște. Dacă textul romanului i-a pus la dispoziție descrieri detaliate ale femeilor, el s-a sfiit să le prezinte părțile din trup revelate de veșminte. Acum, când stă față-n față cu o femeie decăzută, își calcă pe inimă: îi sumete mînele pînă... la coate, ceea ce, probabil, i s-a părut... cumplit de imoral.

În aceeași zi: *iulie 31, 1864*, Picu Pătruț realiza și a treia miniatură: *Hs. cu Magdalena Maria*, titlu scris în partea superioară a cadrului, sub chenarul galben, între doi nori cenușii și denși, mai sus de care cerul s-a roșit de apus. În partea stîngă a imaginii, același personaj masculin — înveșmîntat tot în tricolor — binecuvîntează femeia prosternată — rochie albastru-cenușiu — și care-i șterge piciorul stîng cu propriile ei plete, plîngînd. Peisajul, la fel de modest schițat ca și precedentul, este totuși mai vesel. Probabil că aceasta se datorează unor tente roșii ce-l colorează și vegetației mai bogate. În ambele miniaturi terenul este neregulat, ca în toate operele artistului: el nu cunoștea, de acasă, spațiul șesului. În dreapta, replica: «*Credința ta te-a mîntuit. Mergi în pace. Iartă-se păcatele tale ceale multe pentru că ai iubit mult*».

În amîndouă aceste miniaturi din urmă se observă că Picu Pătruț are noțiunea unei anatomii umane conferind mișcare straielor sau impusă privirii datorită unei torsiuni a personajului: Maria Magdalena ingenunchiată, cu pieptul întins înainte.

Frontispiciul ce deschide cartea propriu-zisă (p. 3). este încadrat de două mari plante cu frunze decupate neregulat, stilizînd frunza de stejar, proiectate pe fond hașurat. Într-o lumină galbenă, între plante, în veșmînt albastru peste care curge altul roșu (s-a recunoscut tricolorul), personajul (bust) binecuvîntează, susținînd în mîna stîngă pămîntul. Textul de mai jos este încadrat de un chenar (mai larg în dreapta) galben. Acesta reapare în următoarele patru pagini, pe a cincea se îngustează, apoi dispare (p. 9; remarcăm cu acest prilej că p. 8 este numerotată de două ori). Redactarea primului capitol se încheie la: *iulie 15 1864* (p. 38).

Capitolul al doilea debutează cu miniatura: *Is. blagoslovește pruncii cei mici* (p. 39), titlu scris deasupra copiilor din imagine, între capetele cetei bărbățești și capetele mamelor, menționate ca atare deasupra siluetelor. Gama întregii scene este aceea a tricolorului. Remar-

căm știința sugerării mulțimii prin înghesuirea în spatele primelor personaje a numeroase creștete pîrînd a se multiplica la infinit. Impresionează distingerea mai multor atitudini. Mamele — ca și copiii — trec în două corpuri compacte, alăturate, cu brațele pe jumătate întinse — a solicitare; femeile au creștetele acoperite cu aceeași pinză ce le cade și pe umeri și pe brațe, în pliuri bogate. Un zîmbet abia perceptibil le luminează chipurile. Copiii primesc din mers binecuvîntarea personajului pe lîngă care pășesc. Cel mai apropiat dintre soții lui și-a înclinat capul pe umărul drept, să cuprindă cît mai bine cele ce se petrec înaintele. Spuneam că mamele și copiii «trec» pe lîngă grupul de bărbați, astfel se obține impresia că ei se îndreaptă către Viitor.

Dacă în cazul *Cinei în casa lui Pilat*, strălucirea descrierii literare o socoteam ca depășind posibilitățile modeste ale culorilor și meșteșugului neșcolit ale lui Picu Procopie Pătruț, următorul pasaj din cartea pretext pentru ilustrator este mult îmbogățit de miniaturist:

«**Mulțimea ce era în tavernă [...] se sculă, alergă îndesîndu-se spre a întîmpina pe junele învățător. Mumele cu copiii lor în brațe se strecurară spre a ajunge mai înainte**» (p. 66).

Lăsînd de o parte schița de mișcare din roman, Picu Pătruț desenează nu o îmbulzeală haotică, ci o armonie umană organizată, nu o gloată febrilă, ci o adunare plină de încredere, de admirație, de nădejde, pășind dincolo de țîținele timpului, depășindu-le. Ceea ce aduce nou creatorul săliștean provine din mentalitatea demnă cu care românul înfruntă existența, robustețe spirituală națională ce elevează în chip nesperat textul minor miniat. Interpretarea sa se depărtează și mai mult, ia aripi: nu prunci de ținut în brațe sînt cei înfățișați de el, ci băietani

umblind pe propriile lor picioare, în sens propriu și figurat, deplin responsabili (deducem din aceea că alcătuiesc un corp compact, desprins de cel al mamelor lor). Capitolul se încheie la p. 65 cu un bust minuscul de înger cu aripile desfăcute.

La p. 66 o miniatură elaborată odată cu cele două de la început, datate. Data, 1864 iulie 31, este consemnată în partea dreaptă a laturii de jos a chenarului verde. În partea interioară a imaginii nu există nici un spațiu liber. Trupurile personajelor se orînduiesc unul lângă celălalt în ritmul alternativ: roșu, galben și albastru. Un grup de bătrîni, în stînga, este condus de unul cu barba lungă pînă la coșul pieptului, cu părul alb despărțit de o cărare pe mijlocul creștetului, alături de el, un altul, cu barba scurtă, tăiată drept. Părul de omăt îi este ondulat. Întinde un braț către învățătorul care, înconjurat de numeroși copii agățați de poalele sale, ridică unul cu brațul drept, pe cînd cel mic îi îmbrățișează grumazul: din întreaga gestică și din direcționarea personajelor se resimte iubire. O miniatură într-adevăr foarte caldă. În partea superioară, de-a dreapta și de-a stînga învățătorului, stă scris: «*Și luînd Isus un prunc în brață au zis: Cine nu va primi împărăția lui Dumnezeu ca pruncul acesta nu va [?] întru ea*». Acest capitol ia sfîrșit la p. 108, cu

data: *Aprilie 7 1864*. Sub ea, pe jumătate pagină, un serafim galben; mai jos, din nou anul: 1864.

Pe pagina următoare, 109 (notată 119), miniatura precedînd capitolul al patrulea prezintă cel mai viu chip al învățătorului din cîte apar în manuscrisul din Săliște. Siluetele sînt înfățișate de la brîu în sus. În dreapta un grup de cîțiva bătrîni, cel din frunte singurul în capul gol. El întinde palma către învățător; îi arată o monedă. Buzele îi sînt întredeschise; între gene îi sclipește provocarea dublată de superbie. Învățătorul, dominînd în înălțime toate personajele, comentează minios, indicînd moneda cu arătătorul dreptei. În urma sa, alți bătrîni, primul dintre ei cu privirile tensionate de așteptare. Miniatura este înconjurată de un chenar galben. Personajele din ea sînt surprinse într-o atitudine de înfruntare, accentuată de linia înclinată spre centru a torsului învățătorului. Între cele două grupe, textul: «*Fătarnici! [U]or arătați-mi banul dăjdii*». Capitolul a fost încheiat în *Martie 31 1864* (p. 119).

Cea din urmă miniatură deschide capitolul al cincilea (p. 120). Ea reprezintă una dintre lucrările de seamă ale manuscrisului. Titlul este împărțit în două, conform segmentării în două părți inegale a imaginii înseși: *Răstignirea în stînga) lui Hs în Golgota* (în dreapta). Chenarul — dublu — e colorat în segmentul exterior în brun, iar în cel interior în verde. Trupul personajului central e mic, chinuit; din palmele sale cad stropi de sînge, profilați pe cerul alb, care i-au mînjit pieptul, pulpele și au îmbibat legătura de pînză ce-i înfășoară brîul. E înconjurat de femei serioase, încruntate. Nici una nu se poate hotărî să-l privească. Doar la picioarele lui, mama sa și-a înclinat obrazul scăldat în lacrimi. Drama pare să se petreacă într-o vale, căci aureolele, de o parte și de cealaltă, coboară către centru. Aceasta face ca în spațiul superior să se deseneze un triunghi cu vîrfurile centrat pe trupul din mijloc, ca un munte de lumină răsturnat, cu poalele în tării și cu piscul în însuși trîbul omului — idee prețioasă a miniaturistului. În fund, turle meschine, roșii, ale cetății depărtate și nesemnificative.

La p. 196 ultimele consemnări ale lui Picu Pătruț: «*Săliște: scris-am eu Procopie Eclesiarh. Am început acest lucru la fev[ruarie] 21 și am gătat iulie 30 1864*».

Urmează lista personajelor menționate. Ea conține 35 rubrici.

Rămâne în discuție problema datelor prezente în manuscris. Să recapitulăm: pe foaia de titlu (ceea ce n-am spus la vreme) transliteratorul a adăugat în colțul din dreapta jos: 1864. *Început a scrie: februarie 21*; două din primele trei miniaturi sînt date: 31 iulie 1864. Primul capitol e încheiat la 15 iulie, același an. Capitolul al doilea nu e datat. Al treilea capitol, în mod curios, este isprăvit la 7 aprilie, dar frontispiciul său va fi executat la 31 iulie. Al patrulea capitol s-a încheiat la 31 martie. În ultima însemnare aflăm că întreaga lucrare începută la 21 februarie s-a sfîrșit la 31 iulie 1864. Că miniaturistul și-a rezervat spațiile pentru ilustrații și a trecut la elaborarea miniaturilor a doua zi după încheierea transliterării ni se pare clar și dovedit și de manuscrisul romanului lui Alexandre Dumas, unde n-a apucat să mai facă miniaturile. De ce însă capitolele trei și patru au fost copiate mult înaintea celorlalte rămîne un mister. Putem afirma în mod sigur că înainte de a începe transliterarea, Picu Procopie Pătruț a știut exact de cîte foi avea nevoie pentru fiecare capitol; diferența de mărime a literelor cu care a scris, evidentă de la un capitol la celălalt, confirmă această ipoteză.

În concluzie, reluînd, manuscrisul lui Picu Procopie Pătruț intitulat *Crucea de argint*, transliterare din alfabetul latin în cel chirilic, îmbogățită cu nouă miniaturi și o vigneta, demonstrează interesul artistului popular pentru

literatura universală — alături de cel cunoscut pentru creațiile românești — și dovedește modul original de transpunere a acesteia în lucrări de artă plastică unde triumfă — în gama coloristică — simbolul tricolorului românilor și o concepție personală în reinterpretarea și depășirea textului de bază — în planul filosofic.

*

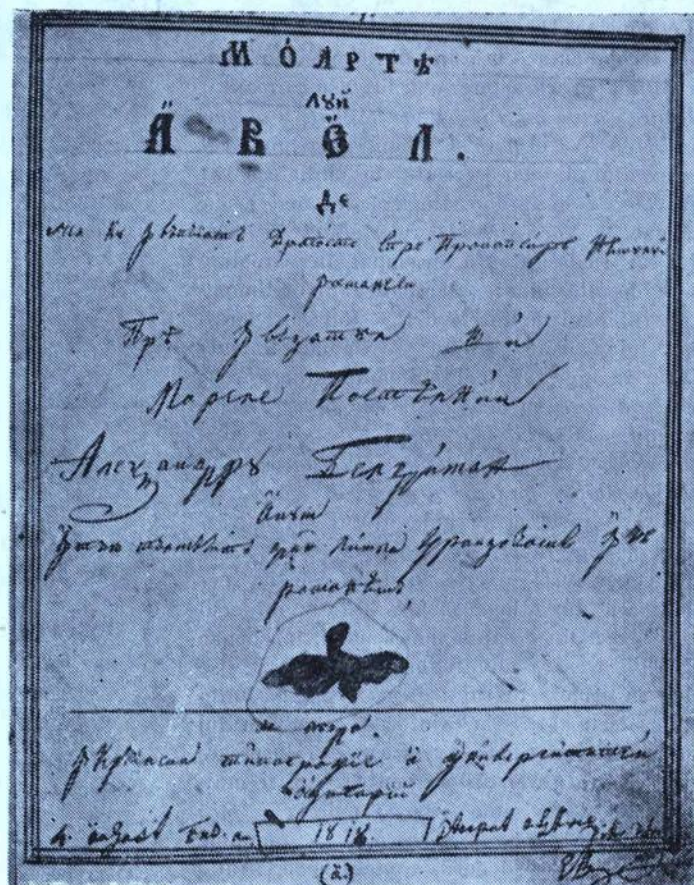
Ne vom ocupa în continuare de celălalt manuscris dovedind interesul lui Picu Procopie Pătruț pentru literatura universală, interes stimulat de cultura Țărilor Române pe care se vedește că o urmărea pînă la a putea selecta, în vederea transliterării pentru propria sa bibliotecă sau copierii acelor cărți anume tratînd subiectele ce îl obsedau. Este vorba acum despre *Moartea lui Avel* de S. Gessner.

Salomon Gessner, născut și mort la Zürich (1730—1788) a fost un creator plurivalent de cultură elvețiană. El s-a manifestat ca scriitor, pictor și gravor; în această ultimă calitate și-a ilustrat singur lucrările cu opere grafice majore. S. Gessner și-a expus punctul de vedere în privința artelor plastice în opul teoretic: *Scrisoare asupra peisajului* (1772). Ca literat, opera sa, compusă — afirmă specialiștii — sub influența lui Bodmer și a unui alt scriitor destul de

familiar propriei noastre literaturi, — ne gîndim la Klopstock —, cultivă descriptivismul, sentimentalismul excesiv și, prin acestea, neconvîngător, cînd nu este oșios —. bucolic și, cu osebire, cultivă folosirea calofilică a cuvîntului. Operele sale menționate astăzi încă sînt: *Noaptea* (1750), *Daphnis* (1754), două tomuri de *Idile* (1756 și 1772) și epopeea pastorală *Moartea lui Avel* (1758) — care l-a cucerit pe țăranul cărturar din Săliște —, în tălmăcirea lui Alecu Beldiman.

Probabil că traducerea acesteia a fost realizată folosindu-se tălmăcirea în limba franceză a lui Huber, care a transpus atît primul volum al *Idilelor*, cît și *Moartea lui Avel* în limba sa natală, ajutîndu-l pe Gessner să dobîndească un renume european.

La rîndul său, Alexandru (Alec) Beldiman (1760—1828) a desfășurat o intensă activitate de traducător, între timp producînd unul dintre

primele acrostihuri ale literaturii noastre naționale, unele dintre primele poezii meditative (*Stihuri făcute la Tâzläu în vremea închiderii mele acolo, 1824*), precum și una dintre ultimele cronici rimate: *Tragodia sau mai bine a zice Jabnica Moldovii întimplare după răzvrătirea grecilor din 1821*, numărînd 4266 versuri.

Seria numeroaselor sale traduceri debutează tocmai cu *Moartea lui Avel* de S. Gessner (1818); acesta este și momentul debutului său editorial, fapt ce mărește interesul pentru manuscrisul discutat aici — ecoul lui transilvan și interpretarea plastică a lui Picu Procopie Pătruț devenind pe neașteptate elemente necesar a fi studiate și de istoricii literaturii române preromantice și mai ales de autorii monografi ai lui Alexandru Beldiman. Subliniem o idee mai puțin uzitată: interpretarea plastică a lui Pătruț este interpretare, adică atitudine afectiv-rațională, încercare de înțelegere, comentariu fără cuvinte al lucrării lui Salomon Gessner tradusă în limba română. Picu Pătruț trebuie socotit

un exeget ce a folosit un limbaj critic specific modului său de exprimare: culoarea. Aceeași idee este validă cu atât mai mult în privința romanului lui Eugène Sue, tălmăcit de Heliade-Rădulescu, discutat mai sus, unde comentatorul plastic aducea evident înțelesuri personale cărții ilustrate.

Revenind la Alexandru Beldiman, el a tradus în continuare *Istoria lui Numa Pompiliu, al doilea crai al Romii* de Florian (1820), *Tragedia lui Orest* de Voltaire (în același an), iar în manuscris au rămas multe traduceri din J. Fr. Rénard, Metastasio, Homer, Fr. — G. Ducray-Duminiq Abatele Prevost, G. de Pixérécourt și din autori neidentificați.

Acum cînd știm cîte ceva despre Eugène Sue și Gessner, precum știm despre Ion Heliade-Rădulescu și Alexandru Beldiman, putem intuî mai clar cu ce spirite se afla țăranul din Mărglinea Sibiului în comuniune, cu ce fel de cărturari era familiarizat. Tot astfel, cum atrăgea atenția Paul Valéry că «nu există teorie care să nu fie un fragment, ales cu grijă, dintr-o anumită autobiografie», ceea ce Eugen Simion leagă de concepția nietzscheană: «orice mare filosofie a fost pînă azi confesiunea autorului său și, voit sau nevoit, constituie memoriile sale» (*Spațiul biografic*, în „*România literară*“, nr. 44, 30 octombrie 1986), la fel, adăstările creatoare ale cititorului Picu Pătruț, deciziile sale de cărturar copist în cazul acestor lucrări și cele ale miniaturistului ilustrator, ne ajută să fixăm jaloanele unei biografii spirituale total inobservabile la o examinare superficială a evenimentelor fără substanță din viața unui crîsnic, în definitiv anonim pentru înșiși consătenii săi contemporani.

Salomon Gessner a fost un scriitor cu suficient succes la cititorii români din veacul trecut. După apariția cărții de care ne ocupăm, în 1818, prima din serie, peste patru ani, în 1822, se publică tot în limba română: *Erast. Povestire da o Tragodie Păstorească a lui Kyr Gesner Împărțită în doao părți. Și tolmocită din limba Nemțească în limba Grecească. Iar acum tolmocită în limba Moldovenească, de către dîmneai Sardareasa Zoîța. Din îndemnul sofului său, Dumnealui Sardarul Costache Grigoriu/Iași. În 1840, apare la Buzău: *Cel dintii plutitor; Din scrierile lui Gesner*. Tradus de I. Costinescu. *Moartea lui Avel. Poemă în cinci cînturi*, în tălmăcirea lui C. C. Băjescu, (București, Editoru Gheorghe Ioanid, 1852) semnalează sfîrșitul*

acestui interes trecător — care s-a extins, totuși, pe un spațiu mai mare de un sfert de secol.

Moartea lui Avel [de] cel cu învăpăiată dragoste spre procopsirea neamului Romanesc [Prea învâțatul] și [Marele Postelnic] Alexandru Beldiman [acum] înți talmăciută din limba franțuzească în cea Romanească] La Buda [În Krăiasca Tipografie a Universității [Ungariei]] 1818, prefătată și postfațată de Zaharie Karkaleki (BAR I 104241CRV981) constituie, spre deosebire de traducerea lui C. C. Băjescu, o talmăcire în proză. Cartea este tipărită în alfabet chirilic. Deci manuscrisul de care ne ocupăm nu mai e o transliterare, ci o copie. Gravurile, alb/negru, excelent realizate de scriitorul elvețian, sînt de dimensiuni mai mici decît corespondentele miniaturi ale artistului transilvan. (8,5 × 13,50 cm). Toate patru ocupă cite o pagină de carte. Vom reveni la ele deîndată, cînd vom discuta miniaturile din manuscris.

Manuscrisul este redactat într-un caiet cu coperti de carton gros, întărit cu piele în dreptul cotorului. Cartonul e înfrumusețat, în exterior, cu hîrtie bej, cu un model decorativ (floare cu patru petale, pe fond negru, în centru cu un mic cerc negru și în jurul lui cu cîteva stamine roșii). Coperta I e roasă la colțul superior din dreapta, iar hîrtia de pe coperta IV e ruptă la ambele colțuri exterioare.

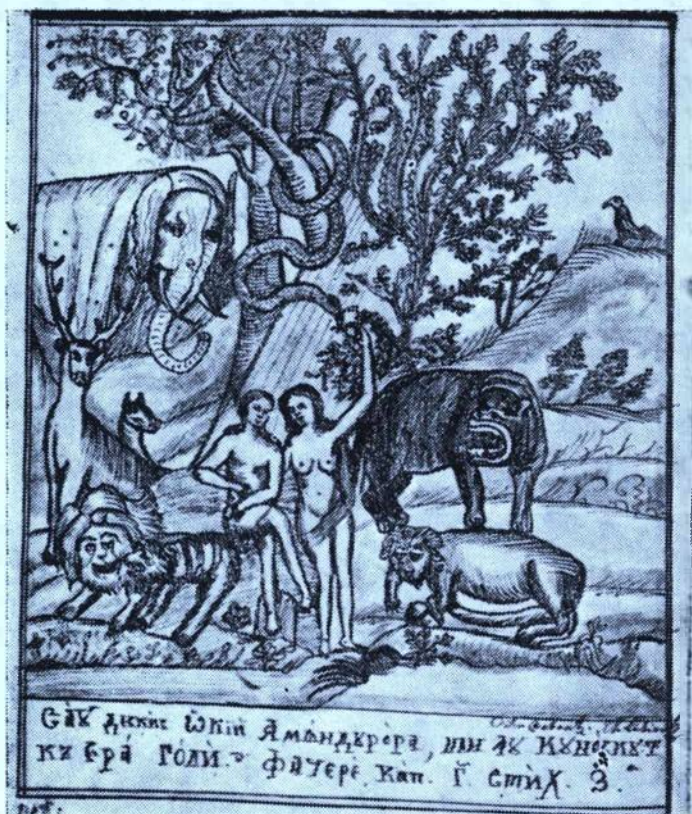
Un fragment de etichetă tipărită, lipit la mijlocul părții de sus a copertii I păstrează cifra 92. Sub el o etichetă albă; pe ea, scris de mîna lui Onisifor Ghibu, cu cerneală neagră: «*Moartea lui Avel* / *manuscript de* / *Picu Procopie Pătruț* / *Nicolae Pătruț Săliște com. Sibiu* ». Altă mînă a șters numele lui Nicolae și l-a înlocuit cu «*Paraschiva* ». Apoi altcineva a scris: «*Teodor Petruțiu* ». Nicolae a fost fratele lui Picu Pătruț; mult mai mic în vîrstă. El însuși ajuns în timp negustor —, în adolescență, influențat de activitatea fratelui său mai mare, și-a încercat darul de a copia și ilustra, dovedind, după cum ne-a confiat cercetătorul Octavian O. Ghibu, capacitatea de a-și spori în chip sensibil îndemînarea la scris; de pe urma sa se pare că au rămas cel puțin patru manuscrise, unde alături de poezii ale fratelui său se numără și unele originale. Probabil că la moartea lui, manuscrisul devenind proprietatea soției Paraschiva, ea a ținut să își consemneze dreptul pe etichetă, după cum avea să facă și fiul ei, Teodor, după propria ei dispariție.

Pe coperta II se găsesc mai multe notații. Vom începe cu aceea ieșind din condeiul miniaturistului, în caractere chirilice (sus, dreapta) «*Dintre cărțile lui Picu Pătruț Săliște 9 oktombrie 1847* ». Tot el pare să fi consemnat numărul de inventar al manuscrisului în biblioteca sa: «*No 30-le* », la mijloc stînga; ceva mai jos a adăugat: *la No Kasii 447*, referindu-se la locuința sa. Dedesupt stă însemnat în caractere latine, de altă mînă: «*Sambata la pantelimonu au fostu/ bani de toți 400 fl.* » Mai jos, iarăși mîna lui Onisifor Ghibu: «*Nicolae Pătruț/ Săliște 12 iulie 1905* ». Finalmente, stînga, sus: «*Această carte am primit-o în dar de la/ Toader Pătruțiu, cococariu/ în Săliște, nepotul de frate al lui Picu Pătruțiu. / Săliște, 6 Februarie 1939/ Onisifor Ghibu/ profesor universitar/ Cluj* ». Pe bucata de piele acoperind cotorul cărții, răsfrîntă pe coperta II, e scris: «*No 79* ».

Pe coperta III e scris, în două coloane inegale — cea din stînga mai înaltă de mijlocul paginii, cea din dreapta mai scundă, în chenar neglijent trasat, un fragment de poezie (se poate să urmeze textului de pe o pagină anterioară decupată). Cu ajutorul cercetătorului Marcel Dumitru Ciucă, avem o primă încercare de descifrare a versurilor (pentru care îi mulțumim) «*...Ce multe această mare/ Și fără de asemănare/ Astă multă sărăcie/ [... ; punctele de suspensie arată locurile rămase nedescifrate] și din beție/ Cum tu [...] de încetu/ Ce ești din Tată născu/ Te-ai zămislit [?] negrău/ De la Duhul/ Și din Maica cea curată/ Fecioara nevinovată/ Astăzi cu trup te-ai născu/ Și om ca noi te-ai făcut/ O minune minunată/ Și taină înfricoșată/ Cum [...] ești/ Și spre cer de jos privești/ Pre heruvini odihnești/ Și de ingeri te slăvești/ Pre cer [...] / [...] pămîntul/ [...] pre [...] / [...] prunc te-ai mărit/ Și cu moarte te hrănești/ din [...] feciorești [...] daruri [...] / Cei ce pre toți dăruiești/ Ingerii cîntare-ți cîntă/ Și păstorii să spăimîntă/ Lumea toată dănuiaște/ [...] să vestește/ Că ai venit să [...] / din [...] / Și [...] a rămas [?] desfătare/ Deci cu toți îți mulțămim/ Venind la noi te primim/ [...] / Și iarăși te slăvim/ Pururea în veci Amin. / În c[arta] lui Saul fila 256. ».*

Pagina de gardă debutează cu un frontispiciu absent în cartea model, sub care se află următorul text — și el inexistent în volumul tipărit la Buda —, descifrat prin amabilitatea aceluiași îndatoritor M. D. Ciucă.

«*Numărușul lui Is. Hs. Dumnezeuul nostru // Stăpînire, Puteare, Cuvînt, Viață, Minte și*

Dragoste, Ințelepciune, Păstor, Piatră, Vale, Casă, Îmbrăcăminte, Floare, Minte, Chip cinstit, Mirene, Stăpinul adevărat, Fiul omenesc, Începutul nostru, Mesia, Împăratul de sus Isus, Plinea cea cerească, Tatăl ziditorul, Savaot, Domnul sfânt, Milostivul Hristos, Apărătorul, Povătuitorul, Soarele, Hs. tămăduitori, Bine îndurători, Mielușelul lui Dumnezeu, Nemuritori prea vecinic, Chip mărite cu cele ce sînt, Dreptate, Izvorăsc începători, [...], Prorocesc, Oîște [?] veacinică, În Dragoste Sfîntă Troiță nedespărțită, Împăratul împăraților, izbăvește pe robul lui Dumnezeu (cutare) de tot necuratul drac, și de toate bînuialele lui ca pre soara lui Petru de friguri, și ca pre fiul sutașului, sfîntul Nicolae, Haralambie, sfînșilor cei fără de arginți, arătați robului lui Dumnezeu (cutare) [urmează cîteva cuvinte în limba greacă] [1847 oktombrie 9 Săliște Scris-am Eu Picu Pătruț Krisnic ».

Pe verso, colțul din stînga sus a rămas o adunare (greșită): 200/110/220/25/550 fl. 27/7. Rezultatul corect e: 555. În continuare scrie, în caractere chirilice: « Această carte este a lui/

Vizantie ». Apoi două linii neglijente traversează pagina, alta coboară. În spațiul astfel delimitat scrie, cu aceleași caractere: « Această carte a lui/ Picu Pătruțiu Criesnicu în Săliște anu 1861 lui 20 Ianuaru S. Mucenic Antonie » (ultimul cuvînt în caractere latine). În cadru separat se repetă de trei ori, etajat: 7891020. Urmează un desen reprezentîndu-l... pe mucenic! dar, cum! Toate par ieșite din mina unui copil. O nouă adunare greșită, în creion: 501/600/75/1751.

Manuscrisul cuprinde 179 pagini numerotate, pagina de titlu intrînd în această numerotare. La pagina 71, sus, dreapta, scrie (în caractere latine): « 7/12 Săntu 300 ». La pagina 87, în același loc: « 22. D. 10. 220 fl. 23./7. » La pagina 125: « 4 D. 50. 200 fl. ». La pagina 157: « 7/12 sîntu 600 ». Iar la capătul celui de-al doilea paragraf: « 13/12 1400 de toți ». La pagina 159, stînga sus: « 22 D. 5 fl. 110 fl. » Pe spatele filei 179 Picu Pătruț a copiat erata: « Îndreptarea greșelilor din tipar »; ea cuprinde patru rubrici: « fața, rîndu, greșeli, îndreptări ». Conține 18 semnalări. Această pagină este intercalată înainte de postfață. Mai jos, pe pagina postfeței, copistul adaugă: « Slavă lui Dumnezeu [...] am început acest [...] la august 4 1843 și am [...] la septembrie 30 1843 Eu Picu Pătruț Criesnic [...] ». Pe verso-ul acestei pagini nenumerate se află primele 22 rubrici din Însămănarea oarecărora vâpșele; ele continuă pînă la a 25-a, pe următoarea pagină, și ea nenumărată. Pe verso, o schemă lucrată cu mare îngrijire: « Soboarele sfînte din toată lumea, cite, cînd, și unde, și la ce împărați, și la ce papiși și patriarhi, și asupra cărora eretici. Și aceaste le vei afla întrăceaste pravișe. Și să știi că în pravețul lui Papa, ceia ce-s pă deasupra sînt papișii, iară cei subț dinșii sînt naneasnicii lor ». Urmează cele 7 rubrici ale binecunoscutelor soboare, suprapuse. Copiem din rubrica împăraților, numele acelor sub a căror domnie au avut ele loc: « Constantin cel Mare, Teodosie cel Mare, Teodosie cel Mic, Markian, Iustinian cel Mare, Constantin Pogonatul, Constantin și Irina ». Simultan, o altă rubrică, a « papișilor », îi enumeră pe aceștia: « Silvestru, Viton și Vinkention Damas [?] de față au fost [...] ; Kelestin ; Leon Pashasin, Lucian ; Vighilie de față au fost ; Agaton, Teodor și Gheorghie ; Adrian, Petru și Petră. » Patriarhii sînt enumerați în aceeași ordine: « Mitrofan de Țarigrad ; Grigorie Bogoslov ; Kiril de Alexandria și Epitr... [?] ; Anatolie de Țarigrad ; Eutihie de Țarigrad ; Gheorghie de Țarigrad ; Tarasie de Țarigrad ».

O nouă rubrică verticală consemnează locurile unde s-au întrunit sinoadele: «Nikeea, în Țarigrad, în Efes, în Halkidon, în Țarigrad, în Țarigrad, în Nikeea». La rând este rubrica «Asupra cărui eretic» s-au concentrat dezbaterele: «Arie ce făcea facere pe fiul; Makedonie dhoborețul; asupra lui Nestorie antropolatrul; lui Dioscor monosifiul [sic!]; lu Origen firșit [?] muncilor ce birfia; lu Onorie papa și Serghie, și Pir monoteștiilor; asupra ikonoboreților». Alte trei rubrici consemnează: «părinții ciți au fost de față», «canoane cite» s-au emis și în ce «văleatu».

Sub acest tablou sinoptic Picu Pătruț adaugă: «Această tablă am scris-o aicea din Viața sfinților a besericii care e tipărită la Iași de la leatul [...] 249. Scris-am eu păcătosul Picu Pătruț crisnic Săliște 11 februarie anu 1848».

Cu privire la interesul lui Picu Pătruț față de istoria culturii vechi vom aminti cele scrise de profesorul Constantin Noica nu demult: «Cultura europeană [...] se naște anume în anul 325 al erei noastre [...], la conciliul de la Niceea, convocat de împărat, continuând cu alte șase reuniuni, pînă în 787. Să lăsăm la o parte faptul material și de civilizație că secole întregi s-au putut organiza — în imaginea unei Europe aflate în plin haos și a unei lumi arabe de nomazi — asemenea reuniuni ce întruneau conducători spirituali pînă și din Spania și Franța, ceea ce dovedea un sistem sigur de contacte și comunicări, controlul drumurilor, buna administrație și birocrație, într-un cuvînt civilizația». Filosoful contemporan insistă în continuare asupra «dezbatereilor de idei [...] ale căror reverberații, la început filosofice, s-au transmis întregii culturi europene» (Cînd începe cultura europeană, în „România literară”, nr. 36, 4 septembrie 1986.) Reținem această ultimă idee în favoarea cronicului din Mărginime și afirmăm că interesul său particular menționat contribuie la întărirea liniilor de contur ale portretului său de cărturar.

Pe ultima filă, desenul îngrijit al unui arbore genealogic generic al înrudirilor posibile, fiecare treaptă fiind înscrisă într-un cerc și legăturile dintre ele fiind realizate prin trei drepte paralele. Vom pleca de la centru: litera chirilică Z. Ascendent, avem într-un cerc unic: «1. tată, mumă» — «2. moșiu-moașă» — «3. strămoșiu-strămoașă» — «4. al 2-lea strămoș, a 2-a strămoașă» — «5. al 3-lea strămoș, a 3-a strămoașă»; «6. al 4-lea strămoș, a 4-a strămoașă». La stînga lui Z: «2. frate»; la dreapta: «2. soru»;

dedesubt: într-un singur cerc: «1. fiu-fiică»; «2. nepot-nepoată»; «3. strănepot-strănepoată». La fel, lateral: «3. fiu-fiică de frate»; «4. nepot nepoată de frate»; «5. strănepot-strănepoată de frate». Aceleași rudenii «de soră». Fratele și sora derivă, bineînțeles, din tată și mamă. Din moșiu și moașă derivă: «3. unchiu despre tată sau despre mumă»; «4. fiu, fiică de unchiu»; «5. nepot, nepoată de unchi»; «6. strănepot, strănepoată de unchi»; aceștia la stînga. La dreapta: «3. mătușă despre tată sau despre mumă»; «4. fiu, fiică de mătușă»; «5. nepot, nepoată de mătușă»; «6. strănepot, strănepoată de mătușă». Din «3. strămoși, strămoașă», pe stînga derivă: «4. unchiu mare»; «5. fiu, fiică de unchi mare»; «6. nepot, nepoată de unchi mare». Pe dreapta: «4. mătușă mare»; «5. fiu, fiică de mătușă mare»; «6. nepot, nepoată de mătușă mare»; din «4. al 2-lea strămoș-strămoașă» — derivă, pe stînga: «5. al 2-lea unchi mare» și «6. fiu-fiică de al 2-lea unchi mare»; iar pe dreapta: «5. al 2-lea mătușă mare» și «6. fiu-fiică de al 2-lea mătușă mare». Din «5. al treilea strămoș-strămoașă» derivă pe stînga: «6. al treilea unchi mare» și pe dreapta «6. al treilea [...]».

Documentul acesta e de o importanță nebănuită pentru etnologia română, el consemnînd relațiile parentale posibil a fi fost acceptate în Săliște în contemporaneitatea artistului. Această oglindire a unei concepții locale privind relațiile

parentale se cuvine verificată de specialiști. Un atare document, dacă oglindește cu adevărat o realitate etnojuristică sălișteană și nu e cumva inspirat din vreo carte, se impune ca o veritabilă comoară etnologică.

Pe *verso*, alte cifre despărțite de bare oblice. Deasupra mijlocului paginii, în caractere latine: «1/7 de la Ioan Baleanu 85/ de la Nevasta 34/ de la Ioan Munteanu 50/ dela Nicola Manta 50/219». Aceste file nenumerotate măresc manuscrisul la 186 pagini.

Trecînd la ilustrații, să revenim la frontispiciul (17,5×4,5 cm) de pe pagina de gardă. Nu există cadru, ci doar o margine inferioară dublă, colorată în galben între cele două linii subțiri negre. El cuprinde 3 personaje desemnate prin numele lor de-a dreapta și de-a stînga capetelor: «M. Do.»; «Is. Hs.»; «Ioan Botezătorul». Data executării e despărțită de ultimul personaj în două: «[1]851 » (stînga) «iunie 27 » (dreapta), în caractere latine, pe cînd numele personajelor sînt scrise în caractere chirilice. Personajul feminin este înveșmîntat în roșu: dedesubt răsare o haină verzuie. Își împreună cu umilînță palmele la înălțimea pieptului. Trăsăturile abia schițate respiră armonie, blîndețe, maternitate. Personajul central, cu multă înțelepciune degajîndu-i-se de pe chip, binecu-

vîntează cu mîna dreaptă, cu dispunerea specifică a simbolului nonverbal descris de degetele de două ori încrucișate. Deasupra unei cămăși albastre, poartă o mantie roșie; aureola este galbenă; *regăsim cele trei culori — roșu, galben și albastru — ale națiunii noastre*; în opera lui Picu Pătruș, acest personaj însuflețește întotdeauna *tricolorul* sau, dacă vrei, este sfințit cu sfințenia culorilor neamului român. În palma stîngă el sprijină pămîntul. Al treilea personaj este pieptănat ca și al doilea: părul lung și des le e despărțit de o cărare pe mijlocul capului; pletele li se revarsă pe umeri, împletite în cîte două cozi. În cazul celui din urmă, fire mici urcă pretutindeni, țepoase. Chipul, evocînd multă blîndețe, i se înclină către umărul drept. Brațul drept, pe jumătate înălțat, indică personajul central; palma corespunzătoare coboară ușor, cu un gest descriptiv. Cealaltă mîna se ridică, parcă ar preveni o mișcare a celui de alături. Poartă cunoscuta haină din păr de cămilă, aspră, albastră. Pe umărul drept și abia sprijinită de cel stîng, o acoperitoare galbenă ce se ondulează peste brațul drept. E strîns în jurul mijlocului cu o centură destul de lată. Veșmintele tuturor sînt laborios lucrate, cu multe pliuri și umbre ce conferă micilor portrete viața pe care n-o pot sugera chipurile minuscule, neîngăduind nuanța culorii ori a desenului.

La pagina 4, prima miniatură (16,7×20 cm). Textul e încadrat aparte, în continuarea ei, jos: «Picu Pătruș, *Eclesiarh* [în caractere latine] / *S-au deschis ochii amîndurora, și au recunoscut că era goli. Facerea, kap 3 stih 7*». Miniatura întemeiată pe desenul extrem de bogat al lui S. Gessner, adunînd la un loc pomul cunoașterii, dominant, trainic, bogat, pe o creangă a căruia își desfășoară vulturile trupului solzos șarpele (femeia abia a desprins mărul roșu din gura lui), un arbust înalt și cu ramuri desfăcute în evantai, acoperite de frunze verde crud, tufe, iarbă, flori, dîmburi, clinuri, adîncituri ale terenului, pante, mici viroage, toate escaladate de oști de buruieni și smocuri, strîngînd la un loc, într-o intimitate neașteptată, o pasăre aducînd a țarcă — inexistentă în gravură —, un elefant masiv și binevoitor, un cerb cu coarne înalte și ramificate, o căprioară (nedespărțită de el, cum se cuvine), un leu surizător alături de o fiară mai mărunțică, ce stă la sfat cu el — anevoie interpretată după originalul gravat —, un hipopotam care

cască patetic și o leoaică lenevită, impresurându-i, cu toți și toate aceste dihanii și jigării, pe un Adam efeb, de o rară eleganță, finețe, transparență a cărnii, suavitate feminină, odihnind pe un mal de lut luminat de vegetația nouă, și pe o Evă sprijinită în mina dreaptă (sau cuprinzându-și bărbatul cu o mîngiere insinuantă, pe la spate), pe cînd cu brațul stîng, spuneam, culege mărul din gura reptilei, o Evă destul de planturoasă, cu sîni bine formați, fără să fie prea mari, cu șoldurile și pîntecul rotunjite, cu coapsele pline, cu imensul ei pîr bine pieptănat ocolindu-i șoldul stîng pentru a-i acoperi cele ce se cuvin tănuite, miniatura, ca să încheiem fraza noastră, ce nu urmărește prin lungimea ei, decît să imite ritmul, unitatea în mișcare a întregului, e dominată de tonuri oscilînd între galben verzui și verde îngălbenit, cu acel centru coloristic semnalat: roșul mărului fatal. Aici înțelegem măiestria chibzuită a miniaturistului. Putea fi vorba de un roșu violent sau funebru, ori provocator. Dar nu! Picu Pătruț face doar o aluzie la roșu, atît este nuanța din miniatură de firavă: pentru că nimic nu se cuvine să dezvăluie de pe acum dezastrul viitor ascuns în poama din care va încolți Istoria...

Perfectiunea rece caracterizînd gravura de la care a plecat sălișteanul este cu folos înlocuită de o umanizare a animalelor — cu toate stîngăciile inerente imitării conturului unor ființe necunoscute. Menționez că numărul lor crește cu o pasăre. Însă, din punct de vedere al psihologiei, toate se îmbogățesc, pînă și copacii capătă mai multă viață.

La pagina 13 se află o a doua miniatură (16,7cm × 11,3 cm) cu titlul încadrat în același mod sub imagine: «Cain cu mare minie ascultă cîntarea fratelui său Avel:» [apoi, caractere latine:] Prin Piku Petrutz Eklesiarh: Szeliszensis: 1843 oktomb. 5». Imaginea este oarecum împărțită în două — în gravură unitate a mai bine realizată. Am folosit modalitatea îndoilei («oarecum») deoarece coroana copacului din dreapta se unește cu aceea a unui copac din extremitatea dinspre mijloc a jumătății din stînga a imaginii, dar o femeie — poate soția lui Cain — se îndreaptă către grupul din cealaltă jumătate, încălcînd aproape limita dintre cele două părți. De fapt Cain, singur, e total izolat — proiectat pînă la briu pe fondul unor tufe a căror desime însăși îl izolează, stînger, în ciuda care îi roade orgoliul rănit, puțin caraghios, cu un fel de pantaloni scurți pînă deasupra

genunchilor, atîrnîndu-i pe pîntec, abia ținîți de un briu lax, cu pieptul gol, părul vilvoi și arătătorul în gură, mușcat de obidă; cu cealaltă mîna, căzută, de lemn, și, curios, cu palma răsucită în afară, în spatele său deschizîndu-se cerul alb, imens. Singurul loc din imagine unde a străpuns prin glie simbolul aridului și al sterpului — stîncă ruginie — e la picioarele sale. Gravura ne îngăduie să-l vedem de la labela picioarelor pînă în creștet, însă cu partea stîngă a trupului tăiată de cadru. Caracterul său sălbatic e mult accentuat la Picu Pătruț. La S. Gessner, el are o linie clasică și, din punct de vedere psihologic, nu citești nici pe chipul său, nici în ascunderea sa în spatele tufei (absente) gelozia care îl roade. Curios lucru să vezi că eclesiarul cunoștea atît de bine aceste frămîntări negre ale sufletului, încît să simtă nevoia să-și corecteze modelul. În miniatură, peisajul este invadat de verdeață, de rodnicie florală, de faună domestică, de abundență. Însuși per-

22

Kap 2.

Alteptînd de răzvrătirea pămîntului din cauza lui Cain, el se îndreaptă spre muntele din dreapta, unde se află...

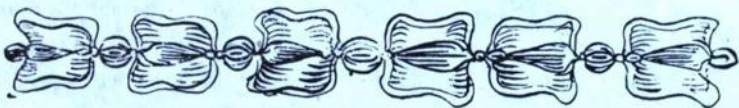
64.

Kap 3

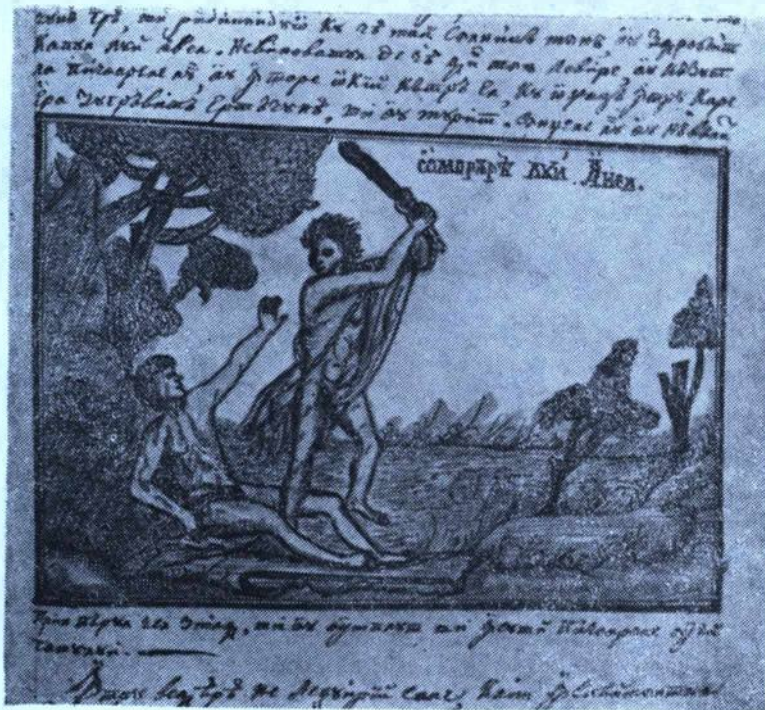
În această parte a lucrării, el descrie cum Cain se îndreaptă spre muntele din dreapta, unde se află...

95

Kap 4.

În această parte a lucrării, el descrie cum Cain se îndreaptă spre muntele din dreapta, unde se află...

sonajul care presupuneam că e soția lui Cain, cu un fel de fustă galbenă rugoasă despicată pe pulpă, duce în palme, cu băgare de seamă, un castron — sau coș —, cu teama de a nu-l vărsa. Ea se îndreaptă, trecind prin fața a 3 oi ghemuite laolaltă, cuprinse de odihna rumegării, către o bancă pe care șed Abel, gol, păzindu-se de privirile ei numai cu o creangă cu frunze, sprijinită pe pulpă, și ținându-și femeia pe după umerii nuzi; trupul ei e ascuns de o rochie de împletitură vegetală, cu bretele, lăsându-i bustul aproape complet liber, ca și jumătate din pulpe. Și ea și-a petrecut mina dreaptă pe după șalele lui, cu cealaltă apropiindu-se de el, cu degetele desfăcute ca și când s-ar pregăti să-i smulgă ramura din față, într-o intenție glumeață ce îi înveselește fața lată și mult mai puțin nobilă ca a lui. În spatele acestei perechi, un fel de chioșc, de pavilion cu schelet de lemn, în întregime acoperit de frunze și flori foarte mari. Verdeța de pretutindeni simbolizează triumful vieții, al tinereții, al sevei. E de remarcă că înflorirea carnală a trupurilor feminine, din gravură, e mult atenuată de sfiosul miniaturist.

Capitolele 2 (pagina 27), 3 (pagina 64) și 4 (pagina 95) beneficiază de cîte o vignetă distinctă, colorată, elegant concepută, lipsind din carte.

La pagina 105, introdusă în text, o nouă miniatură, (16,7×11,3 cm), cu titlul sus în dreapta: «Omorirea lui Avel». În stînga, stîncă descrescînd în înălțime pînă la șesul unde a căzut Avel, cu spatele și creștetul odihnind pe roca roșită de stropi mari de singe țîșnindu-i din rana frontală. Deasupra lui, 2—3 copaci tineri, cu coroana verde, sănătoasă, deasă s-au chircit de durere, de spaimă. Ei sînt introduși de miniaturist în subiect, ceea ce face gravura model mai săracă decît opera lui Picu Pătruț. Adolescentul doborît și-a lăsat greutatea trupului să cumpănească pe brațul drept îndoit. Stingul și l-a ridicat; încearcă să-și păzească fața de a doua lovitură gata să se năpustească asupra sa. Cain, în picioare, calcă cu dreptul între picioarele desfăcute ale celui căzut; își ia avînt în glod cu celălalt membru; și-a înălțat ciomagul cu ambele mîini deasupra capului, pentru a zdrobi. Degetele-i sînt înceștate pe lemnul închis la culoare și noduros. Părul, aprins ca focul, i s-a zburlit ca o cunună cu mii de țepi. Pulpelile îi sînt minjite de singele care lipsește din gravură. Pe cînd fratele său n-are alt vestmînt decît un briu lat ascunzîndu-i pîntecul, el poartă o mantie galbenă ce, din zvicnire, stă să-i zboare de pe umeri. Socotim că personajul Cain, din gravura model a acestei miniaturi, a fost ales de Picu Pătruț drept prototip al celorlalte două apariții ale lui Cain în miniaturi. Fără excepție, plantele din a doua jumătate a imaginii miniate, arbuștii ciunții, ierburile scunde ori înalte — lipsind din gravură — își retrag trupul, agățat de rădăcini, cît mai departe de locul crimei, îngrozite de ceea ce se înfăptuiește. Bastonul păstoresc al lui Avel a căzut inert, alături de trupul său doborît. Ca și în miniatura precedentă, armonia coloristică este dominată de galben și verde, cu accent mai mare asupra celui dintîi, asupra veștedului. Roșul — acolo numai o pată minusculă — invadează, sub chipul singelui, mult din scenă, cu o nuanță intensificat patetică. Toate acestea, pe care gravura alb/negru nu le poate conține, contribuie din belșug la adîncirea emoției.

Capitolul 5* (pag. 134) debutează cu o vignetă și cu o inițială majusculă (D chirilic) mascoidă. Toate majusculele din acest capitol anume, cu care încep paragrafele, sînt elaborate cu mare atenție și simț estetic.

La pagina 149, ultima miniatură (16,7×14,6 cm) inclusă în text. Din nou titlul este încadrat

chirilică. Se poate să fie un joc al plasticianului care să-și fi tănuțit astfel numele și calitatea ori alte cuvinte, risipind literele alcătuitoare în felul acesta. La stînga, puțin mai sus de arabesc, o cruce de Malta (3×3 cm); pe brațele ei verticale scrie: «Gerontie», iar pe cele orizontale: «Grigorie» — ambele în caractere chirilice. Sub brațul din stînga este consemnat anul 1851. În partea opusă: iunie 26. Dedesubt mai e adăugat: «Din Teologia s. Ioan Damaschin am scris». La încheiere, în caractere latine: «Szeptemvrie 30. 843. Szelistje». Apoi «Săliște», în caractere chirilice. Și semnează: «Prin Picu Petruz Eklisziark».

Ciclul de miniaturi din manuscrisul *Moartea lui Avel* constituie, așadar, o interpretare coloristică a modelului oferit de stampele lui S. Gessner, îmbogățite ca desen. El îngăduie, mai întîi, o foarte precisă posibilitate de cîntărire a sensibilității pentru culoare a artistului țăran din Săliște și deoarece este vorba de o gamă redusă adoptată de acesta, ciclul ne oferă șansa de a ști cît de mult surprindea miniaturistul bogăția expresivă a nuanțelor, capacitate mai greu sesizabilă în numeroasele și cuceritoare sale miniaturi originale unde, deseori, contrastele se impun privirii. În al doilea rînd dacă, cercetîndu-i miniaturile originale, rămînem convinși pe de-a-ntregul de forța sa inventivă, prin acest ciclu aflăm că nici talentul său mimetic nu rămîne în urmă. Participarea lui afectivă la cele pictate este o evidență. El contribuie cu elemente plastice noi ce folosesc la crearea unei atmosfere mai patetice decît în gravuri și cu o vibrație a culorilor traducîndu-i întreaga implicare. Ciclul de față ne îngăduie să surprîndem cum pleacă de la culoarea păcii, a primăverii, a verdelui luminos, cum trece la aceea a verdelui greu de roade, coboară la nuanța începutului fanării și se îngroapă în aceea a verdelui cotropit de brun. La fel, de la un singur punct roșu, el știe inunda pămîntul cu culoarea singelui gilgiitor și a urca această culoare, vindicativ, către cer, făcînd-o să domine întregul spațiu grafic. Astfel, al treilea cîștig al examenului nostru este cumpănirea iscusinței miniaturistului în a domina culorile simbolice și a le dirija spre obținerea efectului maxim. Colorarea acestor patru miniaturi, care, dealtfel, din punct de vedere al compoziției, diferă destul de gravurile tipărite, completîndu-le cu elemente noi de importanță afectivă, constituie de fapt un dialog bine temperat între două voci orchestrale:

verdele corzilor pline de foșnet și făgăduințe și roșul alămurilor cu rostire directă, de neevitat.

Trebuie știut că vigneta gravată pe pagina de titlu a cărții lipsește din manuscris.

Paginile adăugate textului copiat ne revelă aspecte ale personalității anonimului viețuind nu departe de Sibiu, aspecte ce ne solicită stima fără reticențe. El era interesat cu seriozitate de studiul istoriei (eclesiastice; dar orientarea sa către cele ce se petreceau în cultura de peste munți ne îndrituiește să afirmăm că era interesat permanent de istoria culturii contemporane lui), de cunoașterea anumitor aspecte ale dreptului (relațiile parentale). Alături de informația că a adunat o bibliotecă cu aproximativ 200 titluri, alături de interesul său pentru literatura europeană tradusă în română, ce îl făcea să trăiască sincron cu frații din Țară evenimentele culturale, dar și cu toți oamenii de cultură din occident, noile informații dobîndite cu prilejul acestei cercetări ne ajută să conturăm mai net chipul poetului, miniaturistului, imnologului, copistului și transliteratorului transilvan, afirmînd interesele sale multiple în domenii variate, ce depășesc în profunzime chiar și astăzi interesul unui licențiat universitar obișnuit.

Mihai RĂDULESCU

ECHIVALENȚE

Șt. O. IOSIF

traducător
al lui
Shakespeare

POET ORIGINAL, DE ALEASĂ ȚINUTĂ etico-profesională și de o rafinată mobilitate estetică, Șt. O. Iosif s-a remarcat și ca un talentat traducător din literatura universală. Evaluată cantitativ, cu omisiunea traducerilor în colaborare cu D. Anghel, două din cele patru volume de *Opere* (II—III), apărute sub îngrijirea lui Ion Roman, în colecția „Scriitori români”, a Editurii „Minerva”, ilustrează exclusiv capitolul tălmăcirii al creației lui Șt. O. Iosif.

Pe parcursul a aproape nouă decenii, generații succesive de cititori datorează medierii lui Iosif accesul la capodoperele celor mai mari poeți și dramaturgi de expresie germană, engleză, franceză, maghiară etc., ale căror echivalențe românești nu numai că n-au fost depășite esteticeste de versiuni ulterioare, dar n-au fost nici măcar egalate până azi, cu câteva ferice excepții. Pe câți dintre norocoșii beneficiari ai acestui autentic act de cultură nu i-a fascinat unicitatea universului tulburător al lui Corneille, Heine, Bürger, Goethe, Schiller, Wagner, Lenau, Uhland, Hölderlin, Shakespeare, Shelley, Burns, Petöfi ș.a., fără a-și mai aminti de cel care i-a integrat, pe acești titani ai condeului, circuitului nostru național de valori universale, împodobindu-le opurile de excepție cu veșmintele festive ale limbii române, alese cu pricepere, gust și măiestrie.

Cucerit de «interpretare[a] magistrală» a unei singure bucăți — e vorba de *Lenore* de Bürger —, G. Călinescu îl consideră pe Iosif, pentru toate tălmăcirile sale, ca fiind «un traducător minunat», conchizînd că «tălmăcirile lui răsună [în românește] ca niște opere

originale». ¹ Traducător de excepție al *Eneidei* lui Virgiliu și al poemului *De rerum natura*, de Lucrețiu, D. Murărașu admiră la Iosif «dexteritatea, dar și curiozitatea intelectuală demnă de laudă» ².

Dacă G. Călinescu se limitează la câteva exemple: *Blestemul bardului* de Uhland, *Grenadirii* de Heine și *Lenore* de Bürger, din ultimele două reproducînd largi citate, Mircea Vaida recurge la analiza detaliată pe text, punînd față în față *Mănușa* de Schiller, în versiunea lui Eminescu, apoi *Faust* de Goethe, în transpunerea lui L. Blaga, cu traducerea aceluiași

¹ G. Călinescu, *Istoria literaturii române...*, „Fundatiile Regale pentru Cultură și Artă”, Buc., 1941, p. 534, col. 1.

² D. Murărașu, *Istoria literaturii române*, Ed. III. „Cartea Românească”, Buc., [1943, in-8°, 458 + 6 p.], p. 332.

bucăți efectuată de Iosif, constatînd că: «Din comparația cu Blaga, în domeniul artei tîlmăcirilor, Iosif nu se află în inferioritate»³. (*Faust* în versiunea lui Șt. Aug. Doinaș nu apăruse încă.) Și, cu toate că M. Vaida nu cutează să se pronunțe categoric, din respect pentru astrul transilvan al poeziei românești, nici geniul acestuia nu-l estompează cu totul...

Din Shakespeare, Iosif a tradus cinci piese: *Visul unei nopți de vară*, *Romeo și Julieta*, *Monologul lui Hamlet* și, în sfîrșit, *A douăsprezecea noapte*, «un caiet incomplet și fragmente»⁴ și *Richard al III-lea*, acestea două din urmă aflate încă în manuscris.

Primele trei piese au fost incluse, de I. Roman, în sumarul seriei de *Opere*, (III, 1976).⁵ Pentru *Visul unei nopți de vară* și *Monologul lui Hamlet* autorul ediției a dispus de textele tipărite de Iosif în „*Viața Românească*” și „*Flacăra*”, pentru *Romeo și Julieta*, însă, a trebuit să se mulțumească cu o dactilogramă cu omisiuni, păstrată la Biblioteca TN, iar pentru completări s-a servit de traducerea discutabilă a lui Petre Grimm, publicată în 1945.⁶ Iată un motiv în plus spre a regreta absența tragediei *Richard al III-lea* din sumarul ediției sus-amintite, care se vrea o întreprindere științifică, nu de artă, ceea ce ar fi constituit o scuză pentru imperfecțiunile care, cu un minim efort, puteau și ar fi fost neîndoielnic înlăturate, de Iosif însuși, la o previzibilă revizie a manuscrisului. Ne referim la ms. 309, conservat la BAR-Cluj,⁷ cvasicomplet, pentru că cele 7 sau 9 file lipsă, omise ori comprimate, sînt de minoră importanță, în cea mai mare parte, iar pentru suplinirea lor exista ediția bibliofilă *Teatru*,⁸ care cuprinde și o exce-

lentă echivalare românească a piesei *Richard al III-lea* semnată de Dan Duțescu, introdusă mai apoi, cu neînsemnate modificări, în ediția critică a operei marelui brit.⁹

Admițînd accepția dată de DN cuvîntului *ciornă* (— «bruion, concept»), atunci calificativul e aplicabil, poate, cel mult, filelor 21—26 și 214—223 din manuscrisul lui Iosif, fiindcă celelalte au fost revăzute, în mod cert, în două rînduri, dacă nu chiar de mai multe ori: o dată cînd a transcris textul caligrafic, cu cerneală neagră, tăind pasaje întregi pe care le reface (v., f. 21, de ex.). Cea de-a doua intervenție (dacă nu a III-a, căci, cu cerneală neagră, n-ar fi excluse două sau chiar mai multe) e operată cu creionul chimic, al cărui vîrf se îngroașă pe măsură ce numărul filelor descrește.

Care ar fi alte indicii de natură să ne las, impresia, la o sumară examinare a ms. 309 conținînd traducerea tragediei *Richard al III-lea* că ne-am afla în fața unor „ciorne”?¹⁰

Înainte de a fi fost dat la legat, manuscrisul n-a fost studiat cu suficientă atenție: fără a le numerota, Iosif a scris numai pe *recto*-ul filelor și, de cîteva ori, nedispuînd de suficient spațiu spre a termina nota, o continuă pe *verso*-ul filei precedente (v., d. ex., ff. 118 r — 117 v).

Eronată, numerotarea filelor, cu creion grafic, aparține altei mîini decît aceleia a poetului: cea care ar fi trebuit să fie f. 79 e nenumerotată; scena 2, din actul III, se compune din filele: 103, 102, 101, 100, 98—99, 96 și 95.¹¹ Citit

³ Idem, *Opere complete*, Vol. I. Ediție critică [ingrijită, studiu introd., note de istorie literară și comentarii de Leon D. Levitchi. Note de Virgil Ștefănescu-Drăgănești, Ed. „Univers”, Buc., 1982, [in-8°, 598 + 2 p. + 20 pl.], pp. 475—582.

⁴ Cf.: «După *A douăsprezecea noapte*, au fost găsite și *ciornele* (s.n.) unei a cincea traduceri din Shakespeare: *Richard [al] III-lea*. Manuscrisul, păstrat la Biblioteca filială din Cluj a Academiei, n-a fost semnalat încă din 1964 de către Tiberiu Avramescu (v. monografia noastră, *Șt. O. Iosif*, p. 172), apud Ion Roman, la *Șt. O. Iosif*, op. cit., p. 914.

¹¹ Numărul exemplurilor ar putea fi amplificat: osteneala e însă inutilă, căci numerotarea deficitară a filelor, așa cum e, va fi marcată în textul imprimat, pentru a facilita comparația versiunii legate a manuscrisului de la BAR-Cluj, cu aceea restabilă de noi, prin confruntarea cu traducerea din ediția critică Shakespeare, semnată de D. Duțescu, citată deja, și cu următoarele ediții engleze: 1. Shakespeare, *A new variorum Edition of...*, *The Tragedy of Richard the Third* [...], Edited by Horace Howard Furness jr., Philadelphia J.B. Lippincott Company, London, 5 Henrietta Street, Covent Garden, 1908 [in-8° mare, 641 + 1 p. + 1 pl.] (Bibl. C. Univ. Cluj, cota 149.017); 2. Idem, *The Works of Shakespeare. The Tragedy of King Richard the Third*. Edited by A. Hamilton Thompson, Methuen and Co LTD, 36 Essex Street, Strand London, Fourth Edition [ed. a IV-a, 1932, in-8°, XXXII + 219 + 3 p.], (BCU-Cluj, cota 345 558).

⁵ Mircea Vaida, *Introducere în opera lui Șt. O. Iosif*, Ed. „Minerva”, Buc., 1977 [in-8°, 132 p.], p. 92.

⁶ G. Călinescu și col., *Material documentar*, în „Studii și cercetări de istorie literară și folclor”, an. II (1953), p. 230. V. Ion Roman, *Șt. O. Iosif*, EPL [Buc.], 1964 [in-8°, 252 + 4 p. + 8 pl.], p. 172; Șt. O. Iosif, *Opere*, III. Ed. îngrijită, comentarii și variante de Ion Roman, Ed. „Minerva”, Buc., 1975 [in-8°, 951 + 1 p. + 16 pl.], („Scriitori români”), p. 914.

⁷ Ibidem, pp. 358—618.

⁸ Vezi, pentru alte detalii, Șt. O. Iosif, op. cit., pp. 920—922, passim.

⁹ Ștefan Octavian Iosif, Shakespeare, William, *Richard al III-lea*. Traducere de... (cca 1900). Ms. original; 227 f. (f. [15], 146, 152—156 albe); 270 × 225 mm; [legat în] piele. [Pe coperta exterioră, aurit: William Shakespeare] *Richard al III-lea* [Traducere] de [Șt. O. Iosif] Pos[esor] Bibl[io]teca Blaj.

¹⁰ William Shakespeare, *Teatru*, EPLU, Buc., 1964 [in-16°, 1590 + 6 p.], pp. 141—296.

în ordinea inițială a numerotării filelor, e absolut normal ca manuscrisul să confirme opinia — complet falsă — că am avea de-a face cu niște foi dispartate, simple ciorne fără legătură între ele — cu alte cuvinte.

Spre o cât mai justă situație și judecare imparțială, în contextul operei poetului, ms. 309 presupune soluționarea triplei întrebări: când, unde și cum a tradus Iosif *Richard al III-lea*, de W. Shakespeare?

Luând în considerare datele de apariție („*Flacăra*“, 1912) ale unor fragmente din *Visul unei nopți de vară* și *Romeo și Julieta*, I. Roman presupune că «*Șt. O. Iosif a început să traducă efectiv din Shakespeare probabil la sfârșitul anului 1911 — începutul anului 1912*». ¹²

Un studiu minuțios al ms. 309 admite ipoteza că poetul a tradus *Richard al III-lea* în timpul sederii sale în Franța (nov. 1899 oct. 1901), deci cu mai bine de un deceniu mai devreme decât presupusese I. Roman.

Sfârșitul veacului trecut și începutul celui actual au fost marcate de un veritabil reviriment al interesului pentru creația lui Shakespeare: în patria sa, Anglia, se publică noi ediții critice, în Franța apărea ediția Letourneur (3 serii, 13 vol.), ¹³ în Germania circula ediția Schlegel, ¹⁴ la noi se publica a doua traducere tipărită a tragediei *Richard al III-lea*, datorată lui Scarlat, fiul lui Ion Ghica. ¹⁵

Un atare subiect nu putea, desigur, lipsi din discuțiile aprinse, pe diverse teme culturale, de la «*Closerie de lilas*», animate de Sextil Pușcariu, D. Anghel, V. Cioflec, Iosif și pictorii Kimon Loghi, Strîmbulescu, Ștefan Popescu, N. Petrașcu etc., ¹⁶ aflați temporar în capitala Franței, la studii sau la perfecționare. Poliglot,

cum îl știm, Iosif nu va fi putut rezista tentației de a-l citi pe Shakespeare în original, decizându-se să-i învețe limba...

Pornind de la datarea prezumtivă, propusă de bibliograful anonim (probabil Nicolae Comșa), nu atît hîrtia, cît, mai ales, analiza lingvistică a manuscrisului pledează în favoarea ipotezei noastre: a) se păstrează ortografia franceză a unor neologisme: *hipocrit* (și *hypocrit*), *comptesă*, *chambellan* (și *șambelan*), *equivalează*, *monarchie* (și *monarhie*), *motif*; b) se remarcă prezența unui număr redus de cuvinte franceze, neadaptate limbii noastre, cu o tendință ușor arhaizantă în chiar limba de origine: *obsequ[e]* — (funeralii), *requetă* — (cerere), *pursang*, *sanguinar* sau *sanghinar* — (sîngeros), *regină usurpatrice* — (uzurpatoare), *salop* — (*putană*): c) se semnalează și cîteva calcuri lingvistice, care trădează modelul francez, unele dintre ele sînt atestate și în limbajul burgheziei românești de la sfîrșitul secolului trecut, fără a evoca atunci sensurile rizibile de azi: *am să mă conduc* — (mă voi comporta), *spre a-l găsi* — (spre a-l întîlni), *a abate* — (a omori), *să-și păstreze iatacul* — (să nu părăsească iatacul, cf. fr.: *garder le lit* — a sta în pat bolnav, a zăcea), *ai lipsit de la un jurămint* — (ai călcat jurămintul; cf. și *a mîncă de la datorie* — a absenta, a nu-și face datoria; la fostul secretar al lui Caragiale regăsim și expresia *a compătîmi cu* — a împărtăși aceleași sentimente). Cităm și o expresie particulară neobișnuită în vorbirea românească:

Scenă din spectacolul *Richard al III-lea*, jucat la Teatrul Mio din București, în stațiunile 1983—1986. Regia: Silviu PURCĂRETE; protagoniști: Ștefan IORDACHE (Fotografii primite de la Secretariatul literar al teatrului).

¹² Șt. O. Iosif, *op. cit.*, p. 913.

¹³ William Shakespeare, *Oeuvres*. Traduction de Letourneur, [vol. 1—5]. Paris, 1894—1900. Librairie de la Bibliothèque Nationale [in-16°], Vol. 2. *La vie et la mort de Richard III*. Drame en cinq actes et en prose. 1899 [188 + 2 p.].

¹⁴ Idem, *König Richard der Dritte*. Geschichtlichen Schauspiel. Übersetzt von August Wilhelm von Schlegel. Verlag von Philipp Reclam, Leipzig [f.a., in-12°, 107 + 1 p.], (BCU, S-4063).

¹⁵ Idem, *Regele Ioan. Regele Richard III. Neguțatorul din Veneția*. Trad. de Scarlat Ion Ghica. Tipografia „Gutenberg“, Iosif Göbl, [Buc.], 1892, [in-8°, 457 + 1 p.], pp. 129—323 (cu autograful nedatat al autorului: «*Prea iubitului meu rudă și prieten N. Dalarambie spre aducere aminte. S. Ghica*». (BCU S-9401).

¹⁶ Vezi pentru alte detalii și Ion Roman, *op. cit.* p. 42.

«...răsplătirea/ Ce aștepti acțiunea săvârșită» (— răsplata pe care o aștepti după ce-i vei îndeplini misiunea) aparent nonsens, în speță pentru necunoscătorii limbii lui Balzac.

Toate bune, ni se va replica, dar Iosif ar fi putut, foarte bine, să-și efectueze traducerea după un intermediar francez. O atare supoziție e exclusă din capul locului, în primul rînd, pentru că — după știința noastră — traducerea franceză, în versuri, în 8 volume, «entièrement conforme au texte anglais», semnată de Georges Duval, avea să apară abia în 1912, iar, în al doilea rînd, datorită tulburătoarei fidelități față de originalul shakespearian.¹⁷ Confirmată și de versiunea realizată de Dan Duțescu, fidelitatea indiscutabilă față de textul englez e reliefată și de ireproșabila încadrare a fragmentelor din traducerea acestuia, cu care am substituit filele lipsă din manuscrisul lui Șt. O. Iosif.¹⁸ Cît despre D. Duțescu, n-avem motive să-l suspectăm că ar fi cunoscut versiunea lui Iosif (inutilizabilă, de altminteri, fără a se depăși, în prealabil, barierele constituite de dezordinea filelor), nici că ar fi ocolit originalul, lucru cu atît mai puțin plauzibil, cu cît traducerea sa, inclusă în sumarul ediției critice Shakespeare, beneficiază de comentariile lui Leon Levițchi, cel mai cunoscut dintre angliștii noștri.

În privința textului de bază, de care s-a servit Iosif, neechivoce sînt citatele în engleză, din amplele note de subsol, luate din piesele lui Shakespeare sau din opere ale unor autori contemporani cu el, avînd menirea să sublinieze logica unor aparente anomalii de limbaj ale

¹⁷ În lipsa unei ediții engleze, accesibilă tuturor, Shakespeare, *Antologie bilingvă*. Vol. alcătuit de Dan Duțescu și Leon Levițchi. Ed. Șt. Buc., 1964 [în-8°, 717 + 3 p.], pp. 86—93, satisface, în linii generale exigențele impuse de o comparație relativ obiectivă. Intruct fragmentele alese din *Richard al III-lea* sînt cele mai reprezentative. Monologul lui Richard Gloucester (I, 4), dialogul Clarence-Brakenbury, temnicerul (I, 4), despre visul de coșmar al primului, precedînd asasinarea sa, cît și scena fantomelor celor doi masacrați, de Richard (V, 3) sînt reproduse *in-extenso*, iar alături de versiunea românească paralelă, textul, dificil, chiar și pentru compatrioții de azi ai marelui Wil, beneficiază de riguroase și foarte utile explicații lexicale, cu trimiteri la *Shakespeare-Lexicon*, Berlin, 1902, al lui Alexander Schmidt.

¹⁸ Menționăm că, tocmai datorită fidelității ei, traducerea lui D. Duțescu a constituit pentru noi un ghid de neînlocuit pentru repunerea în ordine a filelor, numerotate la întîmplare, cum s-a mai remarcat, fără a se fi avut în vedere continuitatea lor de conținut.

marelui dramaturg. Pe lîngă comentariile istorico-literare, reclamate de optima recepție a textului, în trimiterile sale, Iosif dezbate detaliat dificultățile de traducere ale unor expresii criptice sau ambigue, ale jocurilor de cuvinte etc., nu puține în *Richard al III-lea*.

Hîrtia folosită de Iosif pare, și ea, parțial, a fi de proveniență străină: ff. 1—125 și 207—227, scrise pe un fel de calc transparent, întrebunțat la multiplicarea desenelor în întreprinderi, sau în filigran, cu toate literele majuscule, inscripțiile: «Orient Industry Post», «Oriental Bank Post» și «Legnis Extra Strong 28 60». Filele 85—86 și 116—124 sînt de tip caiet cu pătrățele, iar ff. 125—206 de tip caiet de caligrafie, cu linii mari, tăiate cu linii verticale, formînd dreptunghiuri, avînd ca bază lățimea; liniatură similară au și filele cu filigran.

Deși, pentru întreg manuscrisul, Iosif pare a se fi servit de aceeași cerneală — neagră —, totuși filele din ultimele două categorii (românești?) lasă impresia că s-ar detașa de primele, prin scriitura mai caligrafică,¹⁹ cu mai puține corecturi, iar numărul calcurilor lingvistice, după modelul limbii franceze, este foarte redus. Toate acestea nu contrazic supoziția că, la întoarcerea sa în țară, Iosif a revăzut și înlocuit unele file traduse în Franța (sau, în ultima perioadă, în Germania).

Faptul că fidelitatea unei traduceri nu e și o garanție decisivă a calității ei l-a știut Iosif prea bine, și cvasitotalitatea operei sale de talmăcitor constituie o dovadă clară în acest sens. Ambiția — abandonată în final — de a realiza o traducere totală sau ideală, echivalentă cu «răsădirea» nealterată a originalului în românește, pare a-l fi determinat să nu se îndepărteze de «litera» originalului. Același spirit e vădit și de corecturile efectuate pe manuscris: poetul se străduiește sistematic să găsească sinonimul sau expresia capabilă să acopere sfera semantică a cuvîntului substituit, lizibil aproape întotdeauna, spre deosebire de adăugirile ulterioare.²⁰

¹⁹ Din punct de vedere caligrafic, cîteva din notele lui Iosif, mai ales în prima parte a manuscrisului, sînt mai puțin îngrijite decît traducerea propriu-zisă a tragediei, ceea ce complică considerabil lectura lor, chiar atunci cînd textul e în românește, fără să mai vorbim de citatele în engleză.

²⁰ Detaliu important, deoarece, prin aplicarea criteriului sinonimiei, cuvîntul inițial ne-a facilitat descifrarea celui ulterior adăugat, situației în care lupa singură s-a dovedit inefficientă în stabilirea unei lecțiuni corecte.

Ce ediție a operei shakespeareiene va fi folosit Iosif? N-am putut stabili. În note ²¹ însă, el face remarci de genul: «Acest vers și cele șaptesprezece următoare se găsesc *in folio*» (f. 95). ²² Or, e puțin probabil să fi avut acces, și încă la București, la această ediție atât de rară, în însuși spațiul lingvistic anglo-saxon, încât s-a simțit nevoia reeditării facsimilate a acestui *in-folio*. ²³ Citează, în schimb, citiva editori de marcă ai lui Shakespeare, cum ar fi Edward Malone, Georges Steevens, Alfred William Pollard ș.a. După una din edițiile comentate ale acestora reproduce, într-o notă, în traducerea sa, un substanțial pasaj din relatările lui Holinshed despre infirmitățile lui Richard al III-lea și decapitarea lordului său primar, Hastings.

Poetul Șt. Aug. Doinaș afirma, într-un articol din 1974, că «Delicat și modest, Șt. O. Iosif a simțit nevoia de a „infrumuseța” originalul, adăugând rima acolo unde aceasta nu există. Traducerile din *Romeo și Julieta*, făcute probabil după o versiune germană, ne oferă o asemenea mostră». ²⁴ Prima parte a aserțiunii lui Șt. Aug. Doinaș e valabilă și pentru *Richard al III-lea*, cu corectivul că Iosif s-a străduit să pună de acord «infrumusețarea» cu fidelitatea față de originalul shakespeareian.

Avându-se în vedere datarea, locul efectuării și, mai cu seamă, fidelitatea traducerii propuse, comentate și argumentate de noi, precum și afirmațiile lui Iosif însuși, consemnate de Horia Petra-Petrescu, în amintirile sale reproduce într-un articol din 1913 («Din englezește, piesele lui Shakespeare? — Firește. Din original. Am învățat anume englezește») ²⁵, exis-

²¹ Mai cu seamă în prima parte a manuscrisului traducerii sale, Iosif marchează, numai rareori, locul exact al trimiterilor. El se mulțumește doar să le consemneze, în ordine, la o distanță de mai multe file depărtate față de destinația lor firească, îngreunând astfel distribuirea lor pe pagini, în special când notele au un caracter mai general sau, dimpotrivă, mai particular, nedispunând de ediția de care s-a servit traducătorul.

²² Scrisă prin 1592. tragedia a apărut în vreo 7 ediții *in-quarto*. «Versiunea autentică este socotită a fi cea a *in-folio*-ului din 1623.» (D. Duțescu, *Antologia bilingvă* Buc., 1964, p. 84). La aceasta trimite și Iosif, probabil după ediția consultată de el.

²³ The Norton Facsimile *The First Folio of Shakespeare*. Prepared by Charlton Hinman. W. W. Norton & Company. INC. New York [copir.: 1968. *in-folio* XXIV + 928 p.], pp. 527—558 [3.887 versuri].

²⁴ Apud Ion Roman, la Șt. O. Iosif, *op. cit.*, p. 914.

²⁵ Horia Petra-Petrescu, *Ștefan Octavian Iosif, Cilev a amintiri*, în „*Revista teatrală*”, [Brașov], an. I (1913) nr. 4 (iul. — aug.), pp. 246 — 253.

tența unui intermediar francez sau german e dificil de susținut. Nu se justifică nici dubiile ²⁶ asupra onestității răspunsurilor poetului, cu privire la textul de bază al tălmăcirilor sale din Shakespeare, cu atât mai mult cu cât I. Roman se referă la traduceri ulterioare tragediei *Richard al III-lea*, invocându-se dificultăți ținând de abordarea textului sau de timpul prea scurt pentru însușirea limbii engleze.

Lingviștii sînt de părere, însă, că o cunoaștere sistematică a limbii materne, și eventual a unei limbi străine, scurtează considerabil timpul de însușire a limbii următoare. Nu trebuie trecut cu vederea nici faptul că Iosif manifestă «aptitudini speciale în învățarea limbilor». ²⁷ remarcîndu-se încă din liceu, unde studiază, în profunzime, limbile clasice: elina și latina, cît și germana, apoi franceza și maghiara. Iar mai tirziu, direct la sursă, Iosif își perfecționează cunoștințele de franceză și germană și, după toate probabilitățile, în paralel, învață engleza, traducînd *Richard al III-lea* spre a-și verifica progresele. În privința dificultăților create de vechimea limbii și complexitatea textului shakespeareian, cunoscînd engleza contemporană, cu sumare cunoștințe de fonetică și gramatică istorică și, în principal, dispunînd de o ediție critică, larg comentată, cum este, indubitabil, cea utilizată de Iosif ori cele două citate de noi, ele pot fi onorabil depășite...

Îndreptățește *Richard al III-lea*, în versiunea lui Iosif, osteneala de a fi încredințată tiparului? e întrebarea ce se impune în concluzie. Răspunsul nu poate fi decît afirmativ, chiar dacă traducerea n-ar întruni media parameltrilor estetici reclamați în acest sens, pentru că manuscrisul, printre puținele păstrate într-o formă mai puțin sărbătorească, lasă o fereastră deschisă spre «atelierul» poetului, din care au ieșit atîtea bijuterii, de maximă concentrare formală, și cu atît mai valoroase.

Vasile CORODI

²⁶ I. Roman, la Șt. O. Iosif, *op. cit.*, p. 914.

²⁷ Idem, *op. cit.*, p. 13.

Nota bene: Erată. În materialul nostru din „*Manuscriptum*”, 3/1985

se va citi	în loc de	p. col. rd.
filialei Cluj a BAR	universitare	4 — 4
S. Micu, Gh. Șincai	S. Micu;	
	Gh. Șincai	112 2 16
Petru Pavel Aron	Petru Aron	118 — 12
cugetu[l] fă[p]turi-	cugetu făturilor	121 — ultimul de jos
lor		

RICHARD

al III-lea

de

WILLIAM SHAKESPEARE

Tragedie istorică

în cinci acte

Traducere în versuri de

St. O. IOSIF

Scenă colectivă din spectacolul Teatrului Mic din București (Stagiunile 1983—1986).

Actul I, Scena 1

GLOUCESTER:

Londra. O stradă. Intră Gloucester.¹
Acuma iarna supărării² noastre
S-a prefăcut în glorioasă vară
Prin soarele de York³, și norii toți ce atîrnau⁴
Sînt azi înmormîntați în sinul
Adînc al oceanului. Și fruntea
Ni se-ncunună de coroane mîndre
De biruînță; armele știrbite

¹ Am păstrat sublinierile și ortografia aplicate de poet numelor proprii.

² Inițial: *supdrarea iernii*, tăiat cu creion chimic, corectat deasupra rîndului.

³ • *This of York*. Aluzie la *insignid(ul)* lui Eduard IV care era un soare, în memoria celor trei sori ce se făcea că au apărut în bătălia ce o câștigă asupra Lancasterienilor, la *Mortimer('s) Closs*.

Aceiași [sic!] aluzie se află și în *Misteriile Reginei Elisabeta de Dragton*, și cu mult înainte, într-o piesă a lui Wrighte, (n.a.).

Atîrnă de mărețe monumente:⁵

Și tristele alarme ale noastre
Schimbate-n vesele reuniuni,
Și marșurile noastre de război
Schimbate în sburdalnice danțuri.
Războiul cel cu chipul⁶ fioros
A șters de pe-a sa frunte urmele
Și-n loc⁷ de a monta⁸ cai oțeliți
Spre-a-nspăimînta sufletele dușmane,
Înspăimîntate, joacă plin de vo[i]e
În camera unei femei, se dă
Plăcerii unei lupte prea lascive.
Eu, care nu-s făcut pentru acest
Soi de sburdălnicii, mai mult decît

⁵ Sublinierea autorului cu creion chimic, indicînd necesitatea de a reveni asupra versului.

⁶ Adăugat deasupra rîndului, cu creion chimic, în loc de *cu figura*, tăiat.

⁷ Inițial: *locul tăiat cu creion chimic*

[f. 4]

Spre-a face curte unei amoroase
Oglinzi; eu care sînt greu de înmuiat,
Și căruia-i lipește grația
Amantului spre-a mă împăuna
În fața unei nimfe cu alura
Destrăbălată; care-s prescurtat
Și despuiat de toată frumusețea
Prin o natură descurajatoare,
Diform, neisprăvit, născut nainte
De termen pe această lume care
Răsufală, isprăvit pe jumătate;
Ce sînt așa de imperfect, așa
Puțin la modă⁹ că dulăii
Mă latră cînd mă văd; în inserarea-aceasta
De pace languroasă, singura
Plăcere-mi este de a-mi urmări
Pe¹⁰ ziduri umbra mea-n treacăt la soare
Și de a comenta-ntristat asupra
Imperfecțiunii mele! Deci, fiindcă
Nu pot să fiu amantul care face
Pe doamne să suridă-n dulce limbă,¹¹
M-am hotărît să mă conduc ca un
Om rău și să urăsc plăcerile
Frivole ale vremii . . . Prin comploturi,
Prin prea primejdioase-nsinuări,
Prin profeții de-om beat și prin minciuni,
M-am hotărît ca să creez eu între
Fratele meu Clarence și Regele,¹²
O ură neînvinsă . . . Dacă regele
E-așa loyal, așa de just pe cît
Sînt eu subtil, fals și perfid, azi însă
Urmînd o profeție care spune

⁹ Urma încît, tăiat cu cerneală neagră.

¹⁰ Inițial, urma: *cele* și deasupra lui *alte*, tăiat cu aceeași cerneală.

¹¹ • În text este *These fair well dars*. Johnson crede că este o greș[e]ală și sfătuiește să citim *well spulbers dames* • (n.a.).

¹² Subliniat în text.

Că „G“ trebuie să fie uelgașul
Moștenitorilor lui Eduard,
Clarence va fi închis sub grele fiare!
O, gânduri, coboriți voi în adâncul
Inimei mele. Iată pe Clarence!
(Intră Clarence, urmat de gardă și de Bra-
kenbury.)

[f. 5] Bonjour, ¹³ iubite frate. Ce-nsemnează
Această gardă-n arme ce veghiază
Asupra grației voastre?

CLARENCE: Regele

Interesându-se de siguranța
Persoanei mele, mi-a adăugat
Escorta-aceasta ca să mă conducă
La Turn...

GLOUCESTER: Și pentru care pricină?

CLARENCE: Fiindcă numele meu este George.

GLOUCESTER: O, vai Milord! Nu e greș[e]ala voastră!
Sînt nașii voștri cari puteau să-ți dea
Alt nume! Presupun că regele
Are de gînd să te boteze iarăși
La Turn. Ce se petrece, zi, Clarence?
Pot eu să știu?

CLARENCE: Da, Richard; cînd ai știi [sic!],
Căci, eu, pe legea mea! nu știu nimica
Pînă acuma! Dar, cum am aflat
El dă crezare profețiilor,
Și viselor ¹⁴, suprimă litera
„G“ din oricare alfabet, sub vanul
Pretext că nu știu care vraci i-a spus
Că el va fi desmoștenit odată

¹³ Subliniat cu creionul chimic, urmînd a fi înlocuit.

¹⁴ • Sh[akespeare] s-acordă aici cu Holinshed și Philippe de Comines • (n.a.)
În text, după viselor, urma este, tăiat cu cerneală neagră.

Un Richard al III-lea
de Ștefan IORDACHE

De un urmaș prin „G“. Ori numele
De George-ncepe cu un „G“, și deci
Conchide că eu sînt deci acel G.
Acestea sînt copilării de-acelea
Cari l-au decis să mă închidă-n Turn.

GLOUCESTER: Ei, iată unde-ajunge oarecine
Cînd el se lasă dus de nas de o
Feme[i]e. Nu e regele cel care
Te-nchide-n Turn, ci e milady Grey,
Nevasta lui. E ea, Clarence, și care
L-mpinge ¹⁵ la asemenea
Extremități. Și dacă nu e

¹⁵ Versul epea: *Il face, tăiat.*

Chiar ea, și-acest prea onorabil
 Antony Woodville care-a făcut
 Să fie-expediat și lordul Hasting[s],
 Ce-abia acum ieși din închisoare?
 Sîntem primejduiți, Clarence, da[,] sîntem
 Primejduiți din toate părțile!

CLARENCE: Pe cer! nu este nici o siguranță
 Decît doar pentru prietenii reginei
 Și crainicii nocturni ce se tîrăsc
 Între monarch și mistress Shore. Nu

Ați auzit vorbindu-se dăunăzi
 De suplice[le] pe care le-adresase
 Lord Hastings spre-a-și obține libertatea?

GLOUCESTER: Da[,] milord[,] chambelanul trebuia
 Să se plîngă umilit acestei

Mari zeități spre a-și obține
 Eliberarea sa. Știți voi ce trebu[i]e

Să faceți spre-a ajunge prietenul

Monarchului? Să te improvizezi

În omul-obligat al principesei

Și să-i îmbraci livrea. Văduva

Lezată și geloasă a acestuia,

De cînd fratele meu a botezat

Pe marile cucoane, sînt puternice

Cumetre ale-acestei monarchii!

[f. 7] BRAKENBURY: Aș implora grația voastră să
 Mă ierte, însă majestatea sa
 Mi-a dat poruncă fără de zăbavă
 Să nu vă las cu nici un om[,] oricare
 E ¹⁶ rang[ul] lui, să stați cu el de vorbă.

GLOUCESTER: În adevăr? De-i place cîstei voastre,
 O, Brakenbury, ascultați puțin.

Noi nu urzim comploturi de trădare,
 Creștinule! Noi spunem că monarchul
 E înțelept și virtuos, că mindra

¹⁶ Urma: un, tăiat.

Soție-a lui e de o vîrstă cuminte,
Frumoasă, nu geloasă. Și mai spunem
De asemeni că femeia cea de Shore
Are-un picior drăguț, și o guriță
Rumenă ca cireșa, și un ochi
Prea ager și o limbă prea plăcută
La ascultat... Noi ¹⁷, în sfîrșit, mai spunem
Că rudele reginei-s niște oameni
Perfecti ca gentilomi. Ce credeți voi,
Monsenior? Ați putea nega?

BRAKENBURY: Eu n-am cu toate acestea de a face
Nimica, monsenior!

GLOUCESTER: Ai de-a face
Cu mistress Shore? Te asigur, scumpul
Meu camarad, că exceptînd pe unul,
Acela care are-un lucru-a face
Cu ea, va trebui să-l facă și-n taină.

BRAKENBURY: Și cine-i unu-acela esceptat?

GLOUCESTER: E soțul, imbecilule! Ai poate
De gînd să mă trădezi?

[f. 8] BRAKENBURY: Rog pe grația voastră
Ca să mă ierte și să înceteze
Cu ducele cel nobil orice vorbă.

CLARENCE: Știm că tu ai poruncă, Brakenbury,
Și ne supunem.

GLOUCESTER: Ca supuși reginii
Va trebui să ne supunem. Frate,
Mergi sănătos! Eu merg la regele [sic!]
Oricare-ar fi să fie comisiunea ¹⁸
Cu care vrei să mă însărcinezi,
De-ar fi să dau chiar numele de soră
Văduvei regelui Eduard, voi face-o
Spre a obține libertatea voastră.

¹⁷ Urma: mai *spunem*, tăiat.

¹⁸ Calchiere a fr. *commission*, — însărcinare, servicii, comision.

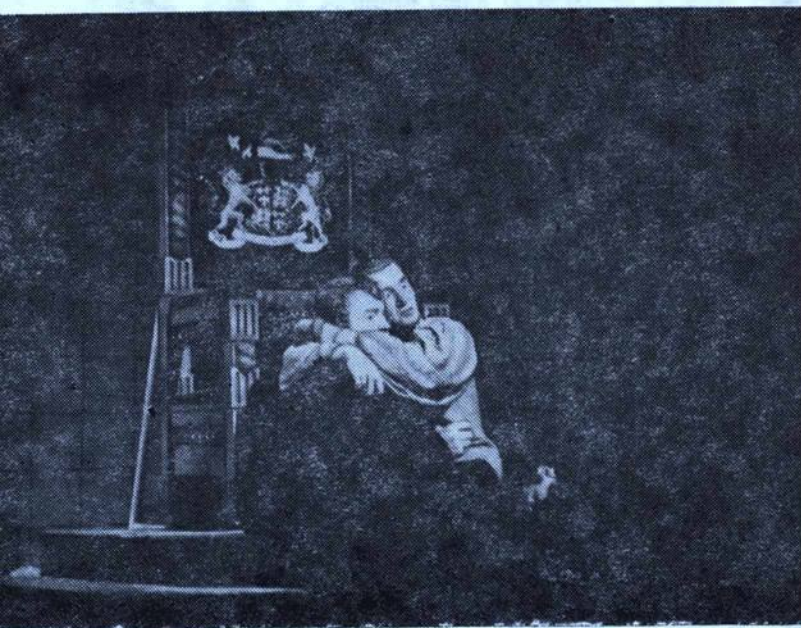
În așteptarea ei, disgrația
Profundă-a unui frate mă atinge
Mult mai adîne decît poți tu să crezi.
Disgrația mea, știu, nu place nici
Unuia dintre noi doi.

GLOUCESTER: Dar șederea
În Turn nu va dura prea mult. Eu însumi
Vă voi elibera sau dacă nu,
Voi fi încarcerat în locul vostru.
Aveți răbdare.

CLARENCE: E singurul lucru
Ce-mi mai rămîne de făcut... Adio!
(Clarence, Brakenbury și garda ies.)

GLOUCESTER: Hai, du-te pe o cale ce tu nu
O vei urma de-acuma niciodată,
Naiv, Clarence! Eu te iubesc atît
Încît aş vrea să expediez curînd
La cer sufletul tău, doar dacă cerul
Ar accepta cadavrul minii mele! (?)
Dar cine vine? Hastings, noul lider?
(Intră Hastings.)

[f. 9] HASTINGS: Bonjour, lord grațios!

GLOUCESTER:

Acelaş[i] lucru

Zic eu prea escelentului
 Meu şambelan. Sînteţi binevenit
 Cu aer mare! Cum se mai găseşte,
 Senioria voastră; a-ndurat
 Destul de bine închisoarea?

HASTINGS:

Da.

Şi cu răbdare, nobilul meu lord,
 Cum se cuvine unui prizonier.
 Vreau să trăiesc, milord, pentru a combate
 Recunoştinţa-acelora ce-au fost
 Pricina închisorii mele!

GLOUCESTER:

Ah!

Nu mă-ndoiesc. Clarence de- asemenea,
 Căci inimicii voştri sînt şi-ai lui,
 Şi el a fost luat asupra lui, (?)
 Întocmai ca şi voi...

HASTINGS:

O, ce păcat

Că aripile sînt închise, cînd
 Vulturii şi ereşii toţi sînt liberi!

GLOUCESTER:

Ce veşti de-afară?

HASTINGS:

Veştile de-afară

Nu sînt aşa de rele ca acele
 De dinăuntru. Regele-i bolnav,
 Slab, melancolic, şi medicii săi
 Se tem grozav de un deznodămînt.

GLOUCESTER:

Pe sfîntul Paul, iată,-n adevăr,
 O veste ¹⁹ prea supărătoare! El
 A murit[;] prea multă vreme un
 Regim rău şi-a abuzat prea mult
 De-a sa regală datorie. Trist,
 Cînd te gîndeşti! E-n pat?

HASTINGS:

Da, zace.

[f. 10] GLOUCESTER: Luaţi-o înainte; vă urmez.

¹⁹ vestea, în text.

(Hastings iese.)

GLOUCESTER: El nu mai are vlagă, cred așa,
 Eu, cel puțin; dar nu trebu[i]e
 Să moară mai-nainte ca pe George
 Să-l fi trimis la postul său în ceruri.
 Mă duc la rege, pentru a-l escita
 În contra lui Clarence, cu ajutorul
 Minciunilor ce-s sprijinite pe
 Prea bune argumente. Dacă pot
 Să izbutesc în planul meu, Clarence
 Nu are nici o zi să mai trăiască!
 Pe urmă Dumnezeu va izbîndi
 Să-l ia pe Eduard cînd va voi,
 Și să mă lase lumii ce m-agită.
 Atunci mă-ntor[c] cu cea mai jună fată
 Din Warwick, și cu toate că
 Eu i-am ucis bărbatul și pe tatăl [ei]!
 Mijlocul cel mai sigur de a face
 Amendă onorabilă acestei
 Donzele (?) este de a deveni
 Bărbatul ei și tatăl ei cel bun!
 Voi deveni, — și nu din dragoste —
 Ci într-un scop secret pe care eu
 Îl voi atinge, înșurîndu-mă.
 Dar să alerg mai repede ca robii ²⁰
 În marș. Clarence răsuflă încă,
 Și Eduard nu-i mort și e pe tron
 Pentru a socoti ce pot să am,
 Să așteptăm ca dînșii să se ducă
 Pe copcă.

²⁰ Lecțiune incertă: roibul sau roibii?

EPISTOLAR

Mihail Sadoveanu

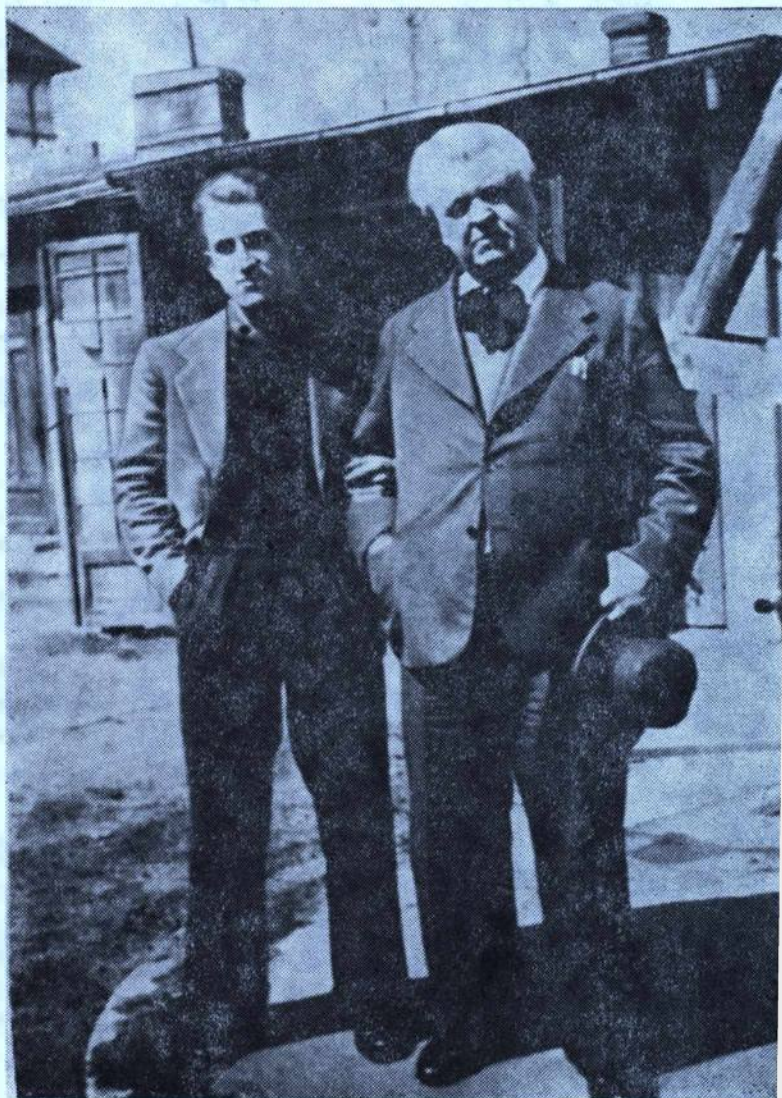
Scrisori cătrecătre Mihai MOȘANDREI

O SCRISOARE APARTINÎND LUI PAUL-Mihu Sadoveanu (24 iulie 1920 — 22 septembrie 1944) are darul de a resuscita atenția asupra unui autor mințat parcă spre împlinirea unui destin tragic. Referințele asupra celui ce a scris romanul *Ca floarea cîmpului*...¹ nu sînt deloc numeroase. Cu excepția citorva cronici scrise sub impresia produsă de grăbita plecare în neființă a lui Paul-Mihu², tot mai puțini și-au amintit de fiul mezin al lui Mihail Sadoveanu.³

¹ Volumul *Ca floarea cîmpului*... a apărut în colecția „Scriitori români contemporani”, Fundația Regele Mihai I, București, 1944, 144 p.

² Cf. Șerban Cioculescu, *Paul-Mihu Sadoveanu: „Ca floarea cîmpului”*..., în „Tribuna poporului”, nr. 111, 15 ian. 1945; G. Bărgăuanu, *Paul-Mihu Sadoveanu: „Ca floarea cîmpului”*..., în „Torja”, anul I, nr. 5, 4 febr. 1945; Al. Popovici, *Paul-Mihu Sadoveanu: „Ca floarea cîmpului”*..., în „Universul literar”, nr. 5, 18 febr. 1945; Camil Petrescu, *Ca floarea cîmpului*..., în „Revista Fundațiilor Regale”, XII, nr. 2, febr. 1945. Mihail Sadoveanu, *Ziua biruinței*, în „Jurnalul de dimineață”, an VII, nr. 145, 14 mai 1945 (reprodus în vol. *Mărturisiri*, Editura de stat pentru literatură și artă, București, 1960, pp. 345—348; *Opere [Publicistica 1936—1955]*, Editura pentru literatură, București 1967, pp. 343—347, „România literară”, anul XVII, nr. 28, 12 iulie 1984, p. 14.

³ Otilia Cazimir, *Clipe de neuitat*, în „Contemporanul”, nr. 44(733), 28 oct. 1960, p. 2 (reprodus în vol. *Ei l-au cunoscut pe Sadoveanu*, ediție îngrijită, note și tabel bibliografic de Constantin Mitru, Editura „Ion Creangă”, Buc., 1973, pp. 181—184); Profira Sadoveanu, *Planeta părăsită*, Editura „Cartea Românească”, Buc., 1970, pp. 240—241, 253; Leon Baconsky, *Paul-Mihu Sadoveanu*, în „Steaua”, anul XXII, serie nouă, 16—31 oct. 1971, p. 25; Ștefana Velsar-Teodoreanu, *Ca floarea cîmpului*, în vol. *Ei l-au cunoscut pe Sadoveanu*, Editura

Paul-Mihu
Sadoveanu
și tatăl său.

Cînd redacta scrisoarea care se publică acum, Paul-Mihu abia împlinise 23 de ani. Se afla în Cîmpulung Muscel la Școala de ofițeri de rezervă și lucra — atît cît se putea! — la romanul pe care nu-i va mai fi dat să-l vadă ieșit de sub tipar. În epistola de față el apelează la Mihai Moșandrei, un bun prieten al tatălui, cu rugămintea de a-i acorda sprijinul în a lua legătura cu familia sa de la București ce-l putea «ajuta»

„Minerva”, Buc., 1977, pp. 363—365; Dan Mănuță, *Pe urmele lui Mihail Sadoveanu*, Editura Sport-Turism, Buc., 1982, pp. 253—255; Profira Sadoveanu, *Ca floarea cîmpului*..., în „România literară”, anul XVII, nr. 28, 12 iulie 1984, pp. 14—15 (reprodus în vol. *Foc de artificii*, Editura „Ion Creangă”, Buc. 1985, pp. 90—95).

« ...locurile dragi mie din Neamț și Suceava »

I

[Plic recto]

Domniei sale

Domnului Mihai MOȘANDREI, avocat,
Cîmpulung

[Scrisoarea nu poartă nici o șampilă de poștă; Sadoveanu se afla la Cîmpulung și, înaintea plecării, a trimis-o probabil prin intermediul unui cunoscut.]

5 Aprilie 1943
C[împu]l[ung]

Stimate Confrate,

La începutul lunii Iunie aș vrea să vii să stai în Cîmpulung vreo zece-cincisprezece zile cu soția mea și cu două fete ale mele. Am avea deci nevoie de două camere mobilate. Cum nu știu sigur dacă aș putea sta tot timpul cu ele în Cîmpulung, socot mai nimerit să le așez la o casă de creștin. Am vrut să te întilnesc ieri și astăzi înainte de plecare, ca să-ți cer sfat. Telefon n-ai; ocupat cu altceva înaintea amiezii n-am putut veni pînă la d[umnea]ta, și nici nu știu dacă te-aș fi găsit. Îndrăznesc să te

pentru a obține cîteva zile de « respiro ». Vedem în rindurile tinărului vlăstar, scrise febril și tensionat, pline de reluări și sublinieri, nu o mărunță încercare de sustragere de la disciplina cazonă în care, poate, nu credea întru totul, ci dorința, nemărturisită, ca în timpul cîștigat să se confeseze și să împărtășească prin scris durerea provocată de dispariția vărului său, tinărul sublocotenent Alexandru Drăgănescu, a cărui viață se frînsese în apropierea Turdei, nu departe de locul unde fusese împuns de o suliță vrăjmașă marele Mihai Vodă Viteazul și — stranie coincidență — unde Paul-Mihu în-suși avea să fie secerat ca o floare a cîmpului...

Pe Mihail Sadoveanu, Mihai Moșandrei îl cunoscuse prin intermediul unchiului său, delicatul poet Dimitrie Nanu, fratele mamei. Sadoveanu venise în cîteva rinduri la Cîmpulung Muscel, prilejuri cu care se întilnea cu Moșandrei, invitat fiind adesea în casa poetului, care abandonase un post plin de perspective ca magistrat în București, în favoarea poeziei și a vînătorii. În anii războiului, Sadoveanu a luat drumul Cîmpulungului și pentru motivul că Paul-Mihu se afla acolo, vreme în care Mihai

Moșandrei devenise un intermediar între tată și fiu. Ambianța Muscelului era dragă povestitorului căci ea — mărturșește el — are un farmec asemănător locurilor dragi lui din Moldova natală.

Scrisorile trimise în 1946 din Ciorogirla scot la iveală, încă o dată, pasiunea pentru vînătoare a autorului *Țării de dincolo de negură*, punct în care își unea preferința cu cea a lui Moșandrei care, în plus, avea faima că posedă cîteva exemplare superbe de cîini de vînătoare, pe care-i selecționase cu o răbdare încrîncenată, aureolată însă de cîștigarea a numeroase premii și concursuri internaționale.

Mihail Sadoveanu, un cunosător, se adresa, așadar, prietenului cîmpulungean ca unei « autorități în materie », cu rugămintea de a-i trimite un prepelicar și de a-l trata « ca pe orice om care caută și cumpără ». În același timp, era dornic de a-l revedea și de a schimba cîteva vorbe la o dată « cînd poezia trece printr-o criză ». Aceste scrisori către confratele de breaslă constituie totodată și o mare pagină de literatură cinegetică.

Adrian SĂVOIU

[illegible][illegible][illegible]

Cu sentimente de prietinie,
Al domniei tale,

Mihail SADOVEANI

³ De la Cîmpulung Muscel, Sadoveanu a plecat la Suceava și apoi la Cernăuți. În drumul său, ajuns în Țara de Sus a Moldovei, la mănăstirea Sucevița, un bătrîn țaran, ghidul, conducindu-l, ar fi spus: «Bine că am apucat și ziua asta să văd, domnule Sadoveanu, că, după ce l-am pierdut pe domnul Iorga, dumneavoastră ne-ați mai rămas!»

16 Februarie 1946
Ciorogirla

Stimate Prietine,

Tot am crezut că te voi întâlni la una din adunările noastre scriitoricești din Capitală. Aveam să-ți adresez o rugămintă. S-apropie primăvara: — ți-o fac pe calea asta. Mă așez statornic aici, la țară⁴ și-mi păstrez în București numai un apartament (Str. Heleşteului 21, tel. 75557). Aici am liniște ca să lucrez și posibilitatea să ies din cînd în cînd cu pușca, în sezonul vânătoresc. Aici am posibilitatea să-mi formez ș-un prepelicar. Te rog stăruitor să-mi dai un cățelandru dintre cei pe care știu că-i crești și-i selecționezi. Tratează-mă ca pe orice om care caută și cumpără. Îți mulțămesc pentru lucru bun și mă aflu în cîștig. Aș vrea să am cățelandru în primăvara asta. Aștept răspuns de la d[umnea]ta și te rog să primești din parte-mi cele mai cordiale salutări.

Cu cele mai respectuoase salutări doamnei.

Al domniei tale,

Mihail SADOVEANU

III

9 Martie 1946
Ciorogirla

Stimate amice,

Abia alaltăieri a sosit aici scrisoarea d[umi]tale cu stanțele închinat soarelui și primăverii; mi-au ținut loc de soare într-un răstimp cînd acest vechi binefăcător se face așteptat. De-o săptămînă și mai bine numai umezeală și nouri. Helbet! va veni el și ce ne trebuie nouă.

Am în fața mea fotografia cu dedicație pentru care îți mulțămesc. Mă bucur că voi putea avea aici un tovarăș dintre cei care ți-au dat atîtea satisfacții în plimbările d[umi]tale vînătorești. Dacă voi avea noroc, îl voi utiliza la primăvara viitoare în lunca Argeșului. Poate chiar și în Noembrie ce vine, cînd se întorc sitarii. Îmi faci un dar domnesc, de care nu știu cum mă voi putea răscumpăra.⁵

Dacă e cu puțință, aș dori să te mai văd în București. Am impresia că ai sta puțin cu mine de vorbă despre chestii literare și editoriale. Știu că nu pentru asta mi-ai trimis cele citeva bucăți, însă, fără îndoială, poezia trece printr-o criză și e bine să examinăm — noi cei din breaslă — problemele ce ne interesează.

Cu cele mai respectuoase salutări Doamnei.

Salutări prietenești de la al domniei tale

Mihail SADOVEANU

⁴ M. Sadoveanu se așezase, precum un alt Cincinatus retras la coarnele plugului său, la o fermă de circa 20 ha din Ciorogirla, lîngă București. Entuziasmat, chemase chiar un bulgar, cunoscător în ale grădinăritului, pentru a se îngriji de fermă, Sadoveanu însuși ocupîndu-se de stupii de aici. În acest loc depărtat de freamătul marelui oraș va scrie *Păuna Mîcă* și va traduce din Turgheniev *Povestirile unui vînător*.

⁵ După cum se poate constata, M. Moșandrei îi răspunsese la scrisoarea expediată de M. Sadoveanu la 16 febr. 1946 din Ciorogirla, dar din motive necunoscute cîinele solicitat nu va mai ajunge niciodată la ferma de aici.

* * *

Aducem mulțumiri și pe această cale poetului *Mihai Moșandrei* pentru amabilitatea de a ne fi pus la dispoziție aceste scrisori. Totodată îi mulțumim lui *Constantin Mitru*, prieten și coleg cu Paul-Mihu la Școala de ofițeri de rezervă din Cîmpulung, pentru unele detalii de care ne-am slujit în articolul de față.

Dragă domnule Moșandrei, îți scriu aceste câteva rânduri, pentru a te ruga un lucru de foarte mare importanță.

Înainte de a spune despre ce e vorba, țin să-ți cer iertare de deranjul pe care ți-l produc. Încă o dată, te rog să mă ierți.

Vreau să te rog, să dai chiar sara asta un telefon acasă, eu neputînd nici azi nici miine, să ies din cazarmă.

Acest telefon e în legătură cu plecarea mea de aici. Cu plecarea mea într-un concediu medical, a rămas de căruță. Nu mai vine nici un doctor; ba chiar pleacă și cel de aici. Deci, nici o speranță, în direcția asta.

A rămas a doua posibilitate, pe care am plănuțit-o astăzi dimpreună cu căpitanul Coleș, comandantul meu de companie⁶. Am aranjat ca cei de acasă să-mi expedieze o telegramă urgentă.

Printr-un mijloc oarecare, să fac să parvină acasă acest plan. M-am gîndit la telefon. E cel mai rapid și mai sigur. Scrisoarea e cenzurată etc. Nu?

Eu, neputînd [i]eși în oraș, m-am gîndit că confratele meu de breaslă, dl. Moșandrei, îmi va face acest serviciu.

Iată planul. Mata transmiți acasă ca în cel mai scurt timp, adică mine, duminică 1 August, cineva de acasă, să se ducă la Poștă și să-mi expedieze o telegramă cu următorul cuprins: *«Fă tot posibilul să vii acasă. Sora ta, Maria, foarte bolnavă.»* (Iscălit, un membru al familiei, de sex bărbătesc.)

Numele surorii mele nu are prea mare importanță. Poate fi Maria, sau Livia, sau oarecare; chiar unul fictiv, dacă cei de acasă sînt superstițioși.

Principalul e că duminică, cel mai tîrziu Luni, să primesc o telegramă în [forma] redactată ca mai sus.

Această telegramă reprezintă pentru căpitan o formă cu care să se justifice față de școală.

Să insiști, domnule Moșandrei, ca să trimiți telegrama Duminică. Să le spui la telefon, că acesta e singurul mijloc ca să pot pleca din școală; că forțele mele și rezistența mi s-au isprăvit. Și că dacă primesc telegramă Duminică, Luni sunt acasă, sau cel mai tîrziu, Marți.

Să le spui că dacă nu trimit telegrama cît mai repede, n-am să le-o iert niciodată. E singura mea șansă, ca să pot pleca pentru cîtva timp, din închisoarea asta⁷.

Paul-Mihu Sadoveanu

⁶ Paul-Mihu Sadoveanu făcea parte din compania I, plutonul 2, și-l avea comandant pe căpitanul Coleș, azi general în rezervă, cel care va prezida emoționanta reîntîlnire — după 40 de ani — a foștilor absolvenți ai Școlii de ofițeri de rezervă din Cîmpulung Muscel.

⁷ Cazarma de la Cîmpulung Muscel nu era, firește, chiar atît de dură încît să mistuie «forțele» și «rezistența» lui Paul-Mihu, dar acesta recurgea la un nevinovat complot (făcîndu-l pîrtaș chiar și pe căpitanul Coleș, care-l înțelegea) în speranța că zilele de libertate, ce le-ar fi obținut, i-ar fi dat putința să-și vadă logodnica, dar și să se poată ocupa intens de romanul *Ca floarea cîmpului*... la care lucra. Manuscrisul acestui roman se află astăzi la muzeul „M. Sadoveanu” din Iași, donat de Profira Sadoveanu, cea care, cu durere în suflet, făcea, în 1944, corectura romanului în locul autorului său.

Domnule Moșandrei, aș fi fericit dacă mâine — dimineată sau după-amiază — ai putea veni să mă vezi, să mai stăm de vorbă și să aflu și rezultatul convorbirii telefonice. Îți mulțumesc din suflet pentru acest serviciu și încă o dată, iartă-mă de deranjul pe care ți-l produc.

Te aștept mâine. Al matala îndatorat,

Mihu SADOVEANU

P.S. În rezumat. E vorba ca cei de acasă, să-mi expedieze o telegramă, în care să-mi comunice că o soră de a mea e grav bolnavă. Pe baza acestei telegrame voi pleca eu de aicea.

De acest plan drăcesc nu știe decît căpitanul Coleș și cu mine. Cînd îmi vine telegrama, eu mă duc speriat la Căpitan, și îi arăt cu răsufllarea tăiată, telegrama. A doua zi mă urc în tren și plec acasă. Nu-i bună ideea?

Era să uit de numărul de telefon! Cereți 4.97.23. Casa Popa. Mă ierți că-s pisălog. Dar de-abea aștept să plec de aicea!

Sărutări de mini doamnei Moșandrei; salutări Veveriței și bavarezului.

Mihu SADOVEANU

P.P.S. *Insistați ca să expedieze telegrama mâine, Duminică, 1 Aug[ust].*

Mihai MOȘANDREI
și «cățel» său.

O CARTE DIN BIBLIOTECA LUI Antim IVIREANUL

SÎNT DESTUL DE RARE CĂRȚILE CARE poartă distinct inițialele meșterilor legători de altădată. Și mai rare sînt cazurile cînd întîlnim semnele de proprietate ale unor figuri reprezentative ale culturii noastre medievale.

Acum cîțiva ani, atenția ne-a fost atrasă de un coligat¹, mai ales pentru legătura sa elegantă. Cota III 49 înregistrează lucrarea: Ioannes Crisostomus, Comentaria in omnia epistolas Pauli, tomus II, 1596, a cărei pagină de titlu lipsește, volumul începînd cu pag. 961. Cota următoare a coligatului, III 50, aparține volumului S. Patris nostri Andreae/ arhiepiscopi/ Caesareae/ Capodaciae in D. Ioannis Apostoli & Evangelistae/ Apocalipsin/ Commentarius: Theodoro Peltano interprete/ Opus graece nunc primum in lucem prolatum ex illustri/ Bibliotheca Palatina/ Fredericus Sylburgius² archetypum Palatinum/ cum Augustano Bavatico M. S. Constulit/ Notis & indicibus illustravit/ E Typographeo Hieronimi Commelini³ (I) XCVI.

Coligatul păstrează formatul original, dar legătura în pergament (obișnuită la cărțile occidentale de epocă) deteriorîndu-se, a fost legat din nou după prima jumătate a secolului al XVII-lea în piele de vițel, presupunem în Moldova, utilizîndu-se scoarțe de carton, forzatul⁴ fiind mai recent (sec. XVIII).

Scoarțele cărții, suficient de groase, au intradosul țesut la margini spre exterior și decorat cu dungi scurte, trase cu pensula cu baiț. Ele au în centru cîte un supralibros înscris în conturul acoladelor, atît în față cît și în spate. Supralibrosurile sînt așezate într-un cîmp liber, punctat

la colțuri de cîte o ramură cu trei flori; trei linii despart acest cîmp de cele trei șiruri marginale trase cu ruloul lat de 1 cm.

Supralibrosul superior reprezintă Sf. Treime (C.T.) și este semnat cu inițialele Γ. Μ. (G.M.) iar cel posterior, de aceeași formă și mărime, îl reprezintă pe Sf. Ioan Damaschin, C. ΙΩΑΝ ΔΑΜΑΣΚΗ semnat ΓΑΡΦΑ ΜΕΨ (Gavril Meș[ter]).

Semnalăm, pentru prima oară, acest meșter și primele lucrări cunoscute. Mai putem remarca faptul inedit că acest meșter interpretează în decorarea cărții vechi românești compoziția sf. Ioan Damaschin. Aceeași semnătură ΓΜ o întîlnim și pe pecețile Bunei Vestiri (BAR CRV 45, Cazania lui Varlaam, Iași 1643), cît și în scenele Adormirii și Precistei cu pruncul de pe Evanghelia bucureșteană din 1775 (BCU, CRV 390).

Deși starea de conservare a legăturii este relativ bună, uzura timpului a atenuat mult finețea desenului, compozițiile înscrise în tradiția bizantină. Distingem, cu oarecare greutate, eleganța atitudinilor, natura amplă a copacului, cît și rolul major al arhitecturilor. În special la sf. Damaschin arhitectura amintește miniatuura moldavă cu terase acoperite de cupole.

Ruloul îngust desfășoară o sinusoidă largă cu clorchini de struguri și diferite flori stilizate cu măiestrie. Remarcăm, drept semnătură, litera Γ ce revine în desfășurarea motivului.

Dar nu numai identificarea acestor meșteri, gravori în metal ai coligatului dau importanță cercetării noastre, ci și descoperirea posesorilor acestor cărți.

Volumul al doilea al Comentariilor lui Ioan Crisostom ne apare cu atît mai prețios cu cît el este singura carte care s-a păstrat ce poartă înscrisul lapidar, cu ductul hotărît, caligrafic: « Ex libris Andree », făcînd parte din biblioteca lui Antim Ivireanul. Îscălitura este, cert, a lui Antim, cunoscînd că, în tinerețe, ca mirean, purta numele de Andrei. Nu poate fi un alt Andrei, deoarece construcția literei A, trasată cu caracter latin, comparată cu celelalte, transcrise cu caractere chirilice, este totuși similară cu semnul

¹ Volumul provine din Biblioteca Seminarului Central (1 martie 1934; Biblioteca Facultății de Teologie București, 1951) și înregistrat la B.S.S. în 1962.

² Sylburg, Frederic, (1536—1596), mare elenist, filolog german, redactor și corector al edițiilor de clasici greci tipărite de Johan Wechtel din Frankfurt.

³ Commelius, Ieremia, tipograf n. la Douai, 1597. Stabilît la Heidelberg, publică un mare număr de ediții grecești și latine. Cele mai prețuite sînt ale lui Eunap, Heliodor și Apolodor.

⁴ O restaurare a volumului ar pune în evidență o pagină tipărită cu litere chirilice ce transpare prin forzatul lipsit de scoarță.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑ-
ΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ

ΧΡΥΣΟΥ ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΕΙΣ ΤΙΝΑΣ ΕΠΙΣΤΟΛΑΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΑΙ ΚΑΤΑΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟΝ

ΑΓΙΟΥ Α

DIVI IOANNIS CHRYSO-
STOMI ARCHIEPISCOPI CONSTAN-

tinopolitani, enarratio in Epistolam ad Galatas : Erasmo
Rotterdamo interprete, loci aliquot per ipsum
resumpti ex editione Veronensi.

ΚΑΤΑΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟΝ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΑΙ ΚΑΤΑΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟΝ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ Α

ΠΑΤΑΟΣ... ΕΙΣ ΤΙΝΑΣ ΕΠΙΣΤΟΛΑΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ... ΕΡΜΗΝΕΙΑ... ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΑΙ ΚΑΤΑΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟΝ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ Α

Paulus... ΕΙΣ ΤΙΝΑΣ ΕΠΙΣΤΟΛΑΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ... ΕΡΜΗΝΕΙΑ... ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΑΙ ΚΑΤΑΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟΝ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ Α

4280 Ε.Χ. Antim Ivireanul Andrei

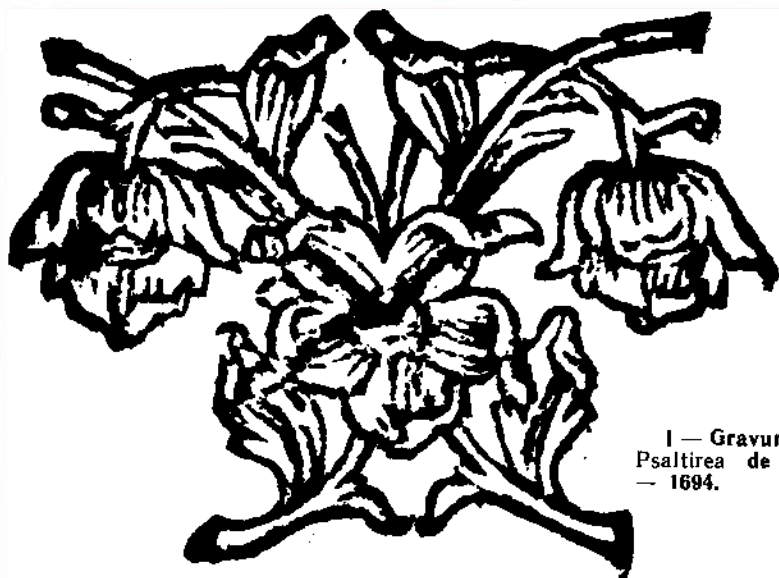

✠ ΠΡΟ ΑΓΙΟΥ ΒΑΪ

Motive florale în miniaturi gravate din Evanghelia greco-română (București, 1693), din biblioteca marelui cărturar.

ΑΥ ΗΝΤΗ ΣΩΛΙΤΩ ΝΑ

I — Gravură florală pe
Psaltirea de la Snagov
— 1694.

ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ

ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ

174

Κυριακή, ἡμέρα τῆς Πεντηκостῆς.

Εἰς τὴν ἑορτήν.

Ἀποστόλος, πρὸς τὸν Ῥωμ.

Πρὸς τὸν Ῥωμ.

Ἡμετέρα Δόξα, ὡς ἔστι.

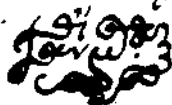
Ἰππὸν ὁ Κύριος ἔπαυσε καὶ τὸν
πῶν. Ἀνὴρ δὲ ἀνέβησαν εἰς τὸ
ἱερὸν προσέειπεν, ὅτι φαρ-
σαῖος, ὁ δὲ πρὸς τὸν λαόν. Οὗ δὲ
φάρμακος αὐτὸς ἐπὶ τὸν ναὸν τοῦ
προσκυτοῦ. ὁ δὲ, δι' ἡμετέρας, ὅτι ἀπὸ
ἐμῶν ὡς περὶ οἱ λαοὶ τῶν αἰσῶν, ἀπαγί-
ας.

ἡμετέρα πᾶσι ἀνάστα, ὅτι
ἐσμεν ἡμετέρας ἡμετέρας ἐπὶ
τοῦ, ὡς ἔστι φάρμακος, ὡς ἔστι
ἐμῶν. ὁ δὲ φάρμακος ἐπὶ τὸν
ναὸν τοῦ προσκυτοῦ. ὁ δὲ, δι' ἡμετέρας,
ὡς περὶ οἱ λαοὶ τῶν αἰσῶν, ἀπαγί-
ας.

II — Fruntar de Antim.

καὶ τὸν σὺν τῷ ἁγίῳ, ὡς ἔστι, ὡς ἔστι, ὡς ἔστι,
ὡς ἔστι, ὡς ἔστι, ὡς ἔστι.

III — Caligrafie cu autogratul lui Antim Ivireanul.

* ΕΛΕΩ ΘΕΟ ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ *

•A.VOENTH2•KAIH.F.MUN•

[illegible][illegible]

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS

 $\text{III} \rightarrow \text{IV} \rightarrow \text{V}, \quad \text{IV} \rightarrow \text{VI} \rightarrow \text{VII}$

Ev. Markos — gravură semnată: Antim.

аафмшошатазні
 жхденцій пріо
 сфцін:-

1111
 аафмшошатазні
 жхденцій пріо
 сфцін:-

В 1000000 1000000

final din iscăliturile sale cunoscute: 1) autograful din prima sa carte tipărită (a lui Vasile Macedoneanul, Capitole îndemnătoare, București, 1691); 2) dedicația semnată pe Evanghelia georgiană, Tiflis, 1709; 3) iscălitura de pe Așezământul Mănăstirii Antim; 4) litera A (culeată) ce semnează gravurile evangheliștilor Luca și Marcu din Evanghelia greco-română, București, 1693⁵.

Mai putem aduce, în această privință, și alte precizări. Andrei venise în Moldova în intervalul 1680—1682⁶ făcând parte din suita patriarhului Dositei al Ierusalimului (1641—1703), care dorea și a obținut crearea unei tipografii grecești la Iași, fapt confirmat și de pasajul din Istoria Patriarhilor Ierusalimului al lui Dositei: «Iar în anul 1680 fiind la Iași și văzînd pe Moldoveni că au tipografie și Grecii nu, mureau de necaz. Iar Dumnezeu, conducătorul și săvîrșitorul celor bune ne aduce pe un Român ieromonah anume Mitrofan și i-am dat șase zeci de lei și ne-a construit o tipografie nouă; și deci îi dăm cheltuielile și hîrtie și trimetem [s.n.] și Cartea lui Nectarie în contra primatului Papei și contra așteptărilor noastre se tipărește»⁷.

Certitudinea că Andrei era la Iași în această perioadă reiese și din faptul că Mitrofan, tipărind la Iași Viața Sfinților între 1682—1686, în vol. II (apărut probabil în 1683), la pag. 84, menționează alături de el, ca tiparnici, pe ucenicii săi «Pavel și Ursul, Andrei»⁸. Mitrofan lucrează cu echipa sa din care făcea parte și Andrei, pînă în 1686.

Semnarea celor două xilografuri (Ev. Luca și Marcu), singurele din întreaga operă gravată de Antim, legitimează atribuirea cu certitudine și a celorlalte imagini gravate din Evanghelia greco-română (portal, stemă, fruntare, inițiale, finale) — unitare ca viziune și tehnică tipografică.

Ele conduc la recunoașterea în Biblia bucureșteană din 1688 a xilografurilor lui Andrei (fruntare, inițiale, finală), demonstrînd, prin numărul majoritar al inițialelor și dispunerea lor unică în numeroase capitole, rolul său decisiv la tehnoredactarea impresionantului volum și cauza pentru care a rămas conducătorul tipografiei mitropolitane după trecerea la Buzău a episcopului tiparnic Mitrofan.

⁵ Dragoș Morărescu, *Antim Ivireanul xilograf în „Cîntarea României”* nr. 3, 1983, p. 42.

⁶ Dragoș Morărescu, *O nouă ipostază cu privire la Antim Ivireanul*, în „Cîntarea României” nr. 2, 1983, pp. 41—42.

⁷ B.R.V.I, p. 257.

⁸ *Ibidem*, p. 245.

Coligatul a aparținut lui Andrei în epoca ieșeană, cînd nu avea nici un titlu deosebit. El a trecut în posesia lui Macarie care la pag. 961 serie: «Din ale sfințitului Macarie din» (ilizibil). Însă, la pagina 127 a volumului S. Patris Andreae..., același Macarie face mențiunea din care îi aflăm originea: «Și aceasta printre altele este a lui Macarie din Chios, 1765, august 1». Mai multe relații despre acest Macarie le aduce o altă mențiune autografă la pagina 1975: «Prezenta carte Crisostomică mi-a dăruit-o sfințitul meu coleg Macarie, categumen al sfintei Mănăstiri Slatina și să fie spre amintire. 1768 august 10. Grigorie Ieromonah»⁹.

Aflăm deci: coligatul ce aparținuse lui Andrei, viitorul Antim Ivireanul, a intrat în posesia lui Macarie, originar din Chios, egumen al Mănăstirii Slatina. El este, desigur, traducătorul omiliilor Sf. Macarie Egipteanul, diortositor al Octoihului din 1774 (semnînd și una din prefete) și al Psaltirii din 1775, în care menționează că este «din sf. Mănăstire Dragomirna»¹⁰. De asemenea, Macarie a fost arhimandrit de Bistrița, autor al unei traduceri a lui Teodoret (1787), o viață a lui Damaschin și o Bucoveană, precum și dascăl de grecește, la București, al lui Paisie Velicicovskii¹¹.

Coligatul îl dăruiește, șapte ani mai tîrziu, lui Grigorie Ieromonah — xilograf și tipograf bucureștean — ce devine mai tîrziu egumen la Dealu, iar din 1783 mitropolit de Sidis. În 1768 Grigorie tipărise la București Triodul împodobit cu xilografurile sale măiestre, iar la sfîrșitul vieții, ca și Antim Ivireanul, își dăruiește agoni-seala pentru opere de binefacere, stipulate în diada redactată în 1795¹².

Avem, astfel, o dovadă despre existența bibliotecii lui Antim Ivireanul, formată încă din tinerețe; conținea volume semnate manu propria, cu legătura în piele, realizată de meșteri valoroși, volume care și-au continuat destinul, trecînd succesiv în posesia altor cărturari, figuri nu mai puțin cunoscute ale vremii lor.

Dragoș MORĂRESCU

⁹ Descifrarea și traducerea din grecește aparțin lui Mihai Caratașu căruiua îi aducem, și pe această cale mulțumirile noastre.

¹⁰ Dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. 2, București, 1981, pp. 407—408; B.S.V.II, p. 214.

¹¹ N. Iorga, *Istoria literaturii românești în sec. al XVIII-lea (1688—1821)*, vol. II, p. 318.

¹² Dr. Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p. 407

Moses GASTER și N. IORGA

în corespondență cu Karl KRUMBACHER

CORESPONDENȚA DINTRE SAVANȚI este, de obicei, trecută din oficiu în arhivele pasive ale bibliotecilor. Mentalitatea noastră continuă să ignore schimbul epistolelor dintre doi politehnicieni de geniu, pe motiv că nu au fost „creatori“, adică scriitori. Nu știu să existe o corespondență a lui Pasteur sau a lui Einstein, ca să nu mai vorbim de corespondența unui filolog sau a unui clasicist ori orientalist care au făcut prin operele lor adevărate salturi în istoria culturii. Cel mai umil scriitor, ca și orice

politician, oferă încă opiniei publice mai multă doză de simpatie și interes, prin lectură, decît corespondența descoperitorului penicilinei. Pentru că savanții nu mai au nimic „literar“ în scrisul lor, trăind închiși în preocupările lor de bibliotecă și de studii și comunicînd, în loc de impresii și judecăți, adesea, pline de pitoresc, despre contemporani, rezultate de cercetare, detalii de informații, surse documentare, într-o abstragere superioară din cotidianul agitat și perisabil.

Nu, nu e cituși de puțin adevărat că savanții și profesorii nu pot scrie o corespondență „literară“. Depinde ce se înțelege prin corespondență „interesantă“, „vie“, ori „literară“! Sigur, un savant nu este un publicist, se poate să nu aibă dexteritatea exprimării, sau să nu pună nici un preț pe valoarea documentară a spuselor sale, pentru posteritate. El scrie pentru a între-

faimă mondială, „Byzantinische Zeitschrift“ (cu apariție după 1892), autorul operei, devenită clasică: *Geschichte der byzantinischen Literatur von Justinian bis zum Ende des oströmischen Reiches* (527—1453), tipărită tot la München, în 1891, are o semnificație aparte ca fapt de viață științifică și de cooperare intelectuală: Moses Gaster era deja la apogeul afirmării sale de savant umanist, N. Iorga abia își începea cariera de istoric. Ambii erau cunoscuți și apreciați de K. Krumbacher, care-i socotea în areopagul savanților din lumea bizantinologilor europeni. Dealtminteri, K. Krumbacher îl privește pe tânărul Iorga, mai mult decât ca pe un debutant, recenzându-i lucrările de început și semnalându-le atenției specialiștilor cu prestigiul său. «Ein gelehrter Kommentar»¹ — scria el despre *Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au XIV-e siècle*, apărute în „Revue de l'Orient latin“ (4/1896, pp. 503—622).

Un an mai târziu, tot K. Krumbacher va prezenta pe N. Iorga, în ale cărui contribuții documentare de arhivă se găsece «wieder eine Reihe interessanter Details zur byzantinisch-türkischen Geschichte im Anfange des 15 Jahrhunderts».²

De partea sa, N. Iorga va păstra savantului german o aleasă considerație, neuitînd mina generoasă pe care i-o întinsese în tinerețile sale. K. Krumbacher crescuse elevi români în disciplina sa, promovase la rang paritar pe specialiștii noștri: «Pentru Români moartea lui Krumbacher e deosebit de dureroasă. Răposatul ne cuprindea în vastul cerc al atenției sale luminoase. Pentru știința noastră și reprezentanții ei, el a avut simpatii care nu se vor șterge din inima celor ce au fost onorați de dinsele. Rînd pe rînd un număr destul de mare de studenți români i-au urmat cursurile și seminarul, în care nu o dată numele țării și nației noastre a fost numit».³

Raporturile lui K. Krumbacher cu Moses Gaster apar mai colegiale, savantul român discutînd mai apropiat, probabil și cunoscîndu-se

ține un flux al informației și al evidenței cercetării. Scrisorile dintre oamenii de știință sînt, de aceea, aparent seci, ca niște notițe critice, ori enunțuri bibliografice, cu o doză foarte ridicată de documentarism. Eul omului de știință și de formație pozitivistă este preocupat, prin excelență, să afirme concluzii și ipoteze de lucru, nu să se afirme pe sine. Nu e și cazul corespondenței lui N. Iorga, adică al unui istoric supradotat de natură cu atîtea daruri ale sufletului și ale minții, la care definiția de savant rămîne una dintre ipostazele personalității sale, nu unica, precum e cazul lui Moses Gaster. Savanții, profesorii sînt epistolieri, prin forța lucrurilor, nu din vocație. Scrisoarea trebuie, la ei, să comunice date, nu să le nareze.

Avem în față scrisorile a doi savanți români: Moses Gaster și N. Iorga către bizantinologul german Karl Krumbacher (1856—1909), descoperite la Bayerische Staatsbibliothek din München, în fondul *Krumbacheriana*. I. Corespondența lor cu fondatorul primei catedre de bizantinologie din Germania (la Universitatea din München), cu redactorul celebrei publicații, de

¹ În *Bibliographische Notizen und kleinere Mitteilungen*, „Byzantinische Zeitschrift“, sechster Band, 1897, Seite 464.

² K. K., N. Iorga, *Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au XIV-e siècle*, „Byzantinische Zeitschrift“, siebenter Band, 1898, p. 243.

³ N. Iorga, *Karl Krumbacher*, în vol. *Oameni cari au fost*, I, Editura Fundației pentru Literatură și artă, 1934, pp. 377—378.

« Ne-ar face o deosebită plăcere să vedem

I

23.VIII.[18]93
37 Maida Vale
London W.

Mult stimat domnule profesor,

Îmi permit să vă trimit azi, pentru „*Byzantinische Zeitschrift*“, versiunea românească a *Legendei Troadei*, în traducere germană pe care am descoperit-o.

Pină în prezent nimeni nu a intuit existența acesteia în România. Deoarece se raportează, direct sau indirect, la izvoare grecești, am crezut că este potrivit ca această versiune să fie publicată în premieră în revista D-voastră.

Originalul este încă în manuscris și el însuși necunoscut.

Deoarece sint în posesia *Istorici literaturii* a Dumneavoastră, deoarece sunt abonat la revistă, este aproape inutil să adaog cită mulțumire și învățătură imi extrag din acestea două, în cel mai înalt grad.

Cu deosebit respect,

M. GASTER

II

37 Maida Vale. W.
London 26 XII [18]93

Prea stimat domnule profesor,

Vă trimit alăturat o scurtă prezentare a unei interesante lucrări despre *Elemente slave în greacă*, care a apărut de curind în limba bulgară. Aceasta poate interesa, probabil, pe cititorul revistei „*Byzantinische Zeitschrift*“.

În prealabil. De data aceasta, subiectul e precis. Moses Gaster dezvoltă un capitol din celebra sa lucrare *Literatura populară română*, tipărită cu un deceniu în urmă (adică în 1883). Aceasta o și afirmase în finalul prefeței: « În dezvoltările noastre generale noi dinadins am lăsat loc la cercetări ulterioare speciale... »⁴.

Toate detaliile privesc, deci, studiul *Die rumänische Version der Trojanische Sage* (von M. Gaster), ce va apărea în 1894⁵. Despre prezentarea ce o făcuse lucrării *Slavische Elemente im Griechischen*, cu toată pledoaria *pro domo* a lui Gaster, ea nu este reținută în rubrica recenziilor din „*Byzantinische Zeitschrift*“.

Sînt interesante considerațiile filologice ale lui Gaster după primirea operei lui Krum-

bacher, *Mittelgriechische Sprichwörter*, München, 1893, întrucît se fac adăugiri de interpretări și de sensuri, pe baza faptelor de limbă furnizate de tezaurul limbii românești. Și în acest caz, ca și în acela al lui N. Iorga, K. Krumbacher se relevă ca un partener deschis, cu generozitate, dialogului și colaborării, prețuindu-și colegii români, cu care este în contact nu numai de specialiști, ci și de prietenie intelectuală⁶.

Dealtminteri, savantul german va primi recunoștința și onoarea oficială a culturii noastre, care l-a numit, alături de alți doi savanți germani: Leon Schlumberger și Wilhelm Meyer Lübke, membru de onoare al Academiei Române.

N. Iorga va fi avut aici un rol determinant!

Marin BUCUR

⁴ M. Gaster, *Literatura populară română*. București, 1883, *Precuvintare*, p. II—VI.

⁵ În „*Byzantinische Zeitschrift*“, dritter Band, 1894, p. 528—552.

⁶ Se cunosc și scrisorile lui K. Krumbacher adresate lui N. Iorga: una din 1897, alta din 1900 (vezi *Scrisori către N. Iorga*, (1890—1901). Ediție îngrijită de Barbu Theodorescu, Editura „Minerva“, 1972, pp. 663—564).

că munca noastră culturală... este apreciată»

Quidam die auch
samt volch. Klein-
Anzeigen etc. rumän.
sche etc. annehmen? J. h.
sobald sie in den Rahmen
des Hochs passen.

Hochachtungsvoll
ergeben

M. Gaster

Krum

Prof. Dr. K. Krumbacher

München

Je vous prie d'agréer, Monsieur, l'expression de mes senti-
ments les plus dévoués.

M. Jorga

Lucrările tipărite în limbile peninsulei balcanice sînt ca și
uitate pentru lumea savantă.

Dacă ne-am întoarce, totuși, la o limbă savantă internațională,
erudită, cum era limba latină în evul mediu? Ne-am putea întoarce?

Din păcate acesta este un vis nerealizabil în epoca «naționalită-
ților».

În revista Dumneavoastră acordați o mare atenție lucrărilor
rusești. Am considerat necesar, din acest motiv, să vă trimit
această mică contribuție din literatura bulgară. V-ar interesa,
deasemenea, mici lucrări despre română etc., în măsura în care
ele se potrivesc cu profilul revistei?

Cu înaltă considerație, prea supus

M. GASTER

III

37 Maida Vale. W.
London 3.I.1894

Prea stimate domnule profesor,

Mă grăbesc cu nerăbdare să vă transmit cele mai prietenești mulțumiri pentru
trimiterea *Proverbelor grecești medievale*¹.

Am văzut lucrarea dumneavoastră în „*Royal Asiatic Society*”² (ca raport al ședin-
țelor Academiei) și am notat în exemplarul meu de lucru, *Literatură populară română*.

Mă gîndesc de fapt dacă timpul și ocazia îmi permit să public a doua ediție mult
îmbunătățită și o traducere, probabil, fie în germană ori în engleză.

Clasificarea Proverbelor de către dumneavoastră în două grupe: plastice (oriental-
grecești) și abstracte (vest-europene), dacă pot să le numesc așa, m-a frapat și m-a
interesat în mod deosebit.

Româna face parte din prima grupă, așa cum presupuneți îndreptățit. La o lectură
fugitivă, am găsit unele paralele cu cele grecești, care se vor putea înmulți considerabil.
În a mea *Literatură populară română* am tratat pe scurt *Paremiologia română* și m-am
referit la mai multe colecții românești, care sînt traduse direct din grecește.

Multe par, dealtfel, să fi circulat direct oral.

La nr.1 *fură și jură*, adică *er sticht und schwört*. Dacă prin aceasta mai mult decît
straniul *hart*, poate să clarifice mai bine (adică: *el jură că este vinovat și pe deasupra*
e și obraznic).

Nr.2. Este un proverb în Talmud des întilnit.

(Colecția de proverbe ebraice a lui Tenplan cuprinde multe din comoara veche
ebraică.)

¹ Lucrare tipărită la München, 1893.

² Titlul exact: „*Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*”. Moses Gaster
va publica aici studiul: *An old Hebrew Romance of Alexander* (July 1897, pp. 485—549), recenzat
de K. Krumbacher în „*Byzantinische Zeitschrift*”, VII Band, 1898, p. 215.

Nr.3. Românescul *Frate ca frate, brinză pe bani: Bruder als Bruder* (însă) *Käse für Geld*, în afaceri nu există prietenie.

Nr.21 cf. *Chelului ce-i trebuie? tichie de mărgăritar: Was wündet der Kahlköpfge? Eine mit Perlen besetzte Mütze.*

Nr. 24 *Una e una. Două sînt mai multe. Eins ist eins, zwei sind viel.*

Nr.23. *Cine are piper, îl bagă și în terci. Wer viel Pfeffer hat, legt ihn auch in der Brei.*

Nr.35. *Cine nu se culcă pe ureche, nu doarme. Wer sich nicht auf's Ohr legt, kann nicht schlafen.*

Nr. 37. *Țara piere de tătari și ea bea cu lăutari. Das Land wird von Tataren vernichtet und sie trinkt mit Musik begleitung etc., etc.*

Aceste exemple pot fi înmulțite în mod substanțial. Cel mai bine ar fi să se editeze o culegere de proverbe românești (în germană, sau în altă traducere).

Vreau să mă gîndesc că impulsul acesta va porni de la dumneavoastră.

Cu înaltă considerație, îndatorat

M. GASTER

IV

București 10.VII.1894

Prea stimate domnule profesor,

M-am întors din Anglia abia de 3—4 săptămîni. Fișa dumneavoastră va fi trimisă aici și eu mă grăbesc să vă răspund pentru a nu fi prea tîrziu.

Artemida-Arti sînt exact ca în manuscris, cum arată în genere toate numele curente în ortografie: Odisea-Odisel etc.

Cu deosebit respect, îndatorat

M. GASTER

V

37 Maida Vale. W.
Londra 2 februarie 1898

Prea stimate domnule profesor,

Primiți cea mai profundă mulțumire din partea mea nu numai pentru notația pe care eu ca abonat al revistei „*Byzantinische Zeitschrift*” am terminat-o de citit, dar și pentru traducerea prietenească.

Cu înaltă considerație, prea supus

M. GASTER

Domnului prof. dr. K. Krumbacher
München

I

9 noiembrie 1897

Domnule,

Bunătațea cu care ați binevoit să apreciați articolele mele din „*Revue de l'Orient latin*” mă încurajează să vă ofer altele pentru „*Byzantinische Zeitschrift*”.

Înmănunchind noi materiale din arhivele și bibliotecile din Ragusa, Neapole, Florența și Roma, materiale care trebuiau să formeze în intenția mea o a doua serie de *Notes et Extrats*, aș putea să iau din ele pe cele referitoare în special la imperiul bizantin și să fac obiectul unei publicări în revista pe care o conduceți. Ar fi aproape o sută cincizeci de pagini tipărite, materie pentru două articole, dinte care vi l-aș putea da pe primul spre începutul anului viitor. Printre materialele mele există unele care privesc pe Manuel Chrysoteras, șederea lui Ioan Paleologul la Ferara și Florența

în 1438—39 (de exemplu, mandatele Camerei Apostolice pentru plata cheltuielilor sale) etc.

Dacă propunerea mea vă este agreabilă, binevoiți a mă înștiința la Roma, Via di S[anta] Chiara, 49, unde mă aflu acum.

Primiți vă rog, domnule profesor, expresia sentimentelor mele cele mai devotate.

N. IORGA *

II

[Carte poștală]

13 decembrie 1897

Domnule,

Aproape toți acei care se interesează de istoria ultimelor cruciade s-au ocupat deja de *Philippe de Mézières*³.

De altfel nu pentru o recenzie vă trimiseseam volumul; voisem numai să exprim autorului *Istoriei literaturii bizantine* sentimentul de înaltă prețuire pe care mi-l inspiră opera sa.

În câteva săptămîni veți primi un articol asupra unor scrieri populare și apocrife privitoare la luarea Constantinopolului de către Turci.

Cred că nu-l veți găsi prea slab.

Binevoiți să primiți, Domnule profesor, expresia considerației mele celei mai distinse.

N. IORGA

Adresa] Hertan Prof. K. Krumbacher
Ottostrasse 5/III
München

[Ștampila poștală:] București 15 decembrie 1897

III

Vălenii de Munte
22 noiembrie 1911

Prea stimate domnule director,

Din păcate volumele 2 și 3 ale *Actelor și fragmentelor*⁴, care prin folosirea materialelor conținute într-însele, în *Istoria imperiului osman*, au devenit cunoscute prea tirziu, sunt deja complet epuizate.

Acestor 3 volume le-au urmat cele 21 de volume ale *Studiilor și documentelor* și cele care se află încă la mine vă vor fi trimise îndată, cu rugămintea de a le folosi pentru bibliotecă.

Ne-ar face o deosebită plăcere să vedem că munca noastră culturală, ca și aceea a popoarelor sud-slave care trăiesc în Balcani, este apreciată, chiar și în mică măsură.

Cu deosebit respect

N. IORGA **

Profesor dr. la Universitatea din
București

[plic cu adresa:]

Domnului dr. Schnorr von Carolsfeld

Director al Curții imperiale și al Bibliotecii de stat din München

* Scrisorile N. Iorga — K. Krumbacher, traduse aici, se află în fondul Krumbacheriana I de la Bayerische Staatsbibliothek-München.

³ Însuși N. Iorga se ocupase din 1892: *Une collection de lettres de Philippe de Mézières* (Notice sur le ms. 499 de la Bibliothèque de l'Arsenal) Paris, 1892 (Extrait de la „Revue historique“, tome XLIX, 1892). Apoi: *Philippe de Mézières (1327—1405). La croisade au XIV-e siècle*. Paris, 1896.

⁴ *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor adunate din depozitele de manuscrise ale Apusului*, vol. I, II, III, Buc., 1895.

** Facsimilele epistolelor publicate acum au fost donate Bibliotecii Academiei R.S.R.

Armand GODOY

și prietenii
săi
români

DESPRE POETUL ARMAND GODOY, NĂSCUT în anul 1880 la Havana, se știu astăzi tot mai puține lucruri. Istoriile literare, precum și dicționarele rareori îl înregistrează. În perioada interbelică a fost foarte citit și receptat, iar unii admiratori i-au închinat ample studii și chiar monografii. Poezia sa descinde din José Maria Hérédia și Francis Jammes. Pentru Jammes a avut un adevărat cult. Pe cînd conducea revista „La Phalange”, împreună cu Jean Royère, i-a dedicat un număr în întregime, ca drept omagiu pentru om și scriitor.

În spațiul literar românesc i s-au reproduș unele poezii în limba franceză, i s-au tradus cîteva poeme² și a fost pertinent comentat

¹ G[George] B[ăiculescu] — *Litaniile Fecioarei*, în „Adevărul literar și artistic”, 9, seria a 2-a, nr. 478, duminică 2 februarie 1930, p. 5, col. 2, mijloc. I se face o microprezentare și se reproduc poeziile *Virgo fidelis* și *Sedes sapientiae*.

² Armand Godoy — *Poeme. Traducere de S[andu] T[zigara-Samurcaș]*, în „Convorbiri literare”, 70, nr. 6—7, iunie—iulie 1937, pp. 463—464. (Din volumul *Monologue de la Tristesse et Colloque de la Joie*).

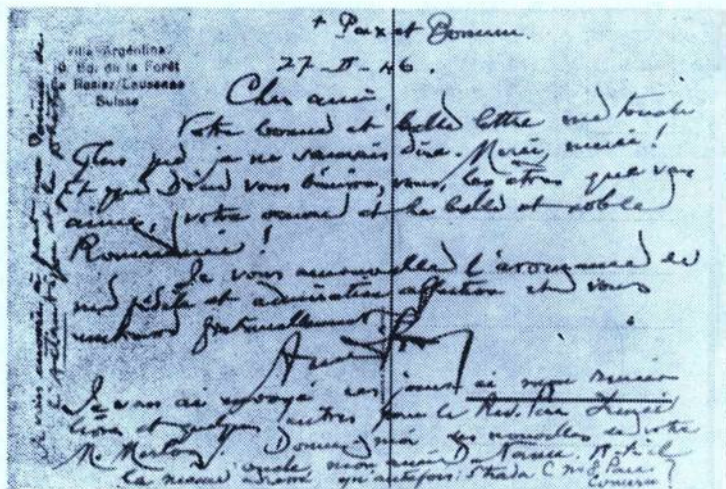
³ [George Băiculescu] — *Un discipol al lui Hérédia*, în „Adevărul literar și artistic”, 8, nr. 319, 16 ianuarie 1927, p. 8, col. 2, jos. (*Însemnări*); I. M. R[ăscu] — *Armand Godoy; Les Litanies de la Vierge*, în „Îndreptar”, 1, nr. 11, [noiembrie] 1930, p. 11, col. 1; *Armand Godoy: [Recenzii] în „Îndreptar”, 1, nr. 12, [decembrie] 1930; Hommage à Armand Godoy (Méditerranée, III, Mars 1929)*, în „Îndreptar”, 1, nr. 12, [decembrie] 1930, p. 32, col. 2; *Armand Godoy; Le Poème de l'Atlantique*, în „Observatorul”, 5, nr. 5—6, iunie—iulie 1932, p. 267; Al. C[olorian] — *Armand Godoy: Foch*, în „Îndreptar”, 1, nr. 11, [noiembrie] 1930, p. 12, col. 2; José Martí: *Poèmes choisis, Traduits de l'es-*

de către unii intelectuali ce l-au cunoscut fie direct, fie prin intermediul epistolelor. În România, Armand Godoy a avut trei prieteni statornici: Dimitrie Nanu, Mihai Moșandrei și Sandu Tzigara-Samurcaș. De la primii se păstrează patru misive, două către Dimitrie Nanu și două către nepotul acestuia, Mihai Moșandrei (n. 1895). Poetul, traducătorul și eseistul Sandu

pagnol par Armand Godoy, în „Îndreptar”, 1, nr. 11, [noiembrie] 1930, p. 12, col. 1—2; E. S[peranția] — *Armand Godoy: Le Carnaval de Schumann*, în „Îndreptar”, 1, nr. 12, [decembrie] 1930, p. 22, col. 1—2 + 1 foto Armand Godoy; Mihai Moșandrei — *Armand Godoy: Marcel și Ite Missa Est*, în „Convorbiri literare”, 66, iunie 1933, pp. 582—585; Sandu Tzigara-Samurcaș — *Armand Godoy, în Siluete creștine*, București, [Imprimeriile Curențului], 1939, pp. 3—20 (*Decalogul, nr. 1*); Grigore Popa — *Armand Godoy, poët latin et chrétien*. [Sibiu, Editura ziarului „Țara”, 1942, 42 pagini. (« En moins de dix ans son nom a pénétré en France, en Italie, en Espagne, au Portugal, aux États de l'Amérique de Sud et dans notre Roumanie à laquelle Armand Godoy porte une noble affection », p. 13, sus.)

Tzigara-Samurcaș mi-a mărturisit că toată corespondența primită de la Armand Godoy s-a pierdut în niște vremuri de tristă amintire. I-au mai rămas, doar, cărțile cu emoționante dedicații și imaginea omului și artistului atât de fermecător prin exotismul său. Nu putem preciza în ce împrejurări l-a cunoscut Dimitrie Nanu pe Armand Godoy. E foarte probabil

să-i fi citit unele poeme și apoi să-i fi scris. E cert însă că opera lui Armand Godoy l-a fascinat și a recomandat-o în termenii cei mai elogioși posibili poetului Mihai Moșandrei. Inițial i-a sugerat, apoi l-a rugat să prezinte iubitorilor de poezie din România două din cărțile lui Armand Godoy, *Marcel* și *Ite Missa Est*. Semnificative sînt insistențele lui Dimitrie Nanu pe lângă poetul din Cîmpulung Muscel: «Dragă Mișule, să nu mă lași cu Godoy. Ți-am trimis azi ambele lui cărți. Munca pentru cea de-a doua *Ite Missa Est* îți va fi mai ușoară mai ales că Royère îi face o glosă foarte pătrunzătoare la început. E ciudat cu poetul ăsta. De unde pînă unde știe el că opera mea se aseamănă așa de mult cu a lui! Mai ales în *Ite Missa Est* e tocmai planul și desfășurarea ultimei mele subîmpărțiri din volumul meu: *Dumnezeu*. Ca și la mine sînt aici toate etapele unui suflet spre purificare, numai că la el planul e tras de la început, la mine s-a făcut singur și eu n-am avut decît să așez evolutiv bucățile». (Scrisoare din Carmen-Sylva, 14 iunie 1933, județul Constanța). A doua zi, neliniștit, Dimitrie Nanu îi trimite o amplă misivă privitoare la Armand Godoy și opera acestuia, tot cu scopul de a-l determina pe Mihai Moșandrei să elaboreze acea dare de

seamă: «Dragă Mișule, ți-am trimis mai ieri ambele cărți ale lui Godoy, rugîndu-te pe tine să-i faci darea de seamă promisă de mine lui, după cum vei vedea din scrisoarea de mulțumire ce i-am trimis pentru trimiterea celui de-al doilea volum. Îți transcriu mai jos textul românesc al scrisorii franceze ce i-am expediat chiar [ieri prin d[omnu]l Chassonville. Iată-l, poate vei culege din el un crîmpei de caracterizare pentru articol: „Scumpe domnule, primesc a doua operă a d[omniei] v[oastre] *Ite Missa Est* a cărei lectură mi-a fost un adevărat deliciu spiritual. Nu știu cărei fericite întîmplări îi datoresc aceste repetate și onoratoare atențiuni a d[omniei] v[oas]s[tre], mai ales că ele coincid cu o adîncă înruderire poetică a genului. În adevăr, în volumul meu de versuri românești care formează stringerea întregii mele opere poetice între 1902–1932, se găsește în ultima sa subdiviziune eșalonarea etapelor unui suflet care trece prin toate șovăielile, înfringerile și limitele pînă la biruința finală a minții sau cel puțin a mării nădejdii pauliane de minuire. Vă puteți inchipui cu ce fraternală atențiune am urmărit ecurile unui suflet geamăn cu al meu care a trecut prin aceleași încercări și experiențe vitale și pentru care literatura este mai mult expresia desăvîrșirii unui suflet, decît jocul pasiv al unui simplu amuzament. Aceasta a fost de altminteri întotdeauna și concepția mea despre poezie, fără de care toată gravitatea și solemnitatea ei sacră ar dispărea la nivelul lucrurilor trecătoare, omenești. Vă mulțumesc din toată inima pentru prilejul ales ce mi-ați procurat de a gusta o operă atât de intimă sufletului meu. Nădăjduiesc că marea noastră revistă „*Convorbiri literare*” va publica chiar în numărul de pe iulie, cel mult în cel de pe august, articolul despre ambele d[omniei] v[oastre] opere, articol datorit prietenului meu literar Mihai Moșandrei, poet el însuși și autorul unui recent volum *La Présence du Pégas*, eseuri literare foarte bine apreciate». (Scrisoare din Carmen-Sylva, 15 iunie 1933, Sanatoriul Militar, Camera 11, județul Constanța). Într-adevăr, după o lectură atentă și integrală a celor două cărți de pîezii ale lui Armand Godoy, după observațiile atât de juste ale lui Dimitrie Nanu, poetul și eseistul Mihai Moșandrei scrie și publică articolul în prestigioasa revistă „*Convorbiri literare*”. Întîia scrisoare a lui Armand Godoy către Dimitrie Nanu, primită la un an distanță după acest gest scriitoricesc, se referă tocmai la recenzia lui Mihai Moșandrei.

ARMAND GODOY
VILLA LA PYROLE
LEYSIN
SUISSE

Ce 21 juin 1934

Mon cher Confrère,

Mes nombreux déplacements dûs à la santé de mes enfants ont bouleversé ma correspondance. Beaucoup de lettres m'ont suivi de façon malencontreuse, m'arrivant avec un grand retard. C'est le cas de l'article de Michel Moșandrei que vous avez eu la bonté de m'adresser. C'est une très belle et très généreuse étude qui me touche profondément. Je vous remercie vivement de l'avoir suggérée et vous prie d'exprimer à l'auteur toute ma reconnaissance. Je voudrais faire connaître en France cette analyse remarquable de mes deux livres Marcel et Ite Missa Est. Je vous serais donc extrêmement reconnaissant de vouloir bien m'envoyer à l'adresse ci-dessus une vingtaine d'exemplaires de la revue „Convorbiri literare“, qui contient l'article, contre remboursement, ou me faisant connaître le prix en vue du remboursement.

Veillez agréer, cher Confrère, avec tous mes remerciements, l'assurance de ma fidèle sympathie.

Armand GODOY

ARMAND GODOY
VILLA LA PYROLE
LEYSIN
BLVEȚIA

21 iunie 1934

Scumpul meu confrate,

Numeroasele mele deplasări, datorite sănătății copiilor mei, mi-au dat peste cap corespondența. Multe din scrisori mi-au luat urma cu totul nepotrivit și mi-au sosit cu mare întârziere. Este cazul articolului⁴ lui Mihai Moșandrei, pe care ați avut bunătatea să mi-l trimiteți. E un studiu foarte frumos și foarte generos care mă impresionează profund. Vă mulțumesc mult că îl-ați sugerat și vă rog să exprimați autorului întreaga mea recunoștință. Aș vrea să public în Franța această remarcabilă analiză a celor două cărți ale mele Marcel și Ite Missa Est. Așadar, v-aș fi extrem de recunosător dacă ați binevoi să-mi trimiteți la adresa de mai sus douăzeci de exemplare din revista „Convorbiri literare“, cu articolul menționat, contra ramburs, sau indicându-mi prețul în vederea achitării.

Vă rog, dragă confrate, să primiți odată cu toate mulțumirile mele și asigurarea simpatiei mele statornice.

Armand GODOY

Următoarea misivă se referă la colaborarea lui Mihai Moșandrei, cu un articol despre Francis Jammes, în paginile revistei „La Phalange“. Armand Godoy își exprimă regretul că nu a putut să participe și Dimitrie Nanu la omagiul adus poetului de la Hasparren.

ARMAND GODOY
VILLA ARGENTINA
19, Bd. de la Forêt
LA ROSIAZ/LAUSANNE
SUISSE

5 décembre 1938

Mon cher Poët ami,

Je vous remercie vivement de votre extrême obligeance au sujet du numéro sur Francis Jammes et je regrette que vous ne puissiez pas y collaborer.

⁴ Articolul lui Mihai Moșandrei — Armand Godoy: Marcel și Ite Missa Est a apărut în „Convorbiri literare“, 66, iunie 1933, pp. 582—585 și e una din cele mai originale recenzii asupra poetului Armand Godoy.

J'attends impatiemment l'article promis par le poète Moșandrei. Il m'annonce au bas de votre carte l'envoi de l'article mais je ne l'ai pas reçu.

Je vous adresse, cher ami, mes vœux les plus fervents pour votre précieuse santé et l'assurance de ma fidèle et affectueuse admiration.

Armand GODOY

ARMAND GODOY
VILLA ARGENTINA
19, Bd. de la Forêt
LA ROSIAZ/LAUSANNE
ELVEȚIA

5 decembrie 1938

Scumpul meu Poet prieten,

Vă mulțumesc mult pentru extrema dumneavoastră bunăvoință în legătură cu numărul despre Francis Jammes și îmi pare rău că nu ați putut colabora la el. Aștept cu nerăbdare articolul făgăduit de către poetul Moșandrei.⁵ În partea de jos a cărții dumneavoastră poștale, îmi anunță trimiterea articolului dar nu l-am primit încă. Vă trimit, dragă prietene, urările mele cele mai fierbinți pentru sănătatea dumneavoastră, scumpă mie, și asigurarea admirației mele statornice și afectuoase.

Armand GODOY

Celelalte două misive sînt adresate lui Mihai Moșandrei și cuprind unele știri triste din viața familiei poetului Armand Godoy. La 1 iulie 1945 îi murise în munți fiul său cel mare, Armando Godoy y Cordovés (15 septembrie 1912 — 1 iulie 1945). Cu acest prilej scrie volumul de poeme *Mon fils! Mon fils!* (Fribourg, Éditeur Egolff, 1946, 83 pages), în care evocă cu adîncă durere amintirea fiului său dispărut pretimpuriu.

ARMAND GODOY
VILLA ARGENTINA
19, Bd. de la Forêt
LA ROSIAZ/LAUSANNE
SUISSE

ce 30 décembre 1945
Bonne Année!

Cher Confrère et Ami,

J'espère que vous êtes sorti sain et sauf de la tempête. Quant à moi, je suis dans le malheur, et quel malheur! Nous avons perdu notre fils aîné, décédé subitement à la montagne le 1er juillet dernier. Voici son souvenir mortuaire. Je sais que vous le garderez pieusement et que je peux compter sur vos prières. Merci. Et que Dieu vous bénisse! Je suis à vous de tout mon cœur meurtri, mais fidèle.

Armand GODOY

ARMAND GODOY
VILLA ARGENTINA
19, Bd. de la Forêt
LA ROSIAZ/LAUSANNE
ELVEȚIA

30 decembrie 1945
Un An Nou bun!

Dragă confrate și prieten,

Sper că ați ieșit sănătos și teafăr din furtună.⁶ În ceea ce mă privește, sînt în toiul nenorocirii și ce nenorocire! L-am pierdut pe fiul nostru cel mai mare, decedat subit în munți, la 1 iulie anul acesta. Iată aici amintirea morții lui⁷. Știu că o veți păstra

⁵ Articolul lui Moșandrei, *Une visite à Hasparren*, a apărut în revista „La Phalange”, numărul omagial închinat lui Francis Jammes. Acest număr nu se găsește nici în Biblioteca Academiei R. S. România și nici în bibliotecile lui Mihai Moșandrei și Sandu Tzigara-Samurcaș.

⁶ Se referă la cel de-al doilea război mondial și la ororile produse de acest imens cataclism.

⁷ Îi trimite fotografia fiului și alte cîteva texte.

cu pietate și că pot să fiu sigur că vă veți ruga pentru el. Mulțumesc. Dumnezeu să vă binecuvinteze! Sint al dumneavoastră din toată inima mea rănită dar credincioasă.

Armand GODOY

Ultima misivă, de fapt o cartolină, conține atașamentul profund al poetului Armand Godoy față de *frumoasa și nobila Românie*. Entuziasmul său nu are nimic facil și exteriorizant, ci e de esență.

VILLA ARGENTINA

19, Bd. de la Forêt

LA ROSIAZ/LAUSANNE

SUISSE

Pax et Bonum

27.II.[19]46

Cher ami,

Votre bonne et belle lettre me touche plus que je ne saurais dire. Merci, merci ! Et que Dieux vous benisse, vous, les êtres que vous aimez, votre aimé et la belle et noble Roumanie ! Je vous renouvelle l'arrogance de ma fidèle et admirative affection et vous embrasse fraternellement.

Armand GODOY

Je vous ai envoyé ces jours-ci via Bucarest livres et quelques autres pour la Rev[ue] Père Irinée M. Merloz. Donnez-moi des nouvelles de votre oncle, mon ami D. Nanu. A-t-il la même adresse qu'autrefois : Strada C. nr. 8, Parc Cornesco ? Je vous envoie à part mon Poème de l'Atlantique et la photo.

VILLA ARGENTINA

19, Bd. de la Forêt

LA ROSIAZ/LAUSANNE

ELVEȚIA

Pace și Bine

27.II.[19]46

Dragă amice,

Buna și frumoasa dumneavoastră scrisoare m-a mișcat mai mult decît aș fi putut s-o spun. Mulțumesc, mulțumesc ! Domnul să vă binecuvinteze pe dumneavoastră și ființele dragi, precum și pe iubita, frumoasa și nobila Românie. Reînnoiesc trufia fidelei mele admirații și afecțiuni, îmbrățișindu-vă fratern.

Armand GODOY

V-am trimis zilele acestea, via București, cărți și cîte ceva pentru revista ⁸ Părintelui Irineu Merloz. Dați-mi noutăți despre unchiul dumneavoastră și prietenul meu D. Nanu. ⁹ Are și acum aceeași adresă de odinioară : Strada C. nr. 8, Parc Cornescu ? Vă trimit separat *Poemul Atlanticului* ¹⁰ și fotografia mea. ¹¹

Toate misivele sint expediate din Elveția, unde se stabilise Armand Godoy și familia sa și unde se pare că a și decedat nu de mult timp.

Epistolele de față întregesc încă un dialog al scriitorilor români cu un distins intelectual ce ne-a iubit alit de mult și care a vegheat la evoluția literaturii române. Elocventă e în acest sens prețuirea de care s-a bucurat literatura noastră în revista sa „*La Phalange*“. Și nu numai aici.

Nicolae SCURTU

⁸ Cred că e vorba de revista „*Observatorul*“, care a apărut mai întîi la Beiuș și apoi la București. În această redacție a lucrat și Irineu Merloz.

⁹ Dimitrie Nanu murise de trei ani, în 1943, și e înmormintat în cimitirul din orașul Cîmpulung Muscel.

¹⁰ *Le Poème de l'Atlantique* apăruse la Paris, Bernard Grasset, 1938, deci cu opt ani în urmă.

¹¹ Fotografia lui Armand Godoy, pe care o și reproducem aici, i-a fost trimisă în luna aprilie 1946. În partea de jos are următoarea dedicație: « *A Michel Moșandrei, souvenir fidèle, 1 avril 1946* ». Toate materialele folosite în acest articol se află în arhiva poetului Mihai Moșandrei din Cîmpulung-Muscel. Îi exprim și pe această cale întreaga mea grațitudine.

REPERE: Eugen NEGRICI

Introducere în poezia română contemporană

RECENTA CARTE A LUI EUGEN NEGRICI, *Introducere în poezia română contemporană*, începe cu o propoziție derutantă dar extrem de revelatoare: «Nu simțim nici o plăcere recur-gind la operația de clasificare de mai jos». Dar dacă nu plăcerea atunci ce l-a împins pe critic să-și suflece mințile și să propună un model foarte elaborat de sistematizare a poeziei actuale? E limpede: probabil conștiința unei «obligații» de natură teoretică. Și-n adevăr, pe cât îl cunosc pe Eugen Negrici și pe cât îl intuiesc din cărțile sale, el îmi apare dotat cu o dublă înzestrare critică: sensibilității acute pentru individualitatea vocilor care răsună în câmpul literar îi asociază o predispoziție evidentă pentru conceptualizare, pentru punerea în ecuație a specificităților și construirea metodică de tipologii.

Fără o înclinație originară spre abordările categoriale, nimic nu l-ar fi convins pe critic să se angajeze în aventura sistematizării modurilor poetice actuale. Cu atât mai mult cu cât, o știe bine, și o știe toată lumea, întreprinderea e foarte riscantă. Numai spiritele monovalente și pedante pot bîntui metodologic, cu liniște de cuget, prin lumea delicată a formelor. Dimpotrivă, Negrici e dintre cei care încă înainte de a porni la drum ne pune în gardă: «orice demers taxinomic simplifică și descărnează», întreaga sa construcție teoretică n-are decît un caracter ipotetic. Încît, de vreme ce întrevede pericolele cu luciditate și decide totuși să le înfrunte, nu urmează, ca să-i folosim propriile cuvinte, că așa-i dictează «gîndirea producătoare»? Și atunci, nu e (cel puțin) o fărîmă de simulație în propoziția limitativă cărții? Bănuiesc că Eugen Negrici cochetează. E dreptul său. Oricum, lucrul n-are decît o importanță anecdotică.

Ceea ce contează e că Eugen Negrici se numără azi printre cei cîțiva la noi care reușesc să îmbine versantul scientizant al analizei literare cu cel intuitiv, fără a recurge la trucuri ieftine (import masiv și abuziv de termeni

tehnici, citate de acoperire din «clasicii» ultimului val, concluzii trase din premise nedemonstrate etc.). Ultima carte îl confirmă, deopotrivă, pe cercetător și pe critic: e vorba de un eseu inteligent, concis și expresiv (mariaj tot mai rar de la o vreme!), condus cu o vervă agreabilă, care, încîntă și, mai ales, incită, deși nu convinge totdeauna (cum e și firesc în lumea noastră sub-lunară). Punctul forte și, în același timp, punctul labil al cărții îl reprezintă, se înțelege, încercarea de a ordona câmpul poeziei contemporane.

Clasificarea propusă nu pleacă de la conținutul operelor, nici de la forma lor, ci de la procesul producerii textelor. În acest sens, Negrici distinge 3 atitudini posibile ale eului în raport cu „existentul” (considerat într-o accepție largă drept „material de lucru elaborabil”). Cea dintîi, denumită *prelucrare*, constă într-o implicare slabă a subiectului, în structurarea din afară și cu deplină luciditate a obiectului. Cel de-al doilea tip de acțiune a eului definește *transfigurarea*: elementele existentului devin simptome ale stării eului, iar eul «șters sub raport elocutoriu... lasă gîndirea producătoare să se desfășoare de la sine, pe urma impulsurilor și a obsesiilor». În fine, cea de-a treia atitudine a eului, numită *substituire*, se caracterizează prin totala metamorfozare a existentului, prin transformarea subiectului în obiect.

Aspectele seducătoare și vulnerabile ale acestei clasificări rezidă în criteriul ales. A voi să surprinzi «portretul conștiinței creatoare în plină aventură a întrupării» e pe cît de fascinant, pe atît de anevoios: modul de lucru al scriitorului rămîne un secret de laborator; ceea ce în opera finită se traduce ca investiție mai mare sau mai mică a subiectului în obiect nu se măsoară în raport cu natura și cîtimea de energie intelectuală consumată (pentru care nu dispunem de instrumente), ci în funcție de efectele de sens și configurațiile de limbaj reperabile. Însă problema care se ridică e că

între «modul» producerii (prelucrare, transfigurare, substituie) și diversele tipuri de texte nu există o corelație stabilă și univocă. Astfel, spre a lua un singur exemplu, *substituie* poate genera atât texte comunicative (de un symbolism mai mult ori mai puțin manifest), cât și texte non-comunicative (în care restricțivitatea predicției e suspendată, iar «asintaxismul» domnește nestingherit). Prezența în aceeași clasă a, să spunem, Ilenei Mălăncioiu și a lui Gelu Naum (din faza avangardistă), demonstrează caracterul îndoienic al delimitărilor categoriale preconizate. Pe de altă parte, nomenclatura folosită nu pare adecvată. În adevăr, *prelucrarea* e o activitate generală care le include pe celelalte două: *transfigurarea* și *substituie*, de unde dificultatea de a-i distinge cu precizie limitele.

Din acest ultim punct de vedere, mai discutabilă încă îmi pare încercarea de a identifica trei modalități ale *prelucrării*: «cu o atribuire de sens» (cînd ideea subordonatoare e manifestă și are loc o transcendere brutală a realului), «cu mediere de sens» (transcendere lentă a realului, efectuată pe întreg parcursul textului), «fără atribuire de sens» (cînd subiectul se efasează, iar realul nu e deformat). Însă atribuirea de sens nu poate constitui baza unei subdiviziuni clasificatorii pentru simplul motiv că ea caracterizează orice demers creator. Autorul semnifică întotdeauna și nu în ultimul rînd acolo unde pare a „transcrie” realitatea; chiar și „nivelul zero” al scriiturii — spre exemplu citarea într-un text a unei comunicări orale strict denotative — prin simpla punere în context și orientarea spre destinatar, se încarcă de intenție și devine un „procedeu”: nimic din ceea ce atinge ori se atinge de literatură nu e inocent. De aceea, calificativul «cu atribuire de sens» îmi pare a fi tautologic, iar cel «fără atribuire de sens» — eronat.

Prea clar nu e nici statutul categoriei «mediere de sens» deoarece ea nu se încadrează necesar cuplului „atribuire/nonatribuire”, medierea constituind un fenomen de „altă” natură, compatibil cu oricare dintre cei doi termeni (dealtfel și cu *transfigurarea* ori cu *substituie*).

În schimb, cred foarte oportun accentul pus de Negrici pe eul auctorial, considerat ca «subiect fenomenologic activ, care supune lumea unui control individual și îi atribuie perspectivă». Postularea explicită a subiectului e binevenită într-un climat teoretic încă nedez-

bărat de presupuziția că textul se face de la sine, fie sub impulsul unui flux pulsional ingovernabil, fie sub presiunea unei intertextualități contagioase.

Simpatizez și cu ideea, temerară în contextul actual, că „realul” e un izvor posibil al „poeticului” (căci ce altceva e „existentul” dacă nu un „real” codat în limbaj?). După cum se știe, se manifestă azi un refuz aproape general de a lua în considerare referențialitatea poeziei, sub cuvînt că aceasta ar fi extralingvistică, iar limbajul literar ar aparține strictei imanențe. Cum observă însă Paul Ricoeur, faptul că o operă ne dă iluzia realului impune o teorie a modalităților veridictorii, iar o asemenea teorie ajunge să articuleze pînă la urmă un anume raport între lumea textului și lumea lectorului. Un raport care nu trebuie gîndit doar sub semnul „descripției”, ci poate fi gîndit și sub semnul „metaforei” — tocmai aceasta fiind modalitatea referențială tipică poeziei.

În aceeași linie de gîndire, Negrici scrie: «Oricare ar fi experiențele, însuși existentul și nimic altceva este captat prin articulațiile formale ale poeziei și nu cu totul altfel decît în proză». Ca atare, în contrast cu cei ce definesc poeticul exclusiv prin auto-referențialitate, Negrici admite și posibilitatea unei poezii de tip „mimetic”, pe care o ilustrează strălucit Marin Sorescu în *La Liliaci*.

Dar după această remarcabilă sfărîmure de idoli, Negrici se face, în chip neașteptat, ecou unei prejudecăți. Vorbînd despre «mimesisul la care aspiră o parte a poeziei contemporane», el simte nevoia să se explice și o face cu aerul de a-și cere scuze: «Ambiționînd să excludă determinările social-istorice, clasificarea noastră e nevoită să admită intervenția *catalitică* a unor factori externi, capabili să accelereze nașterea sau reluarea unui mod poetic. Aceștia acționează însă numai prin *procură estetică*...» (*subl. ns. P.C.*) De ce atîta grijă de a „îndulci” acțiunea factorilor externi (care, evident, funcționează mediat, dar nu numai pe canal estetic, ci și cognitiv, etic ori existențial)? Cînd Negrici arată că sensibilitatea lirică a lui Mircea Dinescu «s-a lăsat decepționată de ceea ce, în lumea contemporană, prozaizează viața, de ceea ce mortifică energiile și tocește credințele, de ceea ce retează fantasia, uniformizează, standardizează sentimentele...» ori cînd își exprimă clar dorința de a urmări apariția și transformarea modelelor din perspectiva unei

psihologii a receptării (ceea ce reprezintă o „culme“ a istorismului) nu e nici o primejdie ca cineva să-l învinuiască de conivență cu sociologismul vulgar.

Sistematizările cu care lucrează știința literară sînt totdeauna problematice. Cele mai sigure sînt abstracte și, de aceea, puțin operatorii în istoria literaturii, unde interesează varietatea spețelor mai mult decît coerența tipurilor. De pildă, opoziția «mimetic/non mimetic» sau «metaforic/metonimic» oferă o vedere de sus a cîmpului literar, de la prea mare distanță. Sistematizările care nuanțează perspectiva complică în schimb aparatul conceptual, îngreuiază delimitările și lasă obișnuit multe probleme în suspensie.

Clasificarea întreprinsă de Negrici aparține categoriei din urmă și e adaptată scopului urmărit, de a cartografia teritoriul poeziei noastre actuale. Dincolo de neajunsurile semnalate, ea are marele merit să propună o grilă orientativă care nu e reduționistă (în orice caz se străduiește să nu fie), purtînd în chip fericit amprenta criticului pătrunzător și sensibil, fascinat încă de mult de observarea «figurilor spiritului creator». Cititorul n-are deloc sentimentul vreunei constrîngerii de itinerar: categoriile clasificatorii se dovedesc fiabile, comportîndu-se ca niște instrumente suplimentare de predicție, nu ca niște instanțe de cenzură, cu frontiere impermeabile. De altă parte, accentul pe procesul producerii și examenul contrastiv direcționează atenția spre izolarea și valorizarea trăsăturilor diferențiale. Analizele dedicate poeziilor, îndeosebi cele privindu-i pe Marin Sorescu, Mircea Dinescu, Mircea Ivănescu, Mircea Ciobanu, Ileana Mălăncioiu, conțin observații acute, formulate uneori memorabil, cu un ochi țintit asupra lectorului, a lectorului implicit desigur, invitatul permanent al criticului. Încît, paradoxal, deși sub raport teoretic sistematizarea lui Negrici e vulnerabilă, ea își îndeplinește totuși rolul euristic. Dovadă că tentativa de a subordona diversitățile logicii unui model comprehensiv e prin sine însăși productivă. Și chiar de n-ar fi așa, mărturisesc că prefer un critic de tipul lui Eugen Negrici, care nu se limitează să descrie și să pronunțe judecăți, ci încearcă să-și explicitizeze sistemul de lectură și să-l legitimeze în funcție de stadiul actual al cercetării, unui critic care ne aservește doar gustului, eventual umorilor lui.

Iubire fără patetism sau biografia tînărului REBREANU

STUDIILE CRITICE DEDICATE LUI REBREANU s-au înmulțit în anii din urmă, iar centenarul scriitorului a prilejuit o recoltă abundentă de puncte de vedere și interpretări (din care, spre a da un singur exemplu, semnez prin calitatea contribuitorilor, dacă nu totdeauna a contribuțiilor, volumul omagial îngrijit de Mircea Zăciu la Editura „Dacia”: *Liviu Rebreanu după un veac*). În contrast cu această prolificitate exuberantă a comentariului, surprinde faptul că o primă biografie «științifică» a lui Rebreanu, întemeiată pe despuiera exhaustivă a izvoarelor și valorificarea integrală a materialului arhivistic, iese de sub tipar de-abia acum — și încă acoperind de-abia o treime a vieții, căci se oprește «în pragul marilor creații».¹

S-ar părea, așadar, că în cazul autorului lui *Ion* și al *Răscoalei*, între lucrarea critică și lucrarea propriu-zis istorico-literară subzistă un dezechilibru, un decalaj. Dar de ce, oare?

Unii vor fi poate ispițiți să caute o explicație conjuncturală: la un moment dat, prin anii 60—70, genul biografiei, multimilenar, căci numără printre părinții fondatori pe Plutarh, lăsa impresia că se discreditase, de unde și blocarea ori numai demobilizarea celor ce ar i voit să i se dedice.

Pentru alții va fi fiind la mijloc o problemă de comoditate: o biografie serioasă, ambițioasă să istovească toate sursele, e o întreprindere dificilă, implicînd eforturi trudnice și de lungă durată; în schimb, oricine poate scrie o exegeză despre Rebreanu, instalată în zona neverificabilă a unei grile personale de lectură, deoarece toți j-am citit opera și avem idei, singura problemă fiind doar de a dispune și de un... debușeu. Glumesc, desigur, dar numai cu jumătate gură: adevărul e că adesea efortul ne sperie, iar voga eseismului ne justifică lenea intelectuală.

¹ Nicolae Gheran. *Tîndrul Rebreanu*, Editura „Albatros”, 1986.

Mi se pare totuși evident că motivul elaborării tardive a biografiei Rebreanu nu trebuie căutat nici în capriciile modei literare, nici în facilitate, ci cu totul în altă parte — anume în faptul că pînă de curînd sursele documentare indispensabile unei cercetări de anvergură au lipsit sau, ceea ce revine la același lucru, n-au fost accesibile. De-abia în ultima vreme, datorită editării ediției critice a operei în 11 volume (1968—1980), culegerii de bruioane și răzlețe din tinerețe (*Caiele*, I, 1974), volumului de corespondență (*La lumina lămpii*, 1981), *Jurnalului* (I—II, 1984), a devenit posibilă explorarea metodică și adîncită a vieții marelui scriitor. Nu era desigur obligatoriu ca editorul acestor publicații esențiale să fie una și aceeași persoană cu autorul biografiei — în speță Nicolae Gheran. Căci textologului i se cer alte însușiri decît scormonitorului de arhive, și cu totul altele decît celui ce rivnește să transforme inventarul mort al unei cronologii în aventura unui destin. Dar e o întîmplare fericită cînd se produce coincidența de aptitudini. Prin recenta sa carte, Nicolae Gheran confirmă ceea ce lăsase să transpară încă din ediția integrală a *Nuvelor* lui Rebreanu (1965) ori din studiul introductiv la *Gorila* (1981), că e un istoric literar în sensul deplin al cuvîntului, unînd, așa cum preconiza Călinescu, abilitatea documentaristului cu spiritul critic, excelența în activitățile preliminare cu capacitatea de a pune în scenă și de a formula memorabil.

Grație unei munci asidue, de peste două decenii, Nicolae Gheran a ajuns să știe totuși despre Rebreanu și chiar cîte ceva pe deasupra. În compania sa nu riscăm să rămînem flămînzi, nici să ne plictisim: tot ce se cunoaște pozitiv în legătură cu marele scriitor intră sub incidența biografului. E adevărat că cine l-a urmărit pe Gheran în temerara sa explorare a continentului Rebreanu și e la curent cu bibliografia rebrenistă a ultimilor ani nu va găsi în cartea recentă noutăți senzaționale. Mai presus însă de noutăți (deși nici ele nu lipsesc), prețul monografiei e în construirea unei imagini globale, complexe, veridice, pline de culoare a începuturilor ilustrului creator. Gheran ordonează pentru înțîia dată întregul material disponibil, clarifică numeroase puncte obscure ori mai puțin cunoscute, propune cea mai autorizată soluție a unor chestiuni controversate.

Din această întreită perspectivă sînt remarcabile capitolele privind extrădarea și incarcere-

rarea lui Rebreanu în 1910, activitatea desfășurată la Teatrul din Craiova, sub directoratul lui Emil Girleanu, în 1911—1912, atitudinea scriitorului în anii neutralității. Revelatoare sînt și paginile închinete părinților, învățătorului Vasile Rebreanu, în special mamei, Ludovica, femeie dură, cu limba slobodă, amestec rar de ingenuitate și experiență amară a vieții, posedînd conștiința spectacolului pe care-l oferea propria-i personalitate.

Din unghiul tipologic al genului, biografia lui Gheran acordă o preponderență evidentă laturii informative. Subsolarile sînt înfășate de referințe, citatul (din mărturii, corespondență, însemnări autobiografice etc.) e la loc de cinste, o serie de piese de arhivă sînt reproduse « în extenso » (cum ar fi, spre pildă, fișele militare ale locotenentului Rebreanu Oliver, din anii 1906—1907 etc.). Departate de a resorbi documentația, cum se întîmplă în cazul biografiilor interpretative, aici ea e etalată, aș spune în răsfaț, și nu fără intenție, ba poate chiar cu o premeditare ironică. Ceea ce urmărește înaintea de toate Gheran e să restituie un portret conform al omului, autentic pînă la limita posibilului.

El știe, ca oricare dintre noi, că „adevărul“ unui individ e totdeauna un cifru secret, în ultimă instanță nonverbalizabil, că ceea ce putem cunoaște, oricît ne-am strădui, oricît de scrupuloase și prudente ne-ar fi demersurile, nu e decît chipul său relativ, o combinație între subiectul observat și propria noastră subiectivitate. Dar dacă nu-și face iluzii, Gheran nici nu înțelege să-și ofere protecția unor alibiuri ieftine. Pretextul că e imposibil de ajuns la adevărul absolut nu justifică minciuna cotidiană. Ca editor crescut în respectul literei scrise și ca istoric conștient de nenumăratele încarnări ale imposturii, el se sforțează din răspuțeri să atingă maximum posibil de exactitate.

De aceea, de oricîte ori se ivește prilejul, și combate sau îi demască pe memorialiștii fanatizați ori infideli (inclusiv unii dintre membrii familiei), care au spus vrute și nevrute despre Rebreanu, îmbogățînd „folclorul istoriei literare“ cu întîmplări, anecdote ori declarații inexistente. Ar fi poate prea simplist să credem că resortul psihologic al mistificării l-ar constitui dorința de auto-evidențiere (cine nu trăiește prin sine însuși speră să supraviețuiască agățîndu-se de pulpana unei celebrități!). « Un

actor de revistă și bilci descrie spectacolele ce-ar fi avut loc pe meleagurile tinărului Rebreanu fără să-l sperie că istoria dreaptă a vieții teatrale din Transilvania nu-i confirmă depozitia și, cu alit mai puțin, „morală fabulei“. Un scriitor-traducător, fost ofițer cezaro-crăiesc, deapănă amintiri de pe frontul primului război mondial, unde ar fi luptat împreună cu Liviu Rebreanu, fără să știe că „bunul prieten“ nu mai pusese piciorul în Ardeal încă din 1910 — pentru ca apoi să revină pe locurile natale abia după sfârșitul războiului... Cum se poate minți cu atita nonșalanță? Oricare ar fi explicația, biograful întâmpină orice mărturie cu o mefiență metodică, îi cere fiecăruia, fără excepție, „biletul la control“. «Nu se poate altfel — afirmă Gheran — cită vreme legendele povestite la colț de stradă amenință să fie crezute mai mult decit tot ce s-a scris și se scrie pe aceeași temă.»

O consecință a acestui mod de lucru e că lectura își pierde uneori fluiditatea. Iei și colo, expunerea capătă caracterul analitic al unei expertize: neputînd lega faptele unele de altele înainte de a se convinge că ele sînt autentice, autorul procedează la anchete de detaliu, discută cu acribie argumentele pro și contra, întreprinde laborioase stabiliri de identitate și evaluări de probe. În felul acesta însă relatarea bate pasul pe loc, povestirea e interceptată de coniecturi, fluxul narativ trenează. Dar, deși incomod, prețul merită plătit; la urma urmei, Rebreanu a sacrificat totdeauna frumosul adevărului. O primă biografie, care are de restabilit nenumărate detalii alterate de ignoranță, legendă sau rea-credință, trebuie să dezbată totul, cu acribie ca în fața curții cu juri. De-abia mai tirziu istoria vieții se va putea scrie ca un roman.

O a doua consecință a opțiunii strategice a lui Gheran bate mult mai departe, implicînd o serie de aspecte care depășesc sfera literară. Cine-și propune să spună tot adevărul și numai adevărul nu e oare tirit spre impas? O știm prea bine, uzanțele și clicheta ne povățuiesc uneori să punem friu sincerității. Iar interesele imediate, puțin semnificative cînd le privim cu recul istoric, devin copleșitoare la nivelul clipei. Adevărul trebuie rostit — spune Gheran într-un pasaj liminar —, altminteri *Viața lui Liviu Rebreanu* ar concura cu un libret de operetă, mărginindu-se la datele manualului școlar, așa cum îl cunoaștem.

Declarațiile de principiu sînt însă mai lesne de enunțat decit de pus în practică. De aceea, cînd documentele lipsesc, ne lăsăm lesne ispițiți să umplem spațiul lacunar cu plasmuiți. De altă parte, judecata retrospectivă, orientată dinspre reușitele majore spre dibuirile începutului, poate transforma lesne orice aproximație în semn premonitoriu. Și, mai ales, aureola unei personalități de excepție nu tinde oare să confere exemplaritate și actelor existențiale nesemnificative, neinspirate ori prozaice?

Și atunci, cum procedăm în concret, cînd, bunăoară, documente incontestabile ne duc la concluzia că, într-o privință sau alta, cel ce a „mistificat“ a fost însuși Rebreanu? Că, spre pildă, în pofida unor declarații peremptorii, el n-a frecventat liceul german din Bistrița, nici Facultatea de litere din Viena, nici pe cea din Budapesta. Ori că memoriul din 1910 trimis autorităților române spre a împiedica extrădarea sa, cerută de guvernul maghiar «îi aparține mai mult prozatorului Rebreanu» decit «încarceratului cu același nume»? În aceste cazuri și-n altele, Gheran a ales să spună lucrurilor pe nume, să verifice totul, să nu poleiască nimic. E oare necesar să adaug că strategia adevărului n-are cum știrbi memoria unui creator de talia și demnitatea lui Rebreanu? Cîștigînd în dramatism, imaginea scriitorului a cîștigat de fapt în măreție.

Niculae Gheran, îl cunosc de mulți ani, e un volubil și un „sufletist“, un om care se angajează în ceea ce face și e gata oricînd să se investească afectiv în treburile de înaltă cuviință. „Rebrenist“ fervent, cu vechi state de serviciu, nu-i va fi fost ușor să evite stilizarea monumentală, să păstreze mereu o cumpănă dreaptă în devoțiune și obiectivitate. Dar tocmai în această iubire fără patetism, în această fervoare scutită de hagiografie, îmi pare că rezidă unul din marile merite ale cărții sale. Există desigur și alte modele de a construi o biografie. Cred însă că cel pe care-l ilustrează Niculae Gheran e de o importanță deosebită în contextul științei literare actuale. Ar fi bine dacă și alții i-ar medita exemplul.

Paul CORNEA

I. HELIADE- RĂDULESCU

Un episod din exil

AM AVUT RECENT PRILEJUL SĂ MĂ opresc, foarte pe scurt, asupra unui episod obscur din viața lui Heliade Rădulescu din timpul exilului său post-revoluționar: relația sa trecătoare cu poeta și militanta italiană cunoscută sub pseudonimul Grecca da Roma.¹ O reconsiderare a datelor, cunoscute și încă necunoscute, despre acest enigmatic capitol din biografia lui Heliade e necesară.

În volumul de versuri pe care Grecca da Roma îl publică la Paris, în 1851, sub titlul *L'Arpa dell'esule* (*Harpa exilatului*), în tipografia Prève et Co. (unde-și tipărise și Heliade *Souvenirs d'un proscrit*), pe lângă o serie de versuri patriotice, exaltând lupta italienilor pentru independență precum și idealul de frăție al tuturor popoarelor oprite, într-un grup de ode înflăcărate pe care le dedică unor figuri ilustre ale revoluției și unor ideologi ai ei, precum Mazzini, Esquiros, Hugo, George Sand, Vannucci, Ab. Constant sau H. Lecouturier (cei mai mulți sînt autori citați și îndrăgiți de Heliade), poetul nostru își are propriul monument în versuri, o odă de patru strofe în care e văzut ca o figură uriașă a revoluției române, numit «luminător» al pămîntului românesc pe care l-a ridicat din sclavie, răsplata sa fiind exilul; dar, abia exilul conferă perspectivă figurii sale uriașe: «*Ma l'esilio più grande ti rende / Più eloquente ti trova Istoria*» etc. Sînt foarte multe indicii care dovedesc că autoarea făcea parte dintre apropiații și dintre admiratorii lui Heliade. Sonetul *Ai rumani* (*Româ-*

¹ Mircea Anghelescu, *Ion Heliade-Rădulescu. O biografie a omului și a operei*, București, 1986, p. 285 și urm. Vezi și Mircea Popa, *Două poezii străine*, în „Sargețiu”, XIII (1977), pp 59-63.

L'ARPA DELL' ESULE.

GRECCA DA ROMA.

Naqui agli affanni in esule
Fin dell' infanzia roma,
La mia crudel fortuna
Venno su me con me.
MONTAIGNE.

PARIS

LIBRAIRIE DE LA PROPAGANDE DÉMOCRATIQUE ET SOCIALE EUROPÉENNE

8, rue des Deux-Marchés,

ET CHEZ TOUTES LES LIBRAIRIES DE PARIS.

1851

nilor) face o aluzie la orașul Caracal, lămurită în notele finale ca raportindu-se la începerea Revoluției de la 1848 în acest loc, se citează imitația lui Heliade după psalmul 101, în care ar fi «prezis evenimentele de la 1848», în original și în traducere italiană și, în fine, tot la note se apreciază că «viața cetățeanului Eliade, ca poet și ca literat, e paralelă cu viața lui Dante». Volumul se deschide cu un catren dedicat în limba română, intitulat *La Grecca*, cu acest cuprins:

«*Ardente, creatore a lui Febu rază
Sărută tinăra ausonia plaje,
Și-n amoru-i estasiat produse
Filiă demnă d'Italia, de Stael*».

Datată 1849, 15 octom[brie], compoziția este semnată «*Un român*» și aparține, putem crede cu îndreptățire, lui Heliade. Relația celor doi era de altfel de notorietate publică încă de pe atunci. În decembrie 1849, scriindu-i prietenului său Ion Ghica, adversar al lui Heliade,

Grecca da Roma.

Alecsandri îi zugrăvește ironic acest tablou: «Cette intéressante aventurière, que tu connais sans doute de réputation, a déjà improvisé plusieurs odes à Eliade, lequel lui a répondu en valaque-italien par des strophes brûlantes. On les voit ensemble toujours et partout, comme deux âmes en peine...»². După Alecsandri, această aventurieră s-ar fi numit contesa de Turnberg, născută contesă Delearetto, și ar fi fost înainte iubita uitatului poet franco-român Mihai Corradini (autor al volumului *Chants de Danube*, Paris, 1841), dispărut în vîltoarea revoluției undeva în Europa. Heliade însuși dădea unele detalii într-o scrisoare adresată soției, aflată la Constantinopol, căreia îi cerea să găsească un serviciu modest dar onorabil nefericitei sale amice: «Este o femeie zvînturată, victimă a prejudiciilor și complicărilor politice. Numele ce îl poartă este al bărbatului său. Din naștere însă se zice că este fată a lui Carol-Albert, regele mort al Sardiniei. Cît trăi acest rege, avu o pensie. De la moartea lui încetă ajutorul. În Italia nu se poate întoarce pentru cauze politice. Caută să intre ca guvernantă sau ca damă

de companie, ștergindu-și titlul de contesă»³. Heliade o recomandă și lui Michelet, înainte de a părăsi Parisul pentru a merge să-și întâlnească familia în Chios, dar într-o formulă diferită; e drept că între timp apăruseră versurile emulei sale: «...J'ai l'honneur de vous recommander l'auteur des poésies italiennes *L'Arpa dell'Esule*. Son livre le recommande plus que ma lettre...». Poeta, zice Heliade mai departe, «victimă a societății actuale» (nu se amintește nimic de relația cu Carol Albert), «a locuit șase ani în Moldova, care a devenit aproape a doua sa patrie. Cauza României inspiră adesea versurile sale»⁴. Nu știm dacă Michelet a avut prilejul să țină cont de recomandarea lui Heliade, dar Marița, soția poetului, n-a ținut. Aflată la Constantinopol cu cei patru copii, ea fusese înștiințată de mult de prietenii care se străduiau să învenineze relațiile dintre cei doi soți — pe care valul evenimentelor îi despărțiseră mai bine de doi ani — de existența unei femei: «mi-a zisă încă de acu un an că ai făcut multe și că în urmă te-ai pus pă trai cu o moldovancă»⁵. Heliade a negat întotdeauna că prietenia sa cu poeta italiană («moldovanca») ar fi altceva decît o relație literară, calomniile fiind pornite din invidie: «Inamicii se leagă de femeia aceasta nu pentru altceva, ci pentru versurile ce avu păcatele a le tipări. Asta i-a costat. Astfel s-au legat de d-nul Vaillant și de oricine a scris de mine sau m-a tradus...»⁶.

Se părea că plecarea lui Heliade de la Paris, în iulie 1851, a pus capăt nu numai calomniilor, ci și relației cu Grecca da Roma — cită și cum va fi fost. Două scrisori inedite ale italienei aflate la Muzeul Județean Prahova din Ploiești (am menționat doar una din ele în *lucr. cit.*, p. 396) ne dovedesc însă că cei doi s-au revăzut în primăvara anului 1853, la Smirna; textele în sine, pe care le publicăm mai jos, vorbesc însă mai elocvent decît orice parafraze asupra adîncimii și frumuseții unor sentimente care trebuie văzute în primul rînd în plan literar.

Mircea ANGHELESCU

² I. Heliade-Rădulescu, *Scrisori și acte*, ed. G. Potra, N. Simache și G. G. Potra, București, 1972, p. 246.

⁴ Marin Bucur, *Jules Michelet și revoluționarii români*, Cluj-Napoca, 1982, p. 137.

⁵ I. Heliade-Rădulescu, *Scrisori și acte*, ed. cit., p. 478.

⁶ Scrisoarea către Gr. Grădișteanu, din ian. 1853, în Heliade-Rădulescu. *Scrisori din exil*, București, 1891, p. 207.

³ V. Alecsandri, *Opere*, vol. VIII, *Correspondență*, ediție îngrijită de Marta Anineanu, București, 1981, p. 149.

I

Monsieur,

Pourquoi me parlez-vous de votre dette, je l'avais entièrement oubliée et quoique ma position en Orient ne me permet pas de faire la généreuse, pourtant je prends la liberté de ne pas la reconnaître. Ne vous offensez pas, Monsieur, ce n'est pas un don que je vous offre, c'est un oubli que je vous demande.

Je vous remercie de vos bons conseils et croyez que je ferais le possible pour les suivre; mon voyage est, comme vous voyez, différé mais non pour longtemps (pour quinze ou vingt jours au plus) et puis je subirais ma destinée telle qu'elle soit; on dit que la prudence vaut mieux que la science, mais moi, je dis que la révolution vaut bien souvent mieux que la crainte et je suis résolue de jouer une partie d'échec avec mes ennemis et les vôtres. Nous verrons qui de nous deux gagnera. Si je suis vainqueur je vous sauverais d'eux, et si je succombe, pleurez sur ma destinée. Je vous avais prié de ne plus m'écrire mais à présent je vous prie de faire le contraire, car mon âme est souffrante et abattue et je sens que la voix d'un ami me sera nécessaire dans la lutte cruelle qui va commencer.

Je voudrais vous dire mille choses encore, mais je crains que mon cœur trop rempli d'amertume ne déborde sur cette feuille et qu'au lieu de vous consoler, je ne vous afflige davantage.

Vous pouvez m'adresser vos lettres par la même voie, elle est sûre et je regrette vivement que vous n'ayez pas le bonheur de connaître le noble cœur de la personne qui me les remet, elle est pour moi un véritable ami, un frère.

Agréez, Monsieur, l'assurance de ma sincère amitié.

GRECCA

Smyrne, 15 fevr. 1858

[Inv. 9046d0/9]

II

Mon cher ami,

Vous dire tout ce que j'ai ressenti d'agréable et de pénible en vous revoyant est impossible; la langue humaine ne renferme pas de mots pour exprimer tant de joie mêlée à tant de douleur. Je suis affligé[e] d'être la cause innocente de vos peines; j'en suis d'autant plus attristé[e] qu'il y a dans la vie des circonstances qui mettent en défaut les caractères les plus magnanimes; j'aurais désiré que mon voyage j'avais oublié les injures passées pour ne penser qu'à devenir la soeur et l'amie de la femme qui m'avait injuriée, mais elle a préféré m'avoir pour ennemi[e]; j'ai semé des fleurs et n'ai recueilli que des épines. Elle a déjà écrit une lettre à Constantinople, je l'ai vue, j'aurais même pu m'en rendre maître, mais ces manières d'agir ne me conviennent pas; cette lettre renferme encore sans doute des injures contre moi. Mais je vous avertis, mon ami, faites qu'elle se calme, car enfin je ne suis pas un ange et étant poussé[e] à bout, je pourrai même malgré moi, malgré mes principes de patience, me rappeler qui je suis et répondre non comme je l'ai fait par le passé, mais à l'injure par l'injure; cela me ferait énormément de peine, car je sens bien que mon caractère en serait avili. Quant à moi, je me propose de ne plus vous écrire, à moins que vous ne le vouliez absolument; à quoi bon s'écrire; notre amitié est trop profondément enracinée dans nos cœurs pour qu'elle puisse jamais s'éteindre ou diminuer. Si vous croyez que je puisse vous rendre quelques services en Valachie, faites le moi savoir; je considérerai comme le plus beau jour de

Monsieur Monsieur
Jeanne Eliade

sur notre Dame de Victoire
(Hotel National)

Domnule,

Pentru ce îmi vorbiți de datoria dumneavoastră? Am uitat-o cu desăvîrșire și, deși situația mea în Orient nu-mi permite să pozez ca generoasă, îmi iau totuși îngăduința să n-o recunosc. Vă rog, domnule, să nu vă simțiți jignit: nu vă ofer un cadou, ci vă cer să uitați.

Vă mulțumesc pentru bunele sfaturi; credeți că voi căuta să le urmez. Călătoria mea este, așa cum vedeți, aminată, dar nu pentru mult timp (cincisprezece sau douăzeci de zile cel mult) și apoi îmi voi înfrunta soarta, așa cum va fi; se zice că prudența valorează mai mult decît cunoașterea, dar eu sint de părere că hotărîrea este adesea mai bună decît temerea: sint hotărîtă să joc o partidă de șah cu inamicii mei, care sint și ai dumneavoastră. Vom vedea care din doi va cîștiga. Dacă voi învinge eu, vă voi salva de ei; dacă va fi să cad, plîngeți-mi soarta. Vă rugasem să nu-mi mai scrieți dar acum vă rog să faceți dimpotrivă, căci inima mea e bolnavă și întristată și sint că vocea unui prieten îmi va fi necesară în lupta crudă care va începe.

Aș vrea să vă spun încă mii de lucruri, dar mi-e teamă că inima mea, prea plină de amărăciune, s-ar revărsa în această pagină și că, în loc să vă consolez, v-aș îndurera mai tare.

Îmi puteți adresa scrisorile dumneavoastră pe aceeași cale; e sigură și regret foarte tare că n-aveți fericirea de a cunoaște nobila inimă a persoanei care mi le transmite: e pentru mine un prieten adevărat, un frate.

Primiți, domnule, asigurarea prietenei mele sincere.

GRECCA

Smirna, 15 februarie 1853

II

Iubite prietene,

Mi-e imposibil să vă spun toată plăcerea și durerea pe care am simțit-o revăzîndu-vă; limba omenească nu are cuvinte pentru a exprima atîta bucurie amestecată cu atîta durere. Îmi pare foarte rău că sint cauza nevinovată a necazurilor dv.; sint cu atît mai tristă cu cît sint în viață împrejurări care fac neputincioase caracterele cele mai generoase; aș fi dorit ca voiajul meu în Orient să producă un rezultat mai bun. Făcînd această călătorie uitasem injuriile trecute și nu doream decît să devin sora și prietena femeii care mă ofensase, dar ea a preferat să mă aibă ca dușman; am semănat flori și n-am cules decît spini. Ea a scris deja o scrisoare la Constantinopol; am văzut-o și aș fi putut chiar să intru în stăpînirea ei, dar aceste procedee nu-mi sint proprii. Această scrisoare cuprinde fără îndoială injurii la adresa mea. Dar vă previn, prietene, faceți ca ea să se liniștească pentru că nici eu nu sint un înger și, ajunsă la capătul răbdării, în pofida principiilor mele de îngăduință, mi-aș putea aminti cine sint și răspunde nu cum am făcut-o pînă acum, ci la injurie cu injurie. Aceasta m-ar face să sufăr enorm, căci m-aș simți înjosită. În ce mă privește, îmi promit să nu vă mai scriu, cel puțin dacă n-o vreți în chip absolut; prietenia noastră e prea adînc înrădăcinată în inimile noastre pentru ca ea să se poată stinge vreodată sau să se micșoreze. Dacă credeți că v-aș putea face vreun serviciu în Valahia, dați-mi de știre; aș considera cea mai frumoasă zi din viața mea aceea pe care aș folosi-o pentru a vă fi agreabilă sau utilă. Voiți să știți care e situația mea în Orient. Dar o cunoașteți! Este aceea care era la plecarea dumneavoastră din Franța. Aveam o familie, o avere și am pierdut tot din vina acelor nenorocite scrisori anonime care n-au încetat să plouă din toate părțile de doi ani încoace. Să

ma vie celui que je consacrerai pour vous être agréable ou utile. Vous désirez savoir qu'elle [quelle — sic!] est ma position en Orient; mais vous le connaissez; elle est la même que lors de votre départ de France. J'avais une fortune, une famille et j'ai tout perdu par faute de ces malheureuses lettres anonymes qui n'ont cessé de pleuvoir de tout côtés depuis deux ans. Et Dieu fasse qu'après avoir fait le malheur présent elles ne me causent pas du malheur toute ma vie.

Oh, je suis bien malheureuse mon ami, oui bien malheureuse, car j'aimais tendrement l'homme que cette malheureuse affaire m'a forcé d'abandonner, je l'aimais comme on aime un Dieu, un Ange; je l'ai perdu et peut être pour toujours. Et pourtant je n'accuse personne de mon malheur, je n'accuse que ma destinée qui me poursuit partout. Priez, mon ami, qu'elle change et pour que nous puissions un jour rire de nos fallies passées et unir nos deux familles par le lien sacré et [indescifrabl] d'une tendre amitié.

Aujourd'hui je pars pour Constantinople; n'oubliez pas le Comte Blondel, je ne sais combien je resterai de temps dans cette ville; mais de près on de loin vous êtes sur d'avoir ma pensée.

Agréez, mon cher ami, l'assurance de sincère amitié.

G.

Smyrne, 6 juin 1853

[Inv. 1033 ms]

...și o scrisoare primită de la Barbu ISCOVESCU

*cu privire de un tablou despartit
miseria locurilor apăsătoare, și tot
areste pagale, la mai demerunt
unui al*

Dan Grigorescu

*prezentat
serio*

E. Barbu Iscovescu

in 26 Septembrie 1800

PICTORUL BARBU ISCOVESCU A LUAT parte activă la Revoluția de la 1848, fiind — după amintirea contemporanilor — unul dintre tinerii care au pătruns în palatul domnesc la 11 iunie și l-au forțat pe Bibescu să semneze Constituția¹. Iscovescu a făcut parte din grupul revoluționarilor care au trecut în Transilvania după intrarea turcilor în București; el a ajuns în Apuseni, unde l-a întâlnit pe Avram Iancu, al cărui portret ni l-a lăsat, precum și portretele altor revoluționari români: Balint, Buteanu, Dobra ș.a. După eșuarea încercărilor de conciliere dintre revoluționarii români și maghiari, Iscovescu pleacă la Paris, locul de întâlnire al tuturor emigranților care mai păstrau speranța

reluării activității lor. Aici, după toate probabilitățile, la cererea lui Heliade-Rădulescu, care pregătea *Memoriile* sale despre desfășurarea Revoluției în Țara Românească (ele aveau să apară în anul următor), Iscovescu îi trimite o informare despre represii împotriva revoluționarilor români și a familiilor lor care avuseseră loc în Transilvania². Că Heliade a fost în raporturi apropiate cu Iscovescu o dovedește și faptul că, la moartea prematură a pictorului, în 1854, poetul a compus un mișcător epitaf; pentru mormîntul din Constantinopol a fost preferat însă textul lui Bolintineanu³.

Nina NEAGU

¹ Dan Grigorescu. *Trei pictori de la 1848*, București, 1967, pp. 256 și urm.

² Scrisoarea se află în arhiva Muzeului Județean Prahova, ms. 6899.

³ Marin Nicolau, *Pictorul Barbu Iscovescu*, București, 1940, p. 77.

dea Dumnezeu ca după ce mi-au pricinuit nenorocirile de acum, să nu-mi pricinuiască nenorociri toată viața.

Sînt foarte nenorocită, iubite prietene, foarte nenorocită, căci iubeam cu căldură pe omul pe care această nenorocită întimplare m-a obligat să-l părăsesc, îl iubeam cum iubești un zeu, un inger; l-am pierdut și poate pentru totdeauna. Și totuși nu învinovățesc pe nimeni de nenorocirea mea, nu învinovățesc decît soarta mea care mă urmărește pretutindeni. Rugați-vă, prietene, ca ea să se schimbe și ca noi să putem odată ride de nebuniile trecute, unind cele două familii ale noastre prin legătura sfîntă și indestructibilă a unei calde prietenii.

Plec azi spre Constantinopol; nu-l uitați pe *contele Blondel*, nu știu cît voi rămîne în acest oraș; dar de aproape sau de departe, fiți sigur că mă voi gîndi la dumnea-voastră.

Primiți, scumpe prietene, asigurarea sincerei mele prietenii.

G.

Smirna 6 iunie 1853

«...sunt totdeauna gata a vă servi.»

Prea onorate domnule!

Mă iertați dacă nu poci răspunde altfel la dorința domniei voastre, carele imi fu făcută prin dl. Grădișteanu în privința răposățiilor [*sic!*] frații și prietenii noștri din Transilvania, decît prin scris; fiindcă timpul nu mă iartă a o face altfel, după cum ar merita memoria a lor, a vă adăoga capacitate fiecăruia în parte, mă voi sili dară numai a vă da numele victimilor aceste pe cît mă voi aduce aminte după notiție făcute după mai multe jurnale (Lloyd din Viena) adică un articol sub rubrica *Stricăciunea românilor transilvaniei în morți și averi la 1848—49*. Încă nu ne aflăm în stare a da o deslușită specificăciune despre românii omoriți și despre locuințele arse și pustiite, tot ce știm este următoarea (?): patru prefecți legionari, adică Bătrîneanu spînzurat la Cluj, kos. Koman teiat la Oșorhei, Petru Dobra împușcat la Abrudbaia, Ioan Buteanu spînzurat la Zarand; doi vice-prefecți, Simonie spînzurat la Cluj, Todoran despoiat de viu, Sincraiu; 10 tribuni, B. Papiu spî[n]zurat în Vasarheiu, Grigoreanu și Pauleti împușcat la Sibiu, Chendea și Teleky cu alți 5 spî[n]zurat în Zarand. Numărul centurionilor și decurionilor e necunoscut. Se poate totuși compta la 100 inși. Între preoți: protopopul Iurc, spî[n]zurat la Cluj, protopopul Stef. Moldoveanu măcelărit la Oșorhei, preotul I. Papiu spî[n]zurat în Turda, preotul Alpini împușcat în Mînaradia, parohul Gregorian din Gisca de sus, tatăl tribunului, deodată cu feciorul s-au împușcat la Sibiu, parohul Girbea din Teiuș în ființă de față cu 7 copii ai săi s-au împușcat în Armenopole, în comitatul Zarandului fuse spînzurați 6 preoți, în cimpie omoriți 40 de preoți, la Oșorhei un preot cu 12 mireni, la Blaj 11 români omoriți, la Sibiu și împrejur 18 pușcați, la Ternetul 23 împușcați, la Iernut din demandarea baronului George Apor 26 spî[n]zurați, pe drumul de la Dej la Baia Mare pe poronca comtelui Alexandre Teleki și Nicolai Katona 32 spînzurați, la Sighișoara și împrejur la 40 împușcați, la Danis, din demandarea comtelui Haller 38 de români (și 12 leși) împușcați, la Odorhei vreo 60 omoriți în mai multe chipuri, la Turda cam vreo 70 spînzurați și împuș[cați], la Sincerdia campana cu comanda lui Betegu Gabor la 100

împuşcaţi odată, la m. Oşiuhei peste 100 în deosebite chipuri, decapitaţi şi măcelăriţi; la Cluj, vreo 300 între care 50 spinz[uraţi] şi restul împuşcaţi, la Hiora (în Ujvar) lură condamnaţi prin inchizitorii Kemeni Istvan, Pazan Gyura, Pogan Karoly şi de comtele Mişca la 300 şi într-o zi fură numai 150 împuşcaţi şi la fiecare împuşcătură striga maghiarii: cîntaţi *Deşteaptă-te române!* Secuii sub conducerea lui Jenei Joseph, Sabo Ludovic, Zaizon Moises, Kovacs Sigmond, Kaszony şi alţii m[ulţi] au măcelat din satele Hudac, Libanfalva, rus Morecen, Dumbrava, Monor, Ielandul mic şi mare, Sincrai de pe Mureş, Sincerdia cîmpeană, Sintioana şi Supuru pe toţi românii din partea bărbătească, femeile le-a gonit din case, le-a răpit averile, le-a vindut vitele. În S. Pegino şi M. Osorhei şi moşile lor le-a împărţit între dişii. Comptînd încă lingă acestea cum că iar cit românii au fost în Transilvania (de care se afla 2 400) din care să nu se fi omorît 10—20 de inşi, alăturînd şi pe acei căzuţi în diferite bătălii care ar fi mai puţin de 8—10.000, aşa putem prealesne calcula jertfele române în 35—40.000, prin urmare a 40-a parte din o populaţie de 1.600.000.

Mai am şi nişte notiţe despre paguba românilor din Transilvania; dacă le poftiţi sunt totdeauna gata a vă servi. Esistă raportul lui Iancu către guvernul lui, unde dă un tablou despre toate mişcările locurilor aceli şi totodată arată paguba lor mai damărunt.

Rămin al domniei voastre prea plecat serv

în 26 septem. 1850

E. Barbu ISCOVESCU

N. DAVIDESCU

Cîteva precizări biografice

CONTURAREA PERSONALITĂȚII ARTISTICE a lui N. Davidescu depinde, evident, în primul rînd, de cunoaşterea operei, apoi, într-o bună măsură, de cercetarea vieţii şi activităţii sale. În acest sens, cele cîteva precizări biografice pe care dorim să le facem trebuie să înţelese ca o sporire a informaţiei, ele completînd multele pete albe ale acestei personalităţi artistice importante din prima jumătate a secolului nostru.

Cu toate că anul naşterii sale constituie încă o dată controversată în istoria literaturii, majoritatea înclinînd spre 1 noiembrie 1887¹,

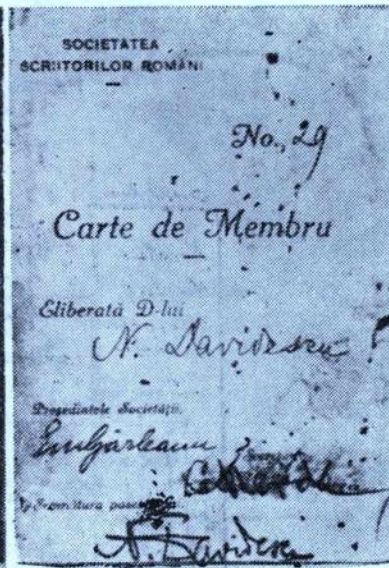
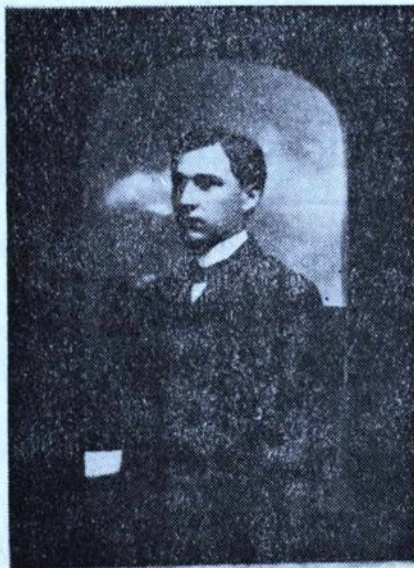
¹ Ciopraga, Constantin — *Literatura română între 1900—1916*, Ed. „Junimea”, Iaşi, 1971, p. 430; Bote Lidia, — *Antologia poeziei simboliste româneşti*, E.P.L., 1968, p. 385; Rotaru, Ion — *Istoria literaturii române*, vol. II, Ed. „Minerva”, Bucureşti, 1972, p. 197.

noastră de pe monitoare și de la centrul unu a bombardat valea din față, aprinzind Staro Selo-ul. Un proiector dușman a cercetat în acest timp pozițiile mai depărtate de noi. Am luat, firește, măsurile necesare de pază, și am instituit posturi înarmate de observație. Nu aveam nici un fel de ordin. Dimineata zilei de Marți a fost tulburată de focul greu de artilerie pe care l-am avut de suportat vreme de două ceasuri, cam între orele 12 și două. În acest timp infanteria inamică a început să coboare de pe dealul din față poziției noastre pentru a ocupa satul. Am trimis din nou patrula cu misiunea specială de a observa mișcările inamicului; în același timp comandantul artileriei din sud-centrul în care mă aflam a tras un scurt dar violent foc; după care însă s-a și tras. Infanteria dușmană a ocupat, astfel, cu tot focul nostru de mitralieră și de infanterie, puțin eficace, de altfel, satul. Am comunicat toate aceste fapte comandantului de campanie, la centru 2. Noi nu puteam lua inițiativa unei apărări împotriva acestei înaintări bulgărești din pricina efectivului de un pluton. Spre seară mi s-a comunicat ordinul de retragere pe platoul Turtucaia. În retragere am fost urmărit de focul de artilerie și de infanteria dușmană care, la început, a pricinuit pierderi în unitate. Pe platou situația era tulbură. Cîțiva ofițeri superiori pe care nu-i cunoșteam se străduiau să pună ordine în deosebitele unități care începuseră să se dezagregheze *[sic !]*. Eu am plecat să iau ordine de la comandantul meu de batalion, care se afla la centrul 1; așa mi-a ordonat să rămîn noaptea acolo. A doua zi am pornit împreună cu întreg batalionul și, mi se pare, cu o altă companie comandată de un domn căpitan Chabert, să luăm cu asalt înapoi pozițiile abandonate în ajun. Forțele noastre s-au totit însă repede sub focul dușman, și trupa care a mai rămas

nașterea primului lor copil. Ambii părinți, deși erau la prima lor căsătorie, trecuseră de vîrsta primei tinereți. Inginerul de drumuri și poduri Nicolae Davidescu avea 37 de ani, iar soția sa, Ecaterina, născută Theodoru, avea 31 de ani. Cu toate acestea, ei vor mai avea încă trei copii: Mihail, născut în 1888, la București, Alexandrina, născută în 1890 la Cernavodă și Lucreția, născută în 1896 la Slatina.

O altă dată ce poate fi considerată inedită, deși fără o aparentă importanță pentru istoria literaturii, este căsătoria poetului cu Elena I. Antonescu, la 21 aprilie 1912*; zece luni mai tîrziu, la 7 februarie 1913, se va naște singurul lor copil — Ana Coco Davidescu care, urmînd tradiția familiei, întreruptă doar de N. Davidescu, va absolvi Politehnica, devenind prima femeie inginer constructor de drumuri și poduri din România.

Despre frontul din 1916 și perioada sa de prizonierat în Bulgaria, vom reproduce un document inedit, găsit în arhiva familiei, o ciornă a memoriului făcut de N. Davidescu către

Ministerul de Război, după întoarcerea de pe front cînd, pentru merite deosebite, a fost decorat cu ordinul Turtucaia și, mai tîrziu[†], cu medalia VICTORIA.

Cădălin DAVIDESCU

* Extract din Registrul actelor de căsătorie pe anul 1912, nr. 834, dat la 12 martie 1943, nr. înregistrare 1082 6, București.

† Medalia Victoria din 20 mai 1921.

• Certificat de despărțire nr. 96 din 16 dec. 1944.

s-a împrăștiat prin tufișuri. În drum întilneam, de pretutindeni venind, spre Turtucaia, în debandadă premergătoare căderii cetății, trupe dezorganizate. Căruțele fugeau în neregulă de-a lungul șoselei spre Turtucaia, tunurile încălecau peste ele și le răsturnau, iar oamenii fugeau care încotro vedea cu ochii. Lucrul își urma cursul lui fatal. Soldații nu mai ascultau de ordine, ordinele nu mai parveneau, cele care parveneau erau înțelese pe dos. Apărarea cetății se dezorganizase. În această situație am căzut prizonier. Aveam un picior scrintit din vremea asaltului.

Am fost luat prizonier și închis împreună cu alți ofițeri la cazărmlle orașului. Acolo am stat fără mîncare două zile, și oarecum și fără apă. După aceea am plecat pe jos la drum, nemîncăți, fără odihnă, jefuiți, insultați de soldați și bătuți de populație pînă la Razgrad. După alte două zile de ședere acolo am pornit din nou, de data asta cu trenul în vagoane închise de vite, cîte 60 de vagon, fără picătură de loc unde ne-am fi putut odihni, fără hrană de-asemeni, la Nezora, de unde pe jos am plecat la Orhania. Era primul lagăr al grupului nostru. Viața acolo era relativ, și mai ales comparativ cu ce aveam să suferim mai pe urmă, acceptabilă. Am plecat însă după 20 de zile la Cîrfali. Acolo mizeria se înteți. Dormeam pe scînduri, în odăi absolut goale, și mîncam doar griu fiert în apă cu varză. După o lună am plecat, pe un drum infect, suind și coborînd munți fără poteci, și traversînd prin apă cu picioarele riurile, spre Ustovo și Raicovo, în plini munții Rodopi. Acolo am fost trimiși anume ca să fim puși să lucrăm șosele. Ofițerul bulgar care comanda așa-zisul lagăr de acolo ne-a declarat categoric că «nu e nevoie de lucrul nostru decît în măsura în care va putea scrie la istorie că ofițerii români robi în Bulgaria au lucrat această șosea; noi putem să luăm cu două degete cîte o piatră de pe-o margine de șosea i s-o trecem pe alta. Trebuie însă să declarăm că primim să lucrăm și să ieșim cu roabele și cu uneltele necesare lucrului, de-a lungul șoselei.» Textual!

Am refuzat și, ca consecință a refuzului nostru, am fost lăsați mai întîi cinci zile și cinci nopți fără mîncare și fără pic de apă, într-un fel de carcere friguroase și extrem de mici față de numărul celor închiși în ele, a șasea zi am fost scoși și dezbrăcați în plină piață unde am fost pe pielea goală bătuți pînă la sînge. Am fost apoi porniți înapoi spre Cîrfali, pe același drum, și în aceleași condiții. După o lună de ședere am plecat din nou în ziua de Bobotează, pe un crivăț și o zăpadă nemaipomenită, la drum de 50 kilometri, desculți, dezbrăcați, nemîncăți, spre Haskovo. Acolo nu aveam saltele, nici de paie, nici pături de învelit, nici sobe; trăiam, la început, aproape un an, în bordeie fără ferestre, de scînduri, într-o murdărie monstruoasă. Ni se jefuiau puținele pachete [pe] care le primeam în așa hal încît predarea lor părea mai mult o batjocură. Solde abia prin Martie am început să primim; lipsa banilor agrava și mai mult mizeria și o complica. Eram lăsați foarte adesea nemîncăți, sau hrăniți cu zeamă de corcodușe sălbătice fierte. Am avut epoci cînd pînă la 15 zile consecutiv nu am primit nimic de mîncare, afară de 300 grame de pîine. În linii generale, acestea sînt situațiile care s-au succedat în prizonieratul din Bulgaria.

Despre starea morală a noastră acolo e greu de spus ceva. Aceasta ține de firea fiecăruia în parte și cu atît mai mult aceasta cu cît mizeria determinase, din nevoia de a ne păstra demnitatea unul față de altul în măsura în care era posibil, un fel de izolare, de rezervă, care excludea ori ce fel de psihologie comună.

Sublocotenent de rezervă
DAVIDESCU Nicolae
Regimentul de infanterie
Str. Pallade 59, București

FIȘIER BIBLIOGRAFIC

aprilie—iunie 1986

A

ADERCA, Felix

Crăciun, Victor — *Tendințe noi în cultura anului 1946* [conferință radiofonică]. „*Manuscriptum*“, (63), anul XVII, nr. 2/1986, pp. 15—16.

B

BĂLCESCU, N.

Bucur, Marin — Corespondența anonimă de la Constantinopol în ziarul francez „*La Presse*“ [dosar]. „*Manuscriptum*“, (63), anul XVII, nr. 2/1986, pp. 94—101.

BJÖRNSON Bjørnstjerne

Glück, Eugen — «...sentimente de dragoste și recunoștință pentru marele apostol al păcii...» [documente descoperite în arhivele din Oslo-Norvegia]. „*Manuscriptum*“, (63), anul XVII, nr. 2/1986, pp. 119—129.

BLAZIAN, H.

Vezi: Topîrceanu, G. (Ene, Ileana).

BOTEZ, Demostene

Crăciun, Victor — «...ctitor de suflete...» [conferință radiofonică]. „*Manuscriptum*“, (63), anul XVII, nr. 2/1986, p. 17.

BRUNEA-FOX, F.

Crăciun, Victor — «Repertoriul cere prestigiu și eleganță» [prefață la un spectacol de teatru radiofonic]. „*Contemporanul*“, nr. 14(2055), 4 aprilie 1986, p. 5.

BUJOR, Paul

Vezi: Vlahuță, Al. (Boar, Mariana și Liviu).

C

CAMILAR, Eusebiu

Crăciun, Victor — «...a scrie paginile istoriei contemporane» [conferință radiofonică]. „*Manuscriptum*“, (63), anul XVII, nr. 2/1986, pp. 18—20.

CARAGIALE, I. L.

Cremer, I. — „*Bobârnacul*“ [studiu]. „*Manuscriptum*“, (63), anul XVII, nr. 2/1986, pp. 178—183.

CĂLUGĂRU, Alice

Ciopraga, Constantin — «...un poet care mă apreciază...» [scrisori către G. Topîrceanu din perioada 1910—1914]. „*Manuscriptum*“, (63), anul XVII, nr. 2/1986, pp. 40—58.

CERNA, Panait

Vezi: Maniu, Adrian (Hristu Alexandru).

CIORAN, Emil

Handoca, Mircea — <Pseudojurnal>, 1933—1954 [correspondență către Mircea Eliade]. „*Revista de istorie și teorie literară*“, anul XXXIII, nr. 4/1985, pp. 135—141.

COȘBUC, G.

Scurtu, Nicolae — Scrisoare către Hercule A. Gudju, din perioada cînd a funcționat la Direcția artelor. „*Scinteia tineretului. Supliment literar-artistic*“, anul VI, nr. 19 (242), 10 mai 1986, p. 5.

D

DOBROGEANU-GHEREA, C.

Scurtu, Nicolae — «...dorința de a corespunda cu cineva...» [scrisori din anii 1901-1916 către fiica sa]. „*Manuscriptum*“, (63), anul XVII, nr. 2/1986, pp. 59—61.

ELIADE, Mircea

Handoca, Mircea — *Oameni și pietre* [piesă]. „*Revista de istorie și teorie literară*“, anul XXXIII, nr. 4/1985, pp. 84—96.

EMINESCU, M.

Vatamaniuc, D. — Pagini germane. *Despre psihologia popoarelor* [VI]. „*Manuscriptum*“ (63), anul XVII, nr. 2/1986, pp. 26—33.

FLERS, Robert de

Scurtu, N. — «...această țară lăsînd mult în urmă ospitalitatea Scoției» [correspondență către Madeleine Mirzescu]. „*Manuscriptum*“, (63), anul XVII, nr. 2/1986, pp. 165—170.

FLORU, Igena

Scurtu, Nicolae — Contribuții la precizarea datei de naștere — fotografie 3 iulie 1894. „*Vatra*“, anul XVI, nr. 183, iunie 1986, p. 183/D.

FRUNZETTI, Ion

Crăciun, Victor — «Poezia este implicată în tot ceea ce face un om care simte» [interviu radiofonic, octombrie 1982]. „*Contemporanul*“, nr. 26 (2067), 27 iunie 1986, p. 7

FULGA, Laurențiu

Crăciun, Victor — «Nestînsă în oameni — ființa patriei...» [confesiune radiofonică, 1975]. „*Contemporanul*“, nr. 16 (2057), 18 aprilie 1986, p. 7.

G

GHIBU, Onisifor

Ghibu, Octavian, O. — *Activitatea publicistică a lui Gheorghe Lazăr la Brașov*. „*Transilvania*“, anul XV, nr. 5/1986, pp. VI—VII; Amintiri despre Nicolae Titulescu [Text transcris de pe o bandă magnetică]. „*Vatra*“, anul XVI, nr. 183, iunie 1986, pp. 183/B—C.

Iscru, G. D. — «...trezind la conștiința națională întreg poporul român» [pagini memorialistice despre Gheorghe Lazăr și Tudor Vladimirescu]. „*Manuscriptum*“, (63), anul XVII, nr. 2/1986, pp. 102—118.

GOGA, Octavian

Șerb, Ioan — <Jurnal politic, 1931>. „*Revista de istorie și teorie literară*“, anul XXXIII, nr. 4/1985, pp. 161—168.

GRIGORESCU-BACOVIA, Agatha

* * * *Izbinda, Celor din muncă, Neguri* [versuri]. „*România literară*“, anul XIX, nr. 18, joi 1 mai 1986, p.15.

GUGA, Romulus

* * * *Biciul sonor, Ochiul negru* [versuri]. „*Vatra*“, anul XVI, nr. 183, iunie 1986, p. 11.
Crăciun, Victor — «A însufleți civilizator o epocă» [consemnare radiofonică, 26 noiembrie 1981]. „*Contemporanul*“, nr. 24 (2065), 13 iunie 1986, p. 7.

H

HASDEU, B. P.

Romanenko, N. — *Coloniile romane din Dacia* [studiu pentru un concurs]. „*Manuscriptum*“, (63), anul XVII, nr. 2/1986, pp. 86—93.

I

IBRĂILEANU, G.

Drăgan, Mihai — *Paul Stapfer asupra artei pentru artă* [pagini de critică]. „*Manuscriptum*“, (63), anul XVII, nr. 2/1986, pp. 130—135.

ISAC, Emil

Crăciun, Victor — « Să lucrezi pentru vremea care va face dreptate omenirii » [interviu radiofonic, 11 septembrie 1947]. „*Contemporanul*“, nr. 22 (2063), 30 mai 1986, p. 7.

L

LABIȘ, Nicolae

Ungureanu, Nicolae — *Fulg* [poezie], „*Revista noastră*“, anul XV, nr. 119—120—121, aprilie—iunie 1986, p. 2221.

M

MAIORESCU, T.

Rădulescu-Dulgheru, Georgeta — *La moartea unui cățeluș* [traducere din Maeterlinck]. „*Manuscriptum*“, (63), anul XVII, nr. 2/1986, pp. 136—147.

MANIU, Adrian

Hristu, Alexandru — Restituiri [evocare Panait Cerna]. „*Tomis*“, anul XXI, iunie 1986, p. 6.

MUREȘANU, Andrei

Buzași, Ion — « Cinstiți reprezentanți ai Școlii românești de la Capelă » [cerere de a părăsi Școala din Cetate]; « Trista pusăciune în care se află corifeii populilor în timpul de forță » [fragment de articol]. „*Revista de istorie și teorie literară*“, anul XXXIII, nr. 4/1985, pp. 133—134.

P

PARASCHIVESCU, Miron Radu

Crăciun, Victor — *Cum am scris Cîntarea României* [interviu radiofonic]. „*Manuscriptum*“, (63), anul XVII, nr. 2/1986, pp. 21—22.

R

RALEA, Mihai

Crăciun, Victor — « Scriitorul să cînte marile emoții colective » [conferință radiofonică, 12 aprilie 1945]. „*Contemporanul*“, nr. 18 (2059), 1 mai 1986, p. 7.

REBREANU, Liviu

Cenușă, Mircea — Un interviu. „*Vatra*“, anul XVI, nr. 181, 20 aprilie 1986, pp. 9, 15.

RUSSO, Alecu

Șerban, Geo — *Școlarii, Un răspuns lui A. Gonin, Adio la Vernier* [versuri de tinerețe — din anii petrecuți ca intern al Institutului François Naville din Vernier —, în traducerea lui Romulus Vulpescu]. „*Steaua*“, anul XXXVII, nr. 6 (iunie)/1986, pp. 22—23.

S

SADOVEANU, M.

Cremer, I. — Activitatea de la „Casa Școalelor“ [acte și documente]. „*Manuscriptum*“, (63), anul XVII, nr. 2/1986, pp. 153—161.

SÂRBU, Cristian

Crăciun, Victor — *Destinul meu* [conferință radiofonică]. „*Manuscriptum*“, (63), anul XVII, nr. 2/1986, pp. 23—24.

SERVIEN, Pius

Silvestri, Artur — « Trebuia să am la îndemină și cărțile mele românești » [file de Jurnal, IV]. „*Manuscriptum*“, (63), anul XVII, nr. 2/1986, pp. 162—164.

STANGU, Zaharia

Crăciun, Victor — «...realizări care nu au avut loc niciodată în istoria poporului român...» [conferință radiofonică]. „*Manuscriptum*“, (63), anul XVII, nr. 2/1986, pp. 24—25.

Ș

ȘTEFĂNESCU, Mircea

Cosma, Viorel — Ciprian Porumbăescu [scenariu radiofonic]. „*Manuscriptum*“, (63), anul XVII, nr. 2/1986, pp. 77—85.

T

TEODORESCU-BRANIȘTE, Tudor

Darie, Constantin — *Pavilionul de vânătoare* [fragment de roman]. „*Manuscriptum*“, (63), anul XVII, nr. 2/1986, pp. 67—76.

TOPÎRCEANU, G.

Ene, Ileana — «...prin această peniță rebelă și ostilă...» [scrisori către M. Sadoveanu (1923), H. Blazian, (1930), Nicu Constantinescu (1932), Anina Urșianu (f.a.) și către soția scriitorului Emil Gârleanu (1930)]. „*Manuscriptum*“, (63), anul XVII, nr. 2/ 1986, pp. 34—39.

Vezi: Călugăru, Alice, (Ciopraga, Constantin).

Sanda, Geoge — *Amicul* [schită], *Dicționar de rime*, „*Revista noastră*“, nr. 119 — 120—121, aprilie — iunie 1986, pp. 1241 2244.

V

VASICI, Pavel dr.

Ploșteanu Grigore — *Meine Kurze Lebens Skizze* [autobiografie]. „*Vatra*“, anul XVI, nr. 181, 20 aprilie 1986, p. 6.

VLAHUȚĂ, Al.

Boar, Mariana și Liviu — «...o viață nouă stă să înceapă pentru noi și pentru lumea-n-treagă...» [scrisori din anii 1901—1918 către Paul Bujor]. „*Manuscriptum*“, (63), anul XVI, nr. 2/1986, pp. 62—66.

Ruxandra MIHĂILĂ

ICONOGRAFIE

AUTOGRAFE:

Ioan ALEXANDRU (6); Toma COSTIN (119, 120); I. HELIADE-RĂDULESCU (176); M. EMINESCU (7); Moses GASTER (161); Armand GODOY (165); Grecca da ROMA (175); N. IORGA (159, 161); Barbu ISCOVESCU (178); Al. PAPIU-ILARIAN (19); Miron R. PARASCHIVESCU (65); Picu PĂ-TRUȚ (124, 127, 128, 129, 130, 131, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139); Mihail SADOVEANU (152); Grigore SILAȘI (84).

FOTOGRAFI:

N. DAVIDESCU (180, 182); Moses GASTER (158); Armand GODOY (164); N. IORGA (158); Șt. O. IOSIF (140); Mihail SADOVEANU (150); Paul-Mihu SADOVEANU (150, 154); Grigore SILAȘI (77); Samuil VULCAN (118).

DESENE:

Oradea — gravură de epocă (116); Picu PĂ-TRUȚ (126, 127, 128, 129, 130, 133, 134, 135, 137, 139).

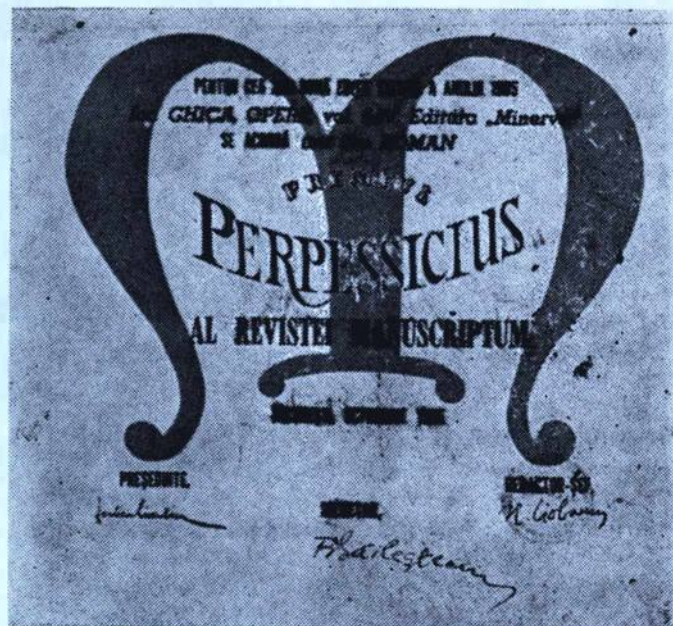
● «Like a honeycomb...» — editorial („Manuscriptum“) ● The scent of the Romanian language (Tabloid by Ioan ALEXANDRU) ● **M. EMINESCU**: *German Pages — About the psychology of the peoples*, VIII — student notes from Vienna and Berlin (Foreword, transliteration and notes by D. VATAMANIUC; translation by G. PINTEA); «... there is nothing comparable to an old parchment.» — two letters (presentation and translation by G. PINTEA) ● *The Revelation of the Document* — **AL. PAPIU-ILARIAN**: A hymn of 1848 (Ioan CHINDRIȘ); **Grigore TÂMBLAC**: His legend within the Romanian culture (Introduction by Dan ZAMFIRESCU); *The life of our father Grigorie Tâmblac, the abbot of the saint monastery Neamtz of Moldavia and the metropolitan bishop of Kiev, Galitzkia and the entire Russia, gathered in this book by ANDRONIC* — hagiographical pages (Transliteration and foreword by Paul MIHAIL); **Ion NECULCE**: A document from the Vatican library (Ion DUMITRIU-SNAGOV); *Philosophical reflections* ● *Contemporary Archives* — **Miron Radu PARASCHIVESCU**: The M.R.P. legend (Tabloid by Leonid DIMOV); «I hope you won't call me names for my long lasted silence» — letters from the Romanian literature Museum archives and private archives (presentation by Violeta POPOVICI and Florin VERVEREȘTEANU) ● *Diary* — **Constantin HURMUZACHI**: *From Tzarigrad to Chios Island* — voyage notes of the year 1764 (Text established and annotated by Marcel-Dumiriu CIUCĂ) ● «Mioritza» — **Grigore SILAȘI**: «one of the fragments that represents the foundation of a nation — fragments from the works of the transylvanian folklorist (Selection, transcription and commentary by Ileana ENE and Virgiliu ENE) ● *Dossier* — **Al. ODOBESCU**: «... I do all I can... to give back to the art its dramatic temple.» — diplomatic letters from the archives of the Romanian Foreign Affairs Ministry (Text chosen and established, introduction and notes by George G. POTRA and Constantin I. TURCU; translation by Șerban STATI) ● *Restitutions* — **Toma COSTIN**: Representative of the Transylvanian School (Dissociations by Ioan CHINDRIȘ); «... the defense of our nation... honour» — correspondance; **Pleu PĂTRUȚ**: Illustrator of Eugene SUE and S. GESSNER (Interpretations by Mihai RĂDULESCU) ● *Equivalences* — **Șt. O. IOSIF**: translator of the Shakespearian works (preamble and notes by Vasile CORODI); *Richard the 3-rd Act I, scene 1* ● *Epistolary* — **Mihail SADOVEANU** — letters to Mihai MOȘANDREI (Adrian SĂVOIU) ● *Album Leaves* — **Antim IVIREANUL**: Xilograph (Plastic commentary by Dragoș MORĂRESCU) ● *Romanian writers in foreign archives* — **Moses GASTER** — **N. IORGA**: in dialogue with Karl KRUMBACHER — letters from 1893–1911 (Marin BUCUR) ● *Foreign writers in Romanian archives* — **Armand GODOY**: In correspondance with his Romanian friends (Nicolae SCURTU) ● *Reference points* — Eugen NEGRICI — *Introduction in the contemporary Romanian poetry*; Nicolae GHERAN — *The Young Rebreanu* (reviews by Paul CORNEA) ● *Mail* — An episode from Ion HELIADE-RĂDULESCU's exile (Mircea ANGHELESCU) ... and a letter received from Barbu ȘCOVEȘCU (Nina NEAGU); A few explanations concerning N. DAVIDESCU's biography (Cădlin DAVIDESCU) ● *Bibliographical Index* ● *Iconography* ● *Summary* (in English, French, German, and Russian) ● The „Perpessicius“ award of the „Manuscriptum“ magazine for the year 1985 ●

● « Comme un rayon de miel... » — éditorial („*Manuscriptum*“) ● La saveur de la langue roumaine (Tablette par Ioan ALEXANDRU) ● M. EMINESCU: *Pages allemandes — La psychologie des peuples*, VIII — Notes de cours de la période estudiantine à Vienne et à Berlin (Préface, translittération et notes — D. VATAMANIUC; traduction par G. PINTEA); «... rien de plus émouvant qu'un ancien papier-parchemin» — deux lettres (présentation et traduction par G. PINTEA) ● Révélation du document — AL. PAPIU-ILARIAN: Un hymne de 1848 (Ioan CHINDRIȘ); Grigore ȚAMBLAC: Sa légende dans la culture roumaine (Étude introductive par Dan ZAMFIRESCU); *La Vie de notre saint-père Grigorie Țamblac, supérieur de notre sainte monastère Neamț de Moldavie et métropolitain de Kiev, de Galicie et de toute la Russie, réunie de cette façon*, par ANDRONIC — pages hagiographiques (Translittération et propos introductif par Paul MIHAIL); Ion NECULCE: Un document de la Bibliothèque du Vatican (Ion DUMITRIU-SNAGOV); « Quelques mots choisis du Guide pour les voïvodes, écrit sur ces endroits » — réflexions philosophiques ● Archives contemporaines — Miron Radu PARASCHIVESCU: La légende M.R.P. (Tablette par Leonid DIMOV); « J'espère que vous ne m'en voulez pas pour mon long silence » — lettres des archives du Musée de la Littérature Roumaine et d'une collection privée (présentées par Violeta POPOVICI et Florin VEREȘTEANU) ● Journal — Constantin HURMUZACHI: *De Tzarigrad à l'île de Kios* — notes de voyage de 1764 (Texte annoté par Marcel Dumitru-CIUCA) ● « Par un ciel de treve... » — Grigore SILAȘI: « un des fondements d'une nation » — fragments des écrits du folkloriste transylvain (Sélection, transcription et commentaires par Ileana ENE et Virgilu ENE) ● Dossier — AL. ODOBESCU: « ... je fais de mon mieux pour rendre à l'art son temple dramatique » — lettres diplomatiques des Archives du Ministère des Affaires Étrangères (Textes choisis et établis, propos introductif et notes par George G. POTRA, Șerban STATI et Constantin I. TURCU) ● Restitutions — Toma COSTIN: Représentant de l'École Latiniste (Dissociations par I. CHINDRIȘ); « ... La sauvegarde de l'honneur... du peuple » — correspondance ● Picu PĂTRUȚ: Illustrateur d'Eugène SUE et de S. GESSNER (Interprétations par Mihai RĂDULESCU) ● Equivalences — St. O. IOSIF: traducteur de Shakespeare (Préambule et notes par Vasile CORODI); *Richard el III-e*, Acte I, Scène 1 ● Epistolaire — Mihail SADOVEANU: lettres envers Mihai MOȘANDREI (Adrian SĂVOIU) ● Feuilles d'album — Antim IVIREANUL: Xilographe (Commentaire plastique par Dragoș MORĂRESCU) ● Écrivains roumains dans des archives étrangères — Moses GASTER — N. IORGA: en dialogue avec le byzantinologue Karl KRUMBACHER — lettres des années 1893 — 1911 (Marin BUCUR) ● Écrivains étrangers dans des archives roumaines — Armand GODOY: en correspondance avec ses amis roumains (Nicolae SCURTU) ● Repères — Eugen NEGRICI — Introduction dans la poésie roumaine contemporaine; Nicolae GHERAN — *Le Jeune Rebreanu* (analyses critiques par Paul CORNEA) ● Courrier — Un épisode de l'exile de Ion HELIADE-RĂDULESCU (Mircea ANGHELESCU) ... et une lettre reçue par Barbu ISCOVESCU (Nina NEAGU); Précisions à la biographie de N. DAVIDESCU (Cătălin DAVIDESCU) ● Fichier bibliographique ● Iconographie ● Sommaire (anglais, français, allemand, russe) ● Prix „Perpessicius“ de la revue „*Manuscriptum*“ pour 1985 ●

● « Wie eine Wabe von Honig... » — Leitartikel („*Manuscriptum*“) ● Der Duft der rumänischen Sprache (Tablette von Ioan ALEXANDRU) ● M. EMINESCU: *Deutsche Blätter* — Über die Volkerpsychologie, VIII — Konspekte aus Wien und Berlin (Vorwort, Überschreibung und Anmerkungen von D. VATAMANIUC; Übersetzung von G. PINTEA); «... es gibt Nichts besser als ein altes Pergament.» — zwei Briefe (Vorstellung und Übersetzung von G. PINTEA) ● Offenbarung des Dokuments — Al. PAPIU-ILARIAN: Eine Hymne — 1848 (Ioan CHINDRIȘ); Grigore TAMBLAC: Seine Legende in rumänische Kultur (Vorwort von Dan ZAMFIRESCU); Die Lebe unserem heiligen Vater Grigorie Tamblac, der Abt des Kloster von Neamț aus Moldau und Metropolit von Kiew, Galizia und ganze Rusland, so gesammelt von ANDRONIC — hagiographische Blätter (Überschreibung und Vorwort von Paul MIHAIL); Ion NECULCE — Ein Dokument aus Bibliothek des Vatikan (Ion DUMITRIU-SNAGOV); « Eine Sammlung von Worte, die aus dieser Uhr der Herren, welche hier geschrieben ist, gewählt sind » — philosophische Reflexionen ● Gegenwärtige Archiv — Miron Radu PARASCHIVESCU: Die Legende M.R.P. (Tablette von Leonid DIMOV); « Ich hoffe, daß mein Schweigen nicht stört » — Briefe aus Archiv des Museumus der rumänischen Litteratur und aus einem partikulären Archiv (Vorstellung von Violeta POPOVICI und Florin VEREREȘTEANU) ● Journal — Constantin HURMUZACHI: Von Tarigrad bis die Insel Chios — Reisenotiz von 1764 (Vorstellung und Anmerkungen von Marcel-Dumitra CIUCĂ) ● « Auf einem Fuss des Geländes... » — Grigore SILAȘI: « eine von der Gründungen, auf welcher eine Nation sich bildet » — Fragmente aus den Arbeiten des siebenbürgischen Folklorist (Auswahl, Überschreibung und Komentar von Ileana ENE und Virgiliu ENE) ● Dossier — Al. ODOBESCU: «... Ich mache alles, was moghich ist, um der Kunst seinen dramatischen Tempel widerzugeben.» — Diplomatische Briefe aus dem Archiv des Aussenministeriums (Auswahl, Feststellung, Vorwort und Anmerkungen von George G. POTRA, Șerban STATI und Constantin I. TURCU); ● Wiederherstellungen — Toma COSTIN: Vertreter der siebenbürgische Schule (Dissociationen von I. CHINDRIȘ) «... die Vereidigung der Ehre des Volks» ● Briefwechsel; Picu PĂTRUȚ: Illustrierer des Eugène SUE und S. GESSNER (Interpretationen von Mihai RĂDULESCU) ● Äquivalenzen — Șt. O. IOSIF: Übersetzer aus Shakespeare (Vorwort und Anmerkungen von Vasile CORODI); Richard der III. — I. Akt, I. Szene ● Briefwechsel — Mihail SADOVEANU: Briefe an Mihai MOȘANDREI (Adrian SĂVOIU) ● Albumsblätter — Antim IVIREANUL: Xilograph (plastische Kommentar von Dragoș MORĂRESCU) ● Rumänische Schriftstellern in auslendischen Archive — Moses GASTER — N. IORGA: im Dialog mit dem Bizantinologer Karl KRUMBACHER — Briefe von Jahren 1831–1911 (Marin BUCUR) ● Ausländische Schriftstellern in rumänischen Archive — Armand GODOY: in Brifwechsel mit seinen rumänischen Freunde (Nicolae SCURTU) ● Merkmale — Eugen Negrici — Einleitung in gegenwärtige rumänische Dichtung; Nicolae Gheran — Jüngend Reboreanu (Rezension von Paul CORNEA) ● Kurier — Eine Episode aus dem Ion HELIADE-RĂDULESCU's Exil (Mircea ANGHELESCU)... und ein Brief von Barbu ISCOVESCU (Nina NEAGU); Einige Präzisierungen betref's N. DAVIDESCU's Biographie (Cătălin DAVIDESCU) ● Bibliographische Zettelkartei ● Ikonographie ● Inhalt (in englisch, französisch, deutsch, rusisch) ● „Perpessicius“ Premium der Zeitschrift „*Manuscriptum*“ für die Jahre 1985 ●

● «Как медовые соты...» — передовая («Манускриптум») ● Аромат румынского языка (Таблетка **Иоан АЛЕКСАНДРУ**) ● **М. ЭМИНЕСКУ**: *Немецкие страницы — О психологии народов*, VIII — Курсовые заметки на занятиях во Вене и Берлине (Предисловие, транслитерация и примечания **Д. ВАТАМАНЮК**; перевод **Г. ПИНТЯ**); «... ничего не превосходит старого пергамента» — два письма (Представление и перевод **Г. ПИНТЯ**) ● *Открытие документа* — Гимн от 1848-ого года (**Иоан КИНДРИШ**); **Григоре ЦАМБЛАК**: Его легенда в румынской культуре (Вводное слово **Дан ЗАМФИРЕСКУ**); *Жизнь посвященного нашего отца Григоре Цамблак егумен святого монастыря Нямул и митрополит Киева, Галиции и всей России написанная так* **АНДРОНИКОМ** — хагиографические страницы (Транслитерация и предисловие **Паул МИХАИЛ**); **Ион НЕКУЛЧЕ** — Документ Ватиканской библиотеки (**Ион ДУМИТРИУ-СНАГОВ**) «Слова, из бранные из этих Часов господар, написанные здесь особо — философские размышления» ● *Современный архив* — **Мирон РАДУ ПАРАСКИВЕХКУ**: Легенда М.Р.П. (Таблетка **Леонид ДИМОВ**); «Димаю, что не расседило вас мое долгое молчание» — письма из архива Музея румынской литературы и из другой частной (представлены **Виолетой ПОПОВИЧ** и **Флорином ВЕРВЕРЕШТЯНУ**) ● «одна из основ формирования нации» — отрывки из трансильванского фольклориста (Селекция переписи и комментарий **Илияна ЭНЕ** и **Вирджилу ЭНЕ**) ● *Досье* — **Ал. ОДОБЕСКУ**: «... я делаю, все что могу чтобы вернуть искусству свой драматический храм» — дипломатические письма из архива Министерства внешних дел (Избранные и определенные тексты, вводное слово и примечания **Джеордже Г. ПОТРА**, **Шербан СТАТИ** и **Константин И. ТУРКУ**); ● *Возвращения* — **Тома КОСТИН**: Представитель Школы арделене (Диссоциация — **Иоан КИНДРИШ**); «... защита чести... народа» — переписка; **Пикку ПЭТРУЦ**: Рисовальщик **Е. СЮ** и **С. ГЕЕССНЕРА** (Интерпретация — **Михай РЭДУЛЕСКУ**) ● *Эквиваленты* — **Шт. О. ИОСИФ** — переводчик Шекспира (Введение и примечания **Василе КОРОДИ**); *Ричард III* — I действие, I сцена ● **Михаил САДОВЯНУ** — письма к **Михаю МОШАНДРЕЙ** (**Адриан СЭВСЮ**) ● *Альбомные страницы* — **Антим ИВЕРЯНУЛ** Хилограф (пластический комментарий **Драгош МОРЭРЕСКУ**) ● *Румынские писатели в иностранных архивах* — **Мосес ГАСТЕР** — **Н. ИОРГА** — в переписке с византинистом **Карлом КРУМБАХЕРОМ** — письма 1893—1911 гг. (**Марин БУКУР**) ● *Иностранные писатели в румынских архивах* — **Арман ГОДУА**: в переписке с румынскими друзьями (**Николае СКУРТУ**). Вестник — Случай из ссылки **Иона ХЕЛИАДЕ-РЭДУЛЕСКУ** (**Мирча АНГЕЛЕСКУ**) — и письмо, полученное от **Барбу ИСКОВЕСКУ** (**Нина НЯГУ**); Несколько уточнения по поводу биографии **Н. ДАВИДЕСКУ** (**Кэтэлин ДАВИДЕСКУ**) ● *Ориентир* — **Еуджен Негрич** — Введение в современную румынскую поэзию; **Никлае ГЕРАН** — **Молодой Ребряну** (Рецензия **Паул КОРНЯ**) ● Библиографическая карточка ● Иконография ● Оглавление (на английском, французском, немецком, русском языках) ● Премия «Перпессичиус» журнала «Манускриптум» на 1985 г ●

STAMP: CALA DE LECTURA

JURIUL CELOR 13

(Președinte: Șerban CIOCULESCU;
membri: Ion Dodu BĂLAN, Virgil
CÂNDEA, I. C. CHIȚIMIA, Constantin
CIOPRAGA, Paul CORNEA, Niculae
GHERAN, Dumitru MICU, Edgar
PAPU, Eugen SIMION, D. VATA-
MANIUC, Teodor VÂRGOLICI, Nico-
lae CIOBANU — directorul Muzeului
Literaturii Române; secretar: Fănuș
BĂILEȘTEANU)

a acordat PREMIUL „PERPESSICIUS“

pentru ediția

Ion GHICA, Opere, vol. I—IV

(Editura „MINERVA“, București, 1967—1985)

lui

Ion ROMAN

Data și locul nașterii: 14 ianuarie 1917, București.
Studii: Facultatea de Litere și Filosofie a Univer-
sității din București (1939).

Ocupații: Profesor de limba română la licee din
Capitală (1939—1952); redactor și șef de secție
la Editura de Stat pentru Literatură și Artă (din
1952), la Editura Științifică; apoi, cercetător la
Institutul de istorie literară și folclor, redactor la
revista „Gazeta literară“.

Lucrări: *Anton Pann* (1954), *Dimitrie Bolinti-
neanu* (1962), *Caragiale* (1964), *Șt. O. Iosif* (1964)
Viața lui Ion Ghica (1970), *Vasile Alecsandri*,
Orizonturi și repere (1973), *Ecouri goetheene în cul-
tura română* (1980).

Ediții critice: *Opere* de Șt. O. Iosif (4 vol., 1970—81);
1985; vol. V, ultimul, se află sub tipar).

Traduceri: din operele unor scriitori de limbă germană, clasici și moderni:

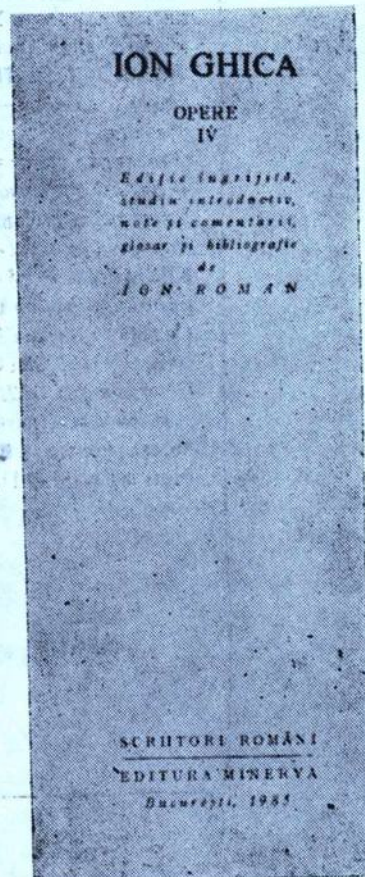
C. F. Meyer, W. Raabe, H. Hesse, E. Jünger, R. Musil, H. Broch, H. von Hof-
mannsthal, S. Lenz etc.

DIPLOMA DE ONOARE

Ion Marin SADOVEANU — Scrieri vol. I-VIII

Text ales, stabilit, note și comentarii de I. OPRÎȘAN

Editura „MINERVA“, București).

SALE DE LECTURA

File din manuscrisul
descoperit în Biblioteca
Vaticanului (Diapozitiv
color de *Ion*
DUMITRIU-SNAGOV)

Fotoreproduceri: Magdalena BUZĂ

Retuș foto: Florica PRICIU

Din sumarul numărului viitor:

- **M. EMINESCU** — în versuri, pagini germane
și traduceri
- **Ion CREANGA** — într-o monografie de
G. IBRAILEANU
- **Ion PILLAT** — o conferință la Societatea Na-
țiunilor
- **Lucian BLAGA** — la Universitatea din Viena
- **Grigore HAGIU** — poezii de debut
- **Romulus GUGA** — fragment de roman

„MANUSCRIPTUM“

Revistă editată de
MUZEUL LITERATURII ROMÂNE

DIRECTOR
NICOLAE CIOBANU

SECRETAR RESPONSABIL DE REDACȚIE
FANUȘ BAILEȘTEANU

COLECTIV REDACȚIONAL
ADRIAN BOTA
DIANA CRISTEV
RUXANDRA MIHAILA
MANUELA TANĂSESCU
(responsabil de număr)

SECRETARIAT DE REDACȚIE
FLOREA VLAD

Inedit * Inedit * Inedit * Inedit * Inedit * Inedit * Inedit * Inedit * Inedit * Inedit